

**BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR TEORİSİ,
UYGULAMADAKİ ÖNEMLİ ENTEGRASYONLAR
VE TÜRKİYE'NİN ENTEGRASYON
HAREKETİNDEKİ YERİ**

İsmail ÖZÇELİK
(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir-2006

**BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR TEORİSİ, UYGULAMADAKİ ÖNEMLİ
ENTEGRESYONLAR VE TÜRKİYE’NİN ENTEGRASYON HAREKETİNDEKİ
YERİ**

İsmail ÖZÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Doç.Dr.Erol KUTLU

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak 2006

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR TEORİSİ, UYGULAMADAKİ ÖNEMLİ ENTEGRESYONLAR VE TÜRKİYE’NİN ENTEGRASYON HAREKETİNDEKİ YERİ

İsmail ÖZÇELİK

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2006

Danışman: Doç.Dr.Erol KUTLU

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan uluslararası sistemdeki değişim süreci sonucunda dünya siyaset ve ekonomi sahnesinde iki eğilim önem kazanmaya başlamıştır.

Bu eğilimlerden ilki küreselleşmedir. Ticaret, sermaye hareketleri ve teknoloji akımının transnasyonal bir özellik kazanarak yayılması ve yoğunlaşması milli devlet olgusunu aşmakta, sınır ötesi menfaat gruplarını ve değişik milletlere mensup bireyleri sıkı menfaat bağlarıyla birbirlerine bağlamaktadır.

Dünya ekonomisinde görülen diğer bir eğilim ise küreselleşmeye alternatif gibi görülen ama bir o kadar da küreselleşmenin hızlandırıcısı olan, genellikle birbirine yakın ve aynı coğrafi bölge üzerinde bulunan aralarındaki ekonomik ilişkileri ve işbirliğini arttırmak amacıyla kalkınma düzeyleri, siyasal rejimleri ve tarihi geçmişleri birbirine benzeyen ülkelerin oluşturdukları bir birlik şeklinde tanımlanan bölgeselleşme hareketleridir.

Hazırlamış olduğum tez bölgeselleşme hareketlerinin teorik etkilerini, günümüz dünyası üzerinde var olan önemli entegrasyonları ve bu entegrasyonların dünya ekonomisindeki yerini, son olarak da Türkiye'nin üyesi olduğu entegrasyonları ve ilişkilerini açıklamaya yöneliktir.

Bu bağlamda tezimin birinci bölümü salt teori üzerine kurulmuş ve entegrasyon hareketi sonucunda ortaya çıkması muhtemel etkileri, sonuçları ve daha başarılı bir entegrasyon için yapılması gerekenleri açıklaya yönelik hazırlanmıştır.

Tezimin ikinci bölümü ise daha çok uygulamayı ön plana çıkarmakta ve günümüz dünyası üzerinde varlığını sürdüren önemli entegrasyonları, bu entegrasyonların kuruluşlarından günümüze ne gibi gelişmeler gösterdiğini, dünya ekonomisinde ki yerlerini göstermeye yönelik olarak hazırlanmıştır.

Üçüncü ve son bölümüm ise Türkiye'nin üyesi olduğu ya da önemli ticari ilişkiler içerisinde bulunduğu entegrasyonları incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

ABSTRACT

Two important trends in the field of politics and economics have begun to gain emphasis as a result of the change in the international system following the end of the Cold War.

First of these trends is globalization. Capital movements, trade and technology has spread and concentrated in a transnational manner, eroding the concept of the nation state and bringing and tying overseas interest groups and interests of individuals from a variety of countries ever closer.

The other trend in the world economy is the concept of regionalization which can be described as a union of countries that are geographically close to each other or in the same region and that have similar levels of development, similar regimes and history with the intent of developing their economic relationships and cooperation. Although regionalization is seen as an alternative to globalization it is indeed an accelerator of globalization.

This thesis reviews the theoretical effects of regionalization movements, important regional integrations in existence and their place in the world economy while examining the integrations and relationships of these integrations which Turkey is a member of.

In this context the first part of the thesis builds up the theoretical framework of regionalization, reviews possible outcomes of regionalization and tries to put forth the features of a successful regional integration.

The second part of this thesis is concerned with practical applications of regionalization and reviews important regional integrations in existence within the world economy, the developments within these integrations since their foundations and also their place in the world economy.

The third, also the last part of this thesis examines the integrations that Turkey is a member of and those with which it has important economic relations.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İsmail ÖZÇELİK'in "**Bölgesel Entegrasyonlar Teorisi, Uygulamadaki Önemli Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Entegrasyon Hareketindeki Yeri**" başlıklı tezi/...../2006 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı): **Doç.Dr.Erol KUTLU**

Üye : **Doç.Dr.Kerim BANAR**

Üye : **Yrd.Doç.Dr.Meriç ERTEKİN**

Prof.Dr.Nurdan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
GRAFİKLER LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

BÖLGESEL ENTEGRASYONLARIN TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.	BÖLGESEL ENTEGRASYONUN TANIMI	2
2.	BÖLGESEL ENTEGRASYONLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ	5
3.	EKONOMİK ENTEGRASYON TÜRLERİ	10
	3.1. Tercihli Ticaret Anlaşması (Preferential Trading Agreements):	11
	3.2. Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Area)	12
	3.3. Gümrük Birliği (Custom Union)	13
	3.4. Ortak Pazar (Common Market)	15
	3.5. İktisadi Birlik (Economic Union)	16
4.	BÖLGESELLEŞME HAREKETİNDEN BEKLENTİLER	19
	4.1. Bölgeselleşmeden Beklenen Ekonomik Sonuçlar	20
	4.2. Ekonomik Olmayan Sonuçlar	20
	4.3. Uruguay Turu ile İlişkili Sebepler	20
	4.4. Bölgesel ‘Güvenli Cennet’	21
	4.5. Yurt İçi Politika Reformlarını Hızlandırma İsteği	21
	4.6. Domino Etkisi	22
	4.7. Bebek Sanayi Bölgeselleşmesi	22
5.	EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİLERİ	23
	5.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri	27
	5.1.1. Üretim Etkisi	28
	5.1.1.1. Olumlu Üretim Etkisi (Ticaret Yaratılması)	29

5.1.1.2.	Olumsuz Üretim Etkisi (Ticaret Sapması).....	32
5.1.2.	Tüketim Etkisi.....	36
5.1.2.1.	Olumlu Tüketim Etkisi.....	39
5.1.2.2.	Olumsuz Tüketim Etkisi.....	40
5.1.3.	Ticaret Hacmi ve Ticaret Haddi Üzerindeki Etkileri.....	41
5.1.3.1.	Ticaret Hacmi Üzerine Etkiler.....	41
5.1.3.2.	Ticaret Haddi Üzerine Etkiler.....	42
5.1.4.	Faktör Hareketleri ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkiler.....	44
5.1.4.1.	Faktör Hareketleri Üzerindeki Etkiler.....	44
5.1.4.2.	Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkiler.....	44
5.2.	Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri.....	45
5.2.1.	Ölçek Ekonomileri.....	46
5.2.1.1.	İçsel Ölçek Ekonomileri.....	47
5.2.1.2.	Dışsal Ölçek Ekonomileri.....	49
5.2.2.	Rekabet Üzerindeki Etkileri.....	50
5.2.3.	Teknolojik Gelişme Üzerindeki Etkileri.....	51
5.2.4.	Yatırımlara ve Yabancı Sermaye Akışına Etkileri.....	53
5.2.5.	İstihdam Düzeyine Etkileri.....	54
6.	EKONOMİK ENTEGRASYONLARDA BAŞARI ŞARTLARI.....	56
6.1.	Ekonomik Yapı Benzerliği.....	56
6.2.	Altyapı İmkanları.....	57
6.3.	Döviz Kuru ve Ödemeler Dengesi Politikası.....	58
6.4.	Milli Hakimiyet Anlayışı.....	59
6.5.	Bölgesel Yatırım Politikası.....	60
6.6.	Bölgesel Dengesizlikler ve Tazmin Mekanizması.....	61
6.7.	Üye Ülke Ekonomilerinin Tamamlayıcı veya Rakip Olması.....	61
6.8.	Siyasal, Kültürel ve Coğrafi Yakınlık.....	63

İkinci Bölüm

DÜNYA'DAKİ ÖNEMLİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR VE BU ENTEGRASYONLARIN DÜNYA TİCARETİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

1.	ASYA VE PASİFİK BÖLGESİNDEKİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR.....	64
	1.1. Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği Forumu (APEC)	64
	1.2. Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve AFTA.....	70
	1.3. Doğu Asya Ekonomik Birliği (EAEC)	75
	1.4. Bangkok Anlaşması	76
	1.5. İktisadi İş Birliği İçin Güney Asya Kuruluşu (SAARC)	77
2.	AVRUPA BÖLGESİNDEKİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR.....	78
	2.1. Avrupa Birliği.....	78
	2.2. Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA) ve Avrupa Ekonomik Alanı (EEA).....	94
	2.3. Nordik Konseyi.....	100
	2.4. Baltık Gümrük Birliği.....	101
	2.5. Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması(CEFTA).....	102
	2.6. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB).....	104
3.	AMERİKA KITASINDAKİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR.....	105
	3.1. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)	105
	3.2. Latin Amerika Bütünleşme Teşkilatı (LAIA).....	111
	3.3. And Paktı veya And Ülkeleri Ortak Pazarı (ANCOM).....	113
	3.4. Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM)	116
	3.5. Güney Konisi Ortak Pazarı (MERCOSUR)	117
	3.6. Karaip Ülkeleri Topluluğu (CARICOM).....	120
	3.7. Doğu Karayip Ülkeleri Teşkilatı (OECS)	121
4.	ORTADOĞU'DAKİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR.....	122
	4.1. Arap Ortak Pazarı (ACM)	122
	4.2. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)	122
	4.3. Magrip Arap Birliği (AMU)	124
	4.4. Körfez İşbirliği Konseyi (GCC)	125
	4.5. D-8	127

5. AFRİKADAKİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR	129
5.1. Afrika'nın Doğu ve Güney Bölgesindeki Ekonomik Entegrasyonlar.....	129
5.1.1. Doğu ve Güney Afrika Ekonomik İşbirliği (CBI)	129
5.1.2. Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA)	130
5.1.3. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)	132
5.1.4. Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU)	133
5.2. Orta Afrika'daki Bölgesel Entegrasyonlar.....	134
5.2.1. Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS)	134
5.2.2. Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (CEPGL)	134
5.2.3. Orta Afrika Ülkeleri Gümrük Birliği (UDEAC)	135
5.3. Batı Afrikada'ki Bölgesel Entegrasyonlar.....	135
5.3.1. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS).....	135
5.3.2. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU).....	137
6. COĞRAFİ BİRLİK ESASINA DAYANMAYAN BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR.....	137
6.1. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)	137
6.2. Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC)	139
6.3. İslam Konferansı Örgütü (İKO).....	139

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'NİN ÜYE OLDUĞU BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR VE TÜRKİYE'NİN BU ENTEGRASYONLAR İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	144
2. TÜRKİYE-EFTA İLİŞKİLERİ.....	159
3. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ (KEİB-BSEC).....	162
4. KALKINMA İÇİN BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (RCD-ECO).....	171
5. İSLAM KONFERANSI TEŞKİLATI VE EKONOMİK VE TİCARİ İŞBİRLİĞİ KOMİTESİ (İKÖ- İSEDAK):.....	182
6. GELİŞEN 8'LER (DEVELOPING EIGHT D-8):.....	192
7. TÜRKİYE-İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA ÖRGÜTÜ (OECD) İLİŞKİLERİ.....	199

8. TÜRKİYE İSRAİL SERBEST TİCARET SAHASI ANLAŞMASI (TİFTA).....	201
9. TÜRKİYE’NİN İMZALADIĞI DİĞER SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE TİCARİ İLİŞKİLERİ.....	204
SONUÇ.....	208
KAYNAKÇA.....	211

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Gelişimi, 1948-2002.....	10
Grafik 2: 1990-2004 Arası APEC'in Ticaret Hacmi (Milyar Dolar).....	68
Grafik 3: 1990-2004 Arası ASEAN'ın Ticaret Hacmi (Milyar Dolar).....	74
Grafik 4: 1999-2004 Arası AB (25)'nin Ticaret Hacmi (Milyar Dolar).....	93
Grafik 5: 1990-2004 Arası CEFTA'nın Ticaret Hacmi (Milyar Dolar).....	103
Grafik 6: 1990-2004 Arası NAFTA'nın Ticaret Hacmi (Milyar Dolar).....	111
Grafik 7: Comesa Örgüt İçi İhracatının Oranı.....	132
Grafik-8: EFTA Üye Ülkelerinin Türkiye ile Ticareti 1991-2003.....	161

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Olumlu Üretim Etkisi.....	31
Şekil 2: Olumsuz Üretim Etkisi.....	34
Şekil 3: Uluslararası ve İç Fiyat Oranlarının (Nispi Fiyatların), Üç Ayrı Koşul Altında Alacağı Değerler.....	38
Şekil 4: AB'nin Türkiye ile Ürün Bazında Mal Ticareti (2002).....	158
Şekil 5: Türkiye-AB Hizmet Sektörü Ticareti.....	158
Şekil 6: AB-Türkiye'ye Dış Yatırımı.....	159
Şekil 7: Avrupa Birliğinin Türkiye İle Mal Ticareti.....	159
Şekil 8: EFTA Ülkelerinin Türkiye ile Ticareti	161

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1:	Ekonomik Entegrasyon Aşamaları.....	19
Tablo 2:	Gümrük Birliğinin Ticaret Yaratıcı Etkisi.....	30
Tablo 3:	Gümrük Birliğinin Ticaret Saptırıcı Etkisi.....	33
Tablo 4:	Apec Üye Ülkeleri Önemli Ekonomik Göstergeleri (2004).....	69
Tablo 5:	ASEAN Üye Ülkeleri Mal Ticareti İhracat (milyon dolar).....	74
Tablo 6:	ASEAN Üye Ülkeleri Mal Ticareti-İthalat (milyon dolar).....	75
Tablo 7:	Günümüzde AB.....	86
Tablo 8:	EFTA üye ülkeleri Önemli Ekonomik Göstergeleri (2003).....	100
Tablo 9:	Tablo 9:	
Tablo 10:	And Paktının Dünya İle Ticareti.....	115
Tablo 11:	1990-2003 Yılları Arası MERCOSUR Ülkeleri Mal İhracatı (Milyon \$).....	119
Tablo 12:	1990-2003 Yılları Arası MERCOSUR Ülkeleri Mal İthalatı (Milyon \$).....	119
Tablo 13:	Körfez İşbirliği Teşkilatı Üye Ülkeleri Arası Ticaret (İhracat).....	127
Tablo 14:	Körfez İşbirliği Teşkilatı Üye Ülkeleri Arası Ticaret (İthalat).....	127
Tablo 15:	Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Gruplarına Göre İhracat (2000-2004).....	143
Tablo 16:	Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Gruplarına Göre İthalat (2000-2004).....	144
Tablo 17:	Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı (Milyon Dolar).....	151
Tablo-18:	Türkiye'nin AB ile Ticareti ve Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar).....	156
Tablo 19:	Türkiye'nin Dış Ticaretinde Avrupa Birliği Ülkelerinin Dağılımı.....	157
Tablo 20:	EFTA Üye Ülkelerinin Türkiye ile Ticareti.....	162
Tablo 21:	ECO Üyesi Ülkeler Çeşitli Göstergeleri.....	176
Tablo 22:	Türkiye-İKÖ Üyeleri Arasındaki Ticaret (2000-2001).....	190
Tablo 23 :	D-8 Ülkelerinin Ticaretindeki Başlıca Mallar.....	196
Tablo 24:	D-8 Ülkelerinin İhracatı (Milyon \$).....	197
Tablo 25:	D-8 Ülkelerinin İthalatı (Milyon \$).....	197
Tablo 26:	Türkiye'nin D-8 Ülkelerine İhracatı (Milyon \$).....	198
Tablo 27:	Türkiye'nin D-8 Ülkelerinden İthalatı (Milyon \$).....	199
Tablo 28:	TİFTA'nın Kronolojisi.....	201

Tablo 29: Türkiye - İsrail İkili Ticareti (1000 Dolar).....	202
Tablo 30: Türkiye-İsrail İthalatındaki ve İhracatındaki Başlıca Maddeler	203
Tablo 31: Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları.....	205
Tablo 32: Müzakereleri Devam Eden Serbest Ticaret Anlaşmaları.....	206
Tablo 33: Taslak Metin Gönderilenler.....	207

GİRİŞ

1951 Kömür-Çelik Paris Andlaşması ve 1957 Roma Andlaşmasıyla bir zamanlar gözde olan bölgesel iktisadi bütünleşme hareketi izleyen 20 yıl içinde gelişmekte olan ekonomilerde fazla heyecan yaratmamış, daha çok, 1980lerin sonuna kadar ki dönemde bir Avrupa olayı olarak kalmıştı. Kennedy Tokyo turlarında sağlanan tarife indirimlerinin tam bütünleşme eğiliminin dayanağı olan ekonomik özendiricileri epey zayıflattığını bazı şartlar dahilinde kabul etsek dahi, meselenin iktisadi olduğu kadar siyasal karakterde olduğunu gözden uzak tutamayız. Nitekim 1980'lerin sonunda, bir yandan AT'nin EFTA, Güneybatı Avrupa ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesinde, öte yandan Ocak 1989'da kurulan CUFTA'yı örnek alan NAFTA'nın ortaya çıkışında değinilen siyasal faktörlerin ağırlığı o kadar artmıştı ki bölgesel bütünleşme olayı dünyanın her yerinde akademik ve politik çevrelerde hakkettiği ilgiyi toplamakta gecikmedi.

Genel kaniya göre, bölgesel bütünleşmenin uyandırdığı yeni ilgiyi açıklarken artık tarihsel bir değeri bulunan şu üç olayı başlangıç almak gerekir: Sovyetler Birliğinin dağılması, tek pazar hareketi ve GATT sözleşmesindeki gelişmeler. Bu gelişmeler sonucunda bölgesel ekonomik birleşmeler ekonomi literatüründe yeniden canlanarak eski önemini kazanmış ve globalleşmenin en önemli faktörü ve hızlandırıcısı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

İktisadi birleşme faaliyetlerinin yaygınlaşmasında AB'nin gösterdiği başarısında kuşkusuz büyük etkisi vardır. Bu sayede azgelişmiş ülkelerde konuya yakın ilgi göstermeye başlamışlardır.

Bu noktaları dikkate alarak tezimizin esas amacını özetle belirtmek istersek, iktisadi birleşme teorilerinden hareketle, günümüzde varlığını sürdüren entegrasyonların üye ülke ekonomileri üzerindeki ve özellikle ticaret hacimleri üzerindeki etkilerini incelemek ve son olarak Türkiyenin üyesi olduğu ve yoğun ilişki içerisinde bulunduğu entegrasyonlarla ilişkilerini gözden geçirmektir.

Birinci Bölüm

BÖLGESEL ENTEGRASYONLARIN TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1. BÖLGESEL ENTEGRASYONUN TANIMI

Latince kökenli bir kelime olan ‘integratio’ kelimesinden türetilen ‘entegrasyon’ teriminin sözlük anlamı parçaların bir bütün içinde biraraya getirilmesidir. Oxford English Dictionary’ye göre entegrasyon kelimesinin bu anlamıyla ilk defa kullanıldığı yıl 1620 yılıdır.

İktisat literatüründe kelime ilk defa sanayi alanında işletmelerin agreement, kartel, concern, tröst, merger gibi tüketicilere arz ettikleri mallarda dikey entegrasyonlarını ifade maksadıyla kullanılmıştır. Aynı ülke ekonomilerini bir ekonomik bölge oluşturacak şekilde birleştirmek anlamında kelimenin kullanılması çok kısa bir geçmişe sahiptir ve ekonomik entegrasyon üzerine literatürde ne Zollverein’e (Alman Gümrük Birliği) dahil gümrük birliklerine ilişkin olarak ne de 1940’lardan önce uluslararası ticaret üzerine yazılan kitaplarda bugünkü anlamıyla kullanılmıştır¹.

Özellikle ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan entegrasyon kavramının ekonomik terminolojide kullanımı John Timbergen’in 1945’te yayınlanan ve ilk baskısında ‘Uluslararası Ekonomik İşbirliği’ adını taşıyan kitabının 1954 yılında ‘Uluslararası Ekonomik Entegrasyon’ adıyla yayınlanmasında görülmüştür². Kelimenin ilk resmi kullanımı ise 31 Ekim 1949 yılında Avrupa İktisadi İşbirliği Konseyi’nde verilmiş olan Batı Avrupa’nın bütünleşmesi konusu ile ilgili bir tebliğde görülmüş ve daha sonra ABD’de kullanılmaya başlanmıştır³.

Entegrasyon olgusu firma, sektör, ulusal ekonomi ve uluslararası düzeyde karşımıza çıkabilmektedir. Firma ve sektör düzeyindeki birleşmeler yatay ve dikey

¹ Emin ERTÜRK, **Uluslararası İktisat**, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2001), s.158.

² Tomris YILMAZ, **Teoride ve Uygulamada Ekonomik Entegrasyon**, (İstanbul: Can Matbaa, 1985), s.11.

³ Cem SAATÇİOĞLU, **Teoride ve Uygulamada Ekonomik Entegrasyon** (İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), s.9.

entegrasyonlar olarak mikro düzeyde incelenirken, makro düzeydeki entegrasyonlar ‘ekonomik entegrasyonlar’ terimi ile ifade edilmektedir

Entegrasyon kavramı, iktisat literatürüne girdikten sonra, değişik yazarlar tarafından birbirinden farklı tanımlamalarla açıklanmaya çalışılmış ve bunun sonucunda farklı düşünce tarzları ve tanımlamaları ortaya çıkmıştır. Şimdi bunlardan en önemlilerini kısaca inceleyelim.

Kindleber ekonomik entegrasyonu ‘üretim faktörleri fiyatının eşitlenmesi’ şeklinde tanımlamıştır. Tinbergen’e göre ise ekonomik entegrasyon uluslararası ekonomik işbirliğini en uygun düzeye çıkarılmak ve serbest ticarete ulaşmaktır⁴.

Haberler’e göre; ‘Çağımız ekonomik entegrasyon çağıdır’⁵.

Konu üzerinde önemli çalışmaları ve entegrasyon teorisine katkısı bulunan Ballasa, ekonomik entegrasyon için tek bir tanım vermek yerine, bölerek tanımlama yolunu seçmiştir. En zayıfından en ileri safhasına kadar bunlar; ticareti engelleyen unsurların ortadan kaldırılması (ticaret entegrasyonu), ülkeler arasındaki faktör hareketlerine serbestlik tanınması (faktör entegrasyonu), ulusal ekonomik politikaların uluslararası ilişkiler lehine uyumlaştırılması (politika entegrasyonu), ve nihayet bunların birleşmesi sonucu oluşan tam entegrasyon tipleridir⁶

Imre Vajda ise ticaret entegrasyonu üzerinde durmuş; ayrıca piyasa entegrasyonu ve gelişme entegrasyonu arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir. Yazar piyasa entegrasyonundan üyelerin birbirinin satışına engel olmamaları halini, gelişme entegrasyonundan da, buna ilave olarak üretimi istenen düzeye çıkaracak kadar gelişmemiş endüstrileri uluslararası düzeye çıkarmayı anlamak gerektiğini belirtmektedir⁷.

⁴ Erol MANİSALI, **Uluslararası Ekonomik Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi**, (İstanbul: İ.Ü. Yay.No:1694, İktisat Fak.Yay.No:299, İktisadi Gelişme Enstitüsü Yay.No:21, 1971), s.2.

⁵ MANİSALI, **age**, s.2.

⁶ Emin ERTÜRK, **İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye’nin İçinde Bulunduğu Birleşme Hareketleri**, (2.baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1998), s.7.

⁷ ERTÜRK, **a.g.e.**, s.,7.

Lipsey’de tanımlamanın zorluğuna dikkat çekerek tek bir tanımın uygun olmayacağını belirtmektedir. Ona göre, ABD ve Kanada gibi piyasa ekonomilerinde, ticaret ve faktör entegrasyonu esas amaçken, İngiltere ve Fransa gibi karma ekonomiler için politika entegrasyonuna da yer verilmeli; sosyalist ülkeler arası entegrasyonda ise esas vurgu, politik entegrasyon üzerine olmalıdır, demektir⁸.

Bunlar gibi daha pek çok yazar tarafından yapılmış birbirinden farklı ‘entegrasyon’ tanımlamalarına da rastlanabilmektedir. Entegrasyon kavramının kullanıcıları arasında ekonomik entegrasyon tanımı üzerinde anlaşmaya varılmamış olmasına rağmen hemen hemen bütün yazarların üzerinde anlaşmaya vardıkları bazı ortak noktalar vardır. Bu ortak noktalar üç başlık altında toplanabilir⁹.

1- Ekonomik entegrasyon öncelikle işbirliğine dayanır.

2- Ekonomik entegrasyonda (özellikle ileri aşamalarda) malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir.

3-Ekonomik entegrasyon, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin kaynağa ve gideceği bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan bir uygulama görmesini içerir.

Yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı, mal, hizmet vb. Faktörlerin üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, serbest piyasa içindeki noksanlıkların giderilerek işler hale getirilmesi; ülkelerarası ayrımcı ve kısıtlayıcı engellerin kaldırılması, ülkelerin varmak istedikleri entegrasyonun oluşturulması bakımından çok önemli bir aşamadır. Ancak Maclup’a göre görüş birliği sağlanan bu noktalar ekonomik entegrasyonun tanımı konusunda bir anlaşma anlamına gelmez¹⁰. Bu noktadan hareketle söyleyebiliriz ki geçmişte değişik yazarlar tarafından farklı tanımları yapılmış olan ekonomik entegrasyonun, bugün ve gelecekte de farklı tanımlamaları yapılmaya devam edecektir.

Günümüz koşullarında ekonomik entegrasyonu en genel anlamıyla şu şekilde tanımlayabiliriz: ‘Ekonomik entegrasyon’ genellikle birbirine yakın ve aynı coğrafi

⁸ ERTÜRK, a.g.e., s.8.

⁹ Şafak KORKUT, **Ekonomik Entegrasyon**, (İstanbul: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988), s.3.

¹⁰ Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU, **Gümrük Birliği**, (İstanbul: 2000), s.7.

bölge üzerinde bulunan aralarındaki ekonomik ilişkileri ve işbirliğini arttırmak amacıyla kalkınma düzeyleri, siyasal rejimleri ve tarihi geçmişleri birbirine benzeyen ülkelerin oluşturdukları bir birlik şeklinde tanımlanabilir¹¹. İktisadi birleşme teorisi bu şekilde bir grup ülkenin aralarındaki ticareti serbestleştirici politikalar izlemelerini konu edinmektedir. İktisadi birleşmeler siyasal bakımdan bağımsız ülkeleri ekonomik yönden birbirine daha bağımlı duruma getirir. Ülkeler iktisadi birleşmeler akımlarına katılarak üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve sonuçta toplumsal refah düzeylerini arttırmayı amaçlarlar¹².

2. BÖLGESEL ENTEGRASYONLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Üye ülke ekonomilerine dinamizm ve etkinlik kazandırarak ülkeler arasındaki ticari ilişkileri geliştirmeye yönelik ekonomik entegrasyon hareketlerinin başlangıcı günümüzden epeyce eski yıllara kadar uzanmaktadır. Bu hareketlerin 19.yy.da başladığı ve özellikle 20.yy.ın ikinci yarısından itibaren artan bir seyir izlediğini görmekteyiz.

İlk bölgesel entegrasyon hareketi 1834 yılında Almanya’da Alman Gümrük Birliği’nin (Zollverein) kurulması ile gerçekleşmiştir¹³.Gümrük birliği kurulmadan önce ki dönemde Almanya dağılmış bir durumdaydı ve 38 küçük devletçik ya da prensliğe bölünmüştü. Almanya’daki bu bölünmüşlükten dolayı kapalı ekonomiler ortaya çıkmıştı ve bunların gelişme olanakları da çok önemli ölçüde kısıtlanmıştı. Bu açmazdan kurtulmak için gümrük birliğine ihtiyaç vardı¹⁴.

Ekonomik birlikte ilk cesur adımı Tübingen’de profesör olan F.List attı. F.List 1819’da yayınladığı bir eserde Almanya’da dahili gümrüklerin kaldırılmasını ve dışarıya karşı tek bir gümrüğün olması fikrini ileri sürdü. Fakat kendisi demagog olarak suçlandı bunun sonucunda ülkeyi terk ederek Amerika’ya kaçtı. Fakat fikirleri bir süre sonra gerçekleşti kanlı savaşlardan sonra (1828-1834) 1 Ocak 1834’te ilk bölgesel

¹¹ Halil SEYİDOĞLU, **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, (İstanbul: Güzem Yayınları, 1992), s.382.

¹² Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, (15.baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 2003), s.203.

¹³ DPT, “Küreselleşme Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)”, **Yedinci BYKP Özel Komisyon Raporu**, (Ankara: 1995), s.61.

¹⁴ İbrahim S. CANPOLAT, **Uluslararası Siyasal Sistem**, (Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1991), s.65.

entegrasyon hareketi sayılan Alman Gümrük Birliği (Zollverein) kuruldu. Bu birliğin kurulmasından sonra Alman dahili gümrükleri kalktı ve sadece sınırlarda birlik gümrük alanının gümrük resimleri geçerli oldu¹⁵.

1834 yılından Birinci Dünya Savaşına kadar liberal bir siyasetin benimsenmesi ve altın para sisteminin genelleşmesi sonucu iktisadi entegrasyon hareketi, bölgesel yapıyı aşarak dünya çapında ve doğal olarak gerçekleşmiş bir durumdaydı. İki dünya savaşı arasındaki sürede ise iki taraflı ticaret anlaşmaları, dış ticarete konan çeşitli kısıtlamalar ve özellikle kambiyo kontrolleri iktisadi entegrasyonu temelinden sarstı¹⁶. İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar geçen süre içerisinde çeşitli bölgesel entegrasyon denemeleri yapıldıysa da bunlar iki taraflı ticaret anlaşmalarının ötesine geçememiş ve bölgesel entegrasyonlardan beklenen sonuçlar elde edilemediği için yok olmuşlardır. Bölgesel entegrasyon hareketleri özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra önem kazanmış ve bu tarihten başlayarak başta Avrupa kıtası olmak üzere diğer bütün kıtalarda çeşitli entegrasyon denemeleri gerçekleşmiştir.

İktisadi bütünleşmelerin evrensel gelişimi, İkinci Dünya Savaşı ile yeni bir görünüm kazanmıştır. Çünkü bu savaş bir taraftan uluslararası ekonomik entegrasyonun gerçekleşmesini engellerken diğer taraftan savaş sonrasında ülkelerin uyguladıkları yanlış iktisat politikalarını değiştirmelerine ve uluslararası entegrasyonların önemini anlamalarına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası ekonomik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi gayretleri gerçekte ekonomik entegrasyona yoğunlaşan görüşlerin bir sonucudur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemlere kıyasla, bu son savaş sonrası dönem içerisinde gerçek ve geçerli bir dünya pazarı kurulması hususunda bir çok entegrasyon projesi ileri sürülmüştür¹⁷. İkinci Dünya savaşının sona ermesiyle birlikte dünya’da çok sayıda ekonomik birleşme denemeleri görülmüştür. Yirminci yüzyılın son yarısında ülkeler arasında ekonomik

¹⁵ Selçuk TIRAK, **İktisat Tarihi**, (İstanbul: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no:5, Dizerkonca Matbaası, 1973), s.290.

¹⁶ Yüksel ÜLKEN, **20.yy.da Dünya Ekonomisi**, (İstanbul: İst. Üniv. Yay.No:3114, Güryay Matbaacılık, 1984), s.425.

¹⁷ Kubilay BAYSAL, **Ticaretin Bölgeselleşmesi Üzerine Bir Araştırma**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1924, 1974), s.1.

dayanışma ve yakınlaşma giderek artmaya başlamış, çağımız artık bir ekonomik entegrasyon çağı olmuştur¹⁸.

1960'lı yıllarda hız kazanan entegrasyon hareketlerinin en belirgin özellikleri; birleşmelerin kuzey-kuzey (EC), güney-güney tipi (LAFTA) birleşmeler olmaları ve iktisadi birleşme hareketlerinde amacın farklılıklar göstermesidir. EC (Avrupa Topluluğu) için başlangıçta politik nedenler iktisadi nedenlerden daha önemli iken EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) ve güney-güney birleşmelerinde iktisadi faktörlerin daha ön plana çıktığı belirtilmektedir. Bu dönemde gelişmekte olan ülkeler hızla kalkınmak istemişler ve bu ülkeler iktisadi birleşmeler ile gelişmiş ülkelere karşı pazarlık güçlerini arttıracaklarını beklemişlerdir. Böylece dış ticaret hadlerinin kendileri lehine gelişebileceğini düşünmüşlerdir¹⁹.

1960'lar da bölgesel entegrasyonlar ağırlıklı olarak Avrupa ve Asya kıtasında kurulmuştur. Amerika kıtasında da çeşitli entegrasyon denemeleri görülmüşse de o dönemde ABD'nin bölgesel entegrasyon hareketine sıcak bakmaması ve bu yöndeki girişimlere katılmaması nedeniyle Amerika kıtasında ki entegrasyon denemeleri oldukça sınırlı kalmıştır.

1950 ve 1960'lı yıllarda Avrupa Kıtası'nda; 1948 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECD), Daha sonra 1958 yılında Avrupa Para Antlaşması'na (EMA) dönüşecek olan Avrupa Ödemeler Birliği (EPU), 1951 yılında Paris Anlaşması'yla Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Lüksembourg ve Hollanda'nın kurduğu Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (ECSC), yine bu altı ülkenin 1957 yılında nükleer silahların arzını kontrol altına almak, nükleer enerji üretimini yönetmek ve bu alanda ortak yatırımlar yapmak amacıyla kurdukları EURATOM, 1957 yılında Roma Antlaşması ile Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Lüksembourg ve Hollanda'nın kurdukları Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC) gibi birçok bütünleşme hareketi görüyoruz (1 Temmuz 1967'den itibaren EURATOM, ECSC ve EEC bileştirilerek tek bir Avrupa Topluluğu meydana getirilmiştir). Yine 1960 yılında İngiltere'nin başını çektiği,

¹⁸ S.Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, (İstanbul: 6. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., 2002), s.230.

¹⁹ DPT, **a.g.e.**, s.61.

Norveç, Avusturya, İsveç, İsviçre, Danimarka'nın üye olduğu Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) AET' ye tepki olarak kurulmuştur.

Asya Kıtasında ise 1967 yılında Bangkok Deklarasyonu ile birlikte Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland'ın katılımıyla kurulan Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN), Güney Asya Bölgesel İşbirliği Topluluğu (SAARC), Arap Birliği Üyelerinin 1965 yılında kurduğu Arap Ortak Pazarı (ACM) ve 1965 yılında Türkiye İran ve Pakistan'ın aralarında kurduğu Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (RCD) gibi bazı entegrasyonlar kurulmuştur.

Amerika Kıtası'nda ise 1960'da Montevideo Antlaşması'yla Latin Amerika Serbest Ticaret Alanı (LAFTA), LAFTA'nın 1969'da durgun bir döneme girmesiyle And Ülkeleri Paktı (AP), Orta Amerika'da Managua'da Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM) vb. Kurulmuştur²⁰.

Ancak üye ülkelerin ekonomik entegrasyonlardan beklentileri gerçekleşmemiş ve 1960'lı yıllarda kurulan ekonomik entegrasyonların çoğu 1970'li yılların başında dağılmaya başlamıştır. 1960'lı yıllarda kurulan ekonomik entegrasyonların genel olarak başarısız olma nedenlerini şöyle açıklayabiliriz. Aynı iktisadi yapıya ve benzer milli kaynaklara sahip olan geliştirmekte olan ülkeler birleşmekle kazançlı çıkmamışlardır. Aynı malları üreten bu ülkeler benzer malları ithal etmek durumunda kalmışlar ve birleşme ile bölge içi ticareti arttıramamışlardır. Benzer doğal kaynaklara sahip olan ülkeler sanayi-içi ticareti geliştirerek kazançlı çıkabilmişlerdir. Ancak böyle bir durum gelişme yolunda olan ülkeler için söz konusu olmamıştır.²¹

Ekonomik entegrasyonlar 1980 yılında yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemdeki birleşmeler daha çok kuzey-güney tipi birleşmeler şeklinde meydana gelmiştir. ABD'nin entegrasyon hareketine daha sıcak bakmaya başlaması sonucunda, gelişme bu kez Kuzey Amerika'da daha yoğun bir şekilde sağlanmıştır. 1988 yılında

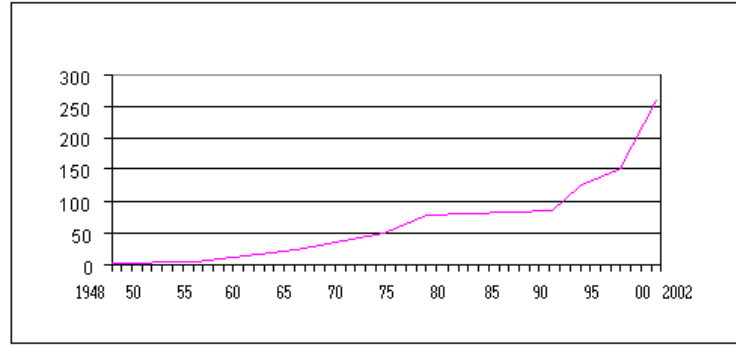
²⁰ Yusuf KÖROĞLU, **Türkiye'nin Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) Ülkeleri ile İktisadi Bütünleşmesindeki Engeller ve Çözüm Önerileri**, (İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2001), s.7.

²¹ KARLUK, **Uluslararası Ekonomi ...**, s.234.

ABD-Kanada serbest ticaret bölgesinin kurulmasından sonra 1989 yılında ABD-İsrail serbest ticaret bölgesi kurulmuştur. 1992 yılında ABD-Kanada serbest ticaret bölgesi Meksika'yı da içerecek şekilde genişlemiştir. Böylece bölgede Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) kurulmuştur. Diğer taraftan Güney Amerika ve Asya'da da değişik ekonomik entegrasyonlar görülmüştür. Malezya 1990 yılında Doğu Asya İktisadi Topluluğunun (EAEC) kurulmasını önermiştir. Bu topluluğun ASEAN ülkeleri; Çin, Kore, Tayvan ve Japonya'dan oluşması önerilmiştir. 1991 yılında Tayland ASEAN ülkeleri arasında serbest ticaret birliğinin kurulmasını önermiştir. Avustralya ise 1980'li yılların sonunda Asya-Pasifik İktisadi Kooperasyon grubunun kurulmasını önermiştir. Bu grubun ASEAN ülkeleri, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya ve Kore arasında dış ticaretin liberalleşmesini sağlamaya yönelik çalışmalar yapması beklenmiştir. 1993 yılında yapılan Seattle toplantısında Asya Pasifik Ekonomik Topluluğu'nun (APEC) kurulması görüşülmüştür.²² Bu dönemde kurulan ekonomik entegrasyonların kimi istenilen başarıya ulaşırken, kimi de istenilen başarıya ulaşamayarak dağılmıştır.

1980'lerden günümüze kadar geçen süreçte ise ekonomik entegrasyonların önemi dünya ekonomisinde her geçen gün artmış buna paralel olarak da bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı da hızla artmıştır. Aşağıda grafik-1'de 1948-2003 yılları arasında ki bölgesel ticaret anlaşmalarının seyri görülmektedir. 1948 yılına kadar neredeyse yok denilecek kadar az olan bölgesel entegrasyonların sayısı bu tarihten itibaren hızlı bir artış trendine girmiş ve 2003 yılı itibariyle dünya ticaret örgütündeki kayıtlı bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı 250'nin üzerine çıkmıştır. Bu sayının 2007 yılında ise 300 bulacağı öngörülmektedir. Bu grafik açık ve net olarak çağımızın entegrasyonlar çağı olduğunu ortaya koymaktadır.

²² DPT, a.g.e.,s.62-63.

Grafik 1: Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Gelişimi, 1948-2002

Kaynak: [www.wto.org/ Regional Trade Agreements - facts and figures.htm](http://www.wto.org/Regional%20Trade%20Agreements%20-%20facts%20and%20figures.htm) 30/10/2004

3. EKONOMİK ENTEGRASYON TÜRLERİ

Ülkelerin gerçekleştirdikleri ekonomik entegrasyon anlaşmaları birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Farklı özellikteki bu entegrasyon tiplerinin açıklanmasında bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıkların ortaya çıkış nedeni uygulama biçimine göre ekonomik entegrasyon tiplerinin en basitinden en kompleksine kadar tam birleşme yolunda isimlendirme zorunluluğunun olmayışından kaynaklanmaktadır²³. Biz burada literatürdeki çoğunluğa uyarak gerçekleştirilmesi bakımından kolaydan zora doğru;

- Tercihli Ticaret Anlaşmaları
- Serbest Ticaret Bölgeleri
- Gümrük Birliği
- Ortak Pazar
- Ekonomik Birlik

olmak üzere beş tür birleşme üzerinde duracağız. Ancak ekonomik entegrasyon anlaşmalarını gerçekleştiren ülkelerin burada belirtilen sıralamayı izlemeleri yönünde herhangi bir zorunluluk bulunmamaktadır yani ülkeler istedikleri bir aşamadan entegrasyon hareketine başlayabilirler.

²³ ERTÜRK, a.g.e., s.10.

3.1. Tercihli Ticaret Anlaşması (Preferential Trading Agreements):

Ekonomik entegrasyon hareketlerinin başlangıcını ticaret anlaşmaları oluşturur. Bu en dar kapsamlı işbirliği şeklidir. Buna göre, üye ülkeler karşılıklı ve tek taraflı olarak belirli mallar üzerinde gümrük indiriminde bulunurlar.²⁴

Tercihli ticaret, 1988-1992 döneminde dünya ticaretinin %40'ını oluşturmaktaydı ve 1992-1997 dönemi süresince bu oran %42 seviyesine yükselmiştir. Tarımsal ürünlerin tercihli ticareti belirtilen iki dönem boyunca sanayi ürünlerinden daha çok artmıştır. Özellikle ticarete liberal politikaları benimseyen ülkelerin 1993-1997 dönemi boyunca toplam ticaret içindeki tercihli ticaret payları genişleyerek artmıştır²⁵.

Tercihli ticaret anlaşmaları iki kategoride incelenebilir. Kısmi tercihli ticaret anlaşmaları olan birinci kategori, belirli spesifik ürünler üzerinde bir başka ülkeye ya da tek taraflı olarak ülkeler grubuna (gelişmiş ülkeler) tanınan tercihli ticarettir. Kısmi tercihli ticaret anlaşmalarına örnek olarak Avrupa Birliği'nin kuruluşunun ilk aşaması olan, 1951'de akdedilen Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Anlaşması gösterilebilir. Diğer bir örnek ise, farklı sektörel ikili anlaşmaların yarattığı MERCOSUR'dur.

İkinci kategori olan tam tercihli ticaret anlaşmaları ise, serbest ticaret bölgelerini, gümrük birliklerini, ortak pazarı ve ekonomik birlikleri içermektedir. Serbest ticaret bölgelerinde, ortak ülkeler arasındaki ticaret engelleri kaldırılmış ancak; her üye ülke kendi dış ticaret engellerine bağımsız olarak karar verme hakkına sahiptir. NAFTA örneğinde olduğu gibi. Gümrük birliklerinde ise üyeler tarafından dışa yönelik tek bir ticaret politikası belirlenir. Tam tercihli ticaret anlaşmasının diğer iki kategorisi olan ortak pazar ve ekonomik birlik de bütünleşmenin derin şekilleridir²⁶

²⁴ Muzaffer DARTAN, Esra HATİPOĞLU, Mehmet DİKKAYA, **ECO Bölgesi Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**, (İstanbul: Marmara Üniv. AT Enstitüsü Yayını, Marmara Üniv. Yay. No:6922, 2002), s.8.

²⁵ Jean Marie GRETHER, Marcelo OLARREAGA, "Preferential and Non-Preferential Trade Flows İn World Trade, WTO Economic Research and Analysis Division", **Working Paper**, (September, 1998), s.3.

²⁶ Bora ÇALIŞ, **Uluslararası Ticarete Etkileri Açısından Küreselleşme ve Alternatif Bölgeselleşmenin Türkiye İçin Rolü ve Önemi**, (İzmir: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sos. Bil. Enst., İşletme ABD, 2001), s.20.

3.2. Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Area)

Ekonomik bütünleşmenin ikinci aşamasıdır. Aynı zamanda bu aşama kalıcı bir bütünleşmenin yaşanabileceği bir düzeyi ifade eder

GAAT'ın 24. maddesine göre serbest ticaret bölgesi; üyeler arasında ticaretin neredeyse tamamına yakın bölümünden vergi ve diğer sınırlamaların kaldırılmasına dayanan birliktelik, olarak tanımlanmıştır²⁷

Günümüzde en çok rastlanan entegrasyon çeşidi Serbest Ticaret Bölgeleri şeklinde kurulmuş olan entegrasyonlardır. Bu entegrasyon tipi, üyeleri arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotaların kaldırıldığı, üyelerin birlik dışında kalanlara karşı ise Ortalama Gümrük Tarifesi (OGT) uygulama zorunluluğunun olmadığı ekonomik bütünleşme şeklidir²⁸. Bölgeye giren mal ve hizmetler için yaratılan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Bu tür birleşmelerde, ekonomi politikalarının ve kurumların uyumlaştırılması ve birliği söz konusu değildir. Dolayısıyla bölge dışında kalan ülkelere karşı her ülkenin bağımsız olarak belirlediği ekonomi politikası uygulanır. Serbest ticaret bölgelerinde amaç, üye ülkeler arasında mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirerek ortak bir pazar yaratmaktır. Ticaretin serbestleşmesi, AB'de olduğu gibi tüm ekonomik faaliyet dalları için geçerli olabileceği gibi, EFTA'da olduğu gibi belli bir sektör için, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nda olduğu gibi belli bir mal grubu için oluşturulabilir.

Serbest ticaret bölgesi şeklindeki ekonomik bütünleşmeler uygulamada bazı olumsuzluklara yol açmaktadırlar. Serbest ticaret bölgesinde özellikle üyelerin dışı karşı farklı tarifeler uygulamaları uluslararası ticareti dolambaçlı yollara saptırmaktadır. Çünkü birlik dışındaki ülkelere yüksek gümrüklü ülkeye mal ihraç edecek olan ihracatçı, malları ilk önce birlik içinde düşük gümrüklü ülkeye göndermekte, düşük tarife ödendikten sonra mallar, asıl amaçlanan yüksek gümrüklü ülkeye re-export yapılmaktadır. İhracatın bu şekilde dolambaçlı yollarla yapılması, uluslararası ticaret akımlarının normal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunu engellemek için

²⁷ DPT, **Bölgeselleşme Hareketi Bağlamında 21.yy'da Türkiye**, (Ankara: DPT Yayınları, 1997), s.49.

²⁸ Dennis R. APPLEBYARD, Alfred J. FIELD, **International Economics**, (Chicago: Second Edition, Von Hoffmann Press. Inc., 1995), s.321.

bölge içinde dolaşan malların ilk üretim yerlerinin gösterildiği menşe belgeleri düzenlenmektedir. Dünya'da serbest ticaret bölgelerine Latin Amerika Ülkeleri'nin kurduğu LAFTA, Avrupa Ticaret Bölgesi (EFTA) ve Avrupa Ekonomik Alanı (EES) örnek verilebilir²⁹.

3.3. Gümrük Birliği (Custom Union)

GATT'ın 24. maddesi ekonomik bütünleşme düzeyinin üçüncü aşaması olan gümrük birliğini; üye olmayan ülkelerle yapılan ticarete büyük çapta aynı vergi ve ticaret mevzuat uygulaması olan serbest ticaret bölgesi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca yeni kurulan bir birliğin yeni koruma seviyesinin ve mevzuatının birlik kurulmadan önceki seviyesinden daha yukarıda ve daha kısıtlayıcı olmayacağı da yine aynı madde de belirtilmektedir³⁰

Birbirlerinden gümrük almama esasına dayanan bölgesel bir birlik olan Gümrük Birliği, serbest ticaret bölgesindeki koşullara ek olarak birliğe üye ülkelerin serbest dış ticaret politikasını izlemelerini sınırlandırmış olduğundan daha ileri bir aşamayı ifade etmektedir. Üretim, faktörlerinin hareket serbestisi yoktur ama, özellikle sanayi mallarında ortak gümrük tarifesinin uygulanması ve her türlü kısıtlamanın kaldırılması söz konusudur. Kısaca; Gümrük Birliği'nde sanayi malları ticaretinde bütünleşme söz konusudur. Mal, kişi, hizmet ve sermaye dolaşım serbestisinden sadece bir tanesi konu dahilindedir.

Gümrük Birliği'nde aynı zamanda üçüncü ülkelere ortak bir ticaret politikası zorunlu olarak uygulanır ve kaçınılmaz olarak mevzuat uyumu sağlanır. Bu açıklama bütünleşme kavramı ile gümrük sistemlerinin birlikte düşünüldüğünü göstermektedir. "Bir ülkenin gümrük sistemi ya mallar arasında ya da ülkeler arasında bir farklılık yaratır. Yani bir ülkenin gümrük sistemi ya malları, geldikleri ülkeye bakılmaksızın kendi aralarında çeşitlerine göre farklı gümrüklere tabi tutar ya da malların cinsine bakılmaksızın hangi ülkeden geldiklerine göre aynı mallara farklı gümrükler uygulanır. Malların orijinlerine bakılmayıp şekillerine göre gümrüklenmesi "gümrük teorisi"nin, geldikleri ülkelere göre gümrüklenmesi ise "entegrasyon teorisi"nin konusunu oluşturur.

²⁹ Süleyman UYAR, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/gumruk.htm>

³⁰ DPT, *Bölgeselleşme Hareketi Bağlamında 21.yy'da Türkiye*, s.49.

Söz konusu tanımlama, gümrük birliği kavramının bütünleşme sürecindeki önemini vurgulamaktadır. Hatta bir çok düşünür bütünleşmeyi, gümrük birliği ile özdeş tutmaktadır.

Gümrük birliği teorisini ilk ortaya atan, 1950'de yayınladığı kitap ile Jacop Viner olmuştur. Daha sonraları J.E. Meade, Marcus Fleming, H.G. Johnson, C.A. Cooper, B.F. Massel, R.G. Lipsey ve Kelvin Lanchester gibi isimlerin de teoriye katkıları olmuştur. Viner ve onu izleyenler, ekonomik bütünleşmenin, taraflar arasında gümrük vergileri başta olmak üzere ticaret engellerini ortadan kaldırıp serbest ticareti geliştirdiğine göre dünya refahını olumlu yönde etkileyeceği görüşüne karşı çıkmışlardır. Onlara göre bu sürecin olumlu ve olumsuz yönleri birarada bulunmaktadır. Gümrük Birliği'nin Viner tarafından ileri sürülen koşulları, şu biçimde özetlenebilir³¹:

- i. Üye ülkeler arasında tarifelerin, kotaların ve benzer etki gösteren sınırlamaların kaldırılması.
- ii. Birlik dış ithalatta tek tarife uygulanması.
- iii. Önceden kararlaştırılmış bir formüle göre gümrük gelirlerinin üyeler arasında bölüştürülmesi.

Uluslararası alanda kurulan ilk gümrük birliği 1834 yılında Prusya'da gerçekleştirilen Alman Gümrük Birliğidir. Belçika, Hollanda ve Lüksembourg 1932 yılında Benelüks olarak bilinen bir bölgesel kuruluş oluşturmuşlar ve 5 Eylül 1944'de kendi aralarında gümrük birliğini kurmayı amaçlayan anlaşma imzalamışlardır. Fakat gümrük birliği anlaşması ancak 1948 yılında yürürlüğe girebilmiştir. 1 Ekim 1960 tarihinde de Benelüks ülkeleri fiilen gümrük birliğini gerçekleştirmişlerdir. 1789 tarihli ABD Anayasası, 13 eyaletin ayrı ayrı gümrük tarifelerini ortadan kaldırarak ülke için bir gümrük birliği yaratmıştır. Tarihteki bu örneklerine rağmen gümrük birliğinin en önemli ve güncel örneği AET'dir. Topluluğu kuran Roma Anlaşması'nın 9. Maddesi,

³¹ <http://www.turkab.net/ab/abmenu.htm> 15-08-2004.

topluluğun bir gümrük temelinde dayandırılacağını ve bu birliğin tüm mallar üzerindeki ticareti kapsayacağını öngörmüştür³².

3.4. Ortak Pazar (Common Market)

Gümrük birliğinden daha ileri bir iktisadi birleşme hareketi olan ortak pazarda, birliğe üye ülkeler aralarındaki emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin serbest hareketliliğini sağlayarak sınır engellerini kaldırır ve aralarındaki gümrük birliği ilkelerini de korurlar ise, ortak pazar oluşturmuş olurlar. Ortak pazar, her bir üye ülkenin iç pazarından oluşmuş "genişletilmiş bir iç pazar"dır. İç pazarın temel prensipleri: Vergi harmonizasyonu, iktisat politikalarının görece harmonizasyonu, üretim faktörleri hareketliliğini sağlayarak sınır engellerinin kalkmasıdır. Sınırların kalkması ise üç anlamda ele alınmaktadır:

- i. Fiziksel sınırların kalkması (kişiler, mallar için)
- ii. Teknik sınırların kalkması (normlar, hukuk prosedürleri, radyo-TV yayınları, sermaye hareketleri, hizmet dolaşımı),
- iii. Mali sınırların kalkması ve vergi harmonizasyonu.

Bu prensipler uygulandığında, maliyetlerin düşmesi, işbölümü ve uzmanlaşmanın artması ve verimlilik artış sonuçları beklenmektedir. Daha geniş bir pazar için üretim yapma ve bu üretimin sağladığı olanaklardan yararlanmayı sağlayan ortak pazar, ekonomik birlik aşamasına geçişteki son ekonomik birleşme biçimidir. Çünkü büyük ve genişlemiş bir pazarda çağdaş dağıtım ve üretim olanakları tam kapasiteyle çalışır. Ayrıca rekabet edecek firma sayısı artacağından tekelleşme eğilimleri de azalır. Büyük piyasa ekonomisi fiyatlandırma (emek, mal vb.) alanında çıkan sorunlara bağlı olarak üretim faktörlerinin dolaşım serbestisi uyarınca ekonominin yeniden düzenlenmesi gerekliliğini ortaya koyar.

³² KARLUK, *Uluslararası Ekonomi...*, s.232.

Ortak pazar ile genişleyen piyasada bir taraftan işletmelerin büyümesi nedeniyle "içsel ekonomiler - internal economies", diğer taraftan da birlik içindeki işletmelerin birbirleriyle sıkı ilişkiye geçmeleri nedeniyle "dışsal ekonomiler - external economies" ortaya çıkmaktadır. Bu ilgi olgunun olumlu ya da olumsuz sonuçlara yol açacağı konusunda düşünürler arasında farklı görüşler söz konusudur. Kültürlerin ve alışkanlıkların homojen olmadığı genişletilmiş piyasalar ile, homojen bir kültüre hitap eden geniş piyasa arasında farklar olduğu ileri sürülmektedir. Buna karşı, firmaların zaten ulusal piyasa ile sınırlı olmadıkları ve ihracat olanaklarına her zaman sahip oldukları ve heterojen kültürlerle hitap etme deneyimlerinin zaten varolduğu belirtilebilir³³.

3.5. İktisadi Birlik (Economic Union)

Ekonomik bütünleşme hareketlerinin son aşaması 'iktisadi birliklerdir. İktisadi birlik, uygulanacak ekonomik, parasal, mali ve sosyal politikaların birlik tarafından ortak bir biçimde belirlenmesini gerektirir. Bunun içinde ülkelerin politika belirleme ve uygulama yetkilerinin bir bölümü birlik düzeyinde oluşturulan (ülkeler üstü) bir kuruluşa devredilir. Ekonomik birlik bazen bir parasal birlik ile tamamlanır. İktisadi birlik aşamasında birliği oluşturan ülkeler adeta geniş bir ülkenin farklı bölgeleri durumuna gelirler.

Ekonomik birlikler, oluşturulması ve sürdürülmesi güç kuruluşlardır. Bunun temel nedeni ise üye ülkelerin, mikro ve makro ekonomik politikalarla birlikte, çok geniş alanı kapsayan konular hakkında anlaşmalarını gerektirmesidir. Gözlemler siyasal, ekonomik ve kültürel yönlerden benzer ülkelerde bile, belirli alanlardaki farklılıkları gidermenin kolay olmadığını gösteriyor. tarihsel açıdan da ülkeler, ekonomik birlik uğruna ulusal egemenlik haklarını kısmen ya da tamamen böyle bir ülkeler üstü kuruluşa (ekonomik birliğe) devretmekte fazla istekli davranmamışlardır.

Siyasal birleşme ile iktisadi birlikler arasında yakın bir ilişki vardır. Çoğu kez siyasal birleşmeye giden yolun iktisadi birleşmeden geçtiği görülmektedir. Örneğin

³³ www.turkab.net/ab/abmenu.htm 15-08-2004

1870'de Bismarck, Almanya'nın siyasal birliğini 1834'te Alman prenslikleri arasında kurulan Zollverein Gümrük Birliği sayesinde gerçekleştirmiştir.

Gümrük birlikleri, iktisadi birliklerin ancak yarı yolu sayılır. Genellikle gümrük birliklerini oluşturan ülkeler, ilerlemelerini sürdürerek bu aşamadan sonra iktisadi birlik aşamasına geçmeyi ve en sonunda siyasal bir bütünleşmeye ulaşmayı amaçlarlar. Aynı özellik AB'de de vardır; nitekim, Maastricht Anlaşması ile tam bir ekonomik ve parasal birleşmenin sağlanması, oradan da siyasal birliğe geçilmesi hedeflenmiştir.

İktisadi birlik durumunda, üye ülkeler arasında serbest ticaret ve serbest faktör dolaşımının ötesinde bir işbirliği öngörülür. Örneğin vergi politikaları, para ve maliye politikaları ile sosyal ve öteki ulusal politikaların uyumlaştırılmasını gerektirir. Böyle bir uyum, üyeler arasında tam bir bütünleşme sağlanması, diğer bir deyişle, üyelerin adeta tek bir birleşik ülke oluşturmalarına benzetilebilir.

İktisadi birlik olma yolunda hızla ilerleyen AB örneğinde iktisadi birliğe geçiş için ortak standartların benimsenmesi, başka bir deyişle, farklı ulusal düzenlemelerin ortak bir standarda dönüştürülmesi gerektiriyordu. Ortak standartlar benimsenmesi gereken konular aşağıdaki gibi belirtilebilir³⁴:

Mal standartları: Mal konusundaki düzenleme ve standartlar bir dizi alanla ilgili olabilir: sağlık normları, teknik özellikler ve çevre standartları, vs. gibi. Bu standart ve normlardaki farklılıklar, birer koruyuculuk aracı durumuna dönüştürülebilmektedir.

Hizmet sektörü: Ekonomik birliğin kurulabilmesi için hizmet sektöründe de liberalleşme gerekiyor. Çünkü, bankacılık ve finans, sigortacılık, iletişim araçları, taşımacılık, vs. gibi alanlarda sınır ötesi rekabetin bulunmaması hizmet kalitesini düşürür ve fiyatları yükseltir. Bu da kaynak israfıdır.

³⁴ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat ...*, s.212-213.

Kamunun satın alım işlemleri: Kamu ihalelerinde de sınır ötesi rekabet sağlanmalıdır. Diğer bir deyişle, bir üye ülkede açılan kamu ihalelerine tüm topluluk ülkeleri katılabilmelidir.

İşletme hukuku ilkeleri: Ekonomik birliğin oluşturulması açısından işletme hukukunun uyumlaştırılması, böylece tüm topluluk çapında bir işletme hukukunun yaratılması gerekiyor.

Ortak rekabet kuralları: Ekonomik birlikler, rekabeti sınırlandırarak, şirketler arası birleşmeleri, yani tröstleşmeyi özendirici etkiler doğurabilir. Topluluk düzeyindeki üreticilere aynı şansın sağlanması için ülkeler arasındaki rekabeti bozacak uygulamaların önlenmesi gerekir. Bu amaçla da vergi farklılıkları da ortadan kaldırılmalıdır. Nitekim bugün AB’de KDV sisteminin uygulanışındaki ana nedenlerden birisi budur.

İnsanların serbest dolaşımı: Birlik içinde dileyen herkes, dilediği ülkeye göç etme ve herhangi bir ayrımcılığa uğramadan oralarda çalışma imkanına sahip olmalıdır. bu konuda ülkelerin eğitim sistemindeki farklılıkların giderilmesi ve birinin verdiği diplomanın diğerleri tarafından tanınması gerekir. Ayrıca mesleki standart ve niteliklerin de uyumlaştırılması gerekir.

Yasal ve yönetsel engeller: İşletme, vergi, muhasebe, anti tröst yasaları gibi mali konularda uyum sağlanmalı . ayrıca sınai ve fikri haklar yasası, patent yasası ve ticaret unvanı gibi ekonomi ve ticaret alanlarına ilişkin yasalardaki farklılıkların da giderilmesinde zorunluluk vardır.

Günümüzde ekonomik birliğe örnek olarak gösterilebilecek bölgesel birleşmeler henüz yoktur. Bununla beraber AB, özellikle Maastricht Anlaşmasından sonra üyeleri arasında malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlaması, ekonomi, para ve maliye politikalarının uyumlaştırılması uygulamalarındaki ilerlemeler

ve 1 Ocak 2002 de 12 AB ülkesinin parasal birliğe geçmiş olmasının etkisi ile, iktisadi birliğe doğru yönelen bir topluluk olarak görülmektedir³⁵.

Yukarıda yaptığımız inceleme sonucuna uygun olarak uluslararası ekonomik birleşme türleri, başlıca dört ölçüte göre geçirmiş oldukları aşamalar esas alınarak Tablo-1’de özetlenmiştir. Bu tabloda tercihli ticaret anlaşmalarına yer verilmemiştir bunun nedeni; bu anlaşma türünün daha çok, ileri birleşme şekilleri için atılan bir ilk adım niteliği taşımasıdır

Tablo 1: Ekonomik Entegrasyon Aşamaları

Entegrasyon Aşamaları	Üyeler Arasındaki Kota ve Gümrüklerin Kaldırılması	Ortak Tarife ve Kota Sistemi	Faktör Hareketlerindeki Sınırlamaların Kaldırılması	Ekonomi Politikalarının ve Kurumların Uyumlaştırılması
Serbest Ticaret Bölgesi	Evet	Hayır	Hayır	Hayır
Gümrük Birliği	Evet	Evet	Hayır	Hayır
Ortak Pazar	Evet	Evet	Evet	Hayır
Ekonomik Birlik	Evet	Evet	Evet	Evet

Kaynak: Franklin R. ROOT, **International Trade and Investment**, (Cincinnati: South Western Publishing Company, Ohio, 1992), s.254.

4. BÖLGESELLEŞME HAREKETİNDEN BEKLENTİLER

Bölgesel bütünleşme doğrultusunda yoğunlaşan arzular birçok farklı nedene dayanmaktadır. Bunlar anlaşmadan anlaşmaya, katılımcı ülkelerin birinden diğerine farklılık göstermektedir. Ülkelerin katıldıkları entegrasyonlardan beklentilerini şu alt başlıklar altında inceleyebiliriz³⁶:

³⁵ S.Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika Temel Bilgiler**, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2002), s.132.

³⁶ H.NEBİOĞLU, **Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye**, (DPT Yayınları, 1997), s.116-119.

4.1. Bölgeselleşmeden Beklenen Ekonomik Sonuçlar

Ölçek ekonomisinin yarattığı imkanlardan yararlanıp, bölgesel bazda ihtisaslaşma yoluyla, eylem içinde öğrenerek, bölgesel pazarı genişletip sermayeyi cezbederek, geleceğe dönük hızlı ekonomik gelişme arzusu, hem gelişmekte olan ülkelerde, hemde sanayileşmiş ülkelerde, bölgeselleşmenin temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Ölçek ekonomisinin ortaya çıkaracağı imkanlardan yeterince yararlanılmasını sağlamak amacıyla iç Pazar programının tamamlanması fikri, AB’de ön plana çıkan düşünce olurken; Afrika’da ekonomik büyümeyi engelleyen fiziki ve beşeri sermaye kıtlığının, tek tek milli ekonomiler tarafından üstesinden gelinemeyecek bir kısıt olduğu inancı, bütünleşmenin ana motiflerinden birisini oluşturmaktadır. AFTA’nın ve MERCOSUR’un zımmi hedefi de bölgeyi istikrarlı ve zengin bir tek Pazar olarak göstererek, yabancı sermayeyi bölgeye çekip, ölçek ekonomisinin yararlarını ortaya çıkarmaktır.

4.2. Ekonomik Olmayan Sonuçlar

Bölgesel göçlerin önlenmesi ve bölgesel güvenliğin sağlanması gibi dış politika güdülere de bölgesel bütünleşmelerin önemli bir nedenidir. Güneydoğu Asya Milletleri Kurulu’nda olduğu gibi, AB’nin kuruluşunun kökeninde de bu tercih yatmaktadır. Bazı EFTA ülkelerinin AB’ye katılmaları da aynı temel düşünceden kaynaklanmıştır. Orta Doğu ve Afrika’daki birçok bölgesel bütünleşme ile MERCOSUR’un kuruluşunun altında da bu düşünceler yüksek oranda mevcuttur. Bölgesel göçlerin önlenmesi fikri, AB’yi ve NAFTA’yı yönlendiren temel unsurlardan biri olmuştur.

4.3. Uruguay Turu ile İltimli Sebepler

Bölgeselleşme, Uruguay Turu Görüşmelerinin yavaşladığı zamanlarda çok taraflı ticaret serbestleşmesinin alternatifi gibi görülmüştür. Bazen de uluslararası ticaret sisteminde ve Uruguay Turu müzakerelerinde üyelerin müzakere pozisyonunu güçlendirmek için kullanılan bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Bu unsurların biri veya her

ikisi birden, Kuzey Amerika, Güney Doğu Asya ve Latin Amerika'da gerçekleşmiş bütünleşme hareketleri üzerinde etkili olmuştur.

4.4. Bölgesel 'Güvenli Cennet'

Özellikle bazı ülkelerin, gelecekteki ticari risklerden korunmak için etkilendiği bir motivasyon unsurudur. Geleceğe dönük olarak pazara giriş risklerini şimdiden ortadan kaldırmak için, daha ziyade küçük ülkeler tarafından büyük ülkelerle yapılan ticari anlaşmaların arkasındaki gerçek olarak düşünülmektedir. Öreğin CUFTA, NAFTA ve MERCOSUR anlaşmalarında bu gerçeğin anahtar rolünü gördüğü anlaşılmaktadır. Bazı EFTA ülkelerinin AB'ye katılırken, Meksika'nın NAFTA'ya girerken etkilendiği motivasyon unsurlarından birisinin de bu olduğu düşüncesi yaygındır.

4.5. Yurt İçi Politika Reformlarını Hızlandırma İsteği

Ticaret, faktör birleşimi ve spesifik projelere has yardımlaşmalardan oluşan bölgesel birleşme ulusal politikaları kısıtlar. Bunu, ya politika değişiklikleri yaparak ya da varolan politikayı değiştirmeyecek şekilde kısıtlayarak yapar. Böyle bir ulusal egemenlik kaybı ülkeler ve ulusal politika belirleyicileri için yararlı olabilir. Politika belirleyicileri, kamu seçimi teorisi ve politik ekonomi teorisine göre mantıklı bir şekilde davranarak kamu yararından çok kendi çıkarlarını maksimize eden kişilerdir. Bir noktaya kadar ulusal ekonomiden vazgeçmek, bazı politikalar için sorumluluğu daha az tanınan uluslarüstü bir yapıya kaydırmak gereği söz konusu olabilmektedir. Politikacıların kendilerini korumak için yapılması tercih edilmeyen işleri, halktan ve kamu oyu baskısından daha uzak olan bir uluslarüstü kuruma yüklemesi, yapılmak istenen reformların daha etkili ve kısa bir sürede gerçekleşmesini sağlar³⁷.

Bölgesel bütünleşme eğilimleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, iç politika reformlarını gerçekleştirme arzusunu güçlendirmek, ticareti tek taraflı olarak liberalleştirmek ve belli bir makroekonomik istikrar politikasını sürdürmek fikri ile

³⁷ İ. Mutlu TİĞLİ, **Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar ve KEİB**, (İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst. İktisat ABD, 1996), s.16.

birlikte de ayrıca hayat bulmaktadır. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin Pazar ekonomisine geçişlerinde, özelleştirme ve ticaretin liberalleştirilmesi, yönelinen makroekonomik ortamın bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Aynı unsurlar MERCOSUR içinde yer alan Arjantin ve Paraguay açısından da geçerlidir. And Paktı ve Orta Amerika Ortak Pazarı ülkeleri içinde durum hemen hemen aynıdır. Meksika'nın NAFTA'ya dahil olması sırasında, ABD Meksika'dan öncelikli olarak politika reformlarının gerçekleştirilmesini istemiştir.

4.6. Domino Etkisi

Yeni bir bölgesel bütünleşme oluşurken veya mevcut birisi genişlerken veya derinleşirken, düzenlemenin dışındakiler için fırsat maliyeti yükselmektedir. Eğer ticaret, ortaklar lehine doğru gelişme gösterirse, üye olmaya ihracatçılar çok pahalıya mal olan bir pazar kaybına uğrayacaklardır. Bu da üye olmayan bazı devletlerde, ithalatla rekabet etme yerine, ihracata yönelik ilginin artması suretiyle, topluluğa katılma lehinde politik denge için önemli bir uyarı olacaktır. Bölgesel ticari bir düzenlemeye yeni üyelerin katılımı sürecinde, üye olmayan diğer ülkeler aleyhine meydana gelecek ticari sapma, düzenlemeye katılımın ikinci raundunu oluşturacaktır. Domino etkisi de denilen bu yönelim, EFTA ülkelerinin AB'ye katılım sürecinde izlenmiştir. Aynı etki nedeniyle, Doğu Avrupa ülkeleri artan bir şekilde AB'ye dahil olmak isterken, oluşturulan iç pazarın dışında kalmaktan kaçınmışlardır. Aynı şekilde Meksika ile ikili ticaret anlaşması yapan birçok Latin Amerika ülkesi, Meksika ile yaptıkları ortaklık anlaşmalarını NAFTA'ya katılmanın ilk adımı olarak kabul etmişlerdir. Birçok Latin Amerika ülkesi için NAFTA üyeliği, NAFTA'nın kuruluşu öncesinde Meksika ile aralarında var olan, ama bugün sapmaya uğramış durumdaki ticaretini ve yatırımlarını düzeltmek için, önemli bir hedef haline gelmiştir. Aynı şekilde Paraguay ve Uruguay'ın MERCOSUR içindeki istekli tutumları, onların Arjantin ve Brezilya ile olan ticaretlerinde meydana gelecek sapmanın önlenmesi fikrinden kaynaklanmıştır.

4.7. Bebek Sanayi Bölgeselleşmesi

Bebek endüstri mazereti korumacılık konusundaki en eski mazeretlerden biridir. Alexander Hamilton 1780 ve 1790'larda yeni bağımsızlığını kazanmış ABD'nin,

sanayileşmesini teşvik etmek amacıyla bu tür tarifeler çıkarılmasını teklif etmiştir³⁸. Bölgeselleşmeyi destekleyen görüşler, bazen, bölgesel bebek endüstri savına dayandırılmaktadır. Bölge içi pazarı genişletme ve derinleştirme stratejisi, bölgeselleşmeyi, bölge dışı rekabetin zorlamalarına karşı bölge firmalarının üretimini koruma fikri olarak kabul etmektedir. Üçüncü ülkelere karşı korumacı ticari politikalarla birlikte uygulanan bölgesel düzeydeki serbestleşme, bölgesel sanayileri sadece bölge içi rekabete hazırlamaktadır. Bu kavram, 1960'lar ve 1970'ler boyunca, Latin Amerika ve Afrika Kıtası'nda görülen bütünleşme hareketlerindeki ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin milli seviyedeki temelini oluşturmuştur. Ne yazık ki bu konsept geçmiş dönemde, ticaretin gelişmesini sağlayamadığı için ekonomik büyümeyi destekleyememiştir. Bununla birlikte 1990'larda oluşan bölgeselleşmelerin bebek endüstri kavramını hala yaşıyor olsa da, bu unsurlardan geniş çapta etkilendiği söylenemez³⁹.

5. EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİLERİ

Ekonomik entegrasyon teorisi denilince akla ilk gelen genellikle gümrük birliğidir. Bu durumun temelinde üç neden vardır. Birincisi, gümrük birliğinin, iktisadi bir entegrasyonun en önemli aşamasını oluşturmasıdır. Dolayısıyla, ülkeler arasında bir iktisadi ve hatta daha ileri bir siyasi entegrasyonun oluşturulabilmesi ilk başta kendi aralarında gümrük birliğini oluşturmaya bağlı bulunmaktadır. İkinci neden ise, teorik çerçevenin oluşmaya başladığı 1950'li yılların sonlarında en çok karşılaşılan entegrasyon türünün gümrük birliği olmasıdır. Neticesinde, günümüzde bir ekonomik birliğin oluşturulması aşamasını tartışmakta olan AB'de 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adı altında bir gümrük birliği temeline dayandırılmıştır. Nitekim Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak katılmasının temeli de yine gümrük birliği üzerine kurulmuştur. Üçüncü ve en önemli neden ise; ülkeler arasında kurulan bölgesel entegrasyonlar, üye ülkeler üzerinde çeşitli ekonomik etkiler meydana getirmektedir. Bu etkiler özellikle gümrük birliği aşamasında meydana gelmektedir. İşte bu nedenlerden

³⁸ Ted WALTER, **Dünya Ekonomisi**, Çev. Ünal Çağlar, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2002), s.250

³⁹ NEBİOĞLU a.g.e., s.116-119.

dolayı bölgesel entegrasyon teorileri gümrük birliği teorileri başlığı altında incelenmektedir.

Ekonomik entegrasyon teorisi, 1950'lerde Viner'in yaptığı analizlerle başlamıştır. Viner'in analizleri, ekonomik entegrasyon teorisi için bir başlangıç olmakla beraber Viner'den önceki iktisatçıların görüşleri de teorinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu nedenle ekonomik entegrasyon teorisini Viner öncesi ve Viner sonrası olarak iki kısımda inceleyebiliriz. Biz burada önce, söz konusu teoriye Viner öncesi katkılar üzerinde duracağız, sonra da teorinin Viner sonrası gelişimine değineceğiz.

i-Entegrasyon Teorisine Viner Öncesi Katkılar:

Ekonomik entegrasyon teorisine Viner öncesi katkılar Smith, Taussing ve Torrens'e aittir. Smith 1776 yılında yazdığı 'Ulusların Zenginliği' adlı kitabında gümrük birliğinin yararlarından bahsetmiştir. Smith'in bu konudaki görüşüne göre, iki ülke arasındaki ticarete gümrük vergileri kaldırılıp diğer ülkelere gümrük vergisi uygulansa, ilgili ülkelerdeki üretici ve satıcılar bundan yarar elde edeceklerdir.

Viner öncesi katkılardan bir diğeri Taussing'e aittir. Yazara göre karşılıklı tarife indirimlerinin faydası ve maliyeti, ülkelerin dış ticaretteki paylarına bağlıdır. Yazarın verdiği örneğe göre, 1876 yılında Havai'den ithal edilen şeker için tanınan indirimler ABD'ndeki şeker fiyatlarını pek fazla etkilememiştir. Buna karşılık Havai'li üreticilerin kazançları artmıştır. Bunun nedeni, Havai'nin ABD piyasasındaki payının küçük olmasıdır.

Ekonomik entegrasyon ile ilgili görüşleri süren başka bir yazar, Torrens'tir. Yazarın açıklamaları tarifeler ve serbest ticaretle ilgilidir. Torrens'e göre, karşılıklı tarife görüşmelerinin çok taraflı tarife görüşmelerine tercih edilmesi gerekir. Bunun nedeni, çok taraflı tarife görüşmelerinin ticaret hadleri üzerinde olumsuz bir etki yapmasıdır. Torrens'in ikinci açıklaması, serbest ticaret ile ilgilidir. Yazar serbest ticaretin politik bağımlılık yaratacağını belirtmiştir. Çünkü serbest ticaret anlaşması

yapmamış ülkeleri karşı taraftaki ülkelerin misillemeye başvurmaması halinde optimum tarife uygulayarak ticaretten kazançlı çıkabilirler⁴⁰

ii-Entegrasyon Teorisine Viner Sonrası Katkılar

Gümrük birliği teorisi'nin öncüsü ve çalışması ile dünyadaki gümrük birliği düşüncesine yeni ufuklar açan, bu alandaki gayretleri kamçılayan kişi Jacop Viner'dir 1950 yıllarında bu iktisatçı yazmış olduğu eserlerde gümrük birliği sürecindeki ekonomilerde meydana gelmesi muhtemel durumları incelemiştir. Viner çalışmasında ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkilerine ağırlık vererek, ticaret yaratma etkisinin ticaret saptırma etkisinden büyük olması durumunda, dünya refahının artacağını, aksi durumda azalacağını belirtmektedir. Söz konusu iki etki, kavram olarak da Viner'e aittir. Analizin özünü üretim etkisi oluşturmuştur. Hareket noktasını oluşturan varsayımlar, tüketimde sabit katsayılar, üretimde sabit maliyetleri kabul etmesidir⁴¹.

Geleneksel gümrük birliği teorisini geliştiren J.Viner'in gümrük birliği hakkındaki düşünceleri;⁴²

- Gümrük birliğine dahil üye ülkelerde rekabet hızlanma eğilimi gösterir.
- Gümrük birliği üye ülkeler arasında ticareti teşvik eder. Dolayısıyla dünyanın serbest dış ticareti artar
- Gümrük birliği aynı zamanda dış rekabette diğer ülkelere karşı korumacılık sağlar şeklindedir.

J.Viner'den sonra gelen Meade, temel kısmi denge yaklaşımı ve kardinalist refah varsayımlarını, kayıp ve kazançları mukayesede kullanmıştır. Getirdiği temel yenilik, mallar arası ikame varsayımını analize katması ve sabit maliyetler varsayımını

⁴⁰ Cihan DURA, Hayriye ATİK, **AB, Gümrük Birliği ve Türkiye**, (Ankara: Nobel Dağıtım Yayın, 2000), s.8.

⁴¹ ERTÜRK, **a.g.e.**, s.16.

⁴² Selahattin TUNCER, "Gümrük Birliğinin Etkileri", **Dünya Gazetesi**, 13 Ağustos 1993.

yumuşatmış olmasıdır. Meade, ayrıca bir adım daha ileri gitmiş, tüketimi de analizlere katmıştır⁴³.

Meade'den sonra Lipsey ve Lancaster , ekonomik entegrasyon teorisine önemli katkılar yapmışlardır. Viner'in analizlerinde gümrük birliğinin tüm dünya refahını arttıracığı ileri sürülmüştü. Oysa, gümrük birliği dışında kalan ülkelerden yapılan ticaretin ortak gümrük tarifesi ve benzeri araçlarla engellenmesi, dünya refahı açısından zararlı etkilere sahiptir. Dolayısıyla, gümrük birlikleri dünya refahı açısından hem faydalı hem de zararlı etkiler içermektedir. Lipsey ve Lancaster'in katkıları 'İkinci En İyi Teorisi' olarak bilinmektedir. Buna göre, tam rekabet ve serbest ticaret, dünya refahını en yüksek düzeye çıkarması bakımından en iyi politikadır. Tam rekabetin önemli varsayımlarından birisi, özel maliyet ve sosyal maliyet ya da özel fayda ve sosyal fayda arasında bir farklılık bulunmamasıdır. Bu durumda piyasa fiyatlarının bir mal veya hizmetin hem özel şahıslara hem de topluma olan maliyetini göstermesi gerekir. Bununla beraber, bu düşünce gerçeklere ters düşmektedir. Gerçek hayatta monopollerin varlığı ve hükümet müdahaleleri sonunda özel ve sosyal maliyetler arasında bir fark bulunmaktadır. Bu durumda birinci en iyi politika değil, ikinci en iyi politika geçerli olmaktadır⁴⁴.

Bunların dışında Vanek; gümrük indirimlerinin diğer ülkelerinkinden büyük olması durumunda dünya refahının artacağını, Mundel ise gümrük indirimlerinin nispi fiyatları değiştirmesi nedeniyle mallar arası ikameye yol açacağını öne sürmüşlerdir⁴⁵. Johnson, Cooper, Massel gibi yazarlarda ekonomik entegrasyonların gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisini incelemişlerdir.

Biz araştırmamızda gümrük birliği teorisini incelerken ekonomik entegrasyonun türlerinden olan, gerek üye ülkeler gerekse üçüncü ülkeler üzerinde daha etkili olan ve literatürde de başlıca analiz aşaması olan gümrük birliğinin statik ve dinamik etkilerini göz önüne alacağız. Gümrük birliği teorisinin statik ve dinamik yaklaşım olarak ikiye ayırmamızın temel nedeni; gümrük birliğini oluşturan ülkeler arasında, mal

⁴³ ERTÜRK, a.g.e., s.16.

⁴⁴ DURA, ATİK, a.g.e., s.9.

⁴⁵ İYİBOZKURT, a.g.e., s.211-212.

hareketlerini sınırlayan tarifeler ve diğer engeller ortadan kalkıp dışarıda kalan ülkelere karşı birleştirilmiş tek bir gümrük rejimi uygulandığında ortaya çıkabilecek değişiklikleri görmektedir⁴⁶.

5.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Gümrük birliğinin 'statik etkileri' teknoloji düzeyi, talep yapısı, sanayilerin faktör yapısı gibi temel yapısal parametrelerin sabit kaldıkları varsayımı ile gümrük birliğinin kurulması sonucu birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı şeklinde ortaya çıkan etkiler olarak tanımlanabilir⁴⁷

Statik analizde Klasik Ticaret Okulunun varsayımları kullanılmaktadır. Bu varsayımlar;⁴⁸

- Mal ve emek piyasalarında tam rekabet koşulları hakimdir.
- Üretim faktörleri ülke içinde tam hareketli, ülkeler arasında hareketsizdir.
- Ulaşım hareketleri ihmal edilebilir.
- Gümrük vergileri advalorem, yani ithalatın belirli bir yüzdesi şeklindedir ve aynı zamanda dış ticaret önündeki tek engel olarak kabul edilebilir.
- Fiyatlar, üretim fırsat maliyetini yansıtır.
- Dış ticaret dengededir (ithalat ihracata eşittir).
- Kaynaklar tam istihdam düzeyinde kullanılır.
- Üretilen mallar homojendir.
- İşgücü, sermaye stoku ve teknoloji veridir.
- Dış ticareti kısıtlayıcı engel olarak yalnızca gümrük vergileri kullanılır.
- Mali ve parasal işlemler göz önüne alınmaz.
- Dışsallıklar yoktur.

⁴⁶ SAATÇIOĞLU, a.g.e., s.56-57.

⁴⁷ Canan BALKIR, Muzaffer DEMİRCİ, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, (İstanbul: Filiz Yayınevi, 1989), s.37.

⁴⁸ Kemal ERKİŞİ, **Türkiye-AB İktisadi Entegrasyonu** (İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., Sos. Bil. Ens., İktisat ABD, Uluslararası İktisat Bilim Dalı, 2001).

Statik entegrasyon teorisi içinde yer alan ve literatürde de başlıca analiz aşaması olan gümrük birliğinin statik etkilerini dört alt başlık altında toplayabiliriz. Bunlar⁴⁹;

- Gümrük birliği tipindeki bir ekonomik entegrasyonun üretim üzerindeki etkileri,
- Tüketim üzerindeki etkileri,
- Ticaret hacmi ve ticaret haddi üzerindeki etkileri,
- Üretim faktörleri ve gelir dağılımı üzerindeki etkileridir.

Şimdi bu etkileri sırası ile inceleyelim.

5.1.1. Üretim Etkisi

Ekonomiler gümrük birliği kurdukları zaman, birlik kurulmadan önceki üretim ile birlik kurulduktan sonraki üretim farklı olmaktadır. Biz buna gümrük birliğinin üretim etkisi diyoruz⁵⁰.

Gümrük birliğinin kurulmasıyla doğacak üretim etkisi belirli mallara yönelik tüketici taleplerinin üçüncü üretici ülkeler ve iç üreticilerden, ortak üretici ülkelere kayması sonucu meydana gelecektir.

Üretim etkilerini olumlu üretim etkisi (positive production effect) ve olumsuz üretim etkisi (negative production effect) olarak ikiye ayırarak incelemek mümkündür. J.Viner'in 1950 yılında yayınlamış olduğu eserinde tanımladığı birliğin ticaret yaratıcı etkisi (trade creation effect) olumlu üretim etkisi ile ticaret saptırıcı etkisi (trade diversion effect) ise olumsuz üretim etkisi ile aynı anlama gelmektedir. Öte yandan gümrük birliklerinin ticaret hadleri ve refah üzerinde yaratacağı etkiler de üretim etkisine bağlı olarak gelişecektir⁵¹. Şimdi bu etkileri inceleyelim.

⁴⁹ BALKIR ve DEMİRCİ, **a.g.e.**,s.38.

⁵⁰ MANİSALI, **a.g.e.**, s.13.

⁵¹ Rıdvan KARLUK, **Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu**, (Eskişehir: Eskişehir İ.T.İ.A. Yay. No:162/104. 1976), s.8.

5.1.1.1. Olumlu Üretim Etkisi (Ticaret Yaratılması)

Bu üretim etkisi, tüketimin yüksek maliyetli iç mallardan düşük maliyetli ortak ülke mallarına kayması sonucu oluşur. Ticaret yaratıcı etki, GB dolayısıyla üye ülkelerdeki yüksek maliyetli üretimin yerine, birlik içindeki daha verimli ülkenin üretiminin geçmesi dolayısıyla ortaya çıkar. Yani birlik içinde üyeler arasındaki ticaret hacminin genişlemesi ticaret yaratıcı etkiyi oluşturur. Bu etki birlik içinde karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir uzmanlaşmanın sonucudur. Ticaret yaratıcı etkinin büyüklüğü GB sonucunda birliğe katılan ülkelerin refah artışının da büyük olacağını göstermektedir.

Üretimdeki bu değişiklik durumunda ekonomik entegrasyona giren ülkeler arasında ticaret hacmi genişler ve bu durum dünya refahına gümrük birliğinin olumlu bir katkısını ifade eder. Refah artışı hem ithalatçı ülke hem de ihracatçı ülke için geçerlidir. Çünkü tüketici durumundaki ülke daha ucuza mal ve hizmet satın alabilecek, daha önce yüksek maliyetle gerçekleştirdiği üretimin, üretimde kullandığı faktörleri daha verimli alanlarda kullanabilecekken, üretici durumundaki ülke ise, birliğe dahil ülkelerce yüksek maliyet nedeniyle üretimden vazgeçilen malları daha fazla miktarda üretebilecektir⁵².

GB'nin ticaret yaratıcı etkisinin nasıl ortaya çıktığını aşağıdaki örnek yardımıyla açıklamaya çalışacağız. A, B ve C'nin ticaret ilişkilerini ve oluşturacakları birlik ile ticareti nasıl yaratacaklarını tablo-2 yardımıyla gösterelim. Bu ülkeler otomobil üretmektedirler. A, otomobili diğer ülkelere göre daha yüksek maliyetle üretmektedir. B'nin otomobil üretim maliyeti ise diğerlerine göre daha ucuzdur. Bu ülkelerin otomobil maliyetlerine ilişkin tablo aşağıda gösterilmiştir.

⁵² YILMAZ, a.g.e.,s.23-24.

Tablo 2: Gümrük Birliğinin Ticaret Yaratıcı Etkisi

	A. Ülkesi	B. Ülkesi	C. Ülkesi
Otomobil Üretim Birim Maliyeti	1,500	1,300	1,400
Maliyet+ A Ülkesinin %20 Güm. Vergisi	1,500	1,560	1,680
Maliyet+ OGT %10 (Gümrük Birliğinden Sonra)	1,500	1,300	1,540

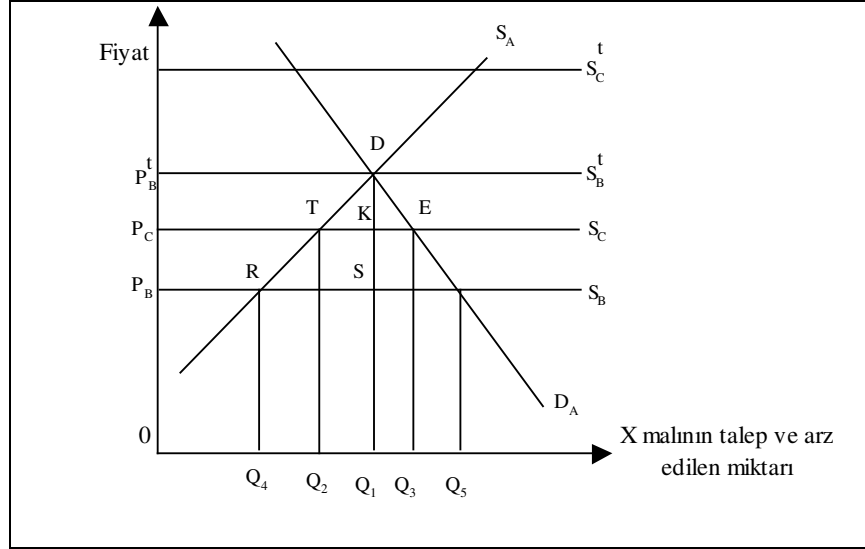
Kaynak: ROOT, a.g.e., s.267.

A ülkesi'nin normal şartlarda otomobili B ülkesi'nden ithal etmesi gerekmektedir. Yukarıdaki tabloya göre, A'daki ithalatçıların aslında yüksek vergi nedeniyle daha ucuza mal edilen ithal otolardan alma şansları yoktur. Çünkü vergiden sonra ithal otoların fiyatı yerli üretim maliyetinin üstüne çıkmaktadır. %20'lik gümrük vergisiyle 1,300'e üretilen B ülkesi otolarının A ülkesine maliyeti 1,500'e, 1,400 olan C ülkesi otolarının maliyeti de 1,680'e çıkmıştır. Bu durumda her iki ülkeden ithal edilecek olan otomobil maliyeti yerli oto üretim maliyeti olan 1,500'in üzerinde olmaktadır. B ve A'nin C'yi dışarıda bırakacak şekilde birlik oluşturduklarını varsayalım. Ülkeler oluşturdukları GB ile mal hareketlerine konan kısıtlamaları kaldıracaklardır. A ve B aralarında bir gümrük birliği kurmaları durumunda kendi aralarında uyguladıkları gümrükleri kaldıracaklar ve C'ye karşı %10 OGT uygulamaya koyacaklardır. GB öncesi yüksek maliyeti nedeniyle gerçekleşmeyen B'den otomobil ithalatı GB sonrası mümkün olacaktır. Çünkü B ve A arasında gümrükler sıfırlanacağı için B ithal otomobilin ithal fiyatı 1,300 olacaktır. Bu durumda tüketiciler 1,500'e yerli oto yerine 1,300'e ithal otomobili tercih edeceklerdir. Bu talep artışı üretimi yüksek maliyetli A'dan, düşük maliyetli B'ye kaydıracaktır. Bu durumda B için GB'nin statik refah etkilerinden ticaret yaratıcı etkisi (olumlu üretim etkisi) ortaya çıkmış olacaktır⁵³.

Şimdi gümrük birliğinin olumlu üretim etkisini (ticaret yaratıcı) şekil yardımıyla açıklamaya çalışalım.

⁵³ ROOT, a.g.e., s.267.

Şekil 1: Olumlu Üretim Etkisi

Kaynak: Ertürk, a.g.e., s.25.

S_A , A ülkesinin arz eğrisi.

D_A , A ülkesinin talep eğrisi.

S_B , B ülkesinin arz eğrisi.

S_C , C ülkesinin arz eğrisi.

S_B^t , B ülkesinin arz eğrisinin gümrük vergisiyle aldığı yeni durum.

S_C^t , C ülkesinin tarife sonrası arz eğrisidir.

Şekil 1'de gümrük birliğinin olumlu üretim etkisi (ticaret yaratıcı etki) görülmektedir. Başlangıçta A ülkesi yurtiçi üretimi korumak için ithalata yasaklayıcı bir tarife koyarsa, o taktirde B ve C ülkeleri arz eğrilerinin konumu S_B^t ve S_C^t şeklinde olacaktır. A ülkesi ihtiyacını kendi üretimiyle karşılamaktadır; yani $0Q_1$ kadar X malı A ülkesinde üretilmekte ve P_B fiyatından tüketilmektedir. Eğer A ülkesi C ülkesinin mallarına uyguladığı tarifeyi kaldırıp, bu ülke ile gümrük birliği oluşturursa, kaldırılan tarife kadar fiyatlar düşecek ve C ülkesinin arz eğrisi S_C şeklini alacaktır. Malın yeni fiyatı P_C olmuştur. Bu fiyattan yurtiçi üretim Q_2-Q_1 kadar azalmış bunun yerini birlik üyesi ülkelerin arz almıştır. A ülkesi daha önce $0Q_1$ kadar malı üretmek için $0Q_1P_B^tD$ kadar bir maliyete katlanırken, birlik kurulduktan sonra aynı miktar malı elde etmek için P_CK0Q_1 kadar bir maliyete katlanmaktadır. Bu durumda $0Q_1P_B^tD - P_CK0Q_1 = P_B^tDKP_C$ kadar bir kaynak tasarrufu sağlamış olmaktadır. Bu da A ülkesi için net bir kazançtır. Burada yaratılan ticaretin üretim etkisi TDK alanı kadar olacaktır.

Eğer A ülkesi C ile değil de X malını en düşük maliyetle üreten B ülkesi ile birlik kurmuş olsaydı durum daha iyi olacaktı. Çünkü A ülkesinin OQ_1 miktar üretim için katlandığı maliyet $P_b^1OQ_1D$ iken, aynı miktar malı $P_b^0Q_1S$ gibi nispeten küçük bir maliyete katlanarak elde edebilecektir. Bu durumda maliyet tasarrufu $P_b^1P_b^0DS$ alanı kadar olmaktadır.

Kısaca şekilden de görüldüğü gibi gümrük birliği kurulduktan sonra arz (üretim) kaynağı yer değiştirmekte, daha düşük maliyetle üretim yapan C ülkesine kaymaktadır. İşte bu kayma gümrük birliği tipindeki bir ekonomik entegrasyonun, üretim üzerinde olumlu bir ticaret yaratıcı bir etki doğurduğunu göstermektedir⁵⁴.

5.1.1.2. Olumsuz Üretim Etkisi (Ticaret Sapması)

Ticaret saptırıcı etki, GB'nin kurulmasıyla en verimli üreticinin birlik dışında kalması dolayısıyla birlik ülkelerinin bu ülkeden yapmakta oldukları ithalatın sona ermesi dolayısıyla ortaya çıkar. Birlik dışında kalan ülkelerle yapılan ticaret hacminin daralması ticaret saptırıcı etkiyi oluşturur.

Ticaret saptırıcı etki ithalatı düşük maliyetli üreticiden yüksek maliyetli üreticiye kaydıracağı için kaynakların etkin kullanımını bozar⁵⁵. Çünkü A ülkesi, ilgili malı daha düşük maliyetle üreten birlik dışı ülkeden satın alması mümkün iken, gümrük birliği nedeniyle, daha yüksek maliyetle üreten birlik üyesi ülkeden satın almakta ve bu durum üretimin azalmasıyla birlikte hem A ülkesi tüketicilerinin, hem de dünya refahının azalmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca gümrük birliğinin üretim etkisi yoluyla dünya refahını arttırabilmesi de ticaret yaratıcı etkinin, ticaret saptırıcı etkiden daha büyük olmasına bağlıdır⁵⁶.

⁵⁴ SAATÇIOĞLU, a.g.e., s.63-64.

⁵⁵ Dominick SALVATORE, *Uluslararası İktisat*, Çev: Tamer İşgüden, (Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi, 1986), s.77.

⁵⁶ Ahmet İNCEKARA, *Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri*, (İstanbul: İTO Yay. No:1995-14, 1995), s.60.

GB'nin ticaret saptırıcı etkisini (olumsuz üretim etkisi) şu örnekle açıklayalım. A, B ve C ülkeleri arasındaki buğday üretimine ilişkin maliyetler ve ithalat için oluşacak fiyatlar tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: Gümrük Birliğinin Ticaret Saptırıcı Etkisi

	A. Ülkesi	B. Ülkesi	C. Ülkesi
Buğday Üretim Birim Maliyeti	5,00	4,20	3,80
Maliyet+A Ülkesi'nin %25 Güm. Vergisi	5,00	5,25	4,75
Maliyet+ OGT %20 (Gümrük Birliğinden Sonra)	5,00	4,20	4,56

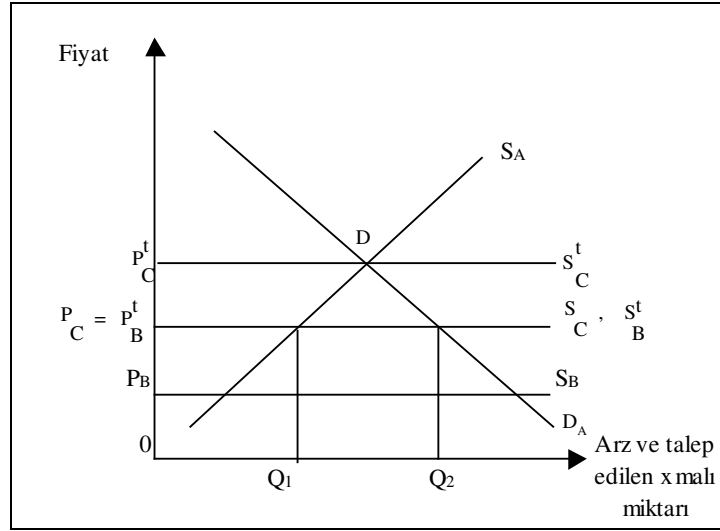
Kaynak: ROOT, a.g.e., s.267

Tablo-3'ten de görüleceği gibi buğdayı en düşük maliyetle C ülkesi üretmektedir. A GB kurulmadan önce et için %25 gümrük vergisi koymasına rağmen tüketiciler ithal buğdayı tercih edeceklerdir. Çünkü ithal buğdayın maliyeti ithalat vergisine rağmen 4,75 olmaktadır. Yerli buğday üretim maliyeti ise 5,00'dir. A ve B'nin aralarında, C'yi dışarıda bırakacak şekilde GB kurduklarını varsayalım. A ve B aralarındaki gümrük vergilerini kaldırmışlar ve dışarıya karşı %20 OGT uygulamışlardır. GB sonrasında A için ithal buğdayın maliyeti C'den 4,56 B'den' ise 4,20 olacaktır. GB sonucunda tüketiciler yine ithal buğdayı tercih edeceklerdir ancak bu durumda talep C buğdayından B buğdayına kayacaktır. GB sonucunda, birlik dışında kalan C buğdayına %20 OGT konurken, B buğdayını sıfır gümrük ile A'ya girmesi, talep değişimine bağlı olarak üretimin C'den B'ye kaymasına neden olacaktır. Bu durumda C için GB'nin ticaret saptırıcı etkisi (olumsuz üretim etkisi) ortaya çıkmış olacaktır⁵⁷.

Şimdi de gümrük birliğinin olumsuz üretim etkisini (ticaret saptırıcı) şekil yardımıyla açıklamaya çalışalım.

⁵⁷ Franklin R.Root, a.g.e.,s.268.

Şekil 2: Olumsuz Üretim Etkisi

Kaynak: Ertürk, a.g.e., s.27.

Şekil 2’de görüldüğü gibi C ülkesinin tarife öncesi arz eğrisi B ülkesinin gümrük vergisi konulduktan sonraki arz eğrisi ile aynı eğri olmaktadır. B ülkesi en düşük maliyetli ülkedir. A ülkesi başlangıçta $0q_1$ kadar mal üretmekte q_1q_2 kadar malı ise B’den ithal etmektedir.

A ülkesi $S_B S_B^t$ den daha yüksek bir dışsal tarife koyarak C ülkesiyle aralarında bir birlik oluşturlarsa B ülkesi A’ya mal satamayacak, bu pazarı tamamen C ülkesi elde edecektir. Halbuki C birlik öncesi durumda, A ülkesine mal satamamaktaydı. Bu durumda A ülkesinde ne üretim ne de tüketimde bir değişme olmamış ticaret sapma etkisi üretim kaynağını B’den C’ye kaydırmıştır.

Burada A ülkesi açısından $P_B P_C X Q_1 Q_2$ kadar bir gelir kaybı söz konusudur. Tüm dünya açısından bakıldığında ise kaynak dağılımında etkinlik bozulmuş X malı daha ucuza ve daha bol olarak elde edilebilecekken, kaynak israfı sonucu aynı miktar mal daha fazla maliyete katlanılarak elde edilmiştir. Böylece C’de üretim artmış B’de ise aynı miktar azalmıştır. Sonuç hem A ülkesinin hem de dünyanın aleyhindedir⁵⁸.

⁵⁸ ERTÜRK, a.g.e., s.27.

GB'nin dünya refahına etkileri ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkinin göreceli büyüklüğüne bağlıdır. Eğer ticaret yaratıcı etki ticaret saptırıcı etkiden daha büyük ise, bu durum birlik ortalama kaynak verimliliğini yükseltecek ve dünya refahının artmasına katkıda bulunacaktır. Ticaret saptırıcı etkinin ticaret yaratıcı etkiden daha büyük olduğu durumda ise dünya kaynaklarının ortalama verimliliği ve dünya refahı düşecektir. Olumlu üretim etkisi Viner'in birliğin ticaret yaratıcı etkisi şeklinde tanımladığı etkidir. Olumsuz üretim etkisi de ticaret saptırıcı etkidir. Viner; ticaret yaratıcı etkinin maliyetleri düşürücü özelliğinden dolayı bu etkinin refahı arttırdığı, ticaret saptırıcı etkinin ise maliyetleri yükselttiği için refahı azalttığını öne sürmüştür.

Kısaca şunu söyleyebiliriz; gümrük birliğinin net etkisi, ticaret yaratma sonucu ortaya çıkan refah kazancı ile ticaret saptırması sonucu ortaya çıkan refah kayıplarının karşılaştırılması ile anlaşılabilir,yani:

- Net refah artışı > Net refah kaybı Dünya refahı artar
- Net refah artışı < Net refah kaybı Dünya refahı azalır

GB'nin kurulmasında birliğe katılan ülkelerin tamamlayıcı ya da rakip ekonomiler olmaları, ülkelerin birlikten sağlayacakları yararları etkiler. Yüksek gümrük koruyuculuğu altında üretilmekte olan malların büyük bölümü aynı veya benzer mallar ise bu malları üreten ekonomiler, benzer ya da rakip ekonomiler olarak tanımlanır. Eğer üretilen mallar farklı ise bu ekonomiler tamamlayıcı ekonomiler olarak adlandırılır. J.Viner'a göre rakip ekonomilerin GB'ye gitmeleri durumunda birliğin ticaret yaratıcı etkisi daha fazladır. Böyle bir durumda ticaretin yönü değişmemekte ve birlik dışında kalan ekonomiler birlikten daha az zarar görmektedir. GB'nin rakip ekonomilerde meydana gelmesi birliğin ticaret yaratmasına yol açar. Çünkü aynı üretim listesine sahip ülkeler gümrük koruyuculuğu altında en etkili malı üretmeleri durumunda bütün birlik pazarını ele geçirmeleri mümkündür. Bunun sonucunda daha az etkin çalışan üretim dalları faaliyetlerini durduracaktır. Tamamlayıcı ekonomiler bir GB'ye giderlerse dünya ticaretinin yönü değişmektedir. Bundan da hem üye ülkeler hem de genel dünya refahı olumsuz etkilenecektir. Birlik üyeleri tamamlayıcı ekonomiler ise, her ülke malları yüksek gümrük koruyuculuğunda üretir ve bu tip ülkelerin oluşturduğu GB içinde

ticaret sapması meydana gelir. Çünkü birliğe üye ülkelerden birinin gümrük koruyuculuğu altında üretmiş olduğu bir malı, diğer üyenin piyasasına da girmektedir. Bunun sonucunda dünya kaynakları daha düşük etkinlikle yeniden dağıtılmakta ve bundan hem üye ülkeler hem de genel dünya refahı olumsuz yönde etkilenmektedir⁵⁹

5.1.2. Tüketim Etkisi

Gümrük birliğinin yaratacağı ekonomik etkiler Viner'in öne sürdüğü gibi sadece ticaret sapması ve ticaret yaratılmasıyla sınırlı değildir. Gümrük birliğinin, birliğe üye ülkeler arasında malların serbest dolaşımını gerçekleştirdiğinden ekonomilerde nispi fiyatlar değişecek dolayısıyla bu ülkelerdeki tüketim modelleri de etkilenecektir⁶⁰. Yani gümrük birliği kurulunca fiyat seviyelerinin değişmesi sonucu ticaret genişlemesi ya da ticaret daralması söz konusu olmakta ve tüketim etkisi bu sözü edilen etkilerle ilgili olmaktadır.

Gümrük birliğinin tüketim üzerindeki etkilerini incelemeye başlarken, buraya kadar olan kısım için yapılmış olan talep esnekliğinin sifıra eşit olduğu varsayımı ($ed=0$) varsayımını değiştirmemiz gerekecektir. Talep esnekliğinin sıfır olması varsayımı altında yapılan bir yaklaşım malların birlikten önce ve sonra aynı oranda tüketildiğini belirttiğinden, gümrük birliğinin tüketim üzerindeki etkilerini açıklayamamaktadır. Başka bir deyişle, daha önceki kısımlarda gümrük birliklerinin üretim üzerindeki etkileri incelenirken genel olarak sözü edilen ekonomideki tüketim modelinin değişmediği varsayılmıştır. Oysa, ülkelerin gümrük birliğine gitmeleri sonucunda gümrük tarifelerinin kaldırılması, iç piyasada fiyatların düşmesine, bir mala gümrük vergisi uygulaması ise bu malın gerçek fiyatının gümrük vergisi miktarı kadar yükselmesine sebep olmaktadır.

Birlik nedeniyle kaldırılan gümrükler birlik içindeki mobilizasyonu arttırdığından, ekonomideki tüketim modelini de değiştirmektedir. Çünkü, birliğe üye ülkeler

⁵⁹ Süleyman UYAR, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/gumruk.htm>

⁶⁰ Özgür TONUS, **Ekonomik Birleşmeler Teorisi Kapsamında Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye**, (Eskişehir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), s.29.

arasındaki mal mobilizasyonu, ekonomideki nispi fiyatları etkileyerek bunların değişmesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda tüketici alımlarında, belirli bir ihtiyacı daha az etkin karşılayan yerli mallardan, o ihtiyacı daha etkin karşılayan yabancı mallara doğru bir kayma doğmaktadır. Nispi fiyatları değişen yerli mallar, ikame malı ise ve talep esneklikleri sıfırdan büyük ise ($ed > 0$), bu malların tüketim oranlarında bir değişme meydana gelmektedir. Böylece, indirilen gümrükler nedeniyle nispi olarak daha ucuza gelen yabancı mallar (ortak üye malları), daha fazla talep edilmekte ve bu şekilde gümrük birliklerinin 'tüketim etkileri' ortaya çıkmaktadır⁶¹.

Gümrük birliğinin tüketim üzerindeki etkilerini Lipsey'in hazırlamış olduğu tablo 3 yardımıyla açıklamaya çalışalım. Analizde basitliğin sağlanabilmesi için, dünyada A,B ve C ülkeleri şeklinde üç ülke olduğunu varsayalım. A ülkesi (x), B ülkesi (y) ve C ülkesi (z) malını üretmekte olsun. Serbest ticaret koşulları varsayıldığında, dünya tüketicilerinin en üstün koşullara erişmeleri hali aşağıdaki özdeşlikle tanımlanabilir:

$$MRS_{xy} = MRS_{xz} = MRS_{yz} \quad P_x/P_y = P_x/P_z = P_y/P_z$$

Bu özdeşlikte, örneğin MRS (x) ve (y) malları arasındaki marjinal ikame oranını ifade eder. Koşulun sağlanması halinde, dünya tüketicilerinin dengede olmalarının nedeni, (x), (y), (z) mallarına sarf ettikleri son liralardan aynı miktarda fayda (yarar) temin etmekte olmalarıdır⁶².

⁶¹ S. Rıdvan KARLUK, **Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu**, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Eskişehir-1975, s.31-32.

⁶² Tunç BİLGET, **İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin Ortak Pazar Sorununa Yaklaşımı**, (Ankara: Maliye Tetkik Kurulu, 1982), s.29.

Şekil 3: Uluslararası ve İç Fiyat Oranlarının (Nispi Fiyatların), Üç Ayrı Koşul Altında Alacağı Değerler

Serbest Ticaret	Gümrük Vergileri	İktisadi Birleşme
$\frac{P_x}{P_y} = \frac{P_x}{P_y}$	$\frac{P_x}{P_y} > \frac{P_x}{P_y}$	$\frac{P_x}{P_y} = \frac{P_x}{P_y}$
$\frac{P_z}{P_i} = \frac{P_z}{P_i}$	$\frac{P_z}{P_i} = \frac{P_z}{P_i}$	$\frac{P_z}{P_i} < \frac{P_z}{P_i}$
$\frac{P_y}{P_z} = \frac{P_y}{P_z}$	$\frac{P_y}{P_z} < \frac{P_y}{P_z}$	$\frac{P_y}{P_z} < \frac{P_y}{P_z}$

Kaynak: Tunç Bilget, **İktisadi Birleşmeler Teorisi Ve Türkiye'nin Ortak Pazar Sorununa Yaklaşımı**, (Ankara: Maliye Tetkik Kurulu, 1982), s.30.

Şekil 3, uluslararası ve iç fiyat oranlarının (nispi fiyatların), üç ayrı koşul altında alacağı değerleri göstermektedir. Şekilde (P), A ülkesinin ürettiği (x) malının B ülkesindeki fiyatını, (i) malın iç piyasa fiyatını, (e) malın uluslararası piyasadaki fiyatını göstermektedir. Üç çift mal arasındaki iç fiyat oranlarının uluslararası fiyat oranlarına eşit olması halinde, optimum koşullara ulaşılmış olunmaktadır. Serbest ticaret Şekil 3'den de görüleceği üzere, optimum koşulların erişildiği tek alternatiftir.

B ülkesi A ve C'den ithal ettiği mallara advalorem gümrük vergisi uyguladığı durumda (x) ve (z) malının B ülkesindeki fiyatı, advalorem gümrük vergisi kadar yükselir ve bu mallara ait fiyatlar uluslararası fiyatları aşar (ikinci sütun). Bu durumda B ülkesinin tüketicileri (x) ve (z) malları yerine, kendi ülkelerinde üretilen (y) malını ikame edecekler ve böylece ithalat kısıtlanmış olacaktır. Bu durumda iken A ve B ülkelerinin bir gümrük birliğine girmeleri halinde (x) malı üzerinde uygulanan gümrük vergisi kalkacağı için, (x) ve (y) malları arasındaki nispi ve uluslararası fiyat oranları, serbest ticaret koşullarında olduğu gibi tekrar eşitlenir (üçüncü sütun, birinci sıra).

Çünkü B ülkesinin tüketicileri ucuzlayan (x) malını yerli mala ikame edeceklerdir. Diğer yandan kurulan gümrük birliği tipindeki bir ekonomik entegrasyon nedeniyle üçüncü ülke mallarına (z) ortak gümrük tarifesi uygulanacaktır. Böylece (z) malı karşısında A ülkesinin (x) malı ucuzlamış olacaktır. Sonuçta B ülkesindeki tüketiciler, A ülkesindeki (x) malını, yerli (y) ve üçüncü ülke (z) malları yerine ikame edecektir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, serbest ticareti gösteren birinci sütunda (x), (y) ve (z) mallarının iç ve uluslararası fiyat oranları eşitlenmekte, maksimum refah seviyesine ulaşılmaktadır. Bu optimum durumdur. Gümrük vergisi uygulanması bu optimum durumu bozmaktadır (ikinci sütun). A ve B ülkeleri arasında kurulan gümrük birliği de bu optimumu sağlayamamaktadır. Ancak diğer koşullarla birlikte en iyiden bir sonraki duruma ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu, toplum açısından ikinci en iyi refah seviyesidir. Öyleyse daha önce incelediğimiz ikinci en iyi teorisi, tüketim etkisinde kendini göstermektedir. Çünkü bu teoriye göre gümrük birliği dolayısıyla bir yandan yüksek maliyetli kaynaklara yönelirken, diğer yandan tarifelerin kaldırılması dolayısıyla sağlanan olumlu tüketim etkisi ile tüketim refahı artırılabilir⁶³

Gümrük birliğinin tüketim etkisi de olumlu tüketim etkisi ve olumsuz tüketim etkisi olarak iki şekilde incelenebilir.

5.1.2.1. Olumlu Tüketim Etkisi

Olumlu tüketim etkisi, tüketimin yüksek maliyetli birlik dışı ülkelerden düşük maliyetli birlik içi ülkelere kayması yani birliğin ticaret yaratması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Olumlu tüketim etkisi, yeni bir ticaretin yaratılmasına bağlı olarak meydana gelebilir. A ülkesi (x) malını önce, gümrük himayesi altında kendisi üretirken. Gümrüklerin kaldırılmasından sonra B'den ithal etmeye başlarsa bu olumlu bir tüketim etkisidir.(x) malının fiyatının ucuzlaması sonucu bu malın A'daki tüketimi artacaktır. Yani daha ucuz bir kaynaktan daha fazla bir tüketim düzeyine ulaşma imkanı sağlanmıştır⁶⁴

⁶³ SAATÇIOĞLU, a.g.e., s.75-76

⁶⁴ MANİSALI, a.g.e., s.35.

Diğer taraftan; ülke iç mallar ile ortak ülke malları arasındaki ikame olanaklarının, üye ülkelerin birleşme öncesi gümrük vergilerinin yüksekliği ölçüsünde artacağı yani olumlu tüketim etkisini arttıracığı ortadadır. Aynı şekilde, üye ülkeler mallarının ikame edilebilirliği yüksek olduğu ölçüde olumlu tüketim etkileri kuvvetlenecektir. Burada bahsettiğimiz ikame edilebilirlikten kasıt malların talep esnekliğidir. Üye ülkenin diğer üye ülkede üretilen mala olan talep esnekliği sıfırdan büyük ise üyeler arası ticaretin artış olanakları yani olumlu tüketim etkisi kuvvetlenecektir. Bu etkiler ticaret yaratılmasına bağlı olduğundan olumlu üretim etkisi ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Ancak, olumlu üretim etkisi olmasa da, olumlu tüketim etkisi gerçekleşebilir.⁶⁵

5.1.2.2. Olumsuz Tüketim Etkisi

Olumsuz tüketim etkisi, gümrük birliği kurulmadan önce daha ucuza ithal edilebilen üçüncü ülke mallarının, birliğin kurulmasıyla uygulanan ortak gümrük tarifesi sebebiyle pahalılaşması ve tüketimin daha yüksek maliyetle üretilen ortak üye mallarına kaymasıdır. Buna bağlı olarak söz konusu malların fiyatları yükselmekte ve bu yükselen fiyatlar, talep esnekliğinin büyüklüğüne göre tüketimi azaltmaktadır⁶⁶.

Gümrük birliklerinde olumsuz tüketim etkisi, kurulan gümrük birliğinde ticaret sapmasının meydana gelmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Ticaret sapmasından doğan olumsuz tüketim etkisi, bir taraftan birlik içinde ve diğer taraftan dünyanın (birlik dışı) üretim imkanları içinde, tüketicilerin tercihleri arasında bulunan boşluğu genişletmektedir. Gümrük birliğini gerçekleştiren ülkeler arasındaki maliyet farklılıklarının büyüklüğü ve ekonomik entegrasyon öncesinde ülkenin üçüncü ülkelere uyguladığı tarifelerin yüksekliği ölçüsünde gümrük birliğinin doğuracağı olumsuz tüketim etkisi de önemini arttırmaktadır.⁶⁷

Olumsuz tüketim etkisinin ticaretin yön değiştirmesine bağlı olarak ortaya çıkmasını ve birlik dışında kalan ülkeler için olumsuz bir etki yaratmasını daha önce ticaret sapması bölümünde kullandığımız tablo-3 yardımıyla örneklendirebiliriz: tablo-

⁶⁵ BİLGET, a.g.e., s.32.

⁶⁶ SAATÇIOĞLU, , a.g.e., s.78.

⁶⁷ KARLUK, **Ekonomik Birleşmeler...**, s.40.

3'deki örneğimizde görüldüğü gibi, üç ülke içinde buğdayı en ucuza C ülkesi üretmektedir. Gümrük birliğinden önce A, buğday ihtiyacını, en ucuza üretim yapan C ülkesinden ithalat yaparak karşılamaktadır. A ile B gümrük birliği kurduklarında, A, buğday ithalatını bu kez C yerine B'den yapacaktır. Bunun sebebi, gümrük birliği kurulduktan sonra A ve B ülkeleri arasındaki gümrük tarifelerinin ortadan kalkması ve C'ye karşı ortak bir tarife uygulanmasıdır. A ile B ülkeleri arasında gümrük birliği kurulması sonucunda A'nın ticareti C'den B'ye dönmüştür. İşte bu dönüşüm tüketimin olumsuz etkisinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Son olarak tüketim etkisi yönünden bir gümrük birliğinin dünya refahını arttırabilmesi için ise şu iki koşulun varlığına gerek vardır⁶⁸:

1. Birleşme öncesinde, üye ülkelerin dış ticaret hacimleri küçük olmalıdır. Bunun nedeni, küçük bir dış ticaret hacminin, dış dünya mallarının az sayıda tüketilmesine karşılık yerli malların çok sayıda tüketilmesi olanağını yaratacağıdır.
2. Birleşme öncesinde, üye ülkelerin birbirleri ile yaptığı ticaret dış dünya ile yaptıklarına oranla geniş olmalıdır.

5.1.3. Ticaret Hacmi ve Ticaret Haddi Üzerindeki Etkileri

Gümrük birliğinin kurulmasıyla sonucunda gümrük birliğinin üretim ve tüketim üzerindeki etkileri dışında ortaya çıkan bir diğer önemli etkide dış ticaret hadleri üzerinde görülmektedir. Özellikle gümrük birliği ile ortaya çıkan ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler, doğrudan ya da dolaylı olarak ticaret hacmini ve ticaret hadlerini etkilemektedir⁶⁹. Şimdi bu etkileri ayrı ayrı ele alacağız.

5.1.3.1. Ticaret Hacmi Üzerine Etkiler

Entegrasyon öncesinde varolan, ülkeler arasında dış ticareti sınırlayan gümrük, tarife ve kısıtlamalarının, entegrasyonla birlikte kaldırılmasıyla ihracat ve ithalat hızlanarak ticaret hacminin genişlemesini sağlayacaktır

⁶⁸ BİLGET, a.g.e., s.32.

⁶⁹ İYİBOZKURT, Türkiye-AT..., s.6.

Diğer taraftan, gümrük tarifelerinin kaldırılması veya azaltılması, ticaretin yönüne etki yaparak, ticareti birlik dışı ülkelere birlik içi ülkelere kaydırır. Ticaretin yönündeki bu kayma, birlik ülkeleri arasındaki ticaret hacmini artırır. Ticaretin yönündeki bu değişim, birlik içinde malları ucuza üreten ülkeler lehine gelişir. Birlik içinde hangi malı, hangi ülke daha ucuza üretiyorsa, o malı ilgili ticaretin yönünde meydana gelebilecek değişim, ucuz üreten ülkeler lehine olacaktır. Ülkelerin ticaretinde oluşabilecek bu kaymaların oranı, ülkelerin birlik içindeki ticaret hacminden alacağı payı belirlemede, önemli etkidir⁷⁰. Ancak bu durum ticaret yaratıcı etki gerçekleşmişse söz konusu olmaktadır. Eğer ticaret saptırıcı etki söz konusu ise, birlik içinde ticaret hacmi yine artar ama birlik dışındaki ticaret hacmi azalır.

Gümrük birliğinin kurulması ile birlik üyesi ülkeler ile birlik dışında kalan ülkeler arasında kısa ve uzun dönemde farklı etkiler meydana getirmektedir. Birlik sonrası yeni bir ticaret yaratılması söz konusu ise birlik dışındaki ülkeler kısa dönemde bundan etkilenmezken, uzun dönemde ise birliğin kurulması üretkenlik ve gelir artışı sağlayacağından birlik ve diğer ülkeler arasındaki ticareti olumlu yönde etkileyerek ticaret hacmini arttırabilir⁷¹.

Bu konu ile ilgili diğer bir önemli nokta ise birlik oluşturan ülkelerin birbirlerini tamamlayan ekonomiler mi yoksa rakip ekonomiler mi olduğudur. Özellikle rakip ekonomiler arasında bir ekonomik entegrasyon kurulması ticaret hacmini artırırken, tamamlayıcı mallar üreten ekonomiler arasında bir ekonomik entegrasyon kurulması durumunda ticaret hacminde bir değişiklik olmayacak sadece ticaret yön değiştirecektir.

5.1.3.2. Ticaret Haddi Üzerine Etkiler

Entegrasyonun, ticaret hacmine ve ticaret yönüne etkisinden daha önemlisi, ticaret hadlerine olan etkileridir. Çünkü ticaret hadleri (uluslararası fiyatlar = ihraç mallarının

⁷⁰ Ali KAVRUT, **Tarihsel Süreç İçerisinde Uluslararası İktisadi Entegrasyon ve Türkiye**, (İstanbul: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., Sos. Bil. Enst., İktisat ABD, 1997), s.28.

⁷¹ MANİSALI, **a.g.e.**, s.46.

ithal mallarıyla değiştirilme oranları) uluslararası refah artışından, ülkelerin alacağı payları belirlemede en önemli faktörlerden birisidir⁷².

Gümrük Birliği'nin oluşumu ve genişlemesi ticaret hacmini ve yönünü etkilemektedir. Ticaret hadleri, birliğe üye ülkeler arasındaki iş bölümünün doğuracağı refah yükselişinden her üye ülkenin alacağı payı belirler. Bir bütün olarak birliğin, tek tek birlik üyesi ülkelerin ve birlik dışında kalan ülkelerin ticaret hadlerindeki değişimler, bu ülke grupları arasında gelirin yeniden dağılımına yol açacak refah üzerinde, önemli etkiler doğuracaktır. GB'nin üye ülkelerin ve tüm dünyanın refahını nasıl etkileyeceği üretim ve tüketimdeki etkinlik değişimleri yanında, ticaret hadlerindeki değişimlere de yakından bağlıdır. GB'nin ticaret hadleri üzerindeki etkilerini dört başlık halinde sıralayabiliriz⁷³

1.Birlik İçinde Verimliliğin Artması: Birlik içinde verimlilikte meydana gelen artışlar, birliğin üretim maliyetinin düşmesine yol açar. Birliğe üye ülkelerin ürettikleri dahili mallarda meydana gelen üretkenlik artışı, birlik üyesi ülkelerin yararına sonuçlar doğurur

2.Birliğin Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişmeler: Birleşen ekonomilerin kendi kendilerine yeterlik dereceleri eskisine göre daha fazla olup, birlik dışında kalan ekonomilere bağımlılık dereceleri daha azdır. Pazarlık gücünün artması durumunda, ticaret hadlerinin birlik lehine, dışarıda kalanlar aleyhine değişme olasılığı çok fazladır. Kurulan GB dünya piyasasının önemli bir kısmını kapsamaması durumunda, birliğin pazarlık gücünün yükselmesi ve buna bağlı olarak dış ticaret hadlerini de lehe çevirmesi mümkündür.

3.Birliğin Ekonomik Büyüklüğü: Birliğin ekonomik büyüklüğünden amaç toplam üretim hacmidir. Ekonomik büyüklüğe sahip birlik, arz ve talep şartlarını etkileyerek dünya fiyatlarını değiştirebilir ve bu değişikliklerle dış ticaret hadlerini lehine çevirebilir. Ancak birlik küçük ise, dış dünyanın sonsuz esnek arz eğrileri ile karşılaşır ve bundan dolayı dış ticaret hadlerini lehine çeviremez

⁷² KAVRUT, a.g.e., s.28.

⁷³ Süleyman UYAR, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/gumruk.htm>

4.Birliğin Kurulmasıyla Ticaretin Birlik Dışı Ülkelerden Birlik İçine Kayması: GB ticaret sapmasına yol açtığı ölçüde, birlik üyelerinin dış ülkelerle olan ticaret hadleri birlik lehine dönebilir. Eğer birlik yönünden dış talep ve arz esneklikleri sıfır ise, dış ticaret hadleri büyük ölçüde birlik lehine dönecektir. Çünkü bu durumda, dış ülkelerin ithalatında bir azalma olmakta, fakat bu ülkelerin ihracatları daha düşük fiyattan eski seviyelerini korumaktadır

5.1.4. Faktör Hareketleri ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkiler

5.1.4.1. Faktör Hareketleri Üzerindeki Etkiler

Gümrük birliği tipindeki bir ekonomik entegrasyonun üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlayarak, kıt olan üretim faktörlerini ucuzlatabilir veya bol olan üretim faktörlerini pahalılaştırabilir. Çünkü bir ülkede bol olan mal, ekonomik entegrasyon ile dış ticarete konu olacağından ülke içinde azalma gösterebilir. Bu durum o malın ülke içinde pahalılaşmasına neden olur. Ekonomik entegrasyon ile ülke içinde pahalı ve kıt olan malında serbest dolaşımı sağlanacağından, bu tür mallarda ülke içinde ucuzlama eğilimine girecektir⁷⁴.

Ekonomik entegrasyon ile birlikte üye ülkeler arasında faktör dolaşımına ve mal, hizmet akışlarına serbestlik tanınmış ise o zaman birlik içinde faktör fiyatlarının da zaman içinde eşitlenme eğilimi göstermesi mümkündür. Ancak faktör fiyatlarının eşitlenmesi uluslararası ticareti avantajsız duruma getirmesiyle birlikte, ekonomik entegrasyondaki temel amaç uzmanlaşma olduğu için de faktör fiyatları eşitlense bile bu uzmanlaşma sonucu ülkelerin üretim yapıları değişmiş olacağından, birliğe üye ülke ekonomileri arasında iç ticarete benzer şekilde mal ve hizmet akımı devam eder⁷⁵.

5.1.4.2. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkiler

Gümrük birliğinin kurulması ile ticaret saptırıcı, ticaret yaratıcı etkilerin oluşması, üretim ve tüketim değişmesi, ülkeler arasında gelir dağılımının değişmesine sebep olur.

⁷⁴ İNCEKARA, a.g.e.,s.60.

⁷⁵ BİLGET, a.g.e.,s.40

Ayrıca dünya uluslarının bir kısmının gümrük birliğine katılması, bir kısmının birlik dışında kalması, dünya gelir bölüşümünde gümrük birliğine katılan ekonomiler lehine durum yaratır. Çünkü belli ülkeler arasında gümrük birliğinin kurulması, birlik içinde verimliliği, büyüme hızını, dolayısıyla gelir seviyesini arttırır⁷⁶. Diğer taraftan ticaret sapması etkisi nedeniyle üçüncü ülkelerin mallarına olan talep düştüğünden üretim azalacak ve bunun sonucu olarak bu ülkelerin gelirleri düşecektir.

Birlik üyelerinin gelirlerinin artmasına karşın üçüncü ülkelerin gelirlerinin azalması ülkeler arasında gelir dağılımını bozmaktadır. Bu etkiye 'gümrük birliklerinin gelir dağılımı etkisi' denmektedir⁷⁷.

5.2. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri

Önceki bölümlerde ele alınan konular öz itibariyle statiktir. Yani belli bir zaman anında bir defalık ortaya çıkması muhtemel etkiler üzerinde durulmuştur⁷⁸. Statik etkiler iktisatçılar tarafından entegrasyonun meydana getirdiği etkilerin tümünü açıklayamadığı gerekçesiyle eleştirilere tabi tutulmuştur. Statik etkiler ekonomik yapıda bir değişiklik olmadan dış ticaret hacmi ve refah değişimleriyle ilgilenir⁷⁹. Bu tür bir statik analiz konuyu anlamak yönünden yararlı olmakla beraber; tek başına güvenilir sonuçlar vermez. Ortaya çıkması muhtemel etkilerin zaman içinde nasıl bir görünüm alacaklarını da araştırmak gerekir işte bu tarz analize dinamik analiz adı verilir⁸⁰. Bu analiz sonucunda ortaya çıkan etkilerin belirlenmesine de dinamik etkiler denir.

Özellikle 1970'li yılların sonuna doğru iktisat literatüründe statik etkilere göre daha önemli olduğu vurgulanmaya başlayan dinamik etkiler bir ülkenin yapısal gelişimi ile yakından ilgilidir. Dinamik ekonomik etkiler, ülkenin üretim imkanları eğrisini yukarı doğru çeken etkiler olarak tanımlanabilir. Üretim imkanları eğrisini kuzey-doğu yönünde hareket ettiren bu etkileri önceden belirlemek güçtür. Üretim, tüketim,

⁷⁶ Erol İYİBOZKURT, **Türkiye Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği**, (Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1996), s.7.

⁷⁷ Ahmet ÇİMEN, **Gümrük Birliği ve AT Türkiye İlişkileri**, (Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları, 1996), s.24.

⁷⁸ SAVAŞ, **a.g.e.**,s.31.

⁷⁹ SEYİDOĞLU, **a.g.e.**,s.373.

⁸⁰ SAVAŞ, **a.g.e.**,s.31.

yatırım, dış ticaret, faktör donanımı, teknoloji gelişimi, iç ve dış piyasa koşulları gibi özellikle ekonominin işleyişinden kaynaklanan bir çok etki saymak mümkündür⁸¹. Bütün belirsizliklere rağmen bu etkilerin süreklilik gösteren etkiler oluşu onları statik etkilere göre daha önemli kılmaktadır. Biz gümrük birliğinin dinamik etkileri şu alt başlıklar altında inceleyeceğiz;

1. Ölçek Ekonomileri
 - İçsel Ölçek Ekonomileri
 - Dışsal Ölçek Ekonomileri
2. Rekabet Üzerindeki Etkileri
3. Teknolojik Gelişme Üzerindeki Etkileri
4. Yatırım ve Yabancı Sermaye Akışı Üzerindeki Etkileri
5. İstihdam Düzeyine Etkileri

Ölçek ekonomileri konusunda ekonomik entegrasyonun sağladığı avantajlar, genellikle bütün iktisatçılar tarafından kabul edilmekle birlikte, diğer faktörler yönünden farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Bununla birlikte belirli piyasa şartları altında varılacak sonuçları ortaya koymak mümkün olacaktır⁸². Şimdi yukarıda belirlediğimiz gümrük birliğinin dinamik etkilerini ayrı ayrı inceleyelim.

5.2.1. Ölçek Ekonomileri

Ölçek ekonomileri bir firma veya sanayi dalında tesisleri genişleterek, üretim hacmini veya üretim fonksiyonunu değiştirerek, teknolojik yenilikler getirerek veya dış çevrede meydana gelen maliyet düşürücü faktörlerden yararlanarak produktiviteyi arttırmak, başka bir deyişle maliyet masraflarında bir düşüş sağlanarak elde edilen kazançları ifade etmektedir⁸³. Yani ölçek ekonomileri ister firmanın üretim düzeyinin artışından, isterse de ekonomik entegrasyona dahil olmak gibi bir makro ekonomik

⁸¹ Canan BALKIR, Muzaffer DEMİRCİ, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme**, (İzmir: Bigehan Basımevi, 1988), s.51.

⁸² MANİSALI, **a.g.e.**,s.73.

⁸³ M.C.KEMP, **The Pure Theory of Intenational Trade**, (Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, N.J.-1964), s.110.

değişiklikten kaynaklansın, emek ve sermaye kullanımında meydana gelen artışların daha etkin bir üretim düzeyine geçilmesi sonucu sağlanan tasarruflardır⁸⁴.

A.Marshall, ölçek ekonomilerini kaynağına göre içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere iki başlıkta incelemiştir. İçsel ölçek ekonomiler firmanın kaynaklarına, örgütlenmesine ve yönetim etkinliğine bağlı olarak firma içinde ortaya çıkan olanaklardır. Dışsal ölçek ekonomiler ise sanayiinin genel gelişme düzeyine bağlı olarak firmaya, firma dışından sağlanan olanaklardır⁸⁵.

İçsel ve dışsal ölçek ekonomileri gümrük birliği açısından ele alırsak, gümrük birliğinin üyeler arasında piyasayı genişleteceği ve bu nedenle bir taraftan işletmelerin büyümesi nedeniyle içsel ölçek ekonomilerin, diğer taraftan da birlik içindeki işletmelerin birbirleriyle sıkı temasa geçmeleri nedeniyle dışsal ölçek ekonomilerin ortaya çıkacağı öne sürülebilir⁸⁶. Şimdi içsel ve dışsal ölçek ekonomileri daha ayrıntılı olarak inceleyelim.

5.2.1.1. İçsel Ölçek Ekonomileri

Belirli bir üretim hacmine ulaşan bir firma, üretimine daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı ile devam edebiliyorsa, bu firma içsel ölçek ekonomilerinden yararlanıyor denilebilir. İçsel ölçek ekonomilerden yararlanan bir firma, kullandığı girdiler arasındaki katsayı değişmemek koşuluyla artan girdiler karşılığında daha fazla çıktı elde edebilir⁸⁷. Bu nedenle içsel ekonomileri 'ölçekte büyümeye bağlı olarak ortalama maliyetlerde meydana gelen azalmalar' şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanımdan hareketle eğer bir malın ortalama maliyeti üretim arttıkça azalıyorsa üretimde azalan maliyetle ya da ölçeğe göre artan getiri söz konusudur⁸⁸.

⁸⁴ Çelik KURDOĞLU, **Dış Ticaret ve Teknik Seçim**, (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No:381, 1975), s.195.

⁸⁵ TONUS, **a.g.e.**,s.34.

⁸⁶ SAVAŞ, **a.g.e.**,s.31-32.

⁸⁷ KARLUK, **Ekonomik Birleşmeler ...**, s.59.

⁸⁸ Yüksel ÜLKEN, **Fiyat Teorisi**, (İstanbul:Filiz Kitapevi, 1993), s.139.

İçsel ölçek ekonomilerini ihtiyari (parasal) ve gerçek (reel) olmak üzere iki sınıfa ayırabiliriz. İhtiyari ekonomiler, üretimde ve dağıtımda kullanılan faktörlere, işletme büyüklüğü arttıkça daha büyük miktarda satın alımlar sonucu daha düşük bir fiyat ödenme, düşük faiz haddi (ve genelde düşük finansman maliyeti) yada düşük ücret ve maaş gibi gelişmeler sonucunda ortaya çıkmaktadır⁸⁹. Bu gibi kesin parasal ekonomiler üretimde kullanılan girdilerde bir azalma olduğu anlamını taşımaz.

Reel ekonomiler ise fiziki miktarlarla ilgilidir ve kullanılan girdi, hammadde, çeşitli tipte emek ve sermaye miktarında gerçekleştirilen tasarrufu ifade etmektedir. Reel ekonomileri dört grupta toplayabiliriz: a) Üretim ekonomileri b) Satış ve pazarlama ekonomileri c) Yönetim ekonomileri d) Taşıma ve stoklama ekonomileri. Üretimden kaynaklanan ekonomiler, iş bölümünün artması ve emeğin uzmanlaşması sebebiyle elde edilecek tasarruflardır. Satış ve pazarlama faaliyetleri ise birim üretim başına gittikçe azalan maliyetle gerçekleşmektedir (Reklam masrafları gibi). Taşıma ve stoklama da zamanla birim maliyetlerde azalma sağlanabilir. Bunun nedeni stoklama için ayrılan birim ürün veya birim hammadde başına mekanın gittikçe küçülmesi ve maliyetin azalmasıdır⁹⁰.

Sonuç olarak ekonomik birleşmeler nedeniyle artan üretim hacmi ve genişleyen Pazar imkanı toplam talebi arttırarak firmaların daha büyük ölçekli tesislerde, teknolojik yenilikleri ve yukarıda bahsettiğimiz avantajları kullanarak daha fazla malı daha düşük maliyetle üretebilecektir. Yani ekonomik birleşme sonucu optimum büyüklükte olmayan piyasaların optimuma ulaşmaları sonucunda daha geniş bir piyasaya üretim yapan firmaların içsel ekonomilerden yararlanma olanağı doğarak ekonomilerin önemli ölçüde içsel tasarruf yaratması mümkün olmaktadır. Ancak firmaların saydığımız bu içsel ölçek ekonomilerinden yararlanabilmeleri ve optimum ölçekte kurulabilmeleri için, içinde buldukları ekonomilerde hem nihai mallar hem de ara mallar için optimum ölçekte üretim sağlayacak seviyede bir talep hacminin bulunması gerekir.

⁸⁹ Elif ÇEPNİ, **Entegrasyon Teorisi ve Ölçme Metotları**, (İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst., 1998), s.63..

⁹⁰ ERKİŞİ, **a.g.e.**, s.30.

5.2.1.2. Dışsal Ölçek Ekonomileri

Dışsal ekonomiler kavramı ilk defa A.Marshall tarafından ortaya konmuştur. Marshall dışsal ekonomileri endüstri içinde firmaların üretim maliyetleri incelenirken artan getirilerini açıklamak için kullanmıştır. İktisatçıya göre dışsal ekonomiler, endüstri içindeki genel gelişme şartlarına bağlı olarak firmaların elde ettikleri istifadelerdir⁹¹.

Tüketim ve üretimde gerçekleşen, fiyatlara yansıtılmamakla birlikte kişi ve firma refahı üzerinde olumlu veya olumsuz etkide bulunan faaliyete dışsallık adı verilmektedir. Dışsal ekonomiler bir işletmenin kendi dışından kaynaklanmakla birlikte işletmenin maliyetlerinin azalmasına yada artmasına yol açmaktadır. Dışsal ekonomilerin içsel ekonomilerden farkı, bunların doğrudan firmanın kendi faaliyetlerine bağlı olmayıp, firma dışından kaynaklanmış olmalarıdır. Firma açısından dışsal ekonomiler olumlu veya olumsuz olabilirler. Olumlu etkilere pozitif dışsal ekonomiler, olumsuz etkilere ise negatif dışsal ekonomiler denir.

Olumlu dışsal ekonomilere örnek olarak ekonomideki büyüme sonucu yapılan yollar, barajlar, köprüler, demir yolları sonucunda doğal kaynaklardan daha kolay yararlanılması ve nakliyat masraflarının azalması; ekonomide piyasa dışındaki teknolojik gelişmeler; kaliteli yöneticiler, kaliteli işçiler ve bunların sağladıkları verim üstünlükleri sonucu kendi sektörleri dışındaki sektörleri de etkileyerek onların gelişmesine olanak sağlaması; belirsizliğin azalması gibi etkiler gösterilebilir. Olumsuz dışsal ekonomilerde özellikle günümüzde yaygın bir olaydır. Örneğin; sanayideki büyümenin yol açtığı hava, su, çevre kirlenmesi; trafik yoğunluğu, gürültü, aşırı hammadde talebi sonucu kaynakların tükenmesi veya israfı, alt yapı yetersizlikleri...vs gibi durumlar ortaya çıkabilir.

Ekonomik entegrasyonun ortaya çıkardığı büyük piyasa koşullarının dışsal ekonomilere sebep olması entegrasyondan sağlanan yararları arttırmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:⁹²

⁹¹ MANİSALI, a.g.e., s.79.

⁹² ERTÜRK, a.g.e., s53.

- Mal ve girdilerin herhangi bir tarife engeli ile karşılaşmadan ülkeler arasında dolaşımı bu mal ve girdilerin nihai kullanıcılara daha ucuz fiyattan ulaşmasını sağlayacaktır.
- Faktörlerin serbest dolaşımı, bu faktörlerin bol olan bölgelerden, kıt olan bölgelere geçmesi sonucu sanayilerde bu yüzden meydana gelecek tıkanıklıkları önleyecektir.
- Ülkeler arasında teknolojik bilgi akımı bu bakımdan geri olan bölgelerdeki endüstrilerin gelişmesini sağlayacaktır.
- Entegrasyonla oluşan büyük piyasa, riski ve belirsizlikleri azaltarak yatırımları daha karlı hale getirecektir.
- Üretim faktörleri ülkelerde üretimin gerektirdiği oranda hazır olmadığından, sanayileri müştereken entegre, dışsal ekonomi yaratarak hem ülkelerin hem de tüm olarak bölgenin kalkınmasına yarar sağlayabilir.
- Talep bakımından da entegrasyon, firmaların optimum üretim koşullarına ulaşmalarına yardım edeceklerdir. Talep genişlemesi, faktör talebinin de gelişmesine sebep olacaktır. Bu da söz konusu faktörlerin fiyatının yükselişine sebep olacaktır. Faktör fiyatlarındaki bu yükseliş, mal talebi şeklinde piyasa kanalıyla tekrar üreticilere yöneleceğinden, üretimi karlı kılacaktır.
- Entegrasyon yabancı yatırımcıları da cezbedeceğinden, özellikle az gelişmiş ülkeler arasında entegrasyon yoluyla teknoloji, bilgi, piyasa bilgisi, yönetici ve danışman personel ihtiyacı, organizasyon tecrübesi gibi hususlarda dışsal ekonomi sağlayacaktır.

5.2.2. Rekabet Üzerindeki Etkileri

Ekonomik birleşmelerin yarattığı dinamik etkilerin asıl kaynağı sayılabilecek rekabet artışı bir yandan tekeli fiyatları önleyerek yani fiyatları düşük, kaliteyi yüksek tutarak tüketiciye yarar sağlarken diğer yandan üreticilerinde verili olarak ve kaliteli mal üretmek için her türlü çabayı harcamalarını sağlar. Ayrıca rekabet kaynaklarının verimli kullanımı sağlayarak ve yeni girişimcileri teşvik ederek, bir bütün olarak ekonomiye de yarar sağlar.

Ancak entegrasyonun, üye ülkeler arasında rekabeti arttırıp arttırmayacağı da tartışma konusudur. Bir kısım iktisatçılar gümrük birliğinin, tekelci eğilimleri azaltıp, rekabeti hızlandıracağını ve bu suretle de ekonomilerde üretimin artacağını öne sürmektedirler. Böyle düşünenlere göre, ulusal ekonomide tekelci eğilimler kuvvetlidir. Ancak gümrükler kalkıp üye ülkelerden rakip mallar gelmeye başlayınca ulusal tekeller, yabancı rakiplerle rekabete girişme gereği duyacak ve tekelci konumun verdiği; düşük kalite, yüksek fiyat gibi tüketici zararına olan davranışlardan vazgeçecektir. Öte yandan, gümrük birliğinin kurulması; hükümetlerin mali yardımlarla etkin olmayan üreticileri destekleme teşvik etmesine de engel olacaktır⁹³.

Konuya başka bir açıdan bakan iktisatçılara göre ise ekonomik entegrasyon rekabet artışı yerine tekelci yapıyı kuvvetlendirecek ve böylelikle bazı sektörlerde rekabet artış hızı, bazı sektörlerde ise tekelci eğilimler ortaya çıkacaktır. Çünkü büyük piyasalarda potansiyel rekabetin varlığı, firmaları optimum ölçüğe yaklaştıracak ve bu durum optimum ölçekte üretim yapabilecek güçleri bulunmayan firmaları piyasanın dışına atarak hacimce büyümüş tekellerin piyasaya hakim olmasına sebep olacaktır⁹⁴. Ayrıca tekelci firmalar, gümrük birliğinden sonra kendi aralarında kolaylıkla birleşebilirler ve birlik içinde tek bir firma haline gelebilirler. Bu etkiler gümrük birliği ne ölçüde içsel ve dışsal ekonomiler yaratırsa o ölçüde artacaktır.

Rekabet artışı aynı gelişme aşamasındaki ülkeler, özellikle gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonda daha başarılı olur. Gelişmekte olan ve gelişmiş olan ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonda ise tamamlayıcılık hakim olur ve rekabet azalır⁹⁵.

5.2.3. Teknolojik Gelişme Üzerindeki Etkileri

Dinamik entegrasyon etkisini statik entegrasyon etkisinden ayıran en önemli özelliklerden biride teknolojik gelişmelerdir. Statik teori teknolojiyi analizin dışında

⁹³ SAVAS, a.g.e., s.33.

⁹⁴ Hary G. BRAINORD, **Uluslararası İlişkiler**, Çev: Osman Tekok, (Ankara: İ.T.İ.A Yay. No:84, 1975), s.138.

⁹⁵ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.210.

tutmaktadır. Oysaki verimlilikte ortaya çıkan değişiklikleri tam olarak açıklayabilmek için teknolojiadaki değişikliklerinde göz önünde bulundurulması gerekir.

Ekonomik entegrasyon ile genişleyen piyasa, üreticileri piyasaya yönelik yeni üretim yapılanmalarına yönlendirir. Üretimi artırmak ve hızlandırmak içinse, yeni teknolojiler kullanılmalı ve kapital yoğun üretime gerekir. Pazarın büyümesi ile oluşan üretim isteği, teknolojik yatırımları hızlandıracağı gibi, firma ve işletmelerde teknolojik araştırmaların artmasını da sağlayacaktır.

Teknolojik gelişmeler üretimi iki şekilde etkilemektedir:

1.Uyarılmış Teknolojik Değişmeler: Uyarılmış teknolojik değişmeler büyük piyasa şartlarına ve pazarlara yakından bağlı değişmelerdir.entegrasyonla birlikte oluşan büyük pazar, özellikle uyarılmış teknolojik değişmeye etki yaparak harekete geçirecektir. Sonuçta bu etki yeni teknolojik gelişmelere yol açacaktır.

2.Otonom Teknolojik Değişmeler: Bu değişmeler doğrudan doğruya piyasaya bağlı olmayan, dolaylı olarak piyasayı etkileyen değişmelerdir. Ülkeler arasında gümrüklerin indirilmesi sonucunda teknoloji transferinin hızlanması ve teknolojik imkanları zayıf olan ülkelerin teknolojik bilgi ve malları daha ucuza elde etmeye başlamaları bu duruma örnek gösterilebilir.

Teknolojik gelişme ekonomiler için önemli bir itici güçtür. Ancak ekonomik entegrasyonlarda teknolojik gelişmenin ne kadar uyarıcı veya engelleyici olduğu sorusuna basit bir yanıt bulunamamıştır.Burada da iki tezat görüş vardır. Birinci monopolist firma teknolojik gelişmelerden dolayı normal veya aşırı kar elde etmekte ve uygulamalardan dolayı tüm karları toplamaktadır. Bu, bunun gibi bir firma için, pazar hakkında öngörüye, etkiye ve pazar güvenliğine sahip olmayan bir firmaya göre daha kolaydır. Diğer taraftan rekabetin baskısı olmadan monopolist firma yeni teknolojik gelişmelere ihtiyaç duymayacaktır. Böyle bir durumun ortaya çıkması sonucunda ise uzun dönemde teknolojik gelişmeler sınırlandırılmış olacaktır. Monopolist firma,

konumunu riske etmek istemeyecek ve teknolojik gelişmeleri önleyecek yada kendi üretim aktivitesinde teknolojik gelişmelerin uyarlamasını erteleyecektir.

5.2.4. Yatırımlara ve Yabancı Sermaye Akışına Etkileri

Bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği mali ve teknolojik kaynaklar olarak nitelendirilen yabancı yatırımlar ve yabancı sermaye, ülke ekonomisine dışarıdan elde edilebilecek kaynaklardan, riskini kendi üstlenmesi nedeniyle en sağlıklı olarak kabul edilebilir⁹⁶.

Ekonomik entegrasyon sonucunda, gerek ülkeler arasında piyasanın büyüklüğü, gerekse alt yapı yatırımlarının geliştirilmesi üretken yatırımları uyararak, ulusal ve uluslararası sermayeyi bu ülkeler lehine geliştirebilir⁹⁷. Ayrıca gümrük birlikleri tarifelerin yeniden yükseltilmeyeceği konusunda işadamlarına güven sağlayarak yatırımların riskini azaltır ve karlılığı yükseltir. Bu etkilerle birlikte, piyasa hacminin genişlemesi, birlik içinde üretimin daha etkin ellerde toplanmasına ve bölgeye önemli ölçüde yabancı sermaye yatırımının çekilmesine neden olabilir. Belirtmek gerekir ki, birliklerin oluşturulması, üçüncü ülke üreticilerinin ortak gümrük tarifesinden kaçınmak amacıyla, bölge içindeki yatırımlarını arttırmalarına neden olur. Nitekim, 1960'lardan sonra Avrupa Ortak Pazarı'na akan Amerikan sermayesi özellikle bu nedene dayanıyordu⁹⁸.

Ekonomik entegrasyonun kısa dönemde sermaye akışını hızlandırması beklenmemelidir. Birlik dışında kalan ülkelere doğru bir yatırım ve sermaye akışının olabilmesi için şu şartların gerçekleşmesi gerekir⁹⁹:

1. Ekonomik Entegrasyonların Ticaret Sapmasına Yol Açması: Ticaret sapması, birlik üyelerinin dış dünyadan yaptıkları ithalatı azaltmalarına; kendi aralarındaki ticareti arttırmalarına yol açacaktır. Böyle bir durumda birlik dışında kalan ülkeler,

⁹⁶ Mehmet GENÇELİ, *Yabancı Sermayeye Duyarlılık Analizi*, (İstanbul:İTO Yay. No:20, 1991), s.1.

⁹⁷ Besim ÜSTÜNEL, *Milletlerarası İktisadi Birleşmeler Teorisi*, (Ankara: Avrupa Ekonomik Topluluğu Enstitüsü, 1960), s.52.

⁹⁸ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat*, s.212.

⁹⁹ DURA ve ATİK, *a.g.e.*, s.20-21.

birlik içinde yer alan ülkelerde kendi üretimlerini gerçekleştirecek dolaysız yabancı sermaye yatırımları yaparlar.

2. Ekonomik Entegrasyonlarda Ekonomik İstikrarın ve Verimliliğin Artması:

Ekonomik istikrar ve produktivite artışı, istihdam seviyesinin yükselmesine, gelir artışlarına ve sermayenin marjinal etkinliğinin artmasına neden olacaktır. Bu gelişmeler, entegrasyona akan yabancı sermayeyi arttıracaktır.

3. Ekonomik Entegrasyonlarda Piyasa Hacminin Genişlemesi:

Ekonomik entegrasyon sonunda piyasanın genişlemesi, bazı yatırımcılara çekici görünecektir. Böylece yabancı sermaye gümrük birliğine üye olan ülkelere kayacaktır.

Yukarıda anlatılanlarla beraber önemli bir konuyu da belirtmekte yarar vardır. Eğer ekonomik entegrasyona giden ülkeler arasında gelişme farkları varsa, Myrdal'ın 'Geri Bırakma Etkisi' olarak tanımladığı etki ortaya çıkar ve sermaye birliğin gelişmişlik derecesi yüksek bölgelerine akarken, bölgeler de kendisinden daha geri olan bölgelerin sermayesini kendine doğru çeker. Bu durum ise gelişmeye açık olan bölgelerin daha da gerilemesine yol açarak, mevcut olan gelişmişlik farkını daha da artırır. Kısaca, birliğe üye ülkeler arasında gelişmişlik farkı bulunuyor ise, gümrük birliği tipindeki bir ekonomik entegrasyon, bu gelişmişlik farkının kapatılmasını daha da zorlaştıracaktır¹⁰⁰.

5.2.5. İstihdam Düzeyine Etkileri

Bugün dünyada bir çok ülkenin temel sorunlarından biri haline gelen artan işsizlik oranları, ülkeleri istihdam ve işsizlik üzerinde inceden inceye düşünmeye ve çareler aramaya yöneltmektedir. Bu açıdan, ülkeler arasında oluşturulan birliklerin ve entegrasyonların istihdama etkisi ne olacaktır? veya ülkelerin istihdam açısından beklentileri nelerdir? sorularına verilebilecek cevaplar önem kazanmaktadır.

¹⁰⁰ YILMAZ, a.g.e., s.41.

Gümrük birliği ile ortaya çıkan yeni koşullarda, ülkelerin istihdam düzeylerinde meydana gelebilecek etkiler farklılık gösterecektir. Entegrasyonla birlikte, bir araya gelen ülkelerin oluşturdukları yeni Pazar, ülkelerin ulusal pazarlarından oldukça büyüktür. Üreticiler, yeni üretimlerini daha büyük ölçekli pazara yönelik, daha büyük üretim ölçeği ile yeniden düzenlerler. Yeni pazar için, üretim artışı yoluna gidilir ve üretim ölçeği açısından büyüme sağlanır. Belirtilen bu gelişmelerin istihdam düzeyini olumlu etkileyeceği muhakkaktır. Diğer açıdan, ülkeler eksik istihdam düzeyinde bulunuyorlarsa entegrasyon, bu ülkelere tam istihdama ulaşmada yardımcı olacaktır. Üretim ölçeğinin büyümesi ile birlikte oluşacak yeni iş alanları ve yeni sektörler istihdamı olumlu etkileyecek faktörlerdir¹⁰¹.

Entegrasyonla oluşun yeni ve büyük pazarın, bu pazara girmek isteyen yabancı sermayeyi özendirilmesi, yabancı sermayenin oluşun yeni koşullar nedeniyle bu pazara kayması ve yerli müteşebbislerin artan pazar ölçeği ile oluşun yeni yapıda, daha aktif ve girişken olmalarına ve yeni yatırımlara yönelmelerine sebep olacağına yukarıda değinmiştik. Yabancı sermaye ve yerli müteşebbislerde meydana gelen bu hareketlilik, yeni yatırımlar, yeni iş olanakları doğuracak ve istihdamı olumlu yönde etkileyecektir. İstihdam düzeyi, yapılan yatırımlardan doğrudan ve dolaylı olarak etkilenir. Yatırımlar sonucu, ülkelerde meydana gelecek yeni iş olanakları ve sektör büyümeleri, ülkelerin genel istihdam seviyelerini yükselterek, işsizliği azaltacaktır. Bütün bu gelişmeler istihdam açısından olumlu gelişmelerdir.

Entegrasyonun ilk aşamasında, bazı sektörlerde istihdam olumsuz etkilenebilir. Entegrasyon öncesinde yüksek duvarlarla korunan bazı sektörler, entegrasyonla birlikte gümrük duvarlarının kalkmasıyla, korumasız kalacaklardır. Korunan sektörlerin ürettikleri mallar, birlik içindeki diğer ülkelerde daha avantajlı hale geldiğinden ithal edilecektir. İthalatla birlikte, bu sektörlerde üretim yavaşlayacak veya duracaktır. Üretimin yavaşlaması veya durmasının istihdamı olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır. Bu durum, ithalat yapan ülkede istihdamı olumsuz etkilerken, ihracatı yapan ülkede olumlu etki yapacaktır. İthalat yapan ülkede meydana gelen işsizlik, ekonominin yeniden yapılanması ile birlikte uzun dönemde azaltılabilir.

¹⁰¹ KARLUK, *Ekonomik Birleşmeler ...*, s.58.

6. EKONOMİK ENTEGRASYONLARDA BAŞARI ŞARTLARI

Bir entegrasyonun başarılı olabilmesi ve varlığını uzun süre devam ettirebilmesi için bazı genel şartlar vardır. Bu şartların gerçekleşmesi durumunda ülkeler çok daha kolay ve başarılı bir şekilde ekonomik entegrasyonu gerçekleştirebilirler. Şimdi başarılı bir entegrasyona ulaşmak için gerekli şartları ayrı ayrı incelemeye çalışalım.

6.1. Ekonomik Yapı Benzerliği

Entegrasyona üye ülkeler, entegrasyonun başarılı olması için, kalkınma düzeyi itibariyle birbirine yakın olmalıdır. Bazı ülkeler çok geri kalmış, diğerleri nispeten ileri bir kalkınma düzeyinde bulunuyorlarsa, entegrasyonun başarılı olması oldukça zor olacaktır.

Kalkınma düzeyi farklılıkları geçimlik tarım sektörünün dışında sanayi sektörü farklılıklarıyla kendini göstermektedir. Sanayileşme politikaları, kaynak donatımı farklılıkları, ülkeleri farklı düzeyde kalkınma safhasına götürmektedir. Bazı ülkelerin sanayileşmek için takip ettikleri politikalar (tarifelerin yüksekliği veya düşüklüğü, kotalar ve rekabeti önleyen başka unsurlar), diğer ülkelerde entegrasyona kadar takip edilmemiş olabileceği gibi, düşük düzeyde takip edilmiş olabilir. Sanayi sektörü birbirine yakın büyüklüğe sahip ekonomiler arası entegrasyon, daha başarılı olabilir. Tarife yapılarındaki farklılıklar, ülkelerin sanayi maliyetleri hakkında bize bilgi verebilir. Yüksek korumacılığa alışmış sanayi yapıları, yüksek maliyetlerden dolayı , entegrasyonun başarısını önleyecektir. Öyle ülkeler söz konusu olabilir ki, bu ülkelerde tarife yapıları, sanayiinin entegrasyonda da zorluk çekmeyeceği düzeydedir. Böyle ülkelerin oluşturduğu entegrasyonları başarı şansları daha yüksektir.

Entegrasyonun başlangıcında, endüstriyel çıkarlar birbirinden büyük farklılık arz ediyorsa, bu da başarı şansını azaltacaktır. Entegrasyonun başarılı olabilmesi için, çıkarlar minimize edilmelidir. Bu ise ölçek ekonomilerinden yaralanmayı ve yeni endüstrilerde uzmanlaşmayı sağlayacaktır.

Entegrasyonda daha ileri düzeyde sanayileşmiş bir veya birkaç üye bulunabilir. Bu ülkelerin, entegrasyon alanı için ürettiği ürünlerden bir kısmının üretimi diğer ülkelere devredilebilir. böylece rekabet şartlarının eşitlenmesi yolunda olumlu bir adım atılmış olur.

Geçimlik tarım sektörünün büyüklüğü, her şeyden önce açık ve büyük bir pazar sağlamaz, çünkü 'doğal koruma' bu ülkelerin dışa açılmasını önler; ayıca bu sektörün büyüklüğü taşıma ve eğitim bakımından geriliği simgelediğinden, entegrasyonun başarılı olmasını engelleyici bir etkiye sebep olur.

Emek ve sermaye donatımı itibariyle ülkeler arası farklılıklarda entegrasyonun başarısı üzerinde etkilidir. Bazı ülkelerde emek bol bulunduğundan fiyat düşük olabilir. Bazılarında ise sermaye ucuz faktör durumunda bulunabilir. Serbest ticaret sahası oluşturulan bir bölgede bu durum, uzmanlaşma açısından yarar sağlayabilecektir. Fakat böyle durumlar emek ya da sermaye yoğun tekniklerin kullanılması sonucunu doğurabilecektir. Fakat değişikliklerin arzu edilmemesi, entegrasyona girişi engelleyebilir. Gelişmekte olan ülkeler arasında emek ve sermayede fiyat farklılıkları önemli olmadığından bu ülkeler arası entegrasyonda uzmanlaşmanın yararlarını azaltmaktadır. Bu yüzden faktör hareketi de genellikle sınırlı kalacaktır.

Emekle toprak arasındaki durumda böyledir. Eğer emek toprak oranı ülkeler arasında emek akışını hızlandıracak düzeyde değilse, ülkeler entegrasyondan önce uzmanlaşmış demektir ve göç sorunu olmayacaktır. Fakat iklim ve coğrafi şartları farklı olan ülkeler arasında bu akış her zaman söz konusu olabilir. Maden kaynaklarındaki farklılıklarda ticaretin artmasını teşvik eder. Tarifeler kalktığı takdirde bu madenlerin kullanımı bölge içinde artar¹⁰².

6.2. Altyapı İmkanları

Bu daha ziyade gelişmekte olan ülkelerin problemidir. Gelişmekte olan ülkeler, arasında kurulmamış alt yapı ilişkilerinden dolayı, ulaştırma ve haberleşme sıkıntıları çekilmektedir. Bu durum piyasalar arasında geçişi engellemektedir.

¹⁰² ERTÜRK, a.g.e., s.187.

Gelişmekte olan ülkelerde demir yolu bağlantılarının bulunmaması nedeniyle ticari faaliyet ülkelerin büyük limanları arasında yürütülmeye çalışılmaktadır. Kıyı merkezlerinin iç kesimlere demir ve karayolu bağlantıları yok denecek kadar azdır. Gelişmiş ülkelerde bu böyle olmayıp, limanlarla, demir ve karayolu bağlantıları yoğundur. Bu ülkeler arasında entegrasyonun alt yapı sorunu yok denecek kadar azdır.

Gelişmekte olan ülkelerde yol şebekesi yoğun olarak kullanıldığından, maliyetler yükselmektedir. Bölge ülkelerinin arasındaki yol sorunu bir ya da birkaç ülkenin değil, entegrasyonu oluşturan ülkelerin birlikte çözebilecekleri bir sorundur.

Haberleşme de ulaşım ağı kadar önemli görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında, alt yapı kolaylıkları entegrasyonun başarılı olabilmesi için gereklidir. Gelişmekte olan ülkeler açısından önemi, kaynakları daha rasyonel kullanma imkanı vermesi yanında, kaynaklara ulaşma imkanı da sağlamasından gelmektedir¹⁰³.

6.3. Döviz Kuru ve Ödemeler Dengesi Politikası

Birliğe taraf ülkelerde uygulanan ödemeler dengesi politikasındaki ve döviz kurundaki belirsizlikler, birliğin başarı şansını etkilemektedir¹⁰⁴. Ekonomik birleşmeler giden ülkelerde uygulanması gereken döviz kuru politikası konusunda iktisatçılar arasında bir fikir birliği yoktur. Örneğin Meade, ekonomik entegrasyon içerisinde esnek döviz kuru politikasından yanadır. Çünkü bu sistemde ülke parasının değeri piyasada oluşan arz ve talep miktarına bağlı olarak belirlenmektedir. Ancak Scitovsky, sürekli değişen döviz kurlarının belirsizlikleri arttıracak ve bunun ekonomik entegrasyon sonucunda ortaya çıkacak kazançları azaltacağını belirtmiştir¹⁰⁵.

Kurulan birlik içerisinde bir ülkenin uyguladığı yanlış bir döviz kuru politikası birlik içi ticarete engel olabilir. Örneğin aşırı değerlenmiş kurlar, birlik ülkelerini üçüncü ülkelere ithalata zorlayabilir. Bu durum ekonomik birliği oluşturmanın sağlayacağı kazancı azaltacaktır. Aralarında oluşturdukları birleşme ile birbirine

¹⁰³ ERTÜRK, a.g.e., s.188.

¹⁰⁴ KARLUK, *Uluslararası Ekonomi...*, s.215

¹⁰⁵ R.F. MIKESEL, *International Trade Theory in a Developing World*, (Macmillan, 1963), s.222.

bağımlılıkları artan ülkelerin döviz kurlarının ve ödemeler dengesinin ticarete işbirliğine ve yabancı yatırıma engel olacak şekilde gelişmesine izin verilmemelidir¹⁰⁶.

Şunu belirtmek gerekir ki, bölgede ticaret ve ödeme sorunlarını çözenin en kestirme yolu, bölge ülkeleri arasında finansal kuruluşların oluşturulmasıdır. Böylece bir yandan ticareti açık veren ülkelerin, kısa vadeli finansmanları sağlanabilecek; öte yandan ortak politikaların kredilendirilmesi mümkün olacaktır. Bunun bir diğer katkısı da artan ticaretin, ticaret finansmanından ve merkez bankaları arası işbirliğinden teknik anlamda yararlanmasıdır.

Bir başka husus da bu noktada bir ödemeler birliği mekanizması oluşturulmasıdır. Bu mekanizma ile açık veren ülkelere kredi vermek, fazla veren ülkelere de kaynakları kanallandırmak mümkün olacaktır. Mekanizma bugün faaliyette bulunan IMF yahut Avrupa Ödemeler Birliği hüviyetinde olabilir. Krediler otomatik olarak devreye sokulabileceği gibi, geri ödeyen ülkelere, bu ödeme sırasında ulusal paralarını kullanma imkanı verilebilir. Böylece entegrasyonun mali cephesindeki sorunları çözmeye imkanı doğacaktır¹⁰⁷.

6.4. Milli Hakimiyet Anlayışı

Entegrasyonların başarılı olma şartlarından biri de ulusal ekonomik politikaların uyumlaştırılmasına çalışılmasıdır. Bir anlamda ekonomik politikalar üzerinde, entegrasyonu oluşturan ülkelerin üstünde yeni oluşturulmuş otoriteler karar alma durumunda kalacaktır. az gelişmiş ülkelerarası entegrasyonun en önemli sorunlarından biri egemenlik anlayışından kaynaklanmaktadır.

Ülkenin üzerinden kontrolün kalktığı ilk alan, tarife politikası olacaktır. Serbest ticaret söz konusu ise, sadece bölge ülkeleri karşısında, ortak pazar söz konusu ise, bölge ülkeleri hem kendi aralarında, hem dışı karşı ortak bir tarife politikası gütmek durumunda kalacaklar, dolayısıyla üçüncü ülkelerle ticari münasebetlerinde ulusal egemenlik alanları daralacaktır.

¹⁰⁶ TONUS, a.g.e.,s.19.

¹⁰⁷ ERTÜRK, a.g.e., s.189.

Entegrasyonu oluşturan ülkeler, kalkınma politikalarında da kendi başlarına davranamazlar. Bölgenin topyekün kalkınması söz konusu olduğundan, herhangi bir ülkenin kendi politikası açısından entegrasyondan ayrı düşünmesi, entegrasyonu başarısızlığa götürür. Çünkü entegrasyonu oluşturan ülkeler çoğu zaman homojen değildir.

Faktör hareketlerinde de aynı durum söz konusudur. Bilindiği gibi ortak pazar safhasında faktörlerin hareketi serbesttir. Ücret ve faiz oranındaki farklılıklar entegrasyonun bölgeleri arasında sermaye ve emeğin akışına yol açacaktır. Gerçi tam serbestlik sağlansa bile bu faktörlerin bölgeler ve ülkeler arasında ki hareketliliği sınırlı düzeyde kalmaktadır. Faktör hareketi bölgelerarası faktör fiyatlarının dengelenmesine katkıda bulunmakta, emek ve sermaye kıtlığını önleyerek kalkınmayı hızlandırmaktadır ama, bu üye ülkeler arasında gelişme farklılıklarına sebep olabilir ve politik açıdan kabul edilmeyebilir.

Bir ülkenin uyguladığı ve diğerlerini, dolaylı yoldan etkileyebilecek bir iç ekonomik politika, ya da doğrudan etkilemeye yönelik bir dış ekonomik politikanın olumsuzluklarına tepkiye sevk etmesi mümkündür. Entegrasyonda bu tür çatışmaları önlemek için uluslararası kurumların, yavaş ama belirsizliklere daha az teslim anlamında, bir politika takip etmesi başarıyı artırma imkanı verecektir¹⁰⁸.

6.5. Bölgesel Yatırım Politikası

Daha önce ki bölümlerde ayrıntılı olarak açıkladığımız gibi; ekonomik birleşmelerin statik etkileri kısa sürede oluşurken, dinamik etkilerin ortaya çıkması uzun bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle uzun vadeli kazançları elde etmek için, birlik üyelerinin yatırım politikalarını uyumlaştırması gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler arasında kurulacak bir birleşmede üretimin yoğunlaştığı ülkeler veya bölgeler oluşabilir. Bunu Myrdal, birlik içerisinde 'Geri Bırakma Etkisi (Backward Effect)' olarak tanımlamıştır. Bu sebeple birlik içerisinde özel teşvik sistemi

¹⁰⁸ ERTÜRK, a.g.e., s.190.

programları, sektörel kalkınma planları gibi ortak yatırım ve geliştirme programları hazırlanmalı ve uygulamaya geçilmelidir.

Yatırım politikaları koordinasyonunun temel kazançları; kaynak israfına engel olunması, üye ülkelerin kalkınma hızlarının farklılıklarından doğacak sorunların minimize edilmesi ve bölge içi dengelerinin korunmasına ve geliştirilmesine yardımcı olunmasıdır. Ortak yatırım politikaları alt yapıdan kaynaklanan sorunların çözümüne de yardımcı olacaktır¹⁰⁹.

6.6. Bölgesel Dengesizlikler ve Tazmin Mekanizması

Bölgesel yardım politikasıyla bütün sorunları çözmek mümkün değildir. Bazı ülkeler ilerleyen dönemlerde geri bırakma etkisinden şikayet edebileceği gibi, bazıları da bu durumdan memnun olabilirler.

Kalkınmayı bütün ülkelere eşit şartlarda yaymak her şeye rağmen mümkün olmayabilir. Ödemeler dengesi, yüksek ithalat fiyatları nedeniyle yurtiçi fiyatların yükselmesi, bölgesel rekabetten dolayı istihdam ve iktisadi faaliyet düzeyi üzerine ters etki; ithalattan vergi almama sonucu kamu gelirlerindeki azalmanın yerini dolduramam, sanayileşme için gelecekte ümitli olunmaması gibi durumlarda tazmin prensibini devreye sokmak gerekecektir. Bu prensibe göre, herhangi bir nedenle ortaya farklılık çıkarsa bu farklılık, farklılığa sebep olan ülke ya da birlik üyeleri tarafından tazmin edilmelidir. Avrupa Birliği bu konuda başarılı bir örnek vermiştir. İspanya, Portekiz, Yunanistan, İrlanda, İtalya bu tazmin mekanizmasından büyük kaynaklar elde etmişlerdir¹¹⁰.

6.7. Üye Ülke Ekonomilerinin Tamamlayıcı veya Rakip Olması

Daha önceki bölümlerde, ülke içinde tarifelerin arkasında yüksek maliyetle çalışan endüstrilerin ürünlerinin yerini, birliğe üye ülkelerin daha düşük maliyetle ürettikleri ürünlerin alacağından bahsetmiştik. Bu, etkinliğin artmasını ve ticaret yaratılmasını

¹⁰⁹ TONUS, a.g.e., s.20-21.

¹¹⁰ ERTÜRK, a.g.e., s.191.

sağlar. Aksine eğer üretim daha düşük maliyetli üreticiden daha yüksek maliyetli üreticiye kayarsa bu da kaynak israfına ve etkinliğin ve refahın azalmasına sebep olacaktır. Ticaret yaratma etkisinin ticaret saptırma etkisinden büyük ya da küçük olması ticaret hacmine olduğu kadar maliyetler arasındaki farka da bağlıdır¹¹¹.

Ülkeler birbirine karşı şu dört durumda bulunabilirler:

- i- Aktüel rakip-potansiyel rakip,
- ii- Aktüel tamamlayıcı-potansiyel tamamlayıcı,
- iii- Aktüel rakip-potansiyel tamamlayıcı,
- iv- Aktüel tamamlayıcı-potansiyel rakip.

Bu durumlardan a ve b günümüz entegrasyon hareketlerini açıklayabilecek çerçeveler sunmaktadır. Aşağıda yapacağımız açıklamalar bu anlamda değerlendirilmelidir.

Eğer birliği oluşturan ekonomiler rakip ekonomilerse (büyük ölçüde benzer mallar üretmeye veya maliyet itibarıyla birbirine yakın olma durumu), bu durum, ürünler arasında ikame fırsatları yaratacağından ticaret yaratma etkisi büyük olacaktır. Fakat o malın en düşük maliyetli üreticisi birlik dışında kalıyorsa bu istisnai olarak ticaret saptırma etkisine yol açacaktır. Tamamlayıcı (birbirinden farklı mallar üreten veya maliyet yapıları arasındaki fark büyük) ekonomiler arasında oluşturulacak birlikte kaynakların yeniden dağılımı fazla etkilenmeyeceği için ticaret yaratma çok büyük olmayacaktır.

Bu geleneksel rekabetçi-tamamlayıcı görüşün aksine tamamlayıcı ekonomilerin kurduğu bir gümrük birliğinin rakip ekonomilerin kurduğu bir gümrük birliğine göre ticaret yaratma bakımından daha fazla kazanç sağlar diyen iktisatçılarda vardır. Çünkü birlik içinde ticaretin genişlemesi, üyelerin yurt içi üretimlerini esas olarak etkilemeyecektir. Bu bizi kalkınma bakımından ayrı düzeyde olan ekonomilerin birleşmesi gerektiği sonucuna götürür. Fakat eğer gümrük birliğini oluşturan ekonomilerin geniş piyasasından yararlanma imkanı olur ve de kalkınma için gerekli

¹¹¹ P.T. ELLSWORTH, *The International Economy*, (London: Third Edition, The Mac Millian Company, 1967), s.529-530.

fonu temin etmek mümkün olursa, yukarıdaki görüşe paralel olarak, gelişmiş ülkelerin oluşturacağı birliğe bir az gelişmiş ülke girebileceği gibi tamamlayıcı ülkelerin entegrasyonu da yararlı olabilir. Bu bakış açısı gümrük birliğine üye ülkelerin potansiyel tercih fonksiyonlarına sadece sanayileşme ve istihdam yaratma değil, aynı zamanda döviz tasarrufu sağlama, sermaye yaratma gibi hususları da dahil ederek geleneksel teoriden ayrılır. Bu açıdan yaklaşıldığında ticaret yaratma ve ticaret saptırma tabirleri yerini ‘kalkınma yaratma’ ve ‘kalkınma saptırma’ tabirlerine bırakacaktır. Gelişmekte olan ülkeler konusuna ilk eğilen yazarlar olarak Cooper ve Massel’in görüşleri tamamlayıcı ekonomilerin daha başarılı bir entegrasyon oluşturacakları yönündedir.

Rekabet ve tamamlayıcılık unsurları, rekabetin etkinliğine bağlıdır ki bu da aynı kalkınma safhasında bulunan ekonomiler arasındaki birlikten sağlanabilir. Bunu da en iyi şekilde gelişmiş ülkelerin arsalarında oluşturdukları birlik temin eder. Eğer gelişmekte olan bir ülke bu birliğe girerse ‘çocuk sanayilerinin’ korunmasını sağlamak için bir intibak devresine ihtiyaç duyabilir¹¹².

Bu tartışmayı özetleyecek olursak, şu önemli noktaları tespit etmek mümkündür: Ekonomik entegrasyon iktisadi yapıları birbirine benzeyen ekonomiler arasında kurulursa, ticaret yaratıcı etki kuvvetle kendini hissettirir. Dolayısıyla üyeler, ekonomik kaynaklarını en elverişli biçimde kullanma olanağına kavuşurlar. Ayrıca üyeler arasında üretimin maliyet yapısı ne kadar farklı ise, ticaret yaratıcı etkide o ölçüde geniş olacaktır¹¹³.

6.8. Siyasal, Kültürel ve Coğrafi Yakınlık

Ekonomik entegrasyonu oluşturan ülkeler, yukarıdaki maddelerde açıkladığımız gibi kalkınma politikalarında da kendi başlarına davranamazlar. Ülkelerin bu tarz bir uyumu yakalayabilmeleri için siyasal, kültürel ve coğrafi olarak ta birbirlerine yakın olmaları gerekmektedir.

¹¹² ERTÜRK, a.g.e., s.93-94.

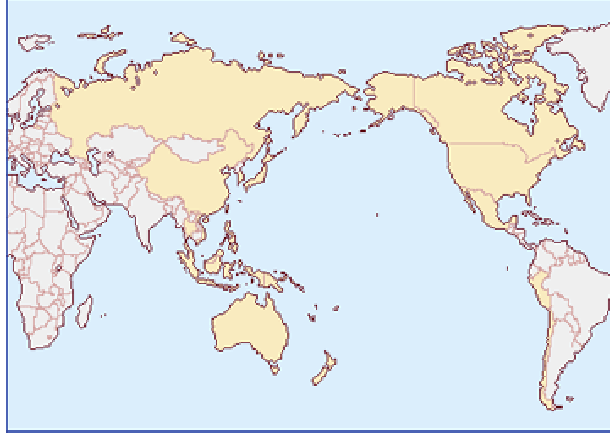
¹¹³ SAVAŞ, a.g.e., s.25-26.

İkinci Bölüm

DÜNYA'DAKİ ÖNEMLİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR VE BU ENTEGRASYONLARIN DÜNYA TİCARETİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

1. ASYA VE PASİFİK BÖLGESİNDEKİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR

1.1. Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği Forumu (APEC)

Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği oluşumu, NAFTA Antlaşması'ndan sonra Asya-Pasifik'teki gelişen pazarı kaybetmek istemeyen ABD'nin teşviki ve Japonya ve Avustralya'nın bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini geliştirme yönündeki önerileri sonucunda 1989 yılında Avustralya'nın Canberra kentindeki zirvede ABD, Kanada, Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda, Güney Kore, Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'dan oluşan 12 ülkenin katılımıyla başlamıştır¹¹⁴. 1991 yılında üçlü Çin olarak ifade edilen Çin, Hong Kong, Tayvan; 1993'te Meksika ve Papua Yeni Gine; 1994'te Şili; 1998 Malezya zirvesinde de Rusya, Vietnam ve Peru oluşuma resmen üye olmuştur. Günümüzde APEC dünyanın en büyük üç ekonomisini de içinde barındıran (ABD, Çin, Japonya) 21 üyeli bir oluşum durumundadır.

¹¹⁴ Mehmet YİĞİT, **Ekonomik Entegrasyon**, (İstanbul: Beta Yayınları, 2003), s.69-70.

APEC'in kuruluş yılı olan 1989 yılından itibaren her yıl düzenli olarak yapılan toplantılarda oluşumun sağlam bir temelde gelişimi sağlanmaya çalışılmış ayrıca yeni üyeler kabul edilmiş ve çalışma planları oluşturulmuştur. Bu bağlamda 1991 Seul Zirvesi'nde daha fazla serbest ticaret, daha fazla ekonomik işbirliği yapmaları, yatırımları attırmaları ve güçlü bir uluslararası ticaret sistemi kurmaları kararlaştırılmıştır. 1993 Seattle Zirvesi'nde ABD'nin çabaları, APEC'i ortak bir görüş ve siyasal amaç çevresinde birleştirmek olmuş ve dönemin ABD başkanı Bill Clinton'un 'Pasifik Topluluğu' temelinde adlandırdığı oluşum; paylaşılmış güç, barış ve refah olarak adlandırılmış, APEC üyesi ülkeler arasında serbest ticaret bölgesi oluşturulması kabul edilmiştir. 1994'de Endonezya'da yapılan Bogor Zirvesi'nde, ticaret ve yatırımların önündeki bütün engellerin gelişmiş ülkeler için 2010 yılında, gelişmekte olan ülkeler için 2020 yılında kaldırılarak bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması taahhüt edilmiştir. 1995 Osaka Zirvesi'nde ise kabul edilen deklarasyon çerçevesinde her üye ülkenin öngörülen süreler içinde, gelişmişlik derecesine göre serbestleşmeyi nasıl gerçekleştireceği belirtilmiş ve APEC'in bölge dışındaki ülkeleri veya bölgeleri ayrımcılığa uğratacak bir serbest ticaret bölgesi kurmayacağı yönünde karar alınarak 'açık bölgeselcilik' kavramı ortaya çıkmıştır¹¹⁵.

APEC'in oluşum süreci içinde gündeme gelen açık bölgeselcilik, bölgesel grupların, kendi iç engelleriyle birlikte üye olmayan ülkelere karşıda ticari engelleri indireceği bir sistemi ifade etmektedir. Bu tanımdan hareketle açık bölgeselciliğin dolayısıyla APEC'in belli başlı ilkelerini şöyle sıralayabiliriz¹¹⁶;

1. Açık Üyelik: Bir ülkenin APEC oluşumunun kurallarını kabul etmek için istekli olması durumunda, oluşuma dahil edilmek için çağrılması anlamını ifade eden açık üyelik serbest ticaret bölgesi olmayı hedefleyen APEC'in genişlemeyle birlikte derinleşmeyi de amaçladığının bir göstergesidir.

2. Şartsız, En Çok Kayrılan Ülke Davranışı: Bu ilke APEC'in ticaret liberizasyonunu şartsız olarak tüm üye olan ticari ortaklara genişletmesi anlamına gelmektedir. Bu çerçevede yeni preferanslar ve ayrımcılıklar uygulanmayacaktır.

¹¹⁵ <http://alhan.cc.columbia.edu/sec/dhc/ciao/isa/aktol>, (25 Aralık 2004).

¹¹⁶ <http://iie.com/catalog/wp/1997/97-3.htm>, (11 Ocak 2004).

3.Şartlı En Çok Kayrılan Ülke Davranışı: Bölgesel bir oluşum olan APEC'in, üzerinde anlaşılan ortak koşullar altında bütün üye olmayan ülkelere karşı ticari engellerde yaptığı indirimleri genelleştirmeyi teklif edebilme özelliği anlamına gelir. Eğer oluşuma taraf olmayanların büyük bir bölümü öneriyi kabul ederse, APEC liberizasyonunun genişletilmesi WTO'da yer alacak ve çok taraflı bir liberizasyonu temsil edecektir. Bu özellik geçmişteki hiçbir bölgesel entegrasyonda görülmemiştir.

4.Küresel Liberizasyon: APEC üyeleri bölgesel hedeflerin peşinde koşarken, aynı zamanda küresel temelde ticari engelleri azaltmayı sürdürmektedir. Bu da, tek taraflı liberizasyonun eski uygulamalarına devam ederek ve WTO daki çok taraflı görüşmelerle yapılabilir. Böyle bir durumda her iki yaklaşımda, yeni ayrımcılık yaratmaktan çekinir ve böylece açık bölgeselcilik güvenilirliğin temsili olabilir.

5.Ticareti Kolaylaştırma: Ticareti kolaylaştırma APEC üyelerinin tarife ve tarife dışı engelleri kaldırmaya yönelik bireysel eylem planlarına uymalarıyla mümkün olacaktır. Bu da hizmetler, yatırım, standartlar, gümrük işlemleri, rekabet politikası, bürokrasinin azaltılması, kamu alımları, fikri mülkiyet, menşe kuralları, iş adamlarının dolaşımı gibi konuları kapsamaktadır.

APEC fikir birliğine göre çalışır. 1991'de üyeler çalışma programlarını, açık konuşmalarla bütün üyelerin eşit oylarına göre yapmaya başladılar. APEC başkanlığı bütün üyeler tarafından birer yıllığına yapılır ve Dışişleri ve Ekonomi Bakanları'nın yıllık Bakanlar toplantısına ev sahipliği yapar. 1992 Bangkok toplantısında Singapur'da kalıcı bir sekreterlik kurulması kararlaştırıldı. 1993 toplantısında Ticaret ve Yatırım Komitesi ve Bütçe ve Yönetim Komitesi kurulması kararlaştırıldı.

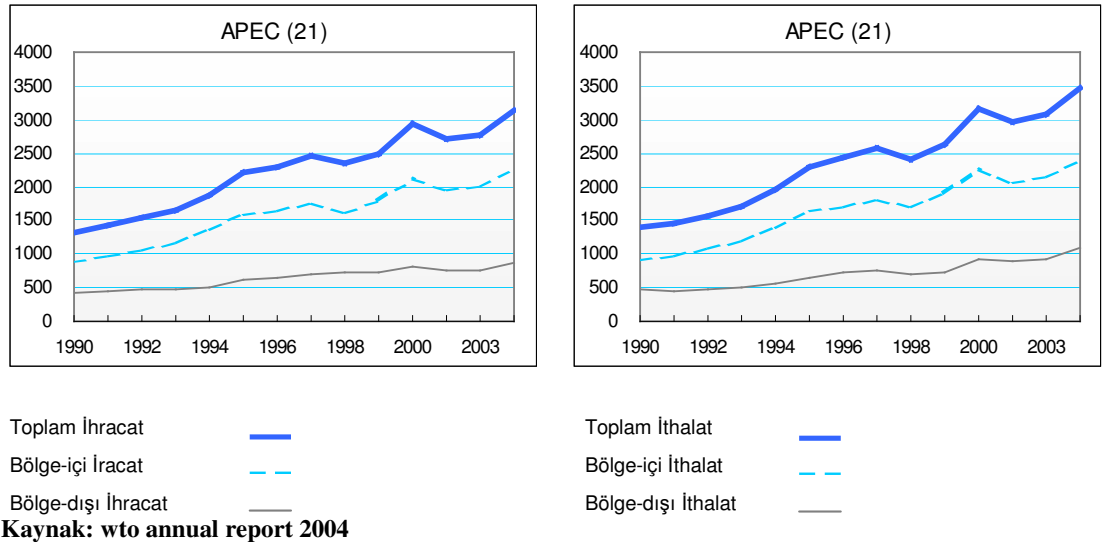
Bunların dışında APEC'in 10 çalışma grubu vardır. Bunlar: Ticaret ve yatırım verileri; Ticaretin geliştirilmesi; Endüstriyel bilim ve teknoloji; İnsan kaynakları gelişimi; Bölgesel enerji işbirliği; Deniz kaynaklarının korunması; İletişim; Ulaşım; Turizm; Balıkçılık.

1993 kararına göre, Ticaret ve Yatırım Komitesi (CTI), ekonomik aktiviteyi artırmak ve malların akışını kolaylaştırmak ve üye ekonomiler arasında hizmet akışını kolaylaştırmak için bir program hazırlar. Ticaret ve Yatırım Komitesi şu anda bölgede

malların, hizmetin ve teknolojinin akışını sağlayan önlemleri almıştır. Bütçe ve Yönetim Komitesi (BAC) üst düzey APEC görevlilerine bütçe ve yönetim konularında danışmanlık yapmak için kurulmuştur. Bütçe ve Yönetim Komitesinin, APEC'in yıllık bütçesini, çalışma gruplarının bütçesini, Ticaret ve Yatırım Komitesini ve sekreterliğin hazırladığı yönetim bütçesini değerlendirme yetkisi vardır.1994'te Ekonomik Eğilim grubu, Ekonomik Komite içinde kurulmuştur. Komite APEC içinde işbirliğini kolaylaştırmak için ve bölgesel ekonomik eğilim için çalışmalar yapar¹¹⁷.

APEC'in dünya ticaretindeki payına baktığımızda ise sürekli bir gelişme görmekteyiz. APEC kuruluş yılı olan 1983 yılında toplam dünya mal ticaretin %29'unu oluştururken, 2004 yılında bu oran %43 civarına çıkmıştır. Aşağıdaki grafik-2 ve tablo-4'ü incelediğimizde APEC'in dünya ticaretindeki yerini ve gelişimini daha net olarak görebiliriz. APEC'in 1990 yılında toplam ihracatı 1.3 trilyon dolar, toplam ithalatı ise 1.4 trilyon dolar seviyelerindeyken bu rakamlar ilerleyen yıllarla birlikte sürekli artmış, 2003 yılında toplam ihracatı 3.1 trilyon dolar, toplam ithalatı ise 3.4 trilyon dolar seviyelerine yükselmiştir. Öte yandan APEC ülkeleri büyük ölçüde kendi aralarında ticaret yapmaktadırlar bu durumda grafik-2'de net olarak görülebilmektedir. 1990 yılında bölge içi ihracat ve bölge içi ithalat 900 milyar dolar seviyelerindeyken bu rakamlar sürekli artarak 2003 yılında bölge içi ihracat 2.2 trilyon dolar, bölge içi ithalat ise 2.4 trilyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. Bölge dışı ticaret oranları ise nispeten düşük seviyelerde kalmıştır. Bunun en büyük nedeni ise dünyanın en büyük ekonomilerinin (ABD, Çin, Japonya) birlik içinde yer almalarıdır. 1990 yılında bölge dışı ihracat ve bölge dışı ithalat 500 milyar dolar seviyelerinde iken 2003 yılında bölge dışı ihracat 850 milyar dolar, bölge içi ithalat ise 1050 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir.

¹¹⁷ <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/ulus/22aspasf.htm>, (20 Temmuz 2004).

Grafik 2: 1990-2004 Arası APEC'in Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)

Bir bilgi grubu olarak kurulan APEC, günümüzde bölgenin bütün ekonomilerini kapsamaktadır. Dünya'nın en büyük, en dinamik ve en hızlı büyüyen ekonomilerini içinde barındıran APEC bir blok olarak dünya ticaretinde önemli ve giderek büyüyen bir yere sahiptir¹¹⁸. 21 üyeli APEC 62,313,000 kilometre kare alanda 2.600 milyon insanın yaşadığı, üyelerin ortak GSMH'si 21,5 trilyon doları bulan ve dünya mal ticaretinin %49'una sahip olan coğrafi, nüfus ve ekonomik büyüklük olarak tam anlamıyla dev bir entegrasyon konumundadır. Tablo 4'de APEC'e üye ülkelerin oluşum içindeki coğrafi, nüfus ve ekonomik büyüklükleri tek tek incelenmiştir.

¹¹⁸ Philip R. CATEORA, John L. GRAHAM, **International Marketing**, (Newyork: Eleventh Edition, Mc Graw Hill, 2002), s.311.

Tablo 4: Apec Üye Ülkeleri Önemli Ekonomik Göstergeleri (2004)

Üye Ülke	Alan (000. Km2)	Nüfus (milyon)	GSMH (Milyar dolar)	Kişi Başına GSMH(Dolar)	İhracat (FOB) Milyar Dolar	İthalat (CIF) Milyar dolar
Avustralya	7,682	13,9	509,6	34,143	71,564	89,151
Brunei	6	0,36	4,2	11,910	3,680	1,712
Kanada	9,971	31	776,1	25,428	272,781	239,779
Şili	757	15,4	72,56	4,800	21,285	19,288
Çin	9,561	1.292	1.409	1,166	437,642	413,303
Hong Kong	1	7	157	23,720	228,149	233,167
Endonezya	1,904	215,8	156	807	65,292	32,635
Japonya	378	127,3	4.305	32,408	471,165	382,957
Kore	99	47,9	605	12,965	193,471	178,126
Malezya	333	25	61	2,896	99,111	81,149
Mexica	1,973	102	626	6,256	165,496	178,856
Yeni Zelanda	271	4,4	58	12,888	16,559	18,597
Yeni-Gine	463	5,1	3,5	686	2,702	1,195
Peru	1,285	27,1	61	2,126	9,033	8,567
Filipinler	300	83	68	939	36,565	39,300
Rusya	17,075	142	434	3,085	134,807	74,465
Singapur	1	4,2	91	21,666	125,087	127,487
Chinese Taipe	36	22,3	295	13,228	150,554	127,814
Tayland	513	64	172	2,687	80,594	75,614
ABD	9,373	2914	10.146	28,407	723,803	1,303,366
Vietnam	331	80	39	487	20,236	24,995
Toplam	62.313	2.576	21.534		31.360,00	34.690,00

Kaynak: 2004 APEC Economic Outlook

Asya Pasifik aslında çok farklı görüşlerin ve yapılanmaların bulunduğu bir bölgedir. Farklı ekonomik refah seviyeleri, makro-politik dengeler, bölgesel birlikten çok ikili yada çok taraflı fakat bölünmüş ortaklıkları geçerli kılmaktadır. Zaten APEC'i oluşturan bloklar (Amerika, Asya ve Okyanusya) kendi bölgesel serbest ticaret anlaşmalarını yürürlüğe koymuşlardır. Amerika'da NAFTA, Asya'da ASEAN, Okyanusya'da ANZCERTA ticaret ilişkilerini düzenlemektedir. APEC diğer ekonomik entegrasyonlara oranlara daha aza kaynaşmış durumdadır. Aralarında pek çok sorun bulunan ülkelerin (Tayvan, Çin gibi) aynı yapılanma içinde yer almalarını sağlayan, yani politik olarak ta önemli bir işlevi olan APEC'in gelişimi özellikle bölgenin üç ekonomik devinin (ABD, Çin, Japonya) güçlerinin dengede olmasına bağlıdır¹¹⁹. Ama

¹¹⁹ Nevzat GÜRAN, İsmail AKTÜRK, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, (İzmir: Begüm Yayınevi, 1995), s.246.

bu üç ülkenin de APEC hakkındaki amaçları ve planları birbirinden oldukça farklıdır. Bu da APEC'in gelişmesi önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.

Sonuç olarak APEC, diğer bölgesel entegrasyonlara oranla değişik bir sistematik yapıda gelişmektedir. Bölge içindeki gelişmişlik düzeyi farklılıkları, Asya'nın kendi içindeki çekişmelerden ve özellikle Çin-Japonya liderlik savaşından kaynaklanan istikrarsızlıklar ve Asya ile Batı'nın (özellikle ABD'nin) blok içindeki ağırlığı konusundaki görüş ve tutum farklılıkları, APEC'in gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek unsurlardır. Ancak bu olumsuzluklar giderilip, 2010-2020 yılları itibariyle gerçekleştirilmek istenen serbest ticaret ve yatırım ortamı oluşturulabilirse, APEC'in dünya ticaretindeki ağırlığı daha da artacak ve sonraki yıllarda AB, NAFTA gibi bloklarla daha sıkı rekabete ve işbirliğine girecektir¹²⁰.

1.2. Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve AFTA

Güneydoğu Asya Uluslararası Birliği (Association of South-East Asian Nations: ASEAN) Japonya'nın bu birliğe üye olmamasına rağmen Asya-Pasifik bölgesindeki tercihli ticaret anlaşmalarının amiral gemisi konumundadır. Soğuk savaş döneminde, Sovyet tehdidine karşı Asya ülkelerinin korunmak istemesi ve yakın zamanlarda Amerika'nın Vietnam ile savaşa girmesi bu birliğin siyasi ve güvenlik temelinde oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. ASEAN 8 Ağustos 1967 yılında Bangkok'ta imzalanan Bangkok Anlaşması ile Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland arasında kurulmuştur. 1986 tarihinden itibaren ise Brunei Sultanlığı ASEAN'a üye

¹²⁰ KARLUK, AB ve Türkiye..., s.

olmuştur. 1995 yılında komünizm ile yönetilen Vietnam birliğe dahil olmuştur. Vietnam'ın birliğe dahil olmasıyla ilk defa bir komünist devlet birlik içerisinde yer almış oldu. Temmuz 1997'de ASEAN organizasyonunun 30. kuruluş yıldönümünün kutlandığı toplantıda Kamboçya ve Laos'da birliğe katıldı. Ve son olarak 1998 yılında Myanmar ASEAN'a üye oldu¹²¹.

Birliğin temel amacı birliğe üye ülkeler arasında ekonomik, politik, sosyal ve kültürel işbirliğini sağlamaktır. Kuruluşundan 1975 yılına gelinceye kadar ASEAN önemli bir gelişme gösterememiştir. 27 Kasım 1975 tarihinde birlik üyeleri, ticaret kısıtlamalarını kaldırarak bir serbest ticaret bölgesi yaratmaya karar vermişlerdir. 24 Şubat 1977 tarihinde Bali'de (Endonezya) imzaladıkları Güneydoğu Asya Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile öncelikle tarımsal ve sınai mal üretiminde birlik ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak büyük ölçekli tesis kurulması, bölge ülkeleri arasında ticarete konan engellerin kaldırılması, üçüncü ülkelere karşı ortak hareket edilmesi, ortak enerji siyaseti izlenmesi, uluslararası ekonomik konularda işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

Üye ülkeler arasındaki tarifelerde büyük farklılıkların varlığı, örneğin; Endonezya'da gümrük vergileri çok yüksek iken, Singapur'da hiçbir ticareti kısıtlayıcı engelin bulunmaması ASEAN içerisinde çeşitli sorunlara neden olmuştur. 18 Ocak 1977 tarihinde Filipinler ve Singapur, bütün ithal mallardaki tarifeleri %10 oranında arttırmaya karar vermişlerdir. 23 Şubat 1977 tarihinde benzer bir anlaşma bütün üye ülkeler tarafından imzalanmıştır. Bu tercihli ticaret anlaşması, 1 Ocak 1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Birlik içinde özellikle petrokimya, kauçuk, suni gübre, kağıt hamuru ve otomobil gibi sanayi dallarında ortaklaşa büyük ölçekli işletmelerin kurulması amaçlanmış olmasına rağmen, bu alanlarda şimdiye kadar önemli bir gelişme sağlanamamıştır. Özellikle 1981 yılında özel bir şirket şeklinde organize edilen ASEAN otomotiv federasyonu, her üye ülkeden birinde otomotiv sanayinin bir bölümünün kurulmasını

¹²¹ Warren J. KEEGAN ve Mark C. GREEN, **Global Marketing**, (New Jersey: Third Edition, Prentice Hall, 2003), s.107-108.

amaçlamakta idi. Ancak üyeler arasında çıkan anlaşmazlıklar, bu girişimin sonuç vermesine engel oldu¹²².

Üye ülkelere arasındaki tarifelerdeki büyük farklılıkları ortadan kaldırmak için 1977'de imzalanan Tercihli Ticaret Anlaşması ve 1992 yılında imzalanan Bali Anlaşması ile ASEAN çerçevesinde üyeler arasında siyasi, ekonomik ve sosyal işbirliğinin geliştirilmesi ve bir bölgesel tercihli ticaret alanının yaratılması hedeflenmiştir. Diğer bir deyişle STA 1992 yılında AFTA'ya (ASEAN Free Trade Arrangement) dönüştürülmüştür¹²³. Esas olarak AFTA, Soğuk savaş döneminde, Sovyet tehdidine karşı Asya ülkelerinin korunmak amacıyla siyasi ve güvenlik temelinde kurulan ASEAN'ın, soğuk savaş sonrasında ekonomik sorunlara ve işbirliğine yönelik ilgisinin artması sonucu başlatılan bir girişimdir¹²⁴. Diğer bir deyişle AFTA soğuk savaşın bitimiyle önemini kaybetmeye başlayan ASEAN'ın derinleşen bir entegrasyon çerçevesinde yeniden yapılanmasını sağlamak amacıyla başlatılan bir girişimdir.

AFTA, diğer serbest ticaret bölgeleri gibi, üye ülkeler arasındaki tarife ve tarife dışı engellerin tercihli bir yapıda kaldırılmasını öngörmektedir. Bu düzenleme çerçevesinde her bir AFTA üyesi, üçüncü ülkelere karşı kendi bağımsız ticaret politikasını uygulayacaktır. Bu çerçevede, AFTA üyeleri arasındaki tarifelerin ve tüm tarife dışı engellerin 15 yıl içerisinde yani 2008'de, %95 seviyelerinden 0 ile %5 aralığına indirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak 1994'de Tayland'daki AFTA zirvesinde bu süre 15 yıldan 10 yıla indirilmiş yani AFTA sürecinin 2008 yerine, 2003'te tamamlanması kararlaştırılmıştır. Alınan bu kararlar doğrultusunda 2000 yılında tarifeye konu olan ürünlerin %85'inde tarife oranları 0 ile %5 arasına indirilmesi, 2001 yılında ürünlerin %90'ında bu oran yakalanması, 2002 yılında ise AFTA üyeleri arasında ticarete konu olan bütün ürünlerde tarifelerin 0 ile %5 arasına indirilmesi öngörülmüştür¹²⁵. Ancak günümüzde bu hedeflerin gerisinde kalınmış, sadece malların %88'inde tarife oranları 0 ile %5 arasına indirilebilmiştir.

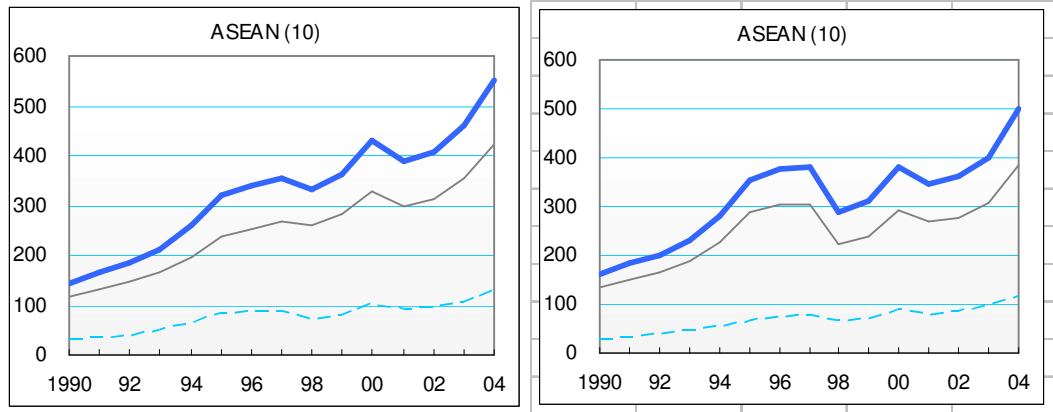
¹²² KARLUK, *Uluslararası Ekonomik...*, s.549.

¹²³ <http://www.aseansec.org>, (16 Ağustos 2004)

¹²⁴ Mohammed ARIFF, "The Prospects for an ASEAN Free Trade Area", *The World Economy*, Cilt:18, (1995), s.53.

¹²⁵ CATEORA and GRAHAM, *a.g.e.*, s.310.

ASEAN bugün itibariyle dünya ticaret hacminin %6'sına sahip bir entegrasyondur. ASEAN'ın dünya ticaretindeki payına baktığımızda 1990-2004 yılları arasında artan bir seyir izlediğini görmekteyiz. Ancak bu artış istikrarlı bir artış görünümünde değildir, bunun en büyük nedeni ise Asya'daki gelişmekte olan piyasalarda sık sık görülen ekonomik krizlerdir. Bu krizlerden ASEAN üyesi ülkelerde oldukça etkilenmektedirler, bu da üye ülkelerin ticaret hacimlerindeki dalgalanmayı açıklayan en önemli faktördür. Aşağıdaki grafik-3'ü incelediğimizde ASEAN'ın dünya ticaretindeki yerini ve gelişimini daha net olarak görebiliriz. ASEAN'ın 1990 yılında toplam ihracatı 150 milyar dolar, toplam ithalatı ise 153 milyar dolar seviyelerindeyken bu rakamlar ilerleyen yıllarla birlikte hızla artmış, 2004 yılında toplam ihracatı 552 milyar dolar, toplam ithalatı ise 500 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Öte yandan ASEAN ülkeleri toplam ticaretin büyük bir kısmını grup dışı ülkelere yapmaktadırlar bu durumda Grafik-3'de net olarak görülebilmektedir. 1990 yılında bölge içi ihracat 28, bölge içi ithalat ise 25 milyar dolar seviyelerindeyken bu rakamlar sürekli artarak 2004 yılında bölge içi ihracat 128, bölge içi ithalat ise 115 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Bölge dışı ticaret oranları ise nispeten düşük seviyelerde kalmasına karşın toplam ihracat rakamlarının toplam ithalat rakamlarından daha yüksek olması bölgenin geleceği açısından olumlu bir göstergedir. 1990 yılında bölge dışı ihracat 120, bölge dışı ithalat ise 140 milyar dolar seviyelerinde iken 2004 yılında bölge dışı ihracat 424 milyar dolar, bölge içi ithalat ise 385 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Grafikte gözden kaçırılmaması gereken diğer bir önemli nokta ise AFTA'nın oluşturulduğu 1992 yılından sonra ASEAN'ın ticaret hacminde meydana gelen gelişmelerdir. AFTA'nın kurulmasından sonra ASEAN'ın artmakta olan ticaret hacmi AFTA ile birlikte bir dinamizm kazanmış ve daha hızlı artmaya başlamıştır. Özellikle bölge içi ticaretin artmasında AFTA'nın çok önemli bir rolü vardır.

Grafik 3: 1990-2004 Arası ASEAN'ın Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)

Toplam İhracat ———
 Bölge-içi İhracat - - -
 Bölge-dışı İhracat ———
 Toplam İthalat ———
 Bölge-içi İthalat - - -
 Bölge-dışı İthalat ———

Kaynak: wto annual report 2004

Aşağıdaki tablo-5 ve tablo-6 ise 1996-2004 yılları arasında ASEAN'ın ticaret hacminde üye ülkelerin ağırlığını ve toplamda ne kadar paya sahip olduklarını daha açık bir şekilde göstermektedir. Üye ülkelerin ticaretin gelişimini gösteren aşağıdaki iki tabloda (ASEAN üye ülkeleri Mal Ticareti-İhracat ve ASEAN üye ülkeleri Mal Ticareti-İthalat) bölge ticaret hacminin her geçen yıl yükseldiğini görebilmekteyiz. Bölge ticaretinde en yüksek ithalat ve ihracat rakamlarına sahip olan ülkeler sırasıyla Singapur, Malezya, Tayland ve Endonezya'dır. Bu ülkeler son yıllarda gelişmiş dünya ticaretinde önem kazanmaya başlayan ekonomilere sahiptirler.

Tablo 5: ASEAN Üye Ülkeleri Mal Ticareti İhracat (milyon dolar)

Ülke	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Brunei Sultanlığı	2,593	2,662	1,891	2,539	3,904	3,643	3,708	3,606
Camboçya	644	862	816	1,016	1,396	1,525	1,717	1,805
Endonezya	50,188	56,298	50,371	51,242	65,406	57,364	57,971	60,960
Lao, PDR	317	313	337	302	330	310	312	310
Malezya	76,880	77,561	71,850	84,097	98,429	87,981	93,364	99,370
Myanmar	938	975	1,065	1,140	1,644	2,322	3,012	3,412
Filipinler	20,543	25,228	29,496	34,210	37,295	31,243	34,383	36,500
Singapur	129,552	129,757	110,271	116,629	139,747	124,505	128,519	144,241
Tayland	54,667	56,725	52,878	56,801	67,889	63,190	66,886	80,124
Viet Nam	7,255	9,185	9,361	11,540	14,448	15,027	16,706	20,021
ASEAN	343,577	359,565	328,335	359,514	430,489	387,110	406,579	450,670

Kaynak: http://www.aseansec.org/macroeconomic/aq_trade51.htm, 21 Temmuz 2004

Tablo 6: ASEAN Üye Ülkeleri Mal Ticareti-İthalat (milyon dolar)

ülke	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Brunei Sultanlığı	2,345	2,015	1,314	1,250	1,047	1,125	1,480	1,710
Camboçya	1,072	1,092	1,179	1,490	1,935	2,052	2,311	2,645
Endonezya	44,240	46,223	31,942	30,598	40,366	34,669	31,294	32,552
Lao, PDR	690	648	553	554	535	523	522	525
Malezya	72,862	74,131	54,169	61,452	77,575	69,598	79,043	81,957
Myanmar	1,869	2,107	2,451	2,188	2,169	2,595	2,323	2,610
Filifinler (f.o.b.)	31,885	36,355	29,524	29,252	30,377	28,496	37,975	39,521
Singapur	123,900	125,092	95,925	104,642	127,457	109,752	116,920	127,241
Tayland	70,815	61,349	40,643	47,529	62,423	60,665	64,433	74,810
Viet Nam	10,030	10,432	10,350	10,568	15,387	14,546	17,760	24,912
ASEAN	359,708	359,444	268,050	289,523	359,271	324,022	354,590	389,241

Kaynak: http://www.aseansec.org/macroeconomic/aq_trade52.htm, (21 Temmuz 2004).

1.3. Doğu Asya Ekonomik Birliği (EAEC)

Malezya, ASEAN grubuna Çin, Japonya, Tayland, Hong Kong ve Güney Kore'yi de ekleyerek yeni bir oluşum olan Doğu Asya Ekonomik Birliği'nin (East Asian Economic Cancus: EAEC) kurulmasına öncülük etmiştir. Böyle bir hareketin başlatılmak istenmesinin temel sebebi Japonya'nın ve Çin, Güney Kore, Tayvan gibi bölgenin hızla endüstrileşen ekonomilerinin dahil olmadığı bir entegrasyon hareketinin istenilen güce ve büyüklüğe ulaşamamasıdır. Bu tip bölgeselleşme hareketlerine Japonya'nın ilk tepkisi genellikle olumsuz yönde oluyordu, bu tepkinin en büyük nedeni Japonya'nın bütün dünya da oluşturulacak bir serbest ticaret hareketinin en kazançlı davranış olduğunu düşünmesi ve bu yönde çaba sarf edilmesi gerektiği fikrine sahip olmasıydı. Japonya'nın bu isteksiz tutumu karşısında, diğer üye ülkeler ilerleyen aşamalarda karşılıklı serbest ticaretin geliştirilmesi kararı aldılar¹²⁶. Bunun sonucunda 1992 yılında ASEAN üyelerine ek olarak Çin, Japonya, Tayland, Hong Kong ve Güney Kore'nin de katılımıyla Doğu Asya Ekonomik Birliği (East Asian Economic Cancus: EAEC) kurulmuştur. üyeleri Brunei, Çin, Hong Kong, Endonezya, Japonya, Malezya,

¹²⁶ Michael R.CZINKOTA, Likka A.RONKAINEN, Michael H.MOFFET, **Intrnational Business**, (Sandiego: Update 2000, The Dryden Press, 2000), s.274.

Filipinler, Güney Kore, Singapur ve Tayland'dır. Birliğin temel amacı çok taraflı ticaret müzakereleri ile bölgesel bir grup oluşturulmasıdır¹²⁷.

Analizler Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinin beklenmedik bir şekilde dünya ticaretinde sermaye hareketlerini ortaya çıkışının bölge içi ekonomik ilişkilerin payının artışının katılımı ile birlikte oluştuğunu ortaya koymuştur. Bu konu en azından mal sektörü için geçerlidir. Bölge içi ekonomik ilişkiler, dünya ile olan ilişkilerden daha hızlı artmış ve daha sonra dünya ticaretinden de hızlı büyümüştür. AFTA kapsamında EAEC içindeki ihracat zamanla hızla artmıştır.

1.4. Bangkok Anlaşması

Bangkok Anlaşmasının bir kısım üyeleri, yukarıda değinildiği gibi, ASEAN'ı oluşturdu. Geri kalan Hindistan, Güney Kore, Laos, Filipinler, Sri Lanka ve Tayland'a kendi aralarında 31 Ocak 1975 yılında ayrı bir ekonomik grup kurdular¹²⁸. Daha sonra bu anlaşmaya Bangladeş ve Papua Yeni Gine de katılmıştır. Anlaşma taraflar arasında %10'dan başlayarak %80'e kadar tercihli tarife indirimleri yapılmasını öngörmektedir. Anlaşma 17 Haziran 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma bugüne kadar sadece Hindistan, Bangladeş, Güney Kore ve Sri Lanka tarafından onaylanmıştır. Anlaşma, bölgedeki bütün gelişmekte olan ülkelere açıktır. Başlangıçta 300 üründe tercihli ticarete geçilmesi öngörülmüştür¹²⁹.

Bangkok Anlaşması kapsamındaki ülkeler bugün itibarıyla dünya ticaret hacminin %7'sine sahip durumdadırlar. Bangkok anlaşması çerçevesinde birlik ticaret rakamları incelendiğinde bölge içi ihracatın çok düşük seviyelerde kaldığını, bu sebeple bölge dışı ülkelere karşı uygulanan ticaret rejimlerinin daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Bölge içi ve bölge dışı ihracatın önemli bir kısmını Güney Kore ve Hindistan gerçekleştirmektedir. Anlaşmaya taraf ülkelerin toplam ihracatının %93'ü Güney Kore ve Hindistan tarafından gerçekleştirilirken, bölge içi ihracatın %57'sini Güney Kore, %35'ini de Hindistan gerçekleştirmektedir. Bölge ülkelerinden büyük ihracatçı

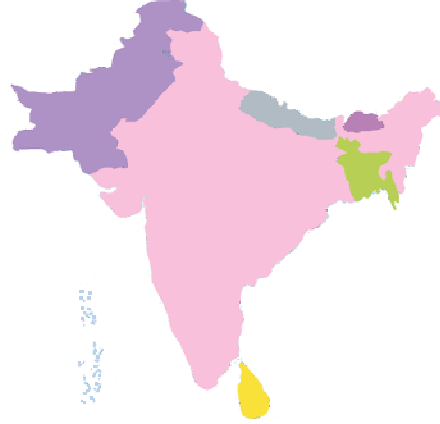
¹²⁷ NEBİOĞLU, a.g.e, s.73.

¹²⁸ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.257.

¹²⁹ KARLUK, a.g.e., s.551.

durumundakilerin bölgeye dönük ihracatlarının payının küçük olması, küçük ihracatçıların bölge içi ihracat payının da az olması bu birliğin potansiyel başarı şansının çok az olabileceğini gösterir¹³⁰.

1.5. İktisadi İş Birliği İçin Güney Asya Kuruluşu (SAARC)

Güney Asya Bölgesel İşbirliği Kuruluşu (South Asian Association for Regional Cooperation: SAARC) Bangladeş, Hindistan, Bhutan, Maldiv Adaları, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka'dan oluşan yedi üye tarafından Aralık 1985 yılında kurulmuştur. Örgütün temel amacı, karşılıklı olarak ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini sağlamaktır.

Aslında bölgesel olarak pek çok alanda bu tarihten önce ortak faaliyetler gerçekleştirilmiş olmasına rağmen 1985'te Dakka'daki toplantıda resmen böyle bir birliğin kurulduğu açıklanmıştır. Örgüt içerisinde daha sonra Güney Asya Tercihli Ticaret Alanı (SAPTA) adı altında tercihli bir tarifeler sistemi oluşturulmuş ve 1998'de gerçekleştirilen 10. Zirvede bu oluşumun Güney Asya Serbest Ticaret Alanı (SAFTA) adı altında bir serbest ticaret bölgesine dönüştürülmesi amacı vurgulanmıştır. SAARC bünyesinde pek çok bölgesel kurum bulunmakta ve bu alt kurumlar amacıyla tarımdan ticarete pek çok alanda bölgesel işbirliği geliştirilmeye çalışılmaktadır¹³¹.

¹³⁰ NEBİOĞLU, a.g.e, s.80-81.

¹³¹ DARTAN, HATİPOĞLU, DİKKAYA, a.g.e, s.52.

Teşkilatın amaçları şöyledir; Güney Asya Halklarının refah düzeyini yükseltmek, Bölge içerisinde iktisadi büyümeyi ve toplumsal kalkınmayı teşvik etmek, Güney Asya ülkeleri arasında güven duygusunun teşvik etmek ve güçlendirmek, Karşılıklı güven duygusunun geliştirilmesi için diğer ülkelerin sorunlarını anlamaya çalışmak, Diğer kalkınmakta olan ülkelerle ve uluslararası örgütlerle işbirliğini arttırmak ve ortak çıkarlarda uluslararası örgütlerle işbirliğine gitmek¹³².

SAARC çerçevesinde işbirliği; bağımsızlık ve eşitlik, sınır bütünlüğü, siyasi bağımsızlık, ülkelerin birbirlerinin içişlerine karışmaması ve karşılıklı fayda ilkelerine dayanmaktadır. Bu tür bir işbirliği mevcut iki taraflı ve çok taraflı işbirliğini tamamlamayı amaçlamaktadır ve her türlü iki ve çok taraflı yükümlülüklerle uyumlu bulunmaktadır. Teşkilatın tüzüğüne göre “iki taraflı ve ihtilafli konular” Teşkilatın ve tartışmaların dışında tutulmaktadır.¹³³

Günümüzde dünya ticaretinde payı %1 seviyelerinde olan SAARC’ın ilk kurulduğu yıllarda 1985-1990 yılları arasında bölge içi ticarete önemli bir gelişme olmamışken 1990’dan sonra bölge içi ticaret hacmi hızla artarak 2002 yılında 3.5 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Bu bölgenin en büyük ekonomisi Hindistan’dır. Yalnız bu büyüklüğüne oranla Hindistan’ın dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olduğu söylenemez. Ayrıca bölge içi ihracatın Hindistan’ın toplam ihracatı içindeki payı çok düşüktür. Böylelikle kuvvetli bir bütünleşmenin sağlanması zor gözükmetedir.¹³⁴

2. AVRUPA BÖLGESİNDEKİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR

2.1. Avrupa Birliği

Avrupa’da bir birlik oluşturma özlemi ta Roma İmparatorluğu’na kadar uzanır. Roma İmparatorluğu’nun sona erdiği tarihten 1957’de imzalanan Roma Antlaşmasına kadar geçen süre içinde çeşitli din adamları, siyasetçiler, filozoflar, krallar, imparatorlar ve askerler “Avrupa Birliği” fikrine katkıda bulunup desteklemişlerdir. Ancak bu fikrin

¹³² <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/65gneyas.htm>, (6 Ağustos 2004).

¹³³ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/65gneyas.htm>, (6 Ağustos 2004).

¹³⁴ NEBİOĞLU., a.g.e, s.81-82.

tam olarak olgunlaşması ve nihayete ulaşmasını etkileyen en önemli faktör İkinci Dünya Savaşı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde, süre gelen düşmanlıklar, aşırı milliyetçilik ve emperyalizm akımları, Avrupa ülkeleri arasında gerçek bir birleşmeye olanak vermiyordu. Bu ortamda savaşta uğranılan ekonomik ve siyasal çöküntü birleşme için yeni bir fırsat yaratmıştı. Savaştan sonra ise Avrupa'da birleşme fikri bütün Avrupa ülkeleri için neredeyse bir zorunluluk haline gelmişti. Böyle bir zorunluluğun doğmasına etkili olan olaylar dört ana nedene dayanır: Birincisi, Avrupa kıtasının yüzyıllardır sürdürdüğü 'dünyanın merkezi olma' özelliğini yitirmiş olması idi. Avrupa'nın yerini şimdi iki süper güç, yani ABD ve SSCB almıştı. Avrupa'nın bu iki blok arasında üçüncü bir süper güç oluşturabilmesi için bir tek yol vardı, o da ekonomik ve siyasal birleşme idi. İkinci neden, Avrupa'daki savaşların bir daha ortaya çıkmasını engelleme düşüncesi idi. Özellikle Fransa ve Almanya arasında 'Yüzyıl Savaşları' gibi uzun süreli düşmanlıklar yaşanmıştı. Ayrıca gerek Birinci gerekse İkinci Dünya Savaşı, Avrupa kıtasında ortaya çıkmıştı. O bakımdan Avrupa'da sürekli bir barışa büyük özlem duyuluyordu. Üçüncüsü, Avrupa'nın birleşmesi ekonomik nedenlere dayanıyordu. Avrupa'da işsizliğin önlenmesi, az gelişmiş yörelerin kalkındırılması, ekonmik gelişmenin hızlandırılması, kısaca daha yüksek yaşam düzeylerinin gerçekleştirilmesi başlıca ekonomik amaçlardı. Nihayet bir diğer neden de, Avrupa'daki birleşmenin, tüm uluslararası ilişkilerde, dengeli ve istikrarlı gelişmelere katkıda bulunması inancı idi¹³⁵.

Bu düşünceler doğrultusunda ve İkinci Dünya Savaşı sırasında totaliter yönetimlere karşı savaştan direniş hareketleri ile birlikte Avrupa'da ulusal uzlaşmazlıkları aşabilecek bir örgütlenmenin kurulmasının gerekli olduğu fikri iyice yaygınlaşmaya başladı. Avrupa'da bütünleşme sürecine ivme kazandıran, biri federasyon yanlısı diğeri işlevselci iki akımın başlıca savunucuları İtalyan federalist Altiero Spinelli ile 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulmasına yol açan Schuman Planı'nın ilham kaynağı Jean Monnet'in fikirleriyle günümüz AB'sinin düşünce alt yapısı oluşturuldu.

¹³⁵ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat...*, s. 219.

Avrupa Topluluğu oluşumunun fikri aşamadan pratiğe geçişi, 1948 yılında Belçika, Hollanda, Lüksemburg'un katılımıyla oluşan ve bu ülkeler arasında gümrük birliğini öngören Benelüks Birliği ile start almıştır¹³⁶. Avrupa Birliği'nin temeli ise 9 Mayıs 1950 yılında dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın yayınladığı ve Jean Monnet ile birlikte hazırladığı bir bildiri ile atılmıştır. Bu bildiride tüm Fransız-Alman Kömür ve Çelik üretim ve dağıtımının kurulacak bir birlik, daha doğrusu bir kartel denetimine verilmesi öngörülüyordu. Diğer Batı Avrupa ülkeleri de dilerlerse kömür ve çelik ile ilgili bu karteğe katılabileceklerdi¹³⁷.

Avrupa'yı zarara uğratan savaşlar esas itibariyle kömür kaynaklarına hakim olma amacına yönelik olarak Fransa ve Almanya arasındaki çatışmadan kaynaklanmıştır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun oluşmasıyla bu iki ülke arasındaki savaşın nedeni de ortadan kalkmıştır. Avrupa'nın daha fazla zarar görmemesi için Avrupa'yı birleştirme fikri herkese cazip geliyordu. Fransa Dış İşleri Bakanı Schuman'a göre Almanya ve Fransa'yı savaştırmama yolu bu ülkenin kömür ve çelik sanayilerinin yönetimini uluslarüstü bir otoriteye bırakmaktan geçmekte idi. 1951 Paris Antlaşmasıyla bu amaca ulaşılmıştır¹³⁸.

Batı Avrupa'da ilk Avrupa Topluluğu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak altı Avrupa ülkesi (Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksembourg ve Hollanda) tarafından 18.4.1951 tarihli Paris Antlaşması ile kurulmuş ve 25.09.1952 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir¹³⁹. Topluluğun çalışmaları, başlangıçta altı kurucu üye (Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksembourg) arasında bir kömür ve çelik ortak pazarı kurulmasıyla sınırlıydı. Savaş ertesindeki o günlerde savaşın galip ve mağluplarını, eşitler olarak işbirliğinde bulunabilecekleri bir kurumsal yapı içinde bir araya getiren Topluluk, temelde barışı güvence altına almanın bir aracı olarak algılanıyordu.

¹³⁶ Haluk GÜNUĞUR, *Avrupa Entegrasyonu, Ekonomik Yaklaşım*, (C.4, Sayı:9, 1993), s.49.

¹³⁷ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat...*, s.220.

¹³⁸ ERTÜRK, *a.g.e.*, s.208.

¹³⁹ KARLUK, *Uluslararası Ekonomik...*, s.397.

Ekonomik amaçla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna dört elle sarılan kurucu ülkeler, kömür ve çelik gibi endüstrilere sınırlı kalmayıp ekonominin tüm sektörlerini kapsayacak bir bütünleşme aşamasına geçilmesi gerektiğine karar vermişlerdir. Nitekim 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanan ve 1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kuruldu¹⁴⁰. Böylece Avrupa'da birbirini tamamlayan üç kuruluş ortaya çıkmış oluyordu. Her üç kuruluş da aynı altı kurucu üye arasında oluşturulmuştur: Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg. Bu üç kuruluş birlikte, bugünkü Avrupa Birliği'nin öncüsü durumunda olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) oluşturdu¹⁴¹.

Avrupa Birliği'nin temelini teşkil eden Roma Antlaşması aşağıdaki esaslara dayanmaktadır¹⁴²:

- Üyeler arasındaki gümrük tarifeleri, kotalar ve diğer ticari engeller zamanla giderilerek serbest ticaret bölgesi oluşturulacak.
- Üretim faktörlerinin serbest dolaşımını engelleyici sınırlamalar kaldıracak
- Ortak tarım, ticaret, sanayi, vergi...vs politikalar geliştirilecek.
- Sermayenin az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi için yatırım fonu oluşturulacak.
- Grup dışı ülkelere yapılacak ithalatta standart gümrük tarifelerinin uygulanacağı gümrük birliği kurulacak.

AKÇT, EURATOM ve AET 1 Temmuz 1967'den itibaren bütünleştirilmiş ve tek konseyli ve tek komisyonlu bir Avrupa Topluluğu meydana getirilmiştir. Yasal olarak birbirinden ayrı ayrı anlaşmalarla kurulmuş olan bu üç topluluğun, Avrupa Birliği çerçevesinde ortak kurumları mevcuttur. Komisyon, topluluk politikalarını formüle eden ve uygulayan; Bakanlar Konseyi, karar alıcı; Avrupa Parlamentosu, tavsiye niteliğinde görüşler bildiren ve denetleyici bir görev üstlenen; Adalet Divanı da, Topluluğun hukuksal işleri ile ilgilenen mercilerdir.

¹⁴⁰ BALKIR ve DEMİRCİ, *a.g.e.*, s.29.

¹⁴¹ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat...*, s. 221.

¹⁴² Özgür YÜKSEL, *Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 1999), s.53.

Roma Anlaşması'nın hedeflerinden gümrük birliği; altı kurucu ülke arasında 1968 yılında, sonra katılan üç üye arasında 1977 yılında gerçekleştirilmiş bulunuyordu. Avrupa-içi ticaretteki tüm tarife ve kotalar kaldırıldı; üçüncü ülkelere karşı ise ortak bir gümrük tarifesi uygulanıyordu. Ancak bunların dışında kalan 'tarife-dışı' veya 'görünmez engeller' diye bilinen kısıtlamalar devam ediyordu. Tarife-dışı engeller kısaca; 'dış ticaret üzerinde olumsuz etkiler yapan mevzuat ve standartlar' şeklinde tanımlanabilir. Nihayet 1993 yılının başında uygulamaya konulan tek pazar amacı doğrultusunda, bölge içindeki sınır gümrükleri kaldırılmış ve görünmez engellerin giderilmesi çalışmasına başlanmıştır. Bütün bunlara rağmen gümrük birliğinin topluluk-içi ticaretteki etkisi, gerçekten göz kamaştırıcıdır: topluluk-içi ticaret 1958-1972 arasında 8 kat, durgunluk nedeniyle tarife dışı engellerin arttığı 1973-1983 dönemimde 3 kat artmıştır

1970'li yıllar topluluk için bir ekonomik durgunluk dönemi olmuştur. Bu nedenle başlangıçta hızla ilerleyen programda, daha sonra aksamalar görülmüştür. Üye ülkeler esasta anlaşamadıkları bir çok konuyu ya geçiştirmişler ya da ertelemişler. Ancak bu olumsuz koşullar, çok olumlu bir sonuçta doğurmuştur. Tüm üye ülkelere, Roma Anlaşması'nın asıl amacı olan Avrupa Topluluğu'nun tek pazar halinde bütünleşmesinin kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Topluluğu tek pazara doğru iten faktörler 'petrol bunalımı' ile 'Japonya ve ABD'nin rekabet üstünlüğüdür'¹⁴³.

1980'li yıllar Avrupa Topluluğu için ortak pazarı gerçekleştirmek üzere ekonomik, hukuki ve siyasal çalışmaların yapıldığı yıllardır. 14 Haziran 1985'de gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları dışında, dış ticareti zorlaştıran tarife dışı engellerin sayımı ve bunların kaldırılmasıyla ilgili tekliflerden oluşan 'Beyaz Rapor' yayınlanmıştır. Beyaz Rapor'da kaldırılması planlanan tarife-dışı engeller; fiziki engeller, teknik engeller ve mali engeller olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Bütün bu engellerin kaldırılması amacıyla 1985'den itibaren çeşitli önlemler ortaya uygulamaya konulmuştur.

¹⁴³ DURA ve ATİK, a.g.e, s.28.

1 Temmuz 1987 tarihinde Avrupa Tek Senedi imzalanmıştır. Avrupa Tek Senedi, Roma Anlaşması'nın eskiyen ve topluluğun sağlıklı işlemlerini engelleyen maddelerini değiştirilerek günün gereksinimlerine uygun hale getirilmiştir. Bu dönemde iş gücünün serbest dolaşımı belli bir ölçüde sağlanmıştır. Dolaşım serbestliği önündeki engeller ise devam etmektedir. İş yeri açma ve hizmet sağlama hakkı, belirli meslek alanlarında gerçekleştirilebilmiştir. Sermayenin serbest dolaşımı ve ödemelerin serbestleştirilmesi alanında da bazı ilerlemeler kaydedilmiştir¹⁴⁴. Tek Senet'te ayrıca ortak dış politika oluşturma ve uygulamaya yönelik hükümlere de yer verilmiştir. Kısacası tek ,pazar uygulamasından sonra AET'nin ileri düzeyde bir 'Ortak Pazar' durumuna geldiği söylenebilir¹⁴⁵.

Roma Anlaşması'nda AET'nin belirli alanlarda ortak politikalar izlemesi de öngörülmüştür. Ekonomik birliğin tam olarak gerçekleştirilebilmesi için ortak politikaların izlenmesi şarttır. Uyumlaştırılması gereken başlıca politikalar; para, rekabet, dış ticaret, tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, balıkçılık, çevre, tüketici, sosyal güvenlik, araştırma, teknoloji...vs gibi politikalarlardır. Otak politikaları yürütme yetkisi, daha baştan topluluk kuruluşlarına devredilmiştir. Diğer bir deyişle, bu alanlarda üye ülkeler söz konusu politikaların uygulanması için topluluk kuruluşlarına yetki vermişler, böylece ulusal egemenlik haklarını bir ölçüde topluluğa devretmişlerdir. Bütün bu alanlarda birlik önemli ilerlemeler kaydetmiş, günümüzde neredeyse tam bir uyum sağlanmıştır.

Bütün bu gelişmelerden sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu ekonomik bütünleşmenin son aşaması olan ekonomik ve parasal birlik aşamasına geçmiştir. 1970 yılı başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nin doların konvertibilitesini askıya alması ve doları devalüe etmesi sonucunda topluluk üye ülkeleri arasında ekonomik yakınlaşma ve parasal birlik gereksinimi açıkça kendini göstermeye başladı. Bu doğrultuda AET ülkeleri 1972 yılında aldıkları bir kararla 'tüneldeki yılan' sistemini uygulamaya başladılar. Bu uygulamaya göre Avrupa para yılanı, üye ülkelerin birbirlerine göre dar sınırlarla dalgalanan ulusal paralarının Amerikan Doları karşısında daha geniş aralıklar içinde dalgalanmasından oluşuyordu. Ancak 1973 yılının başlarında

¹⁴⁴ DURA ve ATİK, **a.g.e**, s.29.

¹⁴⁵ SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat...**, s. 224.

para buhranının yeniden yoğunluk kazanması ile AET ülkeleri ‘tünelsiz yılan’ sistemine geçti. Bu sisteme göre topluluk ülkelerinin ulusal paraları dolar karşısında herhangi bir sınıra bağlı olmadan dalgalanmaya bırakılıyor, buna karşın söz konusu ülkeler, kendi paraları arasında daha önceden belirlenen sabit kur uygulamasını sürdürüyorlardı.

1979’da gerçekleşen petrol kriziyle dünya çapında parasal istikrarsızlık daha da ağırlaşmasıyla 1979 yılında Avrupa Para Sistemi’nin işlerlik kazanması döviz kurlarının sabitleşmesine yardımcı oldu. Topluluk üye devletlerin kararlı ekonomik politikalar izleyerek açık bir ekonomik alanın dayattığı disiplinden yararlanmalarını ve birbirlerine karşılıklı destek vermelerini sağladı. 5 Aralık 1978 tarihinde devlet başkanlarından ve Avrupa Topluluğu’na üye ülkelerin hükümetlerinden oluşan Avrupa Konseyi Avrupa Para Sistemi (EMS)’nin kurulmasına karar vermişlerdir. EMS 13 Mart 1979 yılında yürürlüğe girmiştir. EMS’nin hedefi yakın bir parasal işbirliği ile sabit, istikrarlı bir parasal alan yaratmaktır. Avrupa Para Birimi (ECU) EMS’nin odak noktasıdır. ECU, para sepeti tekniğine göre oluşturulmuş bir hesap birimi idi; üye ülke paralarının, ekonomik ağırlıklarına göre belirlenen miktarlarının bir araya getirilmesinden oluşuyordu. Örneğin, ECU sepetinde Alman markına yaklaşık %30, Fransız frankına da %20 ağırlık verilmişti. ECU, değeri sabit bir para olarak Avrupa Topluluğu’nun hesap birimi idi.

AET 7 Şubat 1992’de imzalanan Maastricht Anlaşması ile ekonomik bütünleşmenin son aşaması olan ekonomik ve parasal birlik aşamasına geçmiştir. Anlaşma Avrupa Birliği’nin bir tür anayasası niteliğindedir. Nitekim bu anlaşmadan sonra topluluğun adı Avrupa Birliği (AB-European Union) olarak değiştirilmiştir. Aslında ekonomik ve parasal birlik, dönemin komisyon başkanı Delors tarafından oluşturulan bir komite tarafından hazırlanan bir raporla belirlenmiş ve Delors Raporu 1989 Madrid Zirvesi’nde onaylanmıştı. Delors Raporu’nda ekonomik ve parasal birlik ‘nihai hedef’ olarak benimsenmekte ve bu hedefin aşamalı olarak gerçekleştirilmesi öngörülmekte idi. Maastricht Anlaşması ile bu hedefler ve gerekli uygulamalar daha somut biçimde ortaya konmuştur. Ekonomik ve parasal birlik hedefine öngörüldüğü gibi üç aşamadan geçilerek ulaşılmıştır¹⁴⁶:

¹⁴⁶ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat...*, s. 541

Birinci Aşama: 1 Temmuz 1990'da başladı ve 31 Aralık 1993'te son buldu. Bu aşamada sermaye hareketlerinde serbesti sağlanmasına ve üye ülkelerin ekonomi ve maliye politikalarının birbirine yakınlaştırılmasına çalışılmıştır.

İkinci Aşama: 1 Ocak 1994'te başlamış 1 Ocak 1999'da ekonomik ve parasal birliğin uygulamaya konduğu üçüncü aşamaya geçilmesi ile son bulmuştur. Bu aşamada bir Avrupa Para Enstitüsü kurulmuş ve bu kurum 1998 yılı Temmuz ayı içerisinde Avrupa Merkez Bankası'na dönüşerek özerk biçimde topluluk politikasını yönlendirmeye başlamıştır. Bu aşamanın başlamasından itibaren üye ülkeler kamu açıklarının merkez bankalarınca finanse edilmesi engellenmiş ve parasal politikalar daha yakından izlenmiştir.

Üçüncü Aşama: 15- 16 Aralık 1995'te yapılan Madrid Zirvesi'nde Maastricht kriterlerine uyum sağlandığına karar verilen 11 ülkenin katılımı ile 1 Ocak 1999'da ekonomik birliğin üçüncü ve son aşamasına geçildi. Bu tarihte paral birliğe katılan ülkelerin para birimleri, geri dönülmez biçimde Euro'ya dönüştürülürken 31.12.1998 tarihindeki döviz kurları esas alınmış ve 1 ECU = 1 Euro olarak değiştirilmiştir. Euro yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1999 tarihinden 1 Ocak 2002 tarihine kadar yalnız kaydi para olarak bankacılık ve finans işlemlerinde kullanılacak, fiziki bir varlığı olmayacaktı. 1 Ocak 2002 tarihinde ise Euro fiziksel olarak piyasalarda kullanılmaya başladı. Euro 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren 12 ayrı ülkede yaklaşık 300 milyon kişi tarafından fiziki olarak kullanılmaya başlanan Euro, yılbaşından sonra Finlandiya'dan Girit'e kadar Ekonomik ve Parasal Birlik (EMU) üyesi 12 Avrupa ülkesinin tek para birimi oldu¹⁴⁷. Bu tarihten sonra altı aylık bir süre daha ulusal paraların Euro ile birlikte dolaşımı sürdürülmüş, 1 Temmuz 2002 tarihinden sonra ise ulusal paralar kaldırılmış ve Euro Avrupa Birliğinin tek para birimi durumuna gelmiştir.

Böylece 1957 tarihli Roma Anlaşması ile bir gümrük birliği biçiminde kurulmuş olan AET, zamanla bir ortak pazara ve oradanda son aşama olan ekonomik ve parasal birlik aşamasına ulaşmış bulunmaktadır. Bir yandan bu düzenlemeler yapılırken, diğer

¹⁴⁷ <http://www.imed.org.tr/koseyazisi/europara.html>, (3 Ağustos 2004).

yandan da birliğin genişleme sürecine girmesi ileride ekonomik ve siyasi yönden bütünleşmiş, güçlü ve zengin bir Avrupa yaratma hedefine yöneliktir¹⁴⁸.

Bugün Avrupa Birliği 25 Avrupa ülkesinden oluşan bir uluslararası örgüttür. 1969 yılında yapılan “La Haye Zirvesi”nde alınan en önemli kararlar Topluluklara katılım talebinde bulunan İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile konuya ilişkin müzakerelerin başlatılmasının kabul edilmesidir. İki yıl süren görüşmelerden sonra İngiltere, İrlanda ve Danimarka tam üye olarak, 22 Ocak 1972 tarihinde Topluluğa katılmıştır. Norveç’in katılma anlaşması ise, adı geçen ülkede yapılan bir referandum ile reddedilmiştir. 1981 yılında Yunanistan’ın da Topluluğa katılmasıyla üye sayısı 10’a çıkmıştır. 1.1.1986 tarihinde İspanya ve Portekiz’in de katılmasıyla Topluluğun üye sayısı 12’ye çıkmış ve 1.1.1995’te İsveç, Finlandiya ve Avusturya’nın katılmasıyla üye sayısı 15’e ulaşmış,¹⁴⁹ ve en son olarak 2004’te Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya’nın birliğe katılmasıyla AB’nin günümüzdeki üye sayısı 25’e ulaşmıştır. 2006 yılında ise Romanya ve Bulgaristan birliğe üye olacaktır. Aşağıdaki tablo-7 incelendiğinde AB’nin günümüz dünyasında ki yeri daha net görülebilmektedir.

Tablo 7: Günümüzde AB

	AB 15	AB 25
Nüfus (milyon)/Dünya nüfusunun %	379 (6.1%)	455 (7.3%)
GSMH (Milyar Euro)/ Dünya GSMH’sının %	8,827 (26.7%)	9,576 (28%)
Kişi Başına Düşen GSMH	24,100	21,100
Dünya ile Toplam İhracat (Milyar Dolar)	2.448	3.714
Dünya ile Toplam İthalat (Milyar Dolar)	2.397	3.791
Dünya Mal Ticaretindeki Payı	%19.4	%17.7
Dünya Servis Ticaretindeki Payı	%22.7
Toplam Dünya Ticaretindeki Payı (Mal+Servis)	%39,1	%44.6

Kaynak: Denis SIMONNEAU, **The New World Order Of Globalization The Role Regional Integration Agreements A European Perspective**, (Federal Reserve Bank of Dallas, November 5, 2004), s.6,

¹⁴⁸ SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat...**, s. 233.

¹⁴⁹ Erol MANİSALI, **Gümrük Birliği’nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1996), s.25.

Avrupa Birliği 2004 yılındaki son genişlemesinden sonra 455 milyona ulaşan nüfusu, 9 milyar 576 milyon dolar toplam Gayri Safi Milli Hasılası ve toplam dünya ticaretindeki %20'lik payı ile kuruluşundan günümüze kadar en hızlı ve istikrarlı büyüyen ve çağımızın en büyük ve güçlü entegrasyonu konumundadır. 2005 yılı ekiminde Türkiye ve Sırbistan ile başlayan tam üyelik müzakereleride Avrupa Birliğinin bu özelliklerinin bir süre daha devam edeceğinin en büyük göstergesidir.

Günümüz Avrupa Birliğinin başarısındaki en önemli etkenlerden biri olan Avrupa kurumları, birleşik bir Avrupa inşa etmek amacıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan, genel Avrupa bütünleşmesi sürecinin çekirdeğidir. 25 Üye Devlet ve AB ile birleşmeyi bekleyen Devletlerle, Avrupa bütünleşme süreci, Avrupa'da barışı korumayı ve ekonomik ve sosyal gelişmeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. AB üç Topluluk üzerine inşa edilmiştir: 1951 yılında Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), 1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve 1992 yılında Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği (AB) olarak adlandırılan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET). Üç Avrupa Topluluğu tarafından paylaşılan AB kurumları, birbirini tamamlamakta olup, her birinin AB karar alma sürecinde üstlendiği bir rol vardır.

AB'yi benzersiz, gerçek ve daha geleneksel uluslararası kuruluşlardan farklı kılan unsur AB'nin kurumsal yapısıdır. AB, kuruluşundan itibaren ilerici bir evrim göstermiştir. 1986 yılında Tek Avrupa Senedi, 1992 yılında Avrupa Birliği'ne ilişkin Maastricht Antlaşması ve 1997 yılında Amsterdam Antlaşması ile kuruluş Antlaşmalarında yapılan değişikliklerle Avrupa Birliği'nin sorumlulukları genişletilmiş, Avrupa kurumlarının büyüklüğu ve sayısı artırılmış ve bu kurumlar Avrupa bütünleşmesine giden yolu sürdürmek üzere güçlendirilmişlerdir. Böylelikle, başlangıçta yalnızca altı Üye Devletle bir serbest ticaret alanı olan AB; 25 Üye Devletin malların, insanların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşabildiği Tek Pazar'ın oluşumunu gerçekleştirdikleri bir alana evrimleşmiştir. Ekonomik ve Parasal Birlikle Üye Devletler arasında sağlanan yüksek ölçüde ekonomik yakınlaşma, tek Avrupa Para Birimi olan 'euro'nun doğmasına hazırlık yapmıştır. Bunların yanısıra, tarım politikası, istihdam politikası, bölgesel politika, vb gibi ortak politikalar, 25 Üye Devleti ortak ilgi

konuları üzerinde karar almak üzere biraraya getirir. AB'nin ilerici evrimi, kurumlarının paralel evrimi olmaksızın asla gerçekleşemezdi. AB kurumlarının demokratik temelleri zamanla güçlendirilmiş ve karar alma usulleri daha etkin hale gelmiştir. AB'nin bugün ki başarısını gelecekte de devam ettirebilmesi AB kurumlarının karar alma kapasitesini koruma ve Antlaşmalarla verilen görevleri yerine getirme yeteneğine bağlı olacaktır.

AB kurumları demokratik yöntemle seçilen bir Parlamentodan, Üye Devletleri temsil eden bir Konseyden ve mevzuat hazırlama ve uygulama yetkisine sahip bir Komisyondan oluşmaktadır. Ayrıca, Topluluk yasalarına uyulmasını sağlayan bir Adalet Divanı ve AB bütçesini izlemeyi amaçlayan bir Sayıştay da AB bünyesinde yer almaktadır. Bunların yanı sıra, ekonomik, sosyal ve bölgesel çıkarları temsil eden danışma organları da mevcuttur. Avrupa Yatırım Bankası, AB bünyesinde ekonomik gelişmeyi finanse etmektedir. Ekonomik ve Parasal Birliği (EPB) uygulamaya geçirmek amacıyla ise Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (AMBS) ve Avrupa Merkez Bankası (AMB) kurulmuştur. Ombudsman'lık Kurumu ise, tüm Topluluk kurumlarının yönetiminde iyi uygulamaların geliştirilmesini ve AB kurumlarına ilişkin vatandaş şikayetlerinin dikkate alınmasını sağlamaktadır¹⁵⁰.

Şimdi Avrupa Birliği'nin ana organlarından olan Konsey, Komisyon, Avrupa Parlamentosu, Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Komite, Avrupa Konseyin, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Merkez Bankasını inceleyeceğiz¹⁵¹.

i) Konsey: Avrupa Birliği Konseyi, Üye Devlet temsilcilerinin ve genellikle dışişleri bakanlarının biraraya geldiği ve 25 AB Üyesi Devletin doğrudan çıkarlarını ifade ettikleri ve taahhüt altına girdikleri organdır. Konsey Avrupa bütünleşme sürecinin tanımlanmasında temel rol oynar. Genellikle Bakanlar Konseyi olarak bilinen Konsey'in dünyada herhangi bir yerde eşdeğeri bulunmamaktadır: (bazen Parlamento ile birlikte hareket ederek) çok sayıda AB mevzuatı hakkında kesin karar alır. AB'nin siyasi amaçlarını belirler, Üye Devletlerin politikaları arasında eşgüdümü sağlar. Kendi aralarında ve diğer kurumlarla farklılıkları çözümler. Avrupa'nın geleceğinin

¹⁵⁰ **Avrupa Birliği Kurumları 'Avrupa Bütünleşmesinin Anahtarı'**, (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara: 2002), s.1-2

¹⁵¹ <http://www.foreigntrade.gov.tr>, (20 Temmuz 2004).

belirlenmesinde en önemli kararlar Konsey tarafından alınmaktadır. İç pazar, çevre, araştırma, gelişme, vb. gibi çoğu konuda Komisyon öneride bulunmakta ve Konsey (bazen Parlamento ile birlikte) nitelikli çoğunluk oyu ile karar almaktadır. Ancak, iki alanda karar alma süreci hükümetlerarası anlaşmaya, yani oybirliği esasına dayanmaktadır. Birinci olarak, Birliğin güvenliği ile ilgili Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası konusunda tüm yetkiler Konsey'de toplanmıştır. Bu konularda konsey dış dünyaya karşı AB'yi temsil eder. Adalet ve İçişleri ile ilgili konularda (özellikle, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, dolandırıcılık gibi uluslararası suçlarla mücadele etmek amacıyla, cezai konularda polis ve Adli işbirliği) Konsey'in oybirliği ile hareket ettiği benzer bir sistem kurulmuştur. Konsey'in her toplantısında, normal olarak hükümetini taahhüt altına sokmaya yetkili kılınmış bir bakan tarafından temsil edilen 25 Üye Devlet biraraya gelir. Normal olarak Brüksel'de düzenlenen bu toplantılara gündeme bağlı olarak değişik bakanlar katılır¹⁵².

ii) Komisyon: Komisyonu oluşturan tarafsız ve bağımsız 20 komiser ve 16,000 personel olmaksızın AB'nin çalışması mümkün değildir. AB'nin politika oluşturma sürecinin merkezinde yer alan Komisyon, AB'nin can damarıdır. Avrupa Komisyonu, Birlik politikalarına ve önceliklerine ilişkin temel kararları alan organ değildir. Bunun Konsey'in görevi olduğu belirtilmiştir. Ancak, Komisyon, diğer kurumların gaye ve amaçlarına ulaşmalarını sağlayan bir kurumdur: mevzuat önerileri hazırlar, Antlaşmaların koruyucusudur, AB politikalarını ve uluslararası ticareti yürütür. Birliğin kanun yapma süreci, üç kurum arasında etkin işbirliğine bağlıdır: Komisyon öneride bulunur, Parlamento tavsiyede bulunur ve Konsey bazen Parlamento ile birlikte karar verir. Bu nedenle, Komisyon önerisi olmadan Topluluk yasaları benimsenemez. Komisyon, AB'nin yürütme kurumudur. Başkan ve 20 Komiser, hükümetler tarafından ortak uzlaşmayla atanırlar. Ancak, göreve başlayabilmeleri için atamanın Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanması gereklidir.

iii) Avrupa Parlamentosu: Avrupa Parlamentosu, AB halklarının demokratik siyasi iradesini temsil eder. 455 milyon AB vatandaşı, doğrudan seçime işbaşına gelen temsilcileri aracılığıyla Avrupa bütünleşme sürecine katılmaktadır. Avrupa

¹⁵²Avrupa Birliği Kurumları 'Avrupa Bütünleşmesinin Anahtarı', s.4.

Parlamentosu ulusal parlamentolarla benzer yetkilere sahiptir. Parlametonun öncelikli amaçları kanun yapmak, bütçeyi kontrol etmek ve yürütme erkini denetlemektir. Ancak, Avrupa Parlamentosu'nun günümüzdeki sorumlulukları kuruluş Antlaşmalarında ve özellikle Maastricht Antlaşması ile Amsterdam Antlaşması'nda ardarda yapılan değişikliklerin sonucudur. Kurulduğunda salt danışma meclisi olarak göreve başlayan Avrupa Parlamentosu günümüzdeki şekline evrimleşerek bir yasama parlamentosu haline gelmiştir. AB Üyesi Devletler zaman içinde Parlamento'nun sorumluluklarını genişleterek ve güçlendirerek AB'nin demokratik temellerini pekiştirme iradelerini sergilemişlerdir. AB'de soldan sağa kadar belli başlı tüm siyasi eğilimler Parlamento'da temsil edilir. Doğrudan seçilen üyeler ulusal heyetler biçiminde değil siyasi gruplar şeklinde örgütlenirler. Bu organdaki siyasal gruplar şunlardır: Sosyalistler, Hıristiyan Demokratlar, Avrupa Demokratları, Komünistler, Liberaller, Reformistler, Avrupa İlerici Demokratlar, Avrupa Sağı Yeşiller ve Bağımsızlar¹⁵³. Parlamento yılda birer hafta süreli on dört toplantı, bazen de bunlar dışında olağanüstü toplantılar yapar.Parlamento'da etkin çalışmaların büyük bölümü, tarımdan ortak dış ve güvenlik politikasına, hukuk işleri ve vatandaşlık haklarından yurtdışı işbirliği ve gelişmeye kadar değişen tüm alanlarda AB etkinliklerini kapsayan 20 komitede gerçekleştirilir. Parlamento Üye Devletlerin ulusal Parlamentolarıyla ve tüm dünya ile dostça ilişkilerini de sürdürür. Parlametoda her 5 yılda bir seçilen 626 üye görev yapar. Parlamento'nun aylık genel oturumları Strazburg'da, komite toplantıları ve ek oturumları Brüksel'de yapılır. Genel Sekreterlik Lüksemburg'dadır.

iv) Adalet Divanı: AB'nin önemli bir istisnai niteliği de, Avrupa Birliği'ni gerçekleştirmek için, kuruluşundan bu yana yalnızca hukuku kullanmış olmasıdır. AB hukuki belgelerle Roma ve Paris Antlaşmaları tasarlanmış olup, ulusal hukuktan ayrı ve üstün olan bağımsız yeni bir hukuk Topluluk hukuku yaratmıştır. AB bu hukuk sistemini korumak için, etkin bir adli organ olan Adalet Divanı'nı kurmuştur. Adalet Divanı kararları Topluluk hukukunu Avrupa vatandaşları için gerçekliğe dönüştürmüştür. Avrupa Adalet Divanı'nın genel anlamda başlıca görevleri Topluluk hukukunun uygulanmasını sağlamak, Üye Devletlerle Topluluk arasındaki ve Topluluk kurumlarının kendi aralarındaki uyuşmazlıklarında hakem olarak hareket etmek ve

¹⁵³ <http://www.foreigntrade.gov.tr>, (15 Temmuz 2004).

Topluluk hukukunun Topluluk içinde yeknesak biçimde yorumlanmasını ve uygulanmasını sağlamaktır. Avrupa Adalet Divanı'nda Üye Devletler tarafından ortak uzlaşmayla, yenilenebilir altı yıllık bir süre için atanan 15 yargıç ve 9 avukat görev yapar. Yargıçların ve avukatların en önemli özelliklerinden birde tarafsızlıkları ve bağımsızlıklarıdır. Yargıçlar Topluluk yargıçları olarak, ulusal hükümetlerinden tümüyle bağımsızdırlar. Avukatlar ne Topluluğu ne de Üye Devletleri temsil ederler: Adalet Divanı, ulusal mahkeme kararlarının temyiz edildiği bir mahkeme değildir. Divan yalnızca Topluluk hukuku ile ilgili konularda karar verir ve kararlarının temyiz olanağı yoktur.

v) Ekonomik ve Sosyal Komite: Ekonomik ve Sosyal Komite sivil toplumun geniş bir kesimini; sosyal ortakları (işverenler ve işçiler), üreticileri, çiftçileri, işadamlarını, zanaatkârları, kooperatifleri, küçük ve ortaölçekli işletmeleri, çevrecileri, tüketicileri, vb... temsil eder. Komite, Avrupa Konseyi'ne, Komisyon'a ve Parlamento'ya tavsiyelerde bulunarak AB'yi insanlara yakınlaştırmayı amaçlar. Ekonomik ve Sosyal Komite, Konsey'in, Komisyon'un ve Parlamento'nun danışma organıdır. Belirli politika alanlarında talep edildiğinde görüş bildirirken, diğer alanlarda kendi başına görüş ileri sürme hakkına sahiptir. Komite üyeleri, Konsey tarafından 4 yıllık bir süre için atanırlar ve kabaca eşit büyüklükteki üç gruptan birine mensupturlar: işverenler (I. Grup), çalışanlar (II. Grup) ve çeşitli çıkar grupları (III. Grup). Komite yılda iki kez, gelişmeleri gözden geçirmek üzere Üye Devletlerden muhabirlerin biraraya geldiği bir Tek Pazar Forumu düzenler.

vi) Avrupa Konseyi: Konsey ve Avrupa Konseyi aynı kavramlar değildir. 1974 yılında Paris Konferansı kararına göre oluşmuş bir "zirve konferansı"dır. Bakanlar Konseyi'nin üzerinde bir yetkiye sahiptir. Devlet veya Hükümet Başkanları Avrupa Konseyi veya "Avrupa Zirvesi" şeklinde yılda en az iki kez toplanırlar. Bu toplantılarda ulusal liderler önemli siyasi girişimlerde bulunur ve Bakanlar Konseyi'nde çözümlenemeyen ihtilafli sorunları çözümlerler. Örneğin, 1999 yılı Aralık ayında düzenlenen Helsinki Zirvesi'nde tüm AB Üyesi Devletler biraraya gelerek, oybirliğiyle Türkiye'nin AB adaylığını ilan etmişlerdir. Avrupa Konseyi, Avrupa bütünleşme sürecinin gelişimi için itici güç sağlar.

vii) Avrupa Yatırım Bankası: Avrupa Yatırım Bankası, AB'nin finansman kurumudur ve yıllık 26 milyar euro tutarındaki kredi verme hacmi ile dünyanın en büyük bankasıdır. Görevi, AB Üyesi Devletler arasında ekonomik ve toplumsal bağlılığı ve dengeli kalkınmayı teşvik ederek Avrupa bütünleşmesini daha ileriye götürmektir. AYB, Avrupa kalkınma yardımı ve işbirliği politikaları çerçevesinde üçüncü ülkelerle imzalanan mali anlaşmaları da uygular. AYB, Üye Devletlerin ekonomilerini, rekabet güçlerini ve yeni iş olanakları yaratma kapasitelerini güçlendirerek, Birliğin ekonomik bütünleşmesinin daha ileriye götürülmesinde önemli bir rol oynar. Banka tarafından sağlanan uzun vadeli krediler, AB içinde geri kalmış olan veya endüstriyel gerileme ile karşı karşıya olan bölgelerde ekonomik gelişmeyi ilerletmek amacıyla AB içinde bölgesel kalkınmanın desteklenmesine aktarılır. AB vatandaşlarının doğrudan sağladığı faydalar, yeni şirketler, daha fazla iş, daha iyi iletişim ve çevresel korunmanın iyileştirilmesi gibi unsurları içerir.

viii) Avrupa Merkez Bankası: AB'nin en yeni kurumu olan Avrupa Merkez Bankası ekonomik ve parasal birliğin belkemiğidir. Temel sorumluluğu, fiyatlarda istikrarın sürmesi için fiyatların mümkün olduğunca az yükselmesini sağlamak olup, para politikasını uygular. AMB, katılımcı ülke paralarının döviz kurlarının geri dönülemez olarak euro'ya sabitlenmesi ile aynı zamanda, 1 Ocak 1999 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. AMB, tek para birimine hazırlanmak için 1994 yılında kurulan Avrupa Para Kurumu'nun (APK) yerini almıştır. AMB ulusal hükümetler ve diğer Topluluk organları karşısında önemli ölçüde bağımsızdır. Başkanı ve üyeleri, Avrupa Parlamentosu'na danıştıktan sonra Avrupa Konseyi tarafından atanır. AMB, faaliyetleri konusunda Avrupa Konseyi'ne ve Avrupa Parlamentosu'na düzenli olarak rapor verir. Euro alanında AMB'nin faaliyete başlaması ile ulusal merkez bankaları işlerliklerini yitirmemişlerdir. Aksine, AMB'nin ayrılmaz bir parçasını oluştururlar: ulusal merkez bankaları guvernörleri, AMB'nin para politikasını belirleyen üst karar organı olan Yönetim Konseyi üyesidirler. Ulusal merkez bankaları AMB'nin talimatlarına ve tavsiyelerine göre hareket etmekle birlikte, yetkilerini korurlar ve kendi alanlarında etkinliklerini sürdürürler: kredi dağıtımı, kaynak tahsilatı, ödeme sistemleri

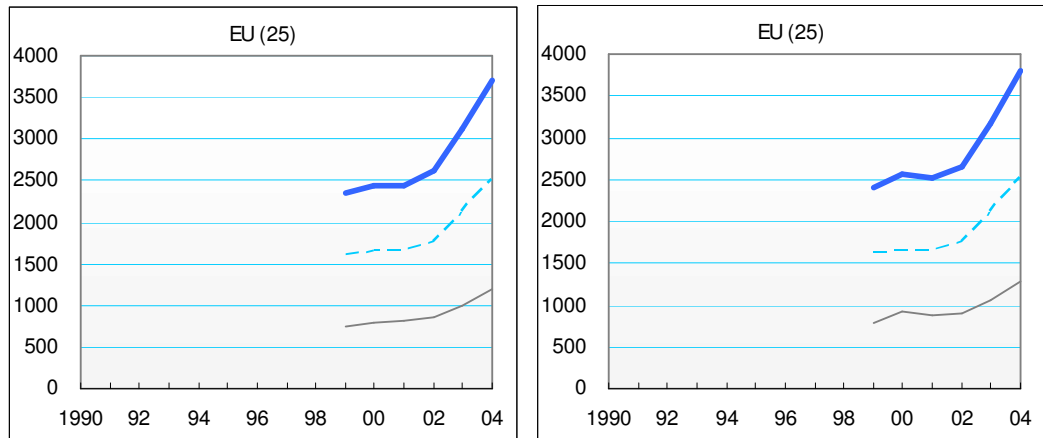
yönetimi, vb. gibi Ayrıca, ulusal merkez bankaları AMB ile birlikte Avrupa Merkez Bankaları Sistemini (AMBS) oluştururlar¹⁵⁴.

Birliğin ayrıca, Avrupa Sosyal Fonu, AB Sayıştay, Birlik Danışma (Ombudsman) Kurumu , Avrupa Parasal İşbirliği Fonu gibi kuruluşları vardır.

AB günümüz dünyasının hem siyasi bakımdan hem de ekonomik büyüklük olarak en büyük entegrasyonu konumundadır. AB toplam dünya ticaretinin %40'ından fazlasına tek başına hükmeden bir dev entegrasyondur.

Son olarak bu tezin ana teması olan entegrasyonların dünya ticaretindeki yerini ve önemini AB açısından incelemek için AB'nin Uluslararası Mal İthalatı ve ihracatındaki yerini gösteren grafik-4'e baktığımızda ise AB'nin dünya ticaretindeki yerini ve ne kadar büyük bir entegrasyon olduğunu çok daha iyi görebilmekteyiz.

Grafik 4: 1999-2004 Arası AB (25)'nin Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)

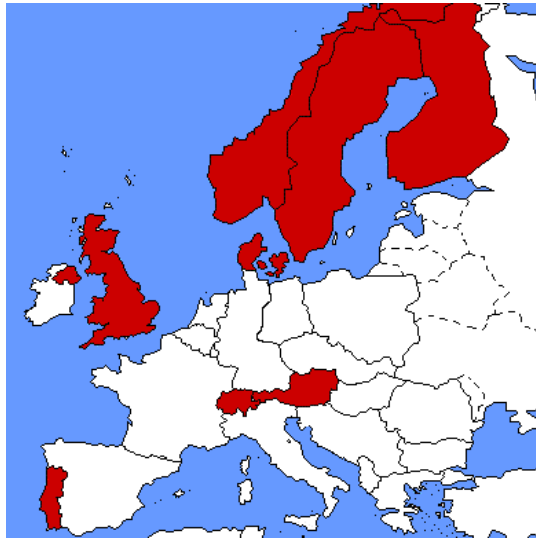
Toplam İhracat ———
 Bölge-içi İhracat - - -
 Bölge-dışı İhracat ———
Kaynak: wto annual report 2004

Toplam İthalat ———
 Bölge-içi İthalat - - -
 Bölge-dışı İthalat ———

¹⁵⁴ Avrupa Birliği Kurumları 'Avrupa Bütünleşmesinin Anahtarı', s.14.

Bugün AB'nin toplam ticaret hacminin son genişleminde olumlu etkisiyle 1999 yılından günümüze hızlı bir artış trendine girdiğini grafik-4'de açık bir şekilde görmekteyiz. AB'nin 1999 yılı toplam ihracatı 2.400 milyar dolar, toplam ithalatı ise 2.450 milyar dolar seviyelerindeyken bu rakamlar son yıllarda hızla artmış, AB'ye yeni üye olan 10 ülkenin etkisiyle 2004 yılında toplam ihracat yaklaşık 3.714 milyar dolara, toplam ithalat ise 3.791 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Öte yandan AB üyesi ülkeler ticaretin çok büyük bir kısmını kendi aralarında yapmaktadırlar. AB'nin 1999 yılında bölge içi ihracatı ve bölge içi ithalatı ise 1.650 milyar dolar seviyelerindeyken bu rakamlar 2004 yılında bölge içi ihracat ve bölge içi ithalata 2.510 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Bölge içi ticaretteki bu rakamlar AB toplam ticaretinin neredeyse %65'ine tekabül etmektedir. AB'nin bölge dışı ticareti dünya ticareti açısından önemli bir yere sahip iken birlik içi ticarete baktığımızda bu rakamlar sınırlı kalmıştır. AB'nin 1999 yılında bölge dışı ihracatı 750 milyar dolar, bölge dışı ithalat ise 800 milyar dolar seviyelerinde iken 2004 yılında bölge dışı ihracat 1.204 milyar dolar, bölge içi ithalat ise 1.281 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu rakamlar ise AB toplam ticaretinin %33'ünü oluşturmaktadır.

2.2. Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA) ve Avrupa Ekonomik Alanı (EEA)

II. Dünya savaşından sonra dünyanın gündemini, ekonomik, dinsel, siyasal, ideolojik ve askeri savunma esaslarına dayanılarak oluşturulan birlikler, bölgesel

oluşumlar yoğun bir şekilde belirlemiştir. Esas olarak AB'nin kuruluşu daha sonraki bölgesel kuruluşlar için bir model oluşturmuştur. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nin (European Free Trade Area: EFTA) kuruluşunda, tarihi gelişim içinde, AB'nin kuruluşu ile bir paralellik göstermiştir. EFTA, AB'nin kuruluşunu takip eden yakın dönem içerisinde, belkide bir karşı tavrı olarak oluşturulmuştur¹⁵⁵.

Avrupa Ticaret Bölgesi (European Free Trade Area: EFTA) dünya üzerinde kurulmuş olan Serbest Ticaret bölgeleri arasında en önemlilerindedir. Kuruluşu Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşunun ertesine dayanır. 1957'de AET'yi kuran Roma Antlaşmasını imzalamayan İngiltere'nin öncülüğünde altı Avrupa devleti tarafından Temmuz 1960 yılında oluşturulmuştur.

İngiltere için Roma Antlaşmasını oluşturan ortak Pazar ilkesi içinde çok sıkı bir ekonomik ilişkiyi içeren ekonomik bütünleşme uygun değildi. Çünkü, eğer bu anlaşmayı imzalasa idi İngiliz Devletler Topluluğu (Commonwealth) ile olan tercihli ilişkilerini koparmak zorunda kalacaktı. Topluluğun ortak gümrük tarifesini kabul etmek İngiltere için İngiliz Uluslar Topluluğu'na (Commonwealth) tercihli gümrük tarifesini uygulayamaması sonucunu ortaya çıkacaktı. İkinci olarak da AET'nin ortak tarım politikaları İngiltere'nin kendi tarım politikası ile çelişmekteydi. Topluluk tarım politikası topluluk bütçesine ağır yük getiren büyük ölçüde sübvansiyonlara dayanmakta idi. İngiltere ise tarımda üreticilerin gelirlerinin düşmesi durumunda onlara doğrudan yardım yaptığı için İngiltere'ye ağır bir yük getirecekti.¹⁵⁶

Bu şartlar altında EFTA, AET'ye girmeyen İngiltere, Avusturya, İsveç, İsviçre, Danimarka, Norveç ve Portekiz arasında 4 Ocak 1960 tarihinde imzalanan Stockholm Anlaşması ile kurulmuştur. 1970 yılında İzlanda üyeliğe kabul edildi; Finlandiya ise başlangıçta ortak üye statüsü ile katılmışken 1986'da tam üye olmuştur¹⁵⁷. Kurucu üyelerin Avrupa'daki kolonileri olan Faroe Adaları, Grönland, Cebelitarık, ve Malta'da sözleşme kapsamına alınmışlardır.

¹⁵⁵ Orhan ŞENSES, **İktisadi Birleşmeler Açısından EFTA ve Türkiye ile Ticari İlişkileri**, (Trabzon: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 1994), s.25.

¹⁵⁶ Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasi Kuruluşlar**, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2002), s.494

¹⁵⁷ SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat ...**, s.247.

Roma Anlaşması'nın imzalanması sırasında tüm demokratik Avrupa ülkeleri birliğe üye olmaya davet edilmişlerdi. Ancak yukarıda sözü edilen ülkeler, İngiltere ile birlikte dışarıda kalmayı tercih ettiler. Çünkü İsviçre, Avusturya ve Finlandiya, o günün soğuk savaş ortamında, NATO ülkelerinin oluşturduğu bir birliğe katılmayı, izledikleri geleneksel tarafsızlık politikasına uygun bulmuyorlardı. İsveç, Norveç ve Danimarka ise ticari ilişkilerini daha çok İngiltere ile yürüttüklerinden, onunla birlikte hareket ediyorlardı. Portekiz'e gelince, o dönemde bu ülkenin uyguladığı siyasi rejim henüz AET'nin gerektirdiği demokratik özelliklere sahip değildi. Dolayısıyla EFTA adeta İngiltere'nin AET'ye katılmak için yapacağı görüşmelerde pazarlık gücünü artırma amacına yönelik 'geçici' bir kuruluş görüntüsü ortaya koyuyordu¹⁵⁸.

EFTA'nın kurucu anlaşması olan Stockholm Anlaşması sanayi, tarım ve balıkçılık konularında üye ülkeler arasında ticareti düzenlemeyi amaçlamaktadır. Stockholm Anlaşması EFTA'nın amaçlarını şu şekilde belirler¹⁵⁹:

- Ekonomik faaliyetleri teşvik etmek, tam istihdamı verimliliği, kaynakların tam kullanımı ile hayat şartlarında gelişmeyi sağlamak.
- Anlaşmaya üye ülkeler arasında rekabet şartlarını düzenlemek
- Üye ülkeler arasındaki ticareti koruyucu gümrüklerin ve kotaların kaldırılmasını sağlamak
- OECD ve AET ülkeleri ile yakın bir ekonomik işbirliğinin sağlanması da kuruluşun amaçları arasındadır.

EFTA, gümrük birliğine benzemekle beraber sadece endüstri malları için gümrük birliği teorisi geçerlidir. Üye ülkeler arasında ticareti serbestleştirmek ve rekabeti sağlamak EFTA'nın temel fonksiyonudur. Avrupa Birliği'nden farklı olarak hizmet ve sermayenin bölge içinde serbest dolaşımı ve dışarıya karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması söz konusu değildir. Ayrıca EFTA'yı kuran Stockholm Sözleşmesi sadece sanayi maddelerinin serbest ticaretini öngörmektedir. Tarım ürünleri ile ilgili hükümler yoktur.

¹⁵⁸ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat ...*, s.247.

¹⁵⁹ **Türkiye İçin Yeni Bir İmkan EFTA**, 10.02.1992 Tarihli Türkiye EFTA İlişkileri Paneli Sonuçları, (İstanbul: İTO Yayın No:1992-11, 1992), s.2.

EFTA'nın kurumsal yapısı ise AB'den daha basit ve işleyişide daha esnek olup AB'de olduğu gibi organların uluslarüstü yetkisi yoktur. EFTA'nın başlıca üç organı vardır. Bunlar; Konsey, Komite ve Sekreteryadır. EFTA'nın tek karar organı olan konsey'e her üye ülke, bir oy hakkı ile katılır. Konsey sözleşmelerin uygulanmasını kontrol eder, amaçların yerine getirilmesinde karşılaşılan sorunları çözer, diğer ülke ve uluslararası kuruluşlar ile daha yakın ilişkiler kurulmasına yardımcı olur. Konsey'de kararlar ve tavsiyeler genelde oybirliği ile alınır ve bağlayıcıdır. Bazı durumlarda basit çoğunluk yeterlidir. Konsey'in uluslarüstü özelliği olmadığından dolayı alınan kararları her hükümet kendisi ayrı ayrı uygulamaktadır. Konsey yılda iki kere ticaret ve dışişleri bakanları seviyesinde toplanır. Başkanlık her altı ayda bir değişir¹⁶⁰. Konsey, çalışmalarına yardımcı olmak üzere alt komiteler oluşturulmasına da karar verebilmektedir. Komitelerin karar alma yetkisi bulunmamaktadır. Konsey'in sürekli yardımcı komiteleri şunlardır: Danışma Komitesi, Ticaret Uzmanları Komitesi, Ticarete Teknik Usuller Komitesi, Gümrük Uzmanları ve Menşe Komitesi, Ekonomik Komite, Hukuk Uzmanlığı Komitesi, EFTA Ülkeleri Parlamento Üyeleri Komitesi, Ekonomik Gelişme Komitesi, Bütçe Komitesi, Tarım ve Balıkçılık Komitesidir. EFTA'nın organlarından bir diğeri olan Sekreteryanın da herhangi bir yürütme gücü yoktur. Sekreteryaya Cenevre'de çalışmaktadır.

EFTA üyesi ülkelerin daha sonraları AET'ye üye olmaları sonucu gittikçe azalmaları, hem EFTA hem de AET ülkelerinin oluşturduğu Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) gibi yeni bir oluşumu meydana getirmiştir. Bu çerçevede Danimarka ve İngiltere 31 Aralık 1972'de, Portekiz ise 31 Aralık 1985'de EFTA'dan çekilerek AET'ye üye olmuşlardır¹⁶¹. EFTA'nın beş üyesi ile (Avusturya, İzlanda, Portekiz, İsveç ve İsviçre) ile AET arasında 1972 yılında imzalanan serbest ticaret anlaşmaları ile EEA temelleri atılmaya başlamıştır. EFTA ile AET arasında yeni ve daha geniş bir ekonomik anlaşma yapmak amacıyla 1989 yılının Aralık ayında başlayan görüşmeler yaklaşık iki yıl sürmüş ve 1991 yılının sonlarına doğru Avrupa Ekonomik Alanı tam olarak oluşturulmuştur. EEA'nın hedeflerini genel olarak şu şekilde belirleyebiliriz¹⁶²:

¹⁶⁰ KARLUK, *Uluslararası Ekonomik...*, s.495.

¹⁶¹ BALKIR ve DEMİRCİ, *a.g.e.*, s.31.

¹⁶² *Türkiye İçin Yeni Bir İmkan EFTA*, s.6.

- Avrupa Topluluğu mevzuatına bağlı olarak malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması.
- Çeşitli alanlarda işbirliğinin kuvvetlendirilmesi.
- Bölgeler arası ekonomik ve sosyal farkların giderilmesi.

1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe giren bu anlaşma ile gümrük birliği hedeflenmemiştir. Ondokuz üye ülkeden oluşan ve yüksek bir tüketim gücüne sahip hakaların oluşturduğu EEA içinde sanayi malları serbest gümrüksüz dolaşacak, diğer ülkelere karşı AT ülkeleri ortak gümrük tarifelerini, EFTA ülkeleri de kendi gümrük tarifelerini uygulayacak şekilde bir sistem oluşturulmuştur¹⁶³.

EFTA başlangıçta tamamen AET'nin karşısında İngiltere'nin Batı Avrupa'da bir güç alanı oluşturması amacına hizmet etmiştir. İngiltere bu bölgede daha sıkı bir birleşmeyi kendi çıkarlarına uygun görmemişti ve EFTA İngiltere tarafından ülkenin Avrupa Topluluğu'na girdiği 1972 yılına kadar sadece kendi ticari çıkarlarını maksimize etmesi için kullanılmıştır. Bu sebeplerden EFTA içi ticaret AET içi ticaretten daha az gelişmiştir, ve 1973 yılında İngiltere'nin EFTA'dan ayrılması ve aynı yıl AET ile imzalanan serbest ticaret anlaşmalarının yürürlüğe girmesiyle, taraflar arasındaki ticarete hızla artmaya başlamıştır.

Avrupa Ekonomik Komisyonunun bir çalışmasına göre EFTA'nın kuruluşundan itibaren EFTA üyesi 6 ülkenin AT'ye ve diğer ülkelere yaptığı ihracatın artmadığı birbirlerine ihracatın arttığı şeklinde bir sonuç ortaya çıkmıştır. Özellikle AT pazarında EFTA üyelerinin kendilerince mukayeseli üstünlüklerinin var olduğunu kabul ettikleri, ancak aslında mukayeseli üstünlüklerinin açıkça var olduğu bilinmeyen sektörlerde ihtisaslaştıkları görülmüştür. EFTA pazarında bunun sonuçları 1972 yılından itibaren de AT'ye yapılan ihracatta kendini göstermeye başlamıştır¹⁶⁴.

Daha sonraki gelişmeler genişleyen Batı Avrupa pazarının ortaya çıkardığı ölçek ekonomileri şeklinde görülmüştür. Örneğin teknolojik standartlaşma ve malların

¹⁶³ Türkiye İçin Yeni Bir İmkan EFTA, s.6.

¹⁶⁴ NEBİOĞLU, a.g.e, s.124.

standartlaşması, ara malı ihracatı olanağının büyümesi ve bunun sonucu olarak da, tamamlayıcılık unsuru olan mallarda sanayi içi ticaretin en üst düzeye çıkması şeklinde bir süreç ortaya çıkmıştır.

1970 lerin başlarına kadar, EFTA ülkelerinin AT pazarlarındaki küçük ticaret paylarının üzerinde, AT'nin ticaret politikalarının çarpıcı olumsuz etkileri olmuştur. Buna karşın 1973-85 döneminde Norveç dışındaki EFTA ülkeleri AT pazarlarından ilave pay kaparlarken, kendi pazarlarında ve eski EFTA üyesi ülke pazarlarında kayba uğramışlardır.

EFTA üyesi altı ülkenin AET-EFTA yapılanmasından kaynaklanan 1980 öncesi dönemdeki net yararı olumsuz yönde olmuştur. 1985 yılından itibaren, AT ile yapılan serbest ticaret anlaşmasının etkisinin ortaya çıkması ile birlikte, AT'ye yaptıkları ihracat 1972 yılı yapısına göre bekleneni oldukça üzerinde olmuştur. 1972 yılında EFTA'nın ihracatında AET'nin payı %4.8 iken 1985 yılında bu oran %53'lere kadar çıkmıştır. Buna karşın EFTA içi ihracat azalarak 1972'de %20 olan oran 1985'de %14.5 kadar düşmüştür. Günümüzde ise EFTA toplam ihracatını %69'luk gibi büyük bir kısmını AB ülkelerine yapmaktadır, bölgeiçi ihracat ise %10'lar seviyesine gerilemiştir. Bu gelişmelerde 1972'de İngiltere ve Danimarka, 1985'de Portekiz ve 1 Ocak 1995 tarihinde de İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın da EFTA'dan ayrılıp AB'ye katılması da etkili olmuştur¹⁶⁵.

2005 yılı itibariyle EFTA'da İsviçre, Norveç, İzlanda ve Liechtenstein olmak üzere sadece dört üye ülke kalmıştır. 1991 yılında EFTA ile serbest ticaret anlaşması imzalayan Liechtenstein, 1995 yılında EFTA'ya tam üye olmuştur. Tablo-8'de de görüldüğü gibi Bugün EFTA'nın toplam GSMH'sı 490 milyar, kişi başına düşen milli gelir ise 37.181 euro'dur. Toplam ticaret hacmi 359 milyar euro olup, bu miktar dünya ticaretinin %2.2'sidir. EFTA'nın dünya ihracatındaki payı %2.3 ve dünya ithalatındaki payı ise %1.9'dur. Bölgede Ortalama işsizlik oranı %3.5 ve enflasyon oranı %1.3'tür. Büyüme hızı ise ortalama %1.4'dür. Bu verilerden de anlaşılacağı gibi EFTA dünyanın

¹⁶⁵ NEBİOĞLU, a.g.e, s.126.

en büyük serbest ticaret antlaşmaları içerisinde yer alan bir ticari bloktur. Aşağıdaki tablo-8'i incelediğimizde bu durumu daha açık bir şekilde görebilmekteyiz¹⁶⁶.

Tablo 8: EFTA Üye Ülkeleri Önemli Ekonomik Göstergeleri (2003)

Üye Ülke	Alan (Km2)	Nüfus (000)	GSMH (Milyar E)	Kişi Başına GSMH(E)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	İhracat (Milyar E)	İthalat (Milyar E)
Norveç	323.802	4.577	195.381	42.800	1.4	3.4	0.4	80.412	52.706
İsviçre	41.284	7.364	284.884	38.800	0.6	2.2	-0.4	119.870	102.380
İzlanda	103.000	291	9.307	32.200	2.0	4.5	4	3.283	3.803
Liechten.	160	34	---	---	0.6	4.1	---	---	---

Kaynak: 44th Annual Report Of The European Free Trade Association, 2004, s.8-9.

EFTA, dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşması (FTA) sistemini yaratan ticari bloklardan birisidir. EFTA Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, İsrail, Litvanya, Letonya, Makedonya, Meksika, Fas, Filistin, Romanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Türkiye, AB, Faroe Adaları, Kanada, Şili, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Ürdün, ve İran ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Ayrıca EFTA ülkeleri, Arnavutluk, Hırvatistan, Mısır, Ürdün, Lübnan, MERCOSUR, Tunus, Ukrayna ve Yugoslavya ile de işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.

2.3. Nordik Konseyi

Dünya çapında ekonomik birleşmelerin yoğun bir şekilde oluşturulmaya çalışıldığı 1950li yıllarda Kuzey Avrupa ülkeleri arasında da bir gümrük birliği kurulması amacıyla önemli çabalar harcanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1952 yılında Kuzey Avrupa ülkelerinden Danimarka, İzlanda, Norveç ve İsveç tarafından Nordik Konseyi (Nordic Council) adı altında bir örgüt kurulmuştur. Finlandiya ise konseye 1955 yılında katılmıştır.

Nordik Konseyinin amacı, üye ülkelerin parlamento ve hükümetleri arasında işbirliği yapılmasının teşvik edilmesidir. Bu bakımdan Nordik Konseyi gerçek anlamda bir iktisadi birleşme hareketi olmaktan çok, İskandinav ülkeleri arasında çeşitli uluslararası sorunlar karşısında ortak tutum, görüş ve işbirliği oluşturmaya yönelik bir

¹⁶⁶ <http://secretariat.efta.in>, (10 Temmuz 2004).

anlaşma niteliğindedir. Konsey içinde 1975 yılında Nordik ülkelerinin ilgilendiği proje ve ihracata kredi vermek amacı ile Nordik Yatırım Bankası kurulmuştur. 1987 yılında ise Oslo'da üye ülkelerde sanayi işbirliğini arttırmak, sanayi sektöründe gelişmeyi teşvik etmek amacıyla Nordik Sanayi Merkezi adından bir merkez kurmuştur¹⁶⁷.

EFTA'nın da amaçları arasında bulunan Avrupa Ekonomik Alanının gerçekleştirilmesi çerçevesinde AT üyeleri ile daha sıkı işbirliğinin sağlanması kuruluşun temel amaçlarından idi. Nordik Konseyi üye ülkelerinden İzlanda ve Norveç dışındaki bütün üye ülkelerin ayna zamanda AB'ye üye olmaları ile Nordik Konseyi bir anlamda bu amaçlar doğrultusunda AB ile bütünleşmiştir¹⁶⁸.

2.4. Baltık Gümrük Birliği

Eski Sovyetler Birliği'nden bağımsızlıklarını kazanan üç Baltık cumhuriyetinin, yani Litvanya, Letonya ve Estonya'nın, 1990 yılında aralarında kurdukları bir gümrük birliğidir. Bu ülkeler gerek nüfus, gerek yüzölçümü olarak ufak ülkelerdir. Dolayısıyla böyle bir hareket içinde ekonomik güç birliği sağlamayı amaçlamışlardı. Bununla birlikte, söz konusu üç ülke AB'nin genişleme süreci içerisinde yer almış ve 2004 yılında tam üyeliğe kabul edilmişlerdir¹⁶⁹.

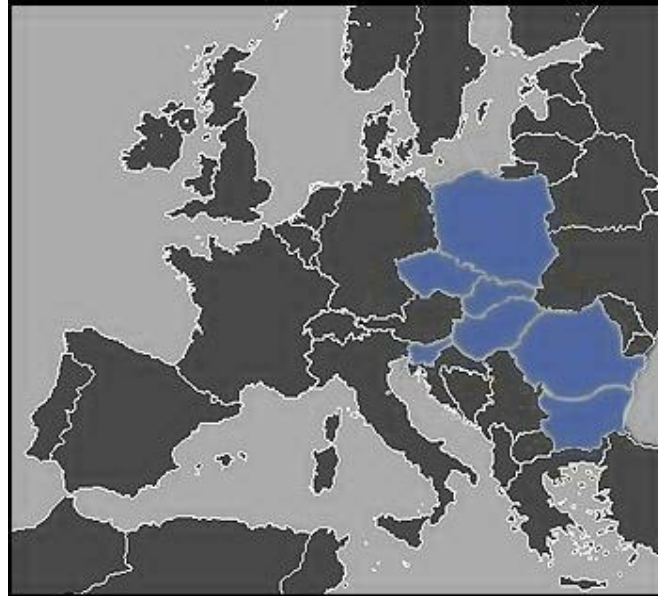
Baltık Gümrük Birliği'nin toplam dünya ihracatı içerisindeki payı %0.16, toplam dünya ithalatındaki payı ise %0.22 civarındadır. Toplam dünya ticaret hacmi içerisindeki payı ise %0.19 civarındadır.

¹⁶⁷ <http://www.norden.org>, (22 Haziran 2004).

¹⁶⁸ KARLUK, a.g.e., s.504.

¹⁶⁹ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat...*, s.250.

2.5. Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması(CEFTA)

Bu Antlaşma Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovak Cumhuriyeti arasında 1992 yılında imzalanmış ve 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Tekstil, çelik ve tarım ürünleri gibi bazı hassas ürünler dışında bütün malların ticarete konu edilmiştir. Bu tür ürünlerin ticaretinin liberasyonu sekiz yıllık bir dönem sonunda gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Tarım ürünlerinde ise miktar kısıtlamaları devam etmektedir. Visegrad Anlaşması olarak da bilinen CEFTA'ya daha sonra 1996 yılında Slovenya, 1997 yılında Romanya, 1999 yılında ise Bulgaristan katılmıştır¹⁷⁰. Bulgaristan, Romanya ve Slovenya'nın daha sonradan katıldığı CEFTA'ya Hırvatistan ise 2003'de üye olmuştur¹⁷¹.

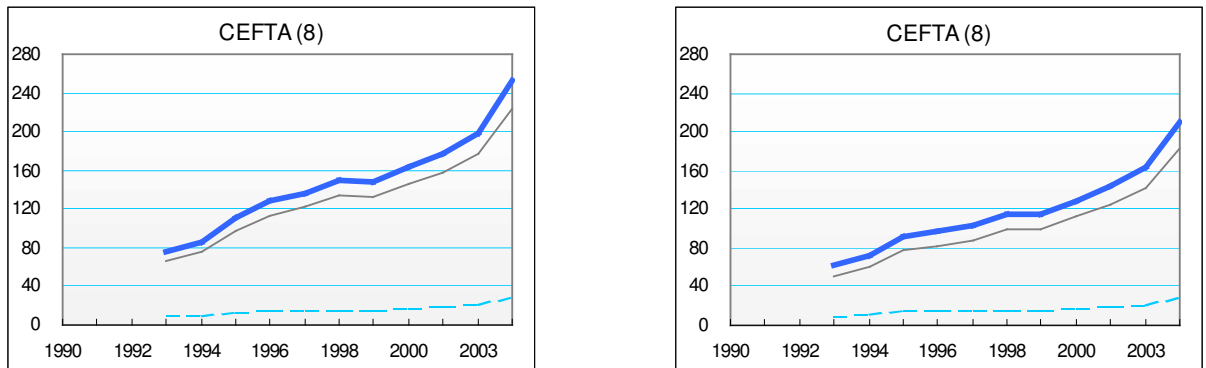
Bugün itibariyle CEFTA üye ülkelerinden Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya Avrupa Birliğine tam üye olmuştur. Bulgaristan ve Romanya ise 2006'da Avrupa Birliğine tam üye olacaktır. Hırvatistan ise üyelik için müzakerelere başlama aşamasındadır.

¹⁷⁰ NEBİOĞLU, a.g.e, s.128.

¹⁷¹ www.balkantimes.com/html_text_only2/turkish/021206-IVAN-003.htm, (6 Ağustos 2004)

CEFTA'nın toplam ticaret hacmi kurulduğu yıldan günümüze sürekli artan bir trend izlemektedir. Aşağıdaki grafik-5'i incelediğimizde CEFTA'nın dünya ticaretindeki yerini ve gelişimini daha net olarak görebiliriz. CEFTA'nın kurulduğu yıl toplam ihracatı 78 milyar dolar, toplam ithalatı ise 65 milyar dolar seviyelerindeyken bu rakamlar ilerleyen yıllarla birlikte hızla artmış, 2004 yılında toplam ihracatı 250 milyar dolar, toplam ithalatı ise 215 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Öte yandan CEFTA ülkeleri toplam ticaretin çok küçük bir kısmını kendi aralarında yapmaktadırlar. CEFTA'nın kurulduğu yıllarda bölge içi ihracat ve bölge içi ithalat ise 10 milyar dolar seviyelerindeyken bu rakamlar 2004 yılında bölge içi ihracat ve bölge içi ithalat 30 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. CEFTA ülkelerinin toplam ticaret hacminin tamamına yakını bölge dışı ülkelerle yaptığı ticaret oluşturmaktadır. Bunun en büyük nedeni günümüzde CEFTA'ya üye ülkelerin tamamına yakınının Avrupa Birliğine üye olması ve üyelik öncesinde Avrupa Birliği ülkeleri ile yapmış oldukları ikili ticaret anlaşmalarından kaynaklanmaktadır. CEFTA'nın kurulduğu yıl bölge dışı ihracat 70 milyar dolar, bölge dışı ithalat ise 55 milyar dolar seviyelerinde iken 2004 yılında bölge dışı ihracat 225 milyar dolar, bölge dışı ithalat ise 180 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Grafik 5: 1990-2004 Arası CEFTA'nın Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)

Toplam İhracat ———
 Bölge-içi İhracat - - -
 Bölge-dışı İhracat ———
Kaynak: wto annual report 2004

Toplam İthalat ———
 Bölge-içi İthalat - - -
 Bölge-dışı İthalat ———

2.6. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Haziran 1992’de İstanbul’da kurulmuştur. Üyeleri, Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan’dır. 11 üye ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanlarının katılımı ile imzalanan Zirve Bildirisinde Karadeniz bölgesinin barış, istikrar ve refah bölgesi olması öngörülmektedir. Bu amaca ulaşmak için seçilen araç ise ekonomik işbirliğidir.

Soğuk savaşın sona ermesi ve Berlin Duvarı’nın yıkılmasını izleyen yıllarda, gerek Balkan ülkelerinin gerek Kafkas ülkelerinin hızlı ve köklü değişim sürecine girdikleri bilinmektedir. Balkanların ve Kafkasya’nın nasıl bir çatışma ve gerilim bölgesi olduklarını hatırlamak için çok geriye gitmeye gerek yoktur. Bosna-Hersek ve Kosova bunalımları, Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarını işgali uluslararası kamuoyunun belleğinde canlılığını korumaktadır. Tarihten kaynaklanan nedenlerle birbirlerini karşıt olarak görmüş ve bazıları iki kutuplu dünya düzeninde hasım kamplarda yerlerini almış Balkan ve Kafkas ülkeleri Türkiye’nin öncülüğünde ilk kez bir araya gelerek bölgesel ekonomik bütünleşmeye giden yolda önemli bir adım atmışlardır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü dünyanın özellikle enerji alanında önemli üretici ülkeleri ile tüketici ülkelerini çatısı altında toplamaktadır. Örgüt üyelerinin ekonomik gelişmişlik düzeyleri farklıdır. 1989 öncesi merkezi ekonomi ile yönetilen üye ülkeler bugün bir ekonomik dönüşüm sürecinden geçmekte ve hızla serbest pazar ekonomisi koşullarına uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. KEİ’nin özellikle

Balkan'lardaki üyeleri Örgütün üye ülkeler arasındaki işbirliğini arttırarak ilerde Avrupa Birliği ile bütünleşmeyi hızlandırabileceğine inanmaktadırlar¹⁷².

Türkiye'nin de üyesi olduğu KEİ üçüncü bölümde daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

3. AMERİKA KITASINDAKİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR

3.1. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)

Dünya üzerinde ki APEC ve AB ile birlikte en büyük üç ekonomik birleşmeden biri olan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'nin (North America Free Trade Area: NAFTA), temelini oluşturan anlaşma, 1965 yılında ABD-Kanada arasındaki ilk büyük sektörel anlaşma olan otomobil anlaşması (Auto Pact) dır. Söz konusu anlaşma ile otomobil sektöründe iki taraflı serbest ticareti gerçekleştirme öngörülmüştür. Ancak günümüzdeki NAFTA'nın siyasi alt yapısı, ilk olarak 1980 yılında zamanın ABD başkanı Ronald Reagan tarafından, Yucatan eyaletinde bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasından bahsetmesi ile ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bu öneri ile ilgili ileriye yönelik bir çalışma gerçekleşmemiş olsa da, bu düşünceden yaklaşık on yıl sonra Meksika devlet başkanı Carlos Salinas De Garantari tarafından, ABD ile ekonomik ortaklık fikrinin ortaya atılmasıyla, serbest ticaret bölgesi kurulması önerisi tekrar gündeme getirilmiştir¹⁷³.

Bu tarihten sonra ABD, Meksika ve Kanada arasında 1987 yılında yatırımların ve ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla başlayan görüşmeler 1989 Ekim'inde

¹⁷² <http://www.die.gov.tr/turkish/bsec/gnlbilg.htm>, (6.12.2004).

¹⁷³ DPT, *Dünyada Küreleşme ...*, s.71-72.

tamamlanmış, 12 Ağustos 1993 tarihinde ise söz konusu ülkeler arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması imzalanmış ve anlaşma 10 Ocak 1994'te yürürlüğe girmiştir¹⁷⁴. Bununla birlikte, bu ülkeler arasında esasen serbest ticaret bölgesi kurulmasına yönelik zemin daha önce yaratılmıştır¹⁷⁵.

NAFTA'nın oluşumundan önceki anlaşmaları nitelik açısından incelediğimizde, NAFTA'ya yönelik bir hazırlığın dikkati çektiği görülmektedir. ABD ve Kanada'nın otomotiv anlaşması dışında, 1985-1989 yılları arasında üç önemli anlaşma imzalaması ve bunlardan 1985 yılında imzalanan birincisinde, sübvansiyonların ve tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması öngörülmüştür. Taraflar GAAT'ın sübvansiyonlarına ilişkin hükümlerini de aralarında geçerli kılma konusunda görüş birliği sağlamışlardır. Kanada ve ABD söz konusu dönem içerisinde, 1987 yılında çelik ve tekstil sektörü için anlaşma imzalamışlar ve bundan iki yıl sonra da, sınai haklar da dahil olmak üzere, ticaret ve yaptırımların kolaylaştırılmasını öngören bir anlaşma imzalamışlardır. ABD, Kanada, Meksika üçlüsünün içerisinde ticaret hacmi en düşük iki ülke Kanada ve Meksika arasında da 1990 yılında, tarım ürünleri ticaretinden çevreye, istatistiki yardımlaşmadan uyuşturucu trafiğinin önlenmesine kadar uzanan alanlarda, on anlaşma imzalanmıştır. ABD, Meksika arasında 1987 yılında imzalanan anlaşma ise, ticaret ve yatırım alanlarında çerçeve anlaşması temelindedir.¹⁷⁶

NAFTA, aslında Kuzey Amerika ülkelerindeki özel sektör arasında giderek artan orandaki ticari entegrasyonun doğal seyri ve anılan entegrasyonun önündeki engellerin ortadan kaldırılması olarak değerlendirilmektedir¹⁷⁷.

Ancak burada değinilmesi gereken husus, NAFTA'nın model olarak AB'ne benzemediğidir. NAFTA, döviz kurları ve para politikalarını konu almamakta, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasını içermemekte, üç ülke arasında bir Merkez Bankası kurulması amacını gütmemektedir. Öte yandan, Serbest ticaret anlaşmaları, daha ziyade ticaretin mümkün olduğu ölçüde serbestleştirilmesini

¹⁷⁴ <http://www.nafta-sec-alena.org>, (29 Haziran 2004).

¹⁷⁵ Gary Cylde HUFBAUER and Jeffry J. SCHOTT, **North American Free Trade: Issues and Recommendation**, (Washington D.C.: Institute for International Economics, 1992), s. 3.

¹⁷⁶ "NAFTA'yı Tanıyormuyuz", **Ekonomi Başak Dergisi**, Yıl:21, Sayı:97, (Ocak-Şubat 1997), s.57.

¹⁷⁷ Stephen D. COHEN, Joel P. RAUL, Robert BLECKER, **Fundamentals of U.S. Foreign Trade Policy, Economics, Politics, Laws and Issues**, (Westview Press, 1996), s. 239.

hedeflemekte, ancak ticaretin önündeki, tarife dışı engeller gibi, bazı olumsuz unsurları da tam olarak ortadan kaldıramamaktadır. Bu nedenle serbest ticaret anlaşmaları belirli aralıklarla üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan ortak komisyon tarafından gözden geçirilmektedir. NAFTA ortak komisyonu bu amaçla 1998 yılında toplanmış ve NAFTA'nın kapsamlı gözden geçirme süreci başlatılmış , ortak işbirliği süreci hızlanmıştır. Üç ülke, sınır sorunlarının giderilmesi için ortak projeler üretmeye başlamışlardır.

NAFTA düşüncesinin temelindeki yaklaşım oldukça basittir. Bu dünyanın iki gelişmiş ülkesinin altyapı, sanayi, finansman ve teknolojisi ile, meksika gibi tüketim ihtiyacı yüksek nüfusu, ucuz işgücü, doğal kaynakları olan bir ülkenin birlikte yaratacağı sinerjidir. Gümrük vergilerini düşürerek, mal, hizmet ve sermaye dolaşımını serbest bırakan üç ülkede bundan önemli fayda sağlamıştır. Bu durum istihdamı ve üretimi arttırmış, tüketicinin rekabetçi fiyatlarla mal tercihini genişletmiş ve bölgede refahın yükselmesine önemli katkıda bulunmuştur¹⁷⁸.

NAFTA'nın belli başlı 5 özelliği vardır, bunlar¹⁷⁹:

1. NAFTA'nın en temel özelliği ekonomik entegrasyon sürecinin, serbest ticaret anlaşması aşamasında bir entegrasyonu öngörmesidir.
2. NAFTA serbest ticaret anlaşmaları içinde, kapsadığı alanlar itibariyle günümüzün en geniş kapsamlı entegrasyonlarından birisidir. NAFTA çerçevesinde yer alan konular; enerji, otomobiller, tekstil ve giyim, tarım, finansal hizmetler, ulaşım, haberleşme, yatırımlar, fikir ve mülkiyet hakları, çevre ve işçilere ilişkin düzenlemelerdir¹⁸⁰.
3. NAFTA'nın kayda değer bir özelliği de ilk kez gelişen bir ülkenin (Meksika), bir gelişmiş ülkeler entegrasyonuna, serbest ticaret anlaşması çerçevesinde dahil olmasıdır.
4. NAFTA'nın bir diğer özelliği ise ileride büyük bir genişleme potansiyelina sahip olmasıdır. Ekonomik entegrasyonların ülkelerin çıkarlarını karşılıklı

¹⁷⁸ TÜSİAD, **Türk Amerikan Ekonomik ve Ticari İlişkilerinin Analizi ve Geleceğe Yönelik Öneriler**, (İstanbul: TÜSİAD Yay. No: 2002-12/347, 2002), s.48.

¹⁷⁹ İNCEKARA, **a.g.e.**, s.115-118.

¹⁸⁰ KARLUK, **a.g.e.**, s.522.

olarak arttırdıkları takdirde başarılı olacakları prensibi çerçevesinde NAFTA'da özellikle Meksika'nın elde edeceği ekonomik katkılar (dolaylı yada doğrudan) ile entegrasyon hareketinin güneye doğru daha hızlı yayılmasına yardım edecektir. Ayrıca NAFTA'nın başarısı yatay genişleme ile birlikte dikey bir bütünleşmeye de yol açabilecektir. Yani serbest ticaret bölgesi şeklindeki entegrasyon, gümrük birliği derecesine de ulaşabilecektir.

5. NAFTA, ABD'nin çok taraflı serbest ticaretin geliştirilmesini hedefleyen GATT sürecine rağmen, bölgesel bir entegrasyona giderek, dünyadaki bölgeselleşme hareketine hız kazandırmaktadır.

Kısaca NAFTA üye ülkeler arasında tüm ticareti ve yatırımı sınırlayıcı engellerin GATT kuralları çerçevesinde ve belli bir geçiş süresi içinde kaldırarak bölgede bir serbest ticaret alanının oluşturulmasını öngörmektedir. Anlaşmaya göre bölge içindeki sanayi mallarının ticaretindeki her türlü ticari kısıtlamalar 2009 yılında kaldırılacaktır¹⁸¹.

NAFTA anlaşması sadece Kuzey Amerika menşeli mallardaki vergileri düşürmekte ya da tamamen kaldırmakta olup, bu uygulamadan yararlanabilmek için ürün içeriğinin önemli bir kısmının bölge ülkelerinde üretilmiş olması gerekmektedir. Örneğin, taraflardan birisinin ülkesinde küçük değişime uğramış ürünler temel transformasyon geçirmedikçe (%50-60 değişmedikçe) bölge menşeli kabul edilmez ve vergi muafiyetinden yararlanamazlar. Aynı şekilde tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin bu uygulamadan yararlanabilmesi için bu ürünlerde kullanılan ipliğin üye ülke menşeli elyaftan ve üye ülkelerde üretilmiş olması gerekmektedir.

Tarımsal ürün konusundaki yükümlülükler ise, tamamen NAFTA tarafları arasında ikili bazda müzakere edilmiş ve sonuçlandırılmıştır. Dolayısıyla Kanada-ABD arasındaki anlaşma hükümleri bu iki ülke arasındaki tarımsal ürün ticaretini düzenlerken, ABD-Meksika ve Kanada- Meksika arasındaki tarımsal ürünler ticareti ise bu ülkeler arasındaki ikili anlaşmalar çerçevesinde düzenlenmektedir¹⁸².

¹⁸¹ KARLUK, a.g.e., s.520-521.

¹⁸² Türk Amerikan Ekonomik ve Ticari İlişkilerinin Analizi ve Geleceğe Yönelik Öneriler, s.50.

1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe giren NAFTA, yaklaşık 11 trilyon dolarlık mal ve hizmet üreten ve 4141 milyon kişiyi kapsayan dünyanın en büyük serbest ticaret alanlarından birini yaratmış durumdadır. Nitekim, ticari engelleri ortadan kaldırma ve pazarları birbirine açma olgusu, her üç ülkede ekonomik büyümeyi ve refah artışını sağlamıştır. NAFTA aynı zamanda bir ticaret anlaşmasının parçası olarak, çalışma hayatı ve çevresel işbirliği hükümleri taşıyan en kapsamlı anlaşma olma özelliğini de taşımaktadır¹⁸³.

NAFTA anlaşmasının özellikle Meksika ekonomisine etkilerini değerlendirirken, gözardı edilmemesi gereken iki unsur bulunmaktadır. Meksika'da NAFTA'nın uygulamaya girdiği 1994 yılında başlayan kriz ve Pezo'nun bir yılda %25 değer kaybetmesi, bu konuda değerlendirmeleri zorlaştıran unsurlardan birisidir. Nitekim 1995 yılında Meksika ekonomisi %6.2 küçülerek savaş sonrası dönemin en kötü günlerini geçirmiştir. Ancak Meksika bu krizden NAFTA sayesinde IMF'den temin edilen 50 milyar dolarlık kredi yoluyla kurtulmuştur. Değerlendirmeyi zorlaştıran bir diğer unsur ise, 1995'te Uruguay Round müzakerelerinin sonuçlanarak ABD'nin gümrük vergilerini %35 oranında indirmesidir. Meksika'da 'maquiladoras' adı verilen ve genellikle ABD sınır bölgelerinde kurulan ihracata dönük montaj fabrikalarının sayısında NAFTA anlaşmasından sonra büyük artış olmuştur¹⁸⁴.

NAFTA anlaşması sonrası hızla entegre olan Kuzey Amerika pazarı bölgeye sermaye akışını harekete geçirmiş, teknolojinin dağılımını teşvik etmiş ve verimlilik artışı ile ücretlerdeki yükselmeye katkıda bulunmuştur. 1994-2003 döneminde NAFTA ülkelerine doğrudan yabancı sermaye akışı (FDI) girişi 1.4 trilyon dolar seviyelerine ulaşmış olup, bu dünyadaki toplam sermaye akışının %29.5'ine tekabül etmektedir. Bu dönemde ABD yaklaşık 110.8 milyar dolar ile en büyük yabancı sermaye girişinin yöneldiği ülke olmuştur. Aynı dönemde Kanada'ya yıllık ortalama yabancı sermaye girişi 21.6 milyar dolar (bu rakam NAFTA'nın imzalanmasından önceki 11 yıllık dönemde gerçekleşen ortalamanın 4 katıdır), Meksika'ya ise 1.8 milyar dolar

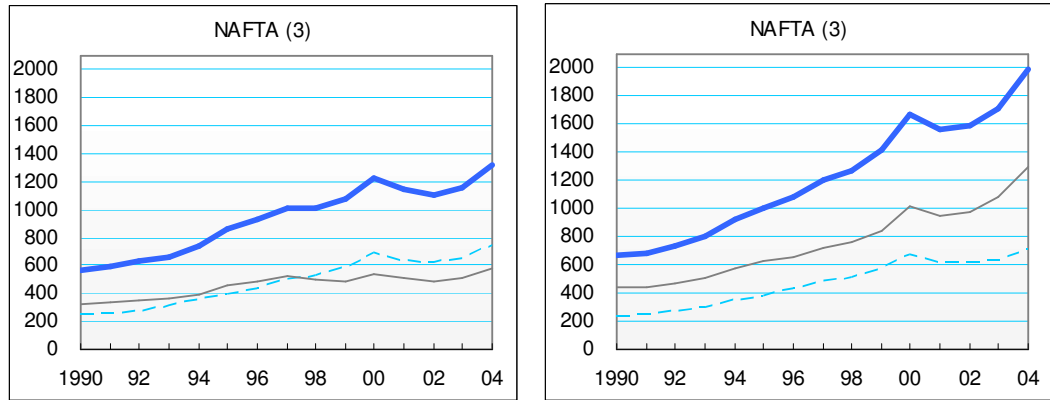
¹⁸³ Türk Amerikan Ekonomik ve Ticari İlişkilerinin Analizi ve Geleceğe Yönelik Öneriler, s.48.

¹⁸⁴ Türk Amerikan Ekonomik ve Ticari İlişkilerinin Analizi ve Geleceğe Yönelik Öneriler, s.48.

seviyesinde yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir (bu rakam ise NAFTA'nın imzalanmasından önceki 11 yıllık dönemde gerçekleşen ortalamanın 3 katıdır) ¹⁸⁵.

NAFTA günümüz itibariyle toplam dünya ticaret hacminin %22'sine sahip bir entegrasyondur. NAFTA'nın toplam dünya ihracat hacmindeki payı %18.8 iken, toplam dünya ithalat hacmindeki payı %25.11 civarındadır. Aşağıdaki grafikleri incelediğimizde NAFTA'nın dünya ticaretindeki yerini ve gelişimini daha net olarak görebiliriz. NAFTA'nın kuruluş yılı olan 1994 yılında toplam ihracatı 670 milyar dolar, toplam ithalatı ise 800 milyar dolar seviyelerindeyken bu rakamlar ilerleyen yıllarla birlikte sürekli artmış, 2004 yılında toplam ihracatı 1.324 milyar dolar, toplam ithalatı ise 1.997 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Anlaşmanın uygulamaya girmesinden önceki yıl olan 1993'den 2004 yılına kadar geçen 11 yıllık süre zarfında NAFTA üyeleri arasındaki toplam ihracat hacmi yaklaşık %127 oranında olağanüstü sayılabilecek bir artış göstermiş ve 297 milyar dolar seviyesinden 740 milyar dolara yükselmiştir. Yine aynı dönem içerisinde NAFTA içi toplam ithalat hacmi de 300 milyar dolar seviyelerinden 706 milyar dolara yükselmiştir. NAFTA üyesi ülkelerin bölge dışı ticaret hacmi de 1994 yılından bu yana önemli artışlar göstermiştir. 1994 yılında bölge dışı ihracat 320 ve bölge dışı ithalat 430 milyar dolar seviyelerinde iken 2004 yılında bölge dışı ihracat 584 milyar dolar, bölge içi ithalat ise 1.291 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta bölge dışı ithalatın, bölge dışı ihracattan oldukça fazla olmasıdır. Bu sonucun ortaya çıkmasında ki en büyük neden entegrasyonda ABD gibi dünya'nın en büyük tüketicisi konumunda olan bir ülkenin bulunmasıdır.

¹⁸⁵ <http://www.nafta-sec-alena.org>, (29 Mayıs 2005).

Grafik 6: 1990-2004 Arası NAFTA'nın Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)

Toplam İhracat

Bölge-içi İhracat

Bölge-dışı İhracat

Kaynak: wto annual report 2004

Toplam İthalat

Bölge-içi İthalat

Bölge-dışı İthalat

3.2. Latin Amerika Bütünleşme Teşkilatı (LAIA)

Gelişmekte olan ülkelerce gerçekleştirilen bölgesel ticaret gruplaşmalarının en eski ve en büyüklerinden biri olan Latin America Serbest Ticaret Bölgesi (Latin American Free Trade Area: LAFTA) Latin Amerika ülkeleri arasında bölgesel işbirliği sağlanması konusunda yapılan çalışmalar sonucunda Arjantin, Brezilya, Şili, Uruguay, Meksika, Paraguay ve Peru'nun katılımıyla 18 Şubat 1960'da Uruguay'ın başkenti Montevideo'da imzalanan Montevideo Anlaşması ile kurulmuştur. Bu serbest ticaret bölgesi şeklindeki birliğe daha sonra 1961 yılında Kolombiya ve Ekvator, 1966 yılında Venezüella, 1967 yılında da Bolivya'nın katılımıyla LAFTA, bütün Güney Amerika (Guayana, Surinam ve Fransız Ginesi dışında) ve Meksikayı kapsayacak şekilde genişletildi. 1962 yılında Küba birliğe katılmak istemiş ama komünist rejime sahip olduğu gerekçesiyle başvurusu kabul edilmemiştir¹⁸⁶.

İsminin de ifade ettiği gibi LAFTA birleşme biçimi olarak serbest ticaret bölgesi şeklinde bir ekonomik entegrasyonu hedefliyordu. LAFTA'da tarımsal kalkınma ve sanayiye politikalarının koordinasyonu ve 'sanayide tamamlayıcılık ilkesi

¹⁸⁶ <http://www.aladi.org>, (20 Temmuz 2004).

çerçevesinde birlik içerisinde tamamlayıcı bir sanayileşme politikası yürütülerek, kıt kaynaklardan faydalanmak amacıyla, sanayi tesislerinin tüm bölgenin ihtiyacını karşılayacak şekilde, bölge içinde en uygun yerlerde kurularak bölgede serbest bir pazarın oluşturulması amaçlanmıştır. Bunun yanında LAFTA'da birliğe dahil üye ülkeler arasında ticarete konu olan engellerin 12 yıl içinde kaldırılması öngörülmüş, bunun dışında faktör hareketleri için yeni düzenlemeler yapılmamıştır. Üye ülkeler birlik dışındaki ülkelere karşı uygulayacakları gümrük politikalarında serbest olup, ortak tarife uygulamasıda yoktur. Birliğin 12 yıl içerisinde gümrük indirimini gerçekleştirme arzusunda olmasına rağmen, 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde bazı mallarda ticaretin daha fazla liberalleştirilmesinin mümkün olmadığı görülmüştür. 1967 yılına gelindiğinde birlik bir duraklama ve gerileme dönemine girmiştir, bu arada bu kuruluşa üye bir grup ülke tarafından, kapsamı daha dar olan And Paktı'nın (Andean Pact) kurulmasıyla LAFTA etkisini neredeyse tamamen yitirmiştir.

LAFTA çerçevesinde ticarete daha fazla serbestleşmenin gerçekleştirilememesi, üye ülkelerin farklı gelişmişlik seviyesinden kaynaklanmıştır. Bölgenin en az gelişmiş ülkeleri olan Paraguay ve Ekvator için muafiyet ve istisnalar konulması gerekmiş, Şili, Kolombiya, Peru ve Uruguay ise, Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi nispeten daha çok gelişmiş ülkelerin rekabetinden çekinmişlerdir. Kuruluşundan itibaren geçen 20 yıllık süre içerisinde LAFTA, EFTA gibi başarıya ulaşamamış, iç ticarete tam bir liberalleşmeyi sağlayamamıştır¹⁸⁷.

LAFTA'nın aradan geçen 20 yıl süresince belirlenen hedeflere ulaşamamış olması ile 16-27 Haziran 1980 tarihinde Meksika'nın Acapulco şehrinde yapılan bir Bakanlar Toplantısında, örgüte yeni bir yapı verilmesine karar verilmiştir. 12 Ağustos 1980 tarihinde imzalanan bir anlaşma ile LAFTA'nın yerine Latin Amerika Entegrasyon Birliği (Latin American Integration Association: LAIA, veya Association Latino Americana de Integracion: ALADI) kurulmuştur. Anlaşma, taraflarca onaylandıktan sonra ancak Mart 1981'de yürürlüğe girebilmiştir.

¹⁸⁷ KARLUK, *Uluslararası Ekonomik...*, s.512.

LALIA bir ortak Pazar örgütüdür. Buna karşın üye ülkelerin kendi aralarında yeni bir serbest ticaret bölgesi kurdukları görülmektedir. LALIA, LAFTA'ya göre daha esnek bir kuruluştur. LAFTA'nın tersine bir takvim veya miktar hedefi içermeden, uzun dönemde yavaş yavaş bir Latin Amerika ortak pazarının oluşturulmasını öngörür.¹⁸⁸

Yeni anlaşma ile üyelere karşılıklı ticaret, tarife ve teknolojik anlaşma yapabilmeleri konusunda daha fazla hareket serbestisi tanınmıştır. Yeni örgütün kısa dönemdeki amacı, üye ülkeler arasında tercihli bir ekonomik bölge yaratmaktır. Uzun dönemli amaç ise, Latin Amerika ortak pazarını kurmaktır. LAFTA'dan farklı olarak LALIA, üyelerin gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak tarifelerde uyum yapılmasını öngörmektedir. Bu sebeple üyeler Arjantin, Brezilya, Meksika gibi gelişmiş; Şili, Kolombiya, Peru, Uruguay, Venezuela gibi orta gelişmiş, ve Bolivya, Paraguay, Ekvator gibi az gelişmişler olarak üçe ayrılmışlardır.

LALIA günümüz itibarıyla toplam dünya ticaret hacminin %5'ine sahip bir entegrasyondur. LALIA'nın toplam dünya ihracat hacmindeki payı %5.2 iken, toplam dünya ithalat hacmindeki payı %4.8 civarındadır

3.3. And Paktı veya And Ülkeleri Ortak Pazarı (ANCOM)

And Ülkeleri Ortak Pazarı (Andean Common Market) 1969'da imzalanan Cartagena Anlaşması ile kurulmuştur. Üyeleri Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Peru ve Şili'dir. Bir süre sonra Şili topluluktan ayrılırken Venezüella katılmıştır. Bu ülkeler yapı olarak birbirlerine LAFTA üyelerinden daha fazla benzemektedirler.

Organizasyonun temel amacı LAFTA'nın büyük ülkeleri Arjantin, Brezilya, ve Meksika'ya karşı daha güçlü olabilmektir. Ayrıca sanayide verimliliğin sağlanması, pazarın genişlemesi ile ortaya çıkacak ölçek ekonomilerinden ve ülke kaynaklarından maksimum faydalanma, ekonomik bütünleşmeden doğacak kazançlardan üyelerin adil bir şekilde yararlanması da amaçlar arasındadır. Bu amaçla ANCOM üyeleri içinde

¹⁸⁸ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.251.

nispeten daha az gelişmiş olan Bolivya ve Ekvator gibi ülkelere özel bir statü sağlanmıştır.¹⁸⁹

Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile Şili, Kolombiya, ve Peru gümrük tarifeleri ve diğer ticareti kısıtlayıcı engelleri kaldırmışlardır. Bolivya ve Ekvator ise bunları tedrici bir şekilde indirmeyi kabul etmişlerdir. 1978 tarihinde ise Andean Reserv Fonu kurularak işlemeye başlamıştır. Bu fonun temel amacı, ödemeler dengesi açık veren üye ülkelere yardım etmektir.¹⁹⁰

Aşağıdaki Tablo-9 (And Paktı Entegrasyon ve Gelişme Göstergeleri) incelendiğinde Ekonomik Entegrasyonun birçok alanda başarılı olduğunu ve toplam ticaretin önemli ölçüde arttığını gözlemleyebiliriz.

ANCOM ülkeleri arası ticarete toplam ihracatın yaklaşık yarısı Venezüella tarafından yapılmaktadır. Bölge içi ihracat ve ithalat ve paktın dünya ülkelerin olan ticareti ile ilgili tablolar incelendiğinde ise üye ülkelerin iç ticaretleri sürekli artarken bölge içi ticaretin toplam ihracatlarının içindeki payları da hızla artmakta olduğu. Bölge ülkelerinin bölge içine yönelik ihracatlarının payı şimdilik çok küçük olmakla birlikte, hızla artmaktadır. Ayrıca üye ülkelerin dünyanın diğer ülkeleri ile olan ticareti de zaman zaman dalgalanmalar gösterse de artış gösterdiği görülmektedir.

Bütün bunlar, yakın bir gelecekte, önemli sayılabilecek bir bölgesel ticari bütünleşmeyi gerçekleştirebileceklerini göstermektedir.

¹⁸⁹ <http://www.comunidadandina.org>, (20 Haziran 2004).

¹⁹⁰ KARLUK, a.g.e., s.514.

Tablo 9: And Paktı Entegrasyon ve Gelişme Göstergeleri

DEĞİŞKEN	BİRİM	1970	2001	BÜYÜME
Nüfus	Milyon	55	115	%100
Nüfus Yoğunluğu	Km2 düşen insan	12	24	%100
Şehir Nüfusu	Milyon	32	85	%300
Kentleşme Oranı	Yüzde	58%	74%	Şehirlere % 16 göç
Çalışan Nüfus	Milyon	17	46	%300
Kadın EAP	Milyon kadın	4	16	%400'den fazla
Erkek EAP	Milyon erkek	13	30	%200'den fazla
GSMH	Milyon dolar	28 571	283 347	%1000
Kişi başına düşen GSMH	Dolar	515	2 464	%500
Enflasyon	Her yıl Aralık ayında alınan rakamlar	8%	11%	%3 artış
Dünyaya İhracat	Milyon dolar	5 380	50 173	%900'den fazla
Dünyadan İthalat	Milyon dolar	4 100	44 778	%1100
Örgüt içi İhracat	Milyon dolar	111	5 631	%50000
Dünyaya ihracatın oranı	Yüzde	2%	11%	%600
Örgüt içi imalat sanayi ihracatı	Milyon dolar	54	5 071	94 kat artış oldu
Örgüt içi toplamın oranı	Yüzde	48%	90%	%200
Net Uluslararası Rezervler	Milyon dolar	1 532	33 219	%2200
Rezervlerin İhraç Kapasitesi	Milyon dolar	4	9	%200
Toplam Dış Borç	Milyon dolar	8 071	116 236	%1400
Kamu Dış Borcu	Milyon dolar	3 739	78 322	%2100
Özel Dış Borç	Milyon dolar	4 332	37 914	%900
Örgüt içi uçuşlar	Haftalık uçuş sayıları	128	496	368 daha fazla uçuş
Örgüt içi gelen turistler	Bin turist	133	623	%500
Birikmiş Dış yatırım	Milyon dolar	3 400	84 572	%2500
Birikmiş Örgüt içi Yatırım	Milyon dolar	15	1 117	%7400
Çocuk Ölüm Oranı	Her bin çocukta ölen çocuk miktarı	85	34	51 çocuk daha yaşıyor
Okuma yazma oranı	15 yaş yukarısı nüfusun yüzdesi	26%	8.7%	%17
Doğumda Beklenen yaşam süresi	yıl	60	69	9 yıl daha fazla

Kaynak: AND PAKTI General Secretariat, Subregional Statistical Information System. Decision 115

Tablo 10: And Paktı'nın Dünya İle Ticareti

	1999	2000	2001	1999	2000	2001
	Milyon dolar			Yıllık % değişim		
And Paktı'nın Dünyaya İhracatı	43,208	57,599	52,038	11.1	33.3	-9.7
Bolivya	1,402	1,457	1,322	5.8	3.9	-9.3
Kolombiya	11,550	13,126	12,318	7.0	13.6	-6.2
Ekvator	4,207	4,822	4,455	1.6	14.6	-7.6
Peru	5,973	6,794	6,854	5.9	13.7	0.9
Venezüella	20,076	31,400	27,089	18.1	56.4	-13.7
Geleneksel ürünlerin dışındaki ürünler	3,861	4,890	5,268	-24.2	26.7	7.7
Petrol ve türevleri	16,215	26,510	21,821	36.6	63.5	-17.7
And Paktı'nın Dünyadan Toplam İthalatı	35,179	39,635	44,566	-23.0	12.7	12.4

Kaynak: <http://www.comunidadandina.org/ingles/stadis/indicatorsCAN.htm>, (10 Temmuz 2004).

3.4. Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM)

1952 yılında Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomik Komisyonu vağı olarak bir Orta Amerika Ekonomik İşbirliğı Komitesi kurulmuştur. Bu komitenin çabaları sonucunda, 1958 tarihinde Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua arasında Serbest Ticaret için Çok Taraflı Anlaşma ile Orta Amerika Ekonomik Entegrasyon Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın amacı üye ülkeler arasında tedricen ticarete liberalleşmenin sağlanmasıdır.¹⁹¹

1958 Teguciagalpa Anlaşması 1960 tarihinde daha da geliştirilerek Orta Amerika Entegrasyonu Genel Anlaşmasına dönüştürülmüştür. El Savador, Honduras, Guatemala, Kosta Rika ve Nikaragua taraf oldukları bu anlaşma ile CACM üyesi ülkeler tüm bölge için ticareti serbestleştirme ve bir gümrük birliğı oluşturma hususunda anlaşmışlardır.

Aralık 1984'te toplanan bir kongrede Orta Amerika Tarife ve Gümrük Düzenlemeleri Anlaşması imzalanmıştır. Buna göre Brüksel Tarife Nomenklatörü (BTN) kabul edilmiştir. Kongre, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala ve Nikaragua Hükümet yetkilileri tarafından imzalanmıştır. 1 Ocak 1993'te Uluslararası Harmonize Sisteme dayalı Orta Amerika Tarifeler Sistemi yürürlüğe girmiştir.¹⁹²

Sırasıyla Ekonomik Entegrasyon için Orta Amerikan Bankası ve Orta Amerika Merkez Bankaları Sistemi kurulmuştur. Bu sistemin amacı üye ülkeler arasında para politikalarının koordinasyonunu sağlamaktır.

1966 yılında üye ülkelere arasında ortak bir dış tarife uygulamaya girmiş ve tarifelerin kademeli olarak indirimine başlanmıştır. 1969 yılında ise Orta Amerika Ortak Pazarı gerçekleştirilmiştir.¹⁹³

Zamanla bu entegrasyonda bazı sorunlar çıkmıştır. Nispeten daha çok gelişmiş olan Guatemala ve El Salvador'un sanayi sektöründeki büyümeleri, diğer üyelere göre daha hızlı olmuş, bu durum ise diğer üye ülkelere arasında hoşnutsuzluklara yol açmıştır. 1970 yılında Honduras'ın birlikten ayrılması, Kosta Rika'nın 1971 yılında

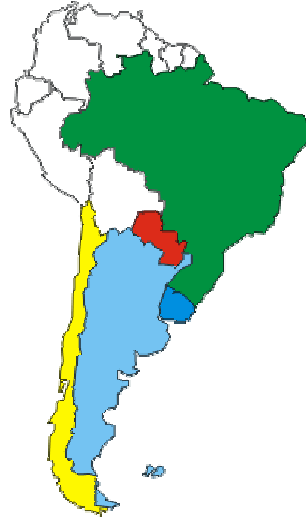
¹⁹¹ NEBİOĞLU, a.g.e., s.104.

¹⁹² <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/97ortaamer.htm>, (20 Temmuz 2004).

¹⁹³ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/97ortaamer.htm>, (12 Temmuz 2004).

ithalatına vergi koyması ve 1878 yılında Nikaragua'nın da benzer bir uygulamaya başvurması sonucundan CACM büyük ölçüde zayıflamıştır.¹⁹⁴

3.5. Güney Konisi Ortak Pazarı (MERCOSUR)

Güney Yarımküresi Ortak Pazarı (Southern Cone Common Market: MERCOSUR) 1991 yılında Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay arasında Asuncion Antlaşması ile kurulmuş bir gümrük birliğidir. Şili ve Brezilya da 1996'da MERCOSUR'a serbest ticaret bölgesi bazında katılmışlardır.¹⁹⁵

MERCOSUR Antlaşmasına göre 1991 ile 1994 yılı sonuna kadar tarifeler kademeli olarak kaldırılmış ve tarife dışı engellere de son verilmiştir. Ancak MERCOSUR'u oluşturan ülkeler bölgesel entegrasyonun başarısı için gerekli olan şartları tam olarak yerine getirememektedirler. Üye ülkelerin ekonomik ve sınai seviyeleri arasında büyük farklılıklar vardır.¹⁹⁶

1994 yılında imzalanan Ouro Preto Antlaşması ile MERCOSUR'un yapısı yeniden düzenlenmiştir. Bu anlaşmada AB örnek alınmıştır. MERCOSUR dünya üzerinde AB ve NAFTA'dan sonra üçüncü büyük ticaret bloğudur.

Gümrük tarifelerinin sıfırlanması ve üyeler arasında mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını amaçlayan MERCOSUR, Latin Amerika kıtasının

¹⁹⁴ KARLUK, a.g.e., s.514-515.

¹⁹⁵ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/92gney.htm>, (12 Temmuz 2004).

¹⁹⁶ KARLUK, a.g.e., s.520.

yüzölçümünün % 59'unu, nüfusunun % 44'ünü, GSMH'nın % 51'ini kapsayan, 190 milyon nüfus ve 415 milyar dolarlık GSMH'ya sahip önemli bir oluşumdur.¹⁹⁷

Daha önceki dönemlerde Latin Amerika birleşmelerinde kendini belli eden ithal ikamesine dayalı politikalar, 1990larda yerini genel bir stratejinin parçası olan bölge ekonomilerinin liberasyonu hedefleyen ticaretten engelleri kaldırarak ticareti çok taraflı olarak serbestleştirme politikalarına bırakmıştır. MERCOSUR bu yeni yönelime çok iyi bir örnektir.¹⁹⁸

Örgüt üyesi ülkelerin ticaretlerindeki değişimleri gösteren aşağıdaki tablolar (1980-2001 Yılları Arası MERCOSUR Ülkeleri Mal İhracatı, 1980-2001 Yılları Arası MERCOSUR Ülkeleri Mal İthalatı MERCOSUR Ülkeleri, Ülke Gruplarına Göre Mal İthalatı Mercosur Ülkelerine Doğrudan Yabancı Yatırım Akımları Tabloları) incelendiğinde birlik içinde ticaretin payı ülkeden ülkeye büyük ölçüde değişmekle birlikte 1980-2000 yılları arasında bütün üyelerin bölge-içi ihracatının ve ithalatının payı ve ticaret hacimler, ve yabancı yatırım akışı artmıştır. En büyük gelişme Arjantin ve Brezilya ve Şili'nin ithalat ve ihracatlarında olduğu görülmektedir..

Brezilya bölgenin ihracatının büyük bir kısmını gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte Paraguay ve Uruguay'ın hatta daha küçük oranlarda olmakla birlikte Arjantin'in yaptığı ihracatın önemli bir kısmı Brezilya'ya yöneliktir. Yani, Brezilya bütünleşme için diğer ülkeler için önemlidir, ve böylece Ortak Pazar anlaşması bu ülkeler için hayati önem taşımaktadır. Son yıllardaki gelişmeler sonucunda Brezilya, Arjantin'in en büyük pazarı haline gelirken Arjantin de Brezilya'nın ABD'den sonra ikinci en büyük pazarı haline gelmiştir.¹⁹⁹

MERCOSUR'un birinci ticaret ortağı olan AB, 1995 yılı Aralık ayında bu blokla, 1996 Haziran ayında da Şili ile birer çerçeve işbirliği anlaşması gerçekleştirmişti. 28-29 Haziran 1999 tarihlerinde Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde yapılan 33 Latin Amerika ve Karayip ülkesi ile 15 Avrupa Birliği üyesinin Devlet ve Hükümet Başkanı

¹⁹⁷ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/latamervekarayip/Mercosur.htm>, (20 Temmuz 2004).

¹⁹⁸ NEBİOĞLU, a.g.e., s.101.

¹⁹⁹ NEBİOĞLU, a.g.e., s.103.

düzeyinde biraraya geldiği ilk Zirve toplantısında kabul edilen AB-MERCOSUR-Şili Ortak Açıklaması'nda, mevcut anlaşmalar çerçevesinde, ticaretin kademeli ve karşılıklı olarak, hiçbir sektör dışlanmadan ve DTÖ kurallarına uygun şekilde serbestleştirilmesi (gümrük vergilerinin kaldırılması) yönünde müzakerelere başlanması, ayrıca işbirliği anlaşmalarınca öngörülen Dışişleri Bakanları Ortak Konseyi'nin Kasım 1999 toplantısında müzakerelerin çerçevesi, yöntemi ve takviminin belirlenmesi kararlaştırılmıştır.²⁰⁰

Aşağıdaki Tablo-11 ve Tablo-12'yi incelendiğinde MERCOSUR un dünya ticaretinde ki yeri daha net olarak görülebilmektedir.

Tablo 11: 1990-2003 Yılları Arası MERCOSUR Ülkeleri Mal İhracatı (Milyon \$)

Ülkeler & Yıllar	1990	1996	1999	2000	2001	2002	2003
Arjantin	12350	20970	23330	26300	26543	25709	29330
Bolivya	930	1100	1050	1230	1285	1299	1573
Brezilya	31410	46510	48010	55090	58223	60362	73084
Şili	8370	16020	15620	18160	18272	18177	21046
Paraguay	960	920	740	870	990	951	1289
Uruguay	1690	2110	2240	2300	2060	1861	2198

Kaynak: WTO, *International Trade Statistics 2001*, WTO Publications.

Tablo 12: 1990-2003 Yılları Arası MERCOSUR Ülkeleri Mal İthalatı (Milyon \$)

Ülkeler & Yıllar	1990	1996	1999	2000	2001	2002	2003
Arjantin	4080	20120	25510	25150	20320	8990	13813
Bolivya	690	1420	1760	1830	1708	1770	1613
Brezilya	22520	53780	51680	58530	58351	49603	50665
Şili	7680	15910	15140	18110	17832	17196	19413
Paraguay	1350	3140	1910	2190	2182	1672	2079
Uruguay	1340	2870	3360	3470	3061	1964	2190

Kaynak: WTO, *International Trade Statistics 2004*, WTO Publications.

²⁰⁰ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/latamervekarayip/Mercosur.htm>, (12 Temmuz 2004).

3.6. Karaip Ülkeleri Topluluğu (CARICOM)

1965 yılında Antigua, Barbados ve İngiliz Ginesi arasında Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi (Caribbean Free Trade Area: CARIFTA) kurulmuştur. Kuruluşa daha sonraları Antigua ve Barbuda, Barbados, Guyana, Trinidad ve Tobago, Dominik, Grenada, Saint Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Belize katılmışlardır.²⁰¹

Karayipler Topluluğu üç alanda faaliyet göstermektedir: Bunlar, iktisadi entegrasyon, iktisadi olmayan alanlarda işbirliği, bağımsız üyeler arasında dış politika konusunda işbirliğinin gerçekleştirilmesidir.²⁰²

CARIFTA 1973 tarihinde gümrük birliği niteliği ağır basan Chaguaramas Antlaşması ile Karayipler Ortak Pazarına (Caribbean Community: CARICOM) dönüştürülmüştür. CARICOM içinde ticaret liberalize edilmiş ve diğer tarife dışı engeller kaldırılmıştır. 1973 yılında üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarife uygulanmaya başlanmıştır, ve 1970’de Karayip Kalkınma Bankası ve 1973 yılında da Karayip Yatırım Fonu faaliyete geçirilmiştir.²⁰³

Temmuz 2003 tarihleri arasında, Jamaika'nın Montego Bay kentinde 24. CARICOM (Karayipler Topluluğu) Zirvesi yapılmıştır. Zirve’de, 15 ülkeden oluşan Karayipler Topluluğu’nun 30. kuruluş yılı kutlanmıştır. Zirve toplantısında, Bölgesel Temyiz Mahkemesi kurulması, suç ve şiddetle mücadele, ada devletleri arasında hava ulaşımının geliştirilmesi, 2005’te tamamlanması planlanan Amerikalılar Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) kurulması süreci sona ermeden önce CARICOM çerçevesinde bir “Ortak Ekonomik Pazar”ın oluşturulması ve Haiti’deki istikrarsızlığın üstesinden gelebilmek amacıyla bu ülkeye CARICOM adına bir gözlem heyeti gönderilmesi ele alınmıştır.²⁰⁴

²⁰¹ NEBİOĞLU, a.g.e., s.105.

²⁰² <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/77itop.htm>, (20 Temmuz 2004).

²⁰³ KARLUK, a.g.e., s.515-517; <http://www.caricom.org/>

²⁰⁴ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/hk/03/07/temmuzdispolitika.htm>, (20 Temmuz 2004).

3.7. Doğu Karayip Ülkeleri Teşkilatı (OECS)

CARICOM üyesi olan Antigua ve Barbuda, Dominik, Grenada, Montserrat, St. Kitts ve Nevis, St. Lucia ile St. Vincent ve Grenadines tarafından 1991 yılında bir gümrük birliği olarak kurulmuştur. Birliğin temel hedefi CARICOM üyelerinin ortak gümrük tarifesinin uygulanmasıdır. Fakat ortak gümrük tarifesi, ancak Dominik ile St. Vincent ve Grenadines gibi birkaç ülke tarafından uygulanmaktadır.²⁰⁵

Hükümet Başkanları Kurulu, Teşkilatın tüm faaliyetlerinin yürütülmesinden ve Teşkilat adına yapılan uluslararası anlaşmaların sonuçlarından sorumlu en üst karar alma organıdır. Kurula, üye devletler, alfabetik sıraya göre başkanlık ederler ve başkanlık her yıl değişir. Kurulun her yıl en az iki kez toplanması gerekir. Teşkilatın sabit işleri Kurula karşı sorumlu komiteler tarafından yerine getirilir. Bu komiteler; kendi hükümetlerinde dış ilişkilerden sorumlu Bakanlardan oluşan Dış İlişkiler Komitesi, ortak savunma ve güvenlik çalışmalarının koordinasyonundan sorumlu bakanlar ve tam yetkili elçilerden oluşan Savunma ve Güvenlik Komitesi, daha önce ECCM'nin yetkileri içinde bulunan konulardan sorumlu Ekonomik İlişkiler Komitesi ve 1986'da üye devletlerin yasalarının uyumlaştırılması ile ilgili olarak Kurul tarafından oluşturulan Hukuki İlişkiler Komitesi olmak üzere dört tanedir.²⁰⁶

1989 yılında, adaların kalkınmasında doğal kaynakların oynadığı kritik rolün kabulünün bir ifadesi olarak, Merkezi Sekreteryası'nın bir birimi olan Doğal Kaynaklar Yönetim Ünitesi (NRMU) kurulmuştur. Ayrıca, 1989 yılında, belli bölgelerde tarım ürünlerinin çeşitlendirme safhasını hızlandıracak olan eylem programını hazırlamak üzere, Tarımsal Çeşitlendirme Koordinasyon Ünitesi kurulmuştur.²⁰⁷

²⁰⁵ KARLUK, a.g.e., s.517; NEBİOĞLU, a.g.e., s.105; <http://www.oecs.org/>

²⁰⁶ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/55dogaftr.htm>, (20 Temmuz 2004).

²⁰⁷ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/55dogaftr.htm>, (20 Temmuz 2004).

4. ORTADOĞU'DAKİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR

4.1. Arap Ortak Pazarı (ACM)

Arap Ortak Pazarı (Arap Common Market: ACM) 1945 yılında kurulmuş olan Arap Birliği Örgütüne üye ülkeler tarafından 1962 yılında imzalanan bir anlaşma ile kurulmuş, ve 1964'te yürürlüğe girmiştir. Üye ülkeler Irak, Ürdün, Kuveyt, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen ve Mısır idi, daha sonraki tarihlerde 1977'de Libya, ve 1980'de ise Moritanya Ortak Pazara üye olmuşlardır.²⁰⁸

Üye ülkeler arasındaki ticarete imalat sanayi ürünlerinden alınan gümrük vergileri 1973 yılında kaldırılmış, ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarife uygulanmasına başlanılmıştır. 1992 yılında ise bir kaç istisna dışında bütün sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergileri kaldırılmıştır, buna karşın miktar kısıtlamaları ise devam etmektedir.²⁰⁹

4.2. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)

Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization: ECO) kurucu üyeler olan İran, Pakistan ve Türkiye'nin İran devriminden sonra atıl duruma düşen Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü'nün (Regional Cooperation for Development: RCD) bir devamı olarak 1985 yılında aralarında imzalanan bir protokol ile kurulmuştur. Eski Sovyetler Birliği'nin dağılması ile 1992 yılında Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Afganistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan ECO'ya katılmışlardır.

ECO'nun örgütsel yapısı Bakanlar Konseyi, Temsilciler Konseyi, Bölgesel Planlama Konseyi, Teknik Komiteler ve Sekreteryadan oluşmaktadır. ECO faaliyetlerini ekonomi ve alt yapı, sanayi, bilim ve teknoloji konularındaki uzmanlık komiteleri kanalıyla yürütür.²¹⁰

²⁰⁸ NEBİOĞLU, a.g.e., s.83.

²⁰⁹ KARLUK, a.g.e., s.536-537.

²¹⁰ KARLUK, a.g.e., s.543-549; SEYİDOĞLU, a.g.e., s.476-477; DARTAN, HATİPOĞLU ve DİKKAYA, a.g.e., <http://www.ecosecretariat.org/>, (20 Temmuz 2004).

ECO'nun faaliyetleri, taşımacılık ve iletişim, tarım, enerji, altyapı, narkotik ve eğitim, bilimsel ve kültürel konular gibi, ticari işbirliği alanlarında karşılıklı çıkara dayanan program ve projelerden oluşmaktadır. Ortak karayolu ve demiryolu ağı projelerine, özellikle bölgesel ticaretin geliştirilmesini hızlandırılmasını sağlayacağından, Türkiye tarafından büyük önem verilmektedir.²¹¹

1992 yılında ECO'nun genişlemesiyle birlikte Quetta Plan of Action formunda bölgesel ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayacak kapsamlı bir proje geliştirilmiş, İstanbul Deklarasyonu ile de 2000 yılı ve uzun dönem hedeflerle, sektörel öncelikler belirlenmiştir. Sektörel öncelikler ekonomik kalkınma için önemli olan ticaret, endüstri, tarım, ulaşım ve haberleşme, enerji, uyuşturucu bağımlılık önlemleri ve insan kaynakları alanlarını içermektedir.²¹²

Bölge içindeki faaliyetlerin teşvikinde ulaşım ve haberleşmenin önemi dolayısıyla, Ekim 1993'de ulaşım ve haberleşme sektörlerinin gelişimi için Almaty Planı benimsenmiştir. Seçilmiş mallarda %10 indirim sağlayan Tercihli Tarife Düzenlemeleri bölge içindeki ticaret engellerini kaldırmada ilk adım olmuştur. Ayrıca uygulanabilir çalışmalar için bir ECO Özel Fonu kurulmuştur.²¹³ Diğer projeler arasında ECO Bank, Havayolu firmaları ve ECO Sigortacılık şirketi kurulması bulunmaktadır.²¹⁴

Günümüzde ECO üyesi ülkelerin toplam dış ticaretine baktığımızda toplam ECO ihracatının Dünya toplam ihracat ve ithalatı içinde %1,3 civarlarında olduğunu görüyoruz. Bu da üye ülkelerin potansiyellerine bakıldığında örgütün ilerleyen zamanlar gelişmesi gerektiğini gösteriyor.

Türkiye'nin de üyesi olduğu ECO üçüncü bölümde daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

²¹¹ <http://www.gumruk.gov.tr/disiliskiler/uluslar.htm>, (22 Temmuz 2004).

²¹² <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/62ekois.htm>, (22 Temmuz 2004).

²¹³ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/62ekois.htm>, (22 Temmuz 2004).

²¹⁴ <http://www.gumruk.gov.tr/disiliskiler/uluslar.htm>, (22 Temmuz 2004).

4.3. Magrip Arap Birliği (AMU)

Arap Magrip Birliği (AMU) tarihi, kültürel, ve lisan ortaklıkları olan beş Kuzey Afrika ülkesinden oluşmaktadır. ye lkeler Cezayir, Libya, Moritanya, Fas, ve Tunus'tur.

Magrip İktisat Bakanları ilk konferansı 1964 yılında Tunus'ta yapılmıştır. Bu konferans da Cezayir, Libya, Fas ve Tunus arasında "Magrip Daimi Danışma Konseyi" oluşturulmuştur. Kuruluşun amacı, adı geçen dört ülkede gelişme planlarının uyulaştırılması ve koordine edilmesi ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin ve bölgesel ticaretin düzenlenmesidir. Haziran 1988'de Zeralda (Cezayir) dört ülke devlet başkanları arasında yapılan ilk zirvede Magreb Yüksek komisyonu ve çeşitli alt komisyonların oluşturulması gerçekleştirilmiştir. 17 şubat 1989 tarihinde Marakeş'de AMU'yu kuran anlaşma adı geçen dört ülke devlet başkanları arasında imzalanmıştır.²¹⁵

AMU Anlaşması'nın amaçları ye ülkeler arasında (bölge istikrarı ve politika koordinasyonunun güçlendirilmesi amacına yönelik) her türlü ilişkinin geliştirilmesi, mal, servis ve emek faktörünün ye ülkeler arasında serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Anlaşmanın bir diğer amacı, ye ülkelerin birbirlerinin içişlerine karışmamaları ve ye ülkeler arasında ortak savunma sisteminin kurulmasıdır. Anlaşma, tarım, sanayi, ticaret ve diğer iktisadi alanlarda gelişme sağlanmasına yönelik izlenecek stratejiyi ortaya koymakta, ortak yatırım projelerini, ve genel iktisadi işbirliği programını oluşturmaktadır. Anlaşma, lkeler arasındaki ikili anlaşmaların varlığını çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesinde bir engel olarak görmemektedir. Diğer Arap ve Afrika lkelerinin Birliğe katılmaları mümkündür.

²¹⁵ www.foreigntrade.gov.tr, (10 Temmuz 2004), <http://www.maghrebarabe.org>, (10 Temmuz 2004).

1990 yılından bu yana üye beş ülke, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda 30'dan fazla anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmalar arasında, ticaret ve tarifeler (tüm sanayi malları içermektedir) konusundaki anlaşma, tarım ürünleri ticaretine ilişkin anlaşma, yatırım garantisi anlaşması, çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin anlaşmalar vardır.²¹⁶

1989 yılından bu yana, AMU üyesi ülkeler merkez bankası başkanları ve teknisyenler düzenli olarak toplantılar düzenlemektedirler. Aralık 1991'de, beş Merkez Bankası Birlik içinde bankalararası ödemelerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmak amacı ile bir anlaşma imzalamışlardır. Anlaşma, beş merkez bankası arasındaki ödemelerin kolaylaştırılması, ve merkez bankalarının faiz ödemedi karşılıklı açık hesap kullanmaları imkanını getirmiştir. Bu işlemler sırasında kullanılacak hesap birimi SDR'dir. Açık hesap, kredi veren ülke parası ile çalışmaktadır.²¹⁷

4.4. Körfez İşbirliği Konseyi (GCC)

Körfez İşbirliği Konseyi (Gulf Cooperation Council: GCC) Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin oluşturduğu, üye ülkelere arasında bir ortak Pazar gerçekleştirilmesi amacıyla 1981 yılında kurulan bir bölgesel entegrasyondur.²¹⁸

Kuruluş anlaşmasında da belirtildiği gibi, Körfez İşbirliği Konseyi'nin amaçları; ülkeler arasında entegrasyonu sağlamak amacıyla üye ülkeler arasında her alanda işbirliğini sağlamak, bölge insanları arasındaki ilişkileri ve bağları güçlendirmek ve derinleştirmek, hukuksal ve yönetsel ilişkilerde, turizmde, sağlık ve sosyal güvenlikle ilgili konularda, kültür ve eğitimde, iletişim, gümrük, ticaret sanayi, tarım alanlarında benzer ve uyumlu düzenlemeler oluşturmak, çeşitli alanlardaki teknolojik ve bilimsel yenilikleri teşvik etmek, bilimsel araştırma merkezleri kurmak ve ortak projeler yürütmek, özel sektör aracılığıyla işbirliğini teşvik etmek gibi konulardır. Birleştirilmiş Ekonomik Anlaşma Kasım 1981'de imzalanmış ve 1982'de yürürlüğe girmiştir.

²¹⁶ NEBİOĞLU, a.g.e., sayfa 85-86.

²¹⁷ www.foreigntrade.gov.tr, (20 Temmuz 2004).

²¹⁸ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/80krfez.htm>, (20 Temmuz 2004); NEBİOĞLU, a.g.e., s.86.

Anlaşma, üye ülkeler arasında bölgesel kaynaklı tüm tarımsal, hayvansal ürünlerin ve sanayi ürünlerinin ticaretinin serbestleştirilmesini, bu ürünlerin gümrük vergilerinden muaf tutulmasını hedeflemektedir. Anlaşma, ayrıca ortak bir dış tarife ve ticaret politikası yürütülmesini ve kalkınmanın koordinasyonunu da hedeflemektedir.²¹⁹

1982 yılında gümrük vergilerinde, 1983 yılında da hizmetlerde sağlanan liberalleşmeye ek olarak, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı da gerçekleştirilmiştir.²²⁰

1984 yılında izinli sermayesi 2,1 milyar ABD doları olan; yatırım, madencilik, sanayi, ticaret ve tarım alanlarında üye ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin birleştirilmesini amaçlayan Körfez Yatırım Şirketi kurulmuştur. Şirket, üye ülkeler ve üye ülkelerle diğer Arap ülkeleri arasındaki ortak kalkınma projelerini desteklemek, kredi sağlamak ve bizzat bu projelere katılmakla görevlendirilmiştir. Kasım 1982'de Suudi Arabistan Standartlar ve Ölçüler Örgütüne bölgesel bir nitelik kazandırılarak, diğer Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerine de hizmet verecek bir örgüt haline getirilmesi sureti ile Körfez Standartlar Örgütü kurulmuştur.

İşbirliği Konseyi'nin Patent Ofisi Aralık 1992 tarihinde patent düzenlemelerinin yürütülmesi ve buluşlarla ilgili verilerin yayınlanması ve yönetim kurulunca uygun görülecek diğer işleri yerine getirmek amacıyla kurulmuştur. Körfez İşbirliği Konseyi, Ticari Hakem Merkezi 1993 tarihinde Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülke vatandaşlarının kendi aralarındaki ve diğer ülke vatandaşlarıyla aralarındaki ticari anlaşmazlıkları çözmek amacıyla kurulmuştur.²²¹

Körfez İşbirliği Teşkilatı Üye Ülkeler Arası İthalat ve İhracatı gösteren tablo 13 ve tablo-14'e baktığımızda bölge içi ticaretin henüz çok düşük olduğunu, geçen zamanla önemli bir değişim göstermediği ve geliştirilmesi gerektiği anlaşılıyor.

²¹⁹ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/80krfez.htm>, (25 Temmuz 2004).

²²⁰ KARLUK, a.g.e., s.537; <http://www.gcc-sg.org/>, (25 Temmuz 2004).

²²¹ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/80krfez.htm>, (20 Temmuz 2004).

Tablo 13: Körfez İşbirliği Teşkilatı Üye Ülkeleri Arası Ticaret (İhracat)

	1997	1998	1999	2000	2001
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	1636.0	1357.3	2158.5	1189.9	314.7
BAHREYN	443.5	489.3	531.9	428.18	521.28
SUUDİ ARABİSTAN	4557.2	3322.6	3554.1	4270.2	3941.4
UMMAN	867.2	896.5	885.1	1003.2	1031.1
KATAR	299.6	258.4	546.3	578.4	337.49
KUVEYT	307.1	278.7	305.5	306.5	254.67
TOPLAM	8110.6	6602.8	7981.4	7776.4	6400.6

Kaynak: http://www.gcc-sg.org/achievement_stat2003/achvmt5.html, (20 Temmuz 2004).

Tablo 14: Körfez İşbirliği Teşkilatı Üye Ülkeleri Arası Ticaret (İthalat)

	1997	1998	1999	2000	2001
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	1636.0	1357.3	2158.5	1189.9	314.7
BAHREYN	443.5	489.3	531.9	428.18	521.28
SUUDİ ARABİSTAN	4557.2	3322.6	3554.1	4270.2	3941.4
UMMAN	867.2	896.5	885.1	1003.2	1031.1
KATAR	299.6	258.4	546.3	578.4	337.49
KUVEYT	307.1	278.7	305.5	306.5	254.67
TOPLAM	8110.6	6602.8	7981.4	7776.4	6400.6

Kaynak: http://www.gcc-sg.org/achievement_stat2003/achvmt5.html, (20 Temmuz 2004).

4.5. D-8

D8 grubu Türkiye'nin girişimleri ile 1997 yılında başlayan İslam ülkeleri arasında uzun vadeli bir işbirliğinin oluşmasına öncülük etme teşebbüsüdür. Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'den oluşturulmuş olan M-8 (Muslim Eight) grubu daha sonra eleştirileri giderebilmek için D-8 (Developing Eight) adını almıştır.²²²

D-8 girişiminin başlatılmasındaki amaç, büyük bir ekonomik potansiyeli, çeşitli kaynakları, geniş bir nüfus ve coğrafi alanı temsil eden 8 ülke arasında ticaret ilişkilerinde yeni fırsatlar yaratmak ve çeşitlendirmek, uluslararası düzeyde karar alma sürecine katılımı artırmak, daha iyi hayat şartları sağlamak, somut ortak projeler

²²² KARLUK, a.g.e., s.552; <http://www.d8net.org>, (20 Temmuz 2004).

etrafında ekonomik işbirliğini geliştirmek ve gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisindeki durumlarını güçlendirmektir.²²³

Örgütün I. Zirvesi, 15 Haziran 1997, İstanbul, Türkiye, II. Zirvesi, 1-2 Mart 1999, Dakka, Bangladeş, III. Zirvesi, 25 Şubat 2001 Kahire, Mısır'da ve IV. Zirvesi ise 2003 yılında Endonezya'nın başkenti Cakarta'da yapılmıştır.²²⁴

D-8 çerçevesinde işbirliği ve proje geliştirme için 10 adet sektör belirlenmiştir. D-8 çerçevesinde, 15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen Devlet/Hükümet başkanları zirvesinde işbirliği ve proje geliştirme için 10 adet sektör belirlenmiştir. Bunlar: ticaret; sanayi; telekomünikasyon ve enformasyon (bilgi); finans, bankacılık ve özelleştirme; kırsal kalkınma; bilim ve teknoloji; yoksulluğun azaltılması ve insan kaynakları gelişimi; tarım, enerji, çevre ve sağlık.²²⁵

Mısır'ın koordinatörlüğünde yürütülen ve Kahire'de düzenlenen Ticarete İlişkin Uzmanlar Grubu toplantılarında üye ülkeler arasındaki ticaretin kolaylaştırılması ve ticaret hacminin artırılmasına yönelik olarak çeşitli projeler üzerinde çalışmalar yapılmaktadır.

Bu çerçevede, Ticarete İlişkin Uzmanlar Grubu toplantılarında D-8 Zirvesinde üzerinde mutabık kalınan proje önerileri arasında yer alan Pazarlama ve Ticaret Şirketi'nin kurulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Uluslararası Pazarlama ve Ticaret Şirketi'nin temel amaçları; D-8 ülkeleri arasındaki ticaret ve pazarlama faaliyetlerini geliştirmekte, D-8 üyelerinin diğer İslam ülkeleri ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerini artırmak ve teşvik etmek ve D-8 ülkelerinden dünyanın diğer ülkelerine yapılan ihracatın artırılmasına yardımcı olmaktır.²²⁶

D-8 ekonomileri yakın geçmişte oldukça yüksek büyüme oranları kaydetmişlerdir. Hızlı büyümenin önündeki engelleri kaldırmak, piyasaları serbestleştirmek ve dünya

²²³ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi7/d8.htm>, (20 Temmuz 2004).

²²⁴ <http://www.dpt.gov.tr/dei/d8/d8.htm>, (20 Temmuz 2004).

²²⁵ <http://www.dpt.gov.tr/dei/d8/d8.htm>, (20 Temmuz 2004).

²²⁶ <http://www.dpt.gov.tr/dei/d8/d8.htm>, (20 Temmuz 2004).

ekonomisi ile daha iyi entegre olmak için tüm ülkelerde hükümetler bir dizi reform gerçekleştirmişlerdir. Gelirlerdeki büyümeler zaten büyük ve artan nüfusla birleştiğinde gelecek yıllarda hızla büyüyen pazarlar yaratacaktır.

D-8 ülkelerinin pek çoğunda özel sektör ekonominin itici gücü haline gelmiş ve bunun sonucu olarak da son yıllarda büyük holdingler kurulmaya başlamıştır. Bunlardan bazıları dünyanın en büyük 500 şirketi arasında yer almışlardır. Bu şirketlerin elektronik, otomotiv gibi yüksek teknoloji endüstrilerde sanayileşmiş dünyanın tanınmış firmaları ile ortaklığı, D-8 ülkelerinde önemli bir teknoloji ve sanayi tabanı oluşturulmasına yardımcı olmuştur.

Büyük insan kaynaklarına ek olarak, D-8 ülkeleri önemli doğal kaynaklara da sahiptirler. Bu kaynakların bazıları hali hazırda kullanılmakta, ancak daha henüz kullanıma açılmamış büyük rezervler de bulunmaktadır

Türkiye'nin de üyesi olduğu D-8 üçüncü bölümde daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

5. AFRIKADAKİ BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR

5.1. Afrika'nın Doğu ve Güney Bölgesindeki Ekonomik Entegrasyonlar

5.1.1. Doğu ve Güney Afrika Ekonomik İşbirliği (CBI)

Afrika'nın Doğu ve Güney ile Güney Batısındaki ülkeler ve Hint Okyanusu'ndaki ülkelerden Seyşel Adaları, Komor Adaları, Madagaskar, Mauritius, Angola, Malavi, Mozambik, Botswana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Lesoto, Namibya, Swaziland, Tanzania, Zambiya, Zimbabve, Burundi, Cibuti, Etyopya, Kenya, Ruanda, Somali, Sudan, Uganda'nın oluşturduğu bir ekonomik işbirliği teşebbüsüdür.²²⁷

Kuruluşun amacı COMESA, SADC, ve IOC ülkelerinin birleşme hedefini destekleyerek üyeler arasındaki ticareti, yatırımları ve ödemeleri geliştirmektir.

²²⁷ NEBİOĞLU, a.g.e., s.113-114.

Tarifelerin azaltılarak bölge içi engellerin kaldırılması, faktör hareketliğinin sağlanması, yatırımlar üzerindeki kısıtlamaların gevşetilerek sistemin serbestleştirilmesi hedeflenmiştir.²²⁸

5.1.2. Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA)

1982 yılında üye ülkeler arasında gümrüklerin ve tarife dışı engellerin kaldırılması amacıyla kurulmuş olan Doğu ve Güney Afrika Devletleri Tercihli Ticaret Alanı (Preferential Trade Area for Eastern and South African States: PTA) 1995 yılında ikinci bir aşama olarak ortak pazarı gerçekleştirmek üzere Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı'na (Common Market for Eastern and Southern Africa: COMESA) dönüştürülmüştür.²²⁹

Afrika'nın ikinci en büyük ekonomik bloğu olan COMESA'nın üyeleri Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Eritre, Seyşel Adaları, Angola, Namibya, Sudab, Burundi, Komor Adaları, Cibuti, Etyopya, Kenya, Malawi, Mauritius, Ruanda, Swaziland, Tanzania, Uganda, Zambiya, Madagaskar ve Zimbabve'dir.²³⁰

Kuruluşun amaçları üretim yapısını değiştirmek amacıyla bölgede ticari ve ekonomik işbirliğinin artırılması, birlik içi ticaretin teşvik edilmesi, sanayinin geliştirilmesi, tarım alanında işbirliği yapılması, üyeler arasında bir ortak Pazar

²²⁸ KARLUK, a.g.e., s.535.

²²⁹ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/70gudort.htm>, (15 Temmuz 2004).

²³⁰ NEBİOĞLU, a.g.e., s.114.

oluşturulması ve ticaretin finansmanı kolaylaştıracak bir ticaret ve kalkınma bankasının kurulmasıdır.

Üye ülkelere 1988-1996 yılları arasında her iki yılda bir bölge içi ticarete uygulanan gümrük tarifelerinden %10'luk dilimler halinde indirim yapma çağrısı yapılmıştır. 1996 yılında tarifeler %70 oranında azaltılmıştır. Tarifelerin kalan kısmı 1998 ve 2000 yılları arasında sıfırlanmıştır. Bu dönem bölge içi ticarete uygulanan tarife dışı engeller de kaldırılmıştır.²³¹

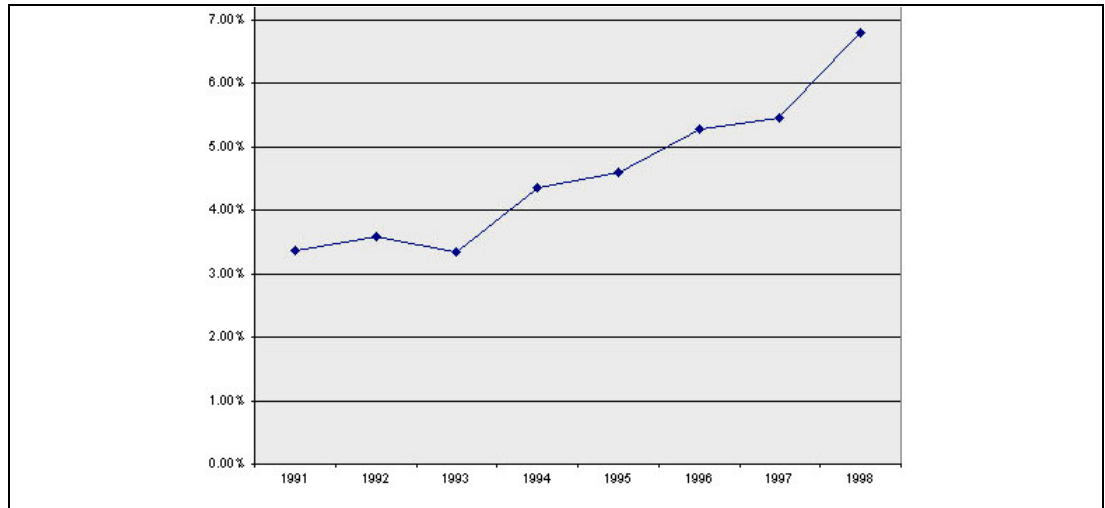
Kabul edilebilir bir büyüme ancak Güney ve Doğu Afrika ülkelerinin entegrasyonunun bir çatı altında toplanabilmesiyle sağlanmıştır. Bölgenin gelişmesi için işbirliği ve kalkınma amaçlı birçok kurum kurulmuştur. Bu kurumların altında şu kuruluşlar da vardır: Burundi'nin Bujumbura kentinde COMESA Ticaret ve Kalkınma Bankası; Zimbabwe'nin Harare kentinde COMESA Takas Evi; Etiyopya'da COMESA Deri Enstitüsü; Zimbabwe'nin Harare kentinde COMESA Metalurji Teknoloji Merkezi; Comesa Sigorta Şirketi. Ayrıca Adalet Mahkemesi de COMESA Anlaşması'yla kurulmuştur.²³²

Takas Evi üye ülkeler arasında milli para birimleriyle yapılan ticaretin gelişmesini desteklemektedir. Hesaplar, PTA Hesap Birimi'nin (UAPTA) yerini alan Doğu ve Güney Afrika Hesap Birimi (ESACU) ile yapılmaktadır. Bir ESACU bir SDR'ye eşit olarak belirlenmiştir.²³³ Örgüt içi İhracatın oranını gösteren aşağıdaki tablo incelendiğinde örgüt içi ticaretin önemli ölçüde artış gösterdiği görülmektedir.

²³¹ KARLUK, a.g.e., s.533-534, <http://www.comesa.int/>, (15 Temmuz 2004).

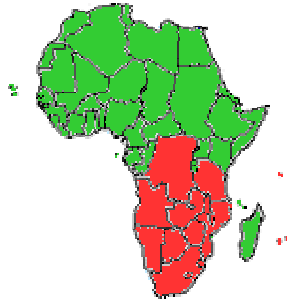
²³² <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/70gudort.htm>, (15 Temmuz 2004).

²³³ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/70gudort.htm>, (15 Temmuz 2004).

Grafik 7: Comesa Örgüt İçi İhracatının Oranı

Kaynak: http://wps.aw.com/aw_todarosmit_econdevlp_8/0,6111,284798-,00.html, (14 Temmuz 2004).

5.1.3. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)

Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (Southern African Development Community: SADC) 1980 yılında Afrika kıtasının güneyinde yer alan Angola, Botsvana, Lesoto, Malavi, Mozambik, Svazilans, Tanzanya, Namibya, Güney Afrika ve Zimbabve arasında bölgenin ekonomik kalkınmasının sağlanması ve topluluğa üye ülkelerin Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağımlılıklarını azaltmak amacıyla kurulmuştur. 1988 yılından sonra ülkeler arasındaki ticaret, bir işbirliği alanı olarak belirlenmiştir. SADC'de sanayi yapısının güçlendirilmesi ile, ulaştırma ve haberleşme, gıda ve tarım sektörlerinde bazı ortak projelerin hayata geçirilmesi konularında bazı başarılar elde edilmiştir.

SADC'ye üye ülkeler kendi aralarında güvenin tesisi, karşılıklı bağımlılık ve uzlaşılabilir alanlarda koordinasyon ve işbirliği ile iktisadi birleşmenin tesisini

amaçlamaktadır. SADC Eylem Programı'nın başlıcaları; Yatırım, Finans ve Ticaret, Ulaşım ve İletişim, Gıda Güvenliği ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi'dir.²³⁴

SADC çeşitli uluslararası ekonomik kuruluşlarla da işbirliği yapmaktadır. 1986 yılında Nordik Konseyi ile ortak bir siyasi bildiri yayınlayarak her iki gruba üye ülkelere arasında daha fazla ekonomik ve kültürel işbirliği yapılmasını öngörölmüştür.²³⁵

5.1.4. Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU)

Güney Afrika Gümrük Birliği'nin (Southern African Customs Union:SACU) Lesoto, Namibya, Svaziland ve Botsvana'nın da aralarında bulunduğu beş üyesi vardır. SACU'da mal ve emek piyasası bütünleşmiştir ve ortak gümrük tarifesi kullanılmaktadır.²³⁶

²³⁴ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/64gneyafr.htm>, (14 Temmuz 2004).

²³⁵ KARLUK, a.g.e., s.534-535; <http://www.sadc.int/>, (15 Temmuz 2004).

²³⁶ KARLUK, a.g.e., s.535; NEBİOĞLU a.g.e., s.116.

5.2. Orta Afrika'daki Bölgesel Entegrasyonlar

5.2.1. Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS)

1992 Angola, Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Ruanda ve Sao Tome ve Principe tarafından kurulan Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nun (Economic Community of Central African States: ECCAS) temel hedefi Orta Afrika'daki bölgesel işbirliğini koordine etmek ve genişletmektir. ECCAS'ın amaçları ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme, üyelere arasında bölgesel ekonomik işbirliğinin geliştirilerek bir Merkezi Afrika Ortak Pazarı yaratmaktır.²³⁷

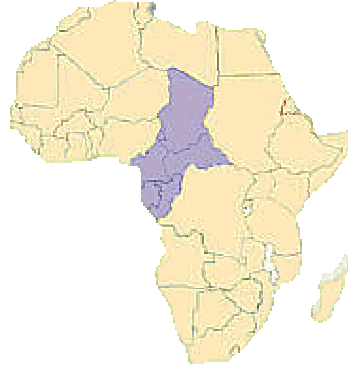
5.2.2. Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (CEPGL)

Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (Communaute Economique des Pays des Grand Lacs: CEPGL) eski Belçika sömürgesi olan ülkelerden Burundi, Ruanda ve Zaire tarafından kurulmuştur. CEPGL Afrika'daki diğer bölgesel ekonomik birleşmelere göre daha az etkindir. Topluluk çerçevesinde sadece ticaretin serbestleşmesi ve sınai projelerinin ortaklaşa yürütülmesi hedeflenmiştir. Tercihli tarife uygulamasına henüz tam olarak geçilememiştir.²³⁸

²³⁷ KARLUK, a.g.e., s.536, <http://www.ceeac-eccas.org/>, (20 Temmuz 2004).

²³⁸ KARLUK, a.g.e., s.534.

5.2.3. Orta Afrika Ülkeleri Gümrük Birliği (UDEAC)

1959 tarihinde Fransa'nın ekvator bölgesinde yer alan kolonileri arasında kurulmuş olan Ekvatorial Gümrük Birliği (Union Douaniere Equatoriale: UDE) isimli kuruluşun üyeler 1964 yılında aralarında işbirliğinin artırılması amacıyla Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği'ni (Economic and Monetary Community of Central Africa: CEMAC, veya Union Douaniere et Economique de l'Afrique Central: UDEAC) kurmuşlardır.

Birlik içinde tek vergi sisteminin uygulanmaya başlamasıyla birlik pazarına ihraç ettikleri ürünler üzerinden bir üretim vergisi almaya başlamışlardır. İthalatçı ülkeler ise, ithal malından hiçbir vergi almamakta, fakat ihracatçı ülkenin ihracattan sağladığı vergilerden belli bir oranda yararlanmaktadırlar. Böylelikle ithalatçı ülkelerin gelir kaybı önlenmektedir.²³⁹

5.3. Batı Afrikada'ki Bölgesel Entegrasyonlar

5.3.1. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community of the West African States: ECOWAS) 1975 yılında Lagos Anlaşması ile Mano Nehri Birliği (MRU) ve Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO) ülkeleri arasında kurulmuştur.

²³⁹ KARLUK, a.g.e., s.532, <http://193.251.137.10/>; http://www.fao.org/tc/tca/pdf/fact_cemac_en.pdf, (15 Temmuz 2004), <http://www.dfa.gov.za/foreign/Multilateral/africa/caemc.htm>, (15 Temmuz 2004).

ECOWAS'a üye olan 16 ülke şunlardır: Cabo Verde, Gambiya, Gana, Gine-Bissau, Nijerya, Togo, Benin, Burkina Faso, Fildişi Kıyısı, Mali, Moritanya, Nijer ve Senegal'dir.

ECOWAS'ın temel amacı üyeler arasında tüm ekonomik faaliyet alanlarının gelişmesi ve işbirliğinin artırılmasıdır. Kuruluşunda 15 yıl içinde gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. ECOWAS üyeleri arasında bölgesel birleşme sağlam bir temele oturmamıştır.²⁴⁰

Batı Afrika ülkeleri vatandaşlarının topluluk içinde serbest dolaşımı için üç aşamalı bir program yakın bir tarihte tamamlanacaktır. Bu program ile kişiler oturma ve şirket kurma hakkına sahip olacaklardır. Topluluk üyesi ülkelerin fiziksel bütünleşmesi, bölgesel karayollarının ve iletişim ağlarının geliştirilmesi ve modernizasyonu sayesinde olacaktır.²⁴¹

Üye ülkeler kendi aralarında ulusal ve yapısal ekonomik uyum reformunun etkisini arttırmak için ülke ekonomileri ve maliye politikaları arasında koordinasyonu ve uyumu sağlamayı hedeflemişlerdir. Böyle bir hedef, ekonomik kalkınmayı ve parasal birliğin kurulmasını kolaylaştıracaktır. Topluluk tarafından kabul edilen para programında, ulusal paraların bölgesel konvertibilitesi gibi orta vadeli hedeflerle, uzun dönemde tek bir para alanı yaratılması hedefi bulunmaktadır.

Ayrıca Topluluk tarafından ulusal elektrik şebekesinin bağlanması, doğalgaz dağıtımı için bölgesel boru hattı döşenmesi, tohum üretim ve hayvan yetiştirme merkezleri kurulması, tarımsal araştırma programları, endüstriyel gelişme için bölgesel master planı, kontrol programlarının koordinasyonu, kırsal su şebekesi, sağlık konularında işbirliği, diploma ve derece denkliğini belirleme gibi bazı sektörel programlar uygulanmıştır. Anlaşmada bölge ekonomisinin entegrasyonu ve gelişimi için, özel ve kamu sektörünün katılımının sağlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Halen Topluluk özel sektöre ait bölgesel bir ticari bankanın (ECOBANK) kurulmasını desteklemektedir. Ayrıca da Batı Afrika İmalatçılar Birlikleri'nin ve de Batı Afrika

²⁴⁰ KARLUK, a.g.e., s.530-31, <http://www.ecowas.int/>, (8 Ağustos 2004).

²⁴¹ <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/38baafrekotop.htm>, (8 Ağustos 2004).

Ticaret Odası'nın federasyon olarak örgütlenmesini istemektedir. Diğer taraftan da Afrika Gazeteciler Birliği'nin, Batı Afrika Gençlik Derneği'nin, Batı Afrika Kadınlar Derneği'nin, Batı Afrika Şoförler Sendikası ve vb. kuruluşların kurulmasını desteklemektedir.²⁴²

5.3.2. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU)

1994 yılında Benin, Burkina Faso, Fildişi Kıyısı, Mali, Senegal ve Togo tarafından kurulmuştur. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği'nin amacı üye ülkelere arasında makroekonomik politikaların koordinasyonu, mali politikaların ve vasıtalı vergilerin, bütçe süreçlerinin, kamu maliyesine ait istatistiklerin uyumlaştırılması yoluyla ekonomik bir birlik kurmaktır.²⁴³

WAEMU uzun dönemde ortak para politikası izlemeyi hedef almıştır. Makroekonomik dengesizlikleri giderilmesi, tasarruf ve yatırımların artırılması, büyümenin hızlandırılması ve fakirliğin giderilmesine çalışmaktadır.²⁴⁴

6. COĞRAFİ BİRLİK ESASINA DAYANMAYAN BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR

6.1. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

İkinci Dünya Savaşı'nda sonra Avrupa'nın onarılmasına yardımcı olmak için kurulmuş olan Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) Avrupa ülkeleri kısa zamanda toparlanıp hızlı bir gelişme sürecine girdiklerinden sonra da görevine son verilmedi. Örgüt dağıtılmamış; Amerika ve Kanada'nın da katılımıyla genişletilmiş ve 1961 yılında imzalanan Paris Anlaşması ile İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) isimli yeni bir örgüte dönüştürülmüştür²⁴⁵.

²⁴² <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/38baafrekotop.htm>, (3 Ağustos 2004).

²⁴³ NEBİOĞLU, a.g.e., s.116-119.

²⁴⁴ KARLUK, a.g.e., s.536.

²⁴⁵ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.479-480, <http://www.oecd.org>, (10 Temmuz 2004).

Paris Anlaşmasında kuruluşun amaçları üç ana başlık altında ele alınmıştır. Bunlar²⁴⁶:

- Üye ülkelerde ekonomik istikrar ve büyümeyi sağlamak,
- Üye olmayan ülkelerde kalkınmayı teşvik etmek,
- Dünya ticaretinin ayırıcıcı olmayan bir temelde gelişmesini sağlamaya çalışmak.

25 ülke OECD'ye üyedir. Bunlar: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksembourg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve ABD²⁴⁷.

OECD'nin en yüksek organı konseydir. Konsey her tür siyasi ve idari kararlarda en üst düzeyde yetki sahibidir. Yılda birkez genellikle Mayıs ayı sonu ya da Haziran ayı başında bakanlar düzeyinde toplanır. Oy birliği ile alınan konsey kararları üye ülkeler için bağlayıcı özelliğe sahiptir. Konseyin altında 14 üyeden oluşan yürütme komitesi vardır. Komitenin 7 üyesi devamlı niteliktedir. Diğer 7 üye ise, sırasıyla diğer ülkeler arasından belirlenir. Yürütme komitesi OECD'nin çalışmalarını izler, konsey toplantılarının hazırlıklarını yapar konsey tarafından kendisine verilen diğer işleri yürütür²⁴⁸.

OECD batılı sanayileşmiş ülkelere arasında birlik, dayanışma ve işbirliği sağlayan, bu ülkelerin ekonomik ve siyasal konularda görüşlerini belirleyip uyumlaştırmaya aracılık eden bir kuruluştur. OECD çerçevesinde yapılan çalışma ve toplantılarda dünya ekonomisindeki gelişmeler ve üye ülkelerin ekonomik ve mali politikaları incelenir ve gözden geçirilir. Görülen temel sorunlar karşısında ortak tutumlar belirlenir ve ulusal politikalarda uyum sağlanarak olumsuz etkilerden kaçınılması yolunda çalışmalar yapılır. OECD her yıl dünya ekonomisindeki genel görünüm ve üye ülkelerin ekonomik gelişmeleri konusunda araştırmalar yaparak yayımlar.²⁴⁹

²⁴⁶ Cem ALPAR-Tuba ONGUN, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Kuruluşlar**, (Ankara-1997), s.227.

²⁴⁷ <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/ulus/63ekoisltes.htm>, (10 Temmuz 2004).

²⁴⁸ DPT, **Dünyada Küreleşme ...**, s.62.

²⁴⁹ SEYİDOĞLU, **a.g.e.**, s.480.

Üye ülkelere tarafından gelişmekte olan ülkelere yapılacak yardımların etkinliğinin artırılması amacıyla bu yardımlar örgüt içinde bu amaçla oluşturulmuş olan Kalkınma Yardım Komitesi tarafından yürütülür. OECD içinde ayrıca çevre kirliliği, enerji sorunları, dünya para sistemi, sermaye hareketleri, ticaretin serbestleşmesi, bilim ve eğitim, sanayi, insan gücü ve istihdam gibi konularda çalışmalar yapmak ve ortak politikalar belirlemek için kurulan çeşitli komiteler bulunur.²⁵⁰

Türkiye'nin de üyesi olduğu OECD'nin Türkiye ile ilişkileri üçüncü bölümde incelenmiştir

6.2. Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC)

Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) 1960 yılında üyelerinin petrol politikalarını birleştirmek ve koordine etmek ve bireysel ve ortak çıkarlarını korumak amacıyla kurulmuştur.²⁵¹ OPEC'in 12 üyesi vardır: Cezayir, Gabon, Endonezya, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Nijerya, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezuela.²⁵²

Bu örgütün petrol fiyatlarına yaptığı büyük artışlar 1970lerde dünya ekonomisi üzerinde derin etkiler doğurmuştur. Ancak 1980lerden sonra örgüt üyeleri arasında dayanışmanın bozulması, petrol tüketimindeki azalma ve örgüt-dışı üyelerin İngiltere, Meksika gibi ülkelerinde sağlanan artışlar OPEC'in Dünya petrol piyasasındaki gücünü zayıflatmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve bunun doğurduğu anlaşmazlıklar örgütün etkinliğinin daha da azalmasına neden olmuştur.²⁵³

6.3. İslam Konferansı Örgütü (İKO)

İslam Konferansı Örgütü 1969 yılında kurulmuştur. İslam ülkeleri arasında sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel alanlarda işbirliğini sağlamak, uluslararası toplantılarda

²⁵⁰ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.480.

²⁵¹ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.481; <http://www.foreigntrade.gov.tr>, (15 Temmuz 2004).

²⁵² <http://www.foreigntrade.gov.tr>, (26 Temmuz 2004).

²⁵³ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.481.

İslam ülkelerinin birlik içinde hareket etmelerine yardımcı olmak gibi amaçları vardır. Bölgesel bir birleşme hareketi olarak coğrafi temele değil, din esasına dayanan bir kuruluş olan İslam konferansına üye olan ülkelerin sayısı 47dir.²⁵⁴

Ekonomik açıdan öteki birleşme türlerine göre daha gevşek ilişkilere bağlı bulunmaktadır. İslam Konferansının Ekonomik ve Ticari, Sosyal, Kültürel olmak üzere üç daimi komitesi vardır. Örgüt çalışmalarını bu komitelere aracılığıyla sürdürmektedir. İslam Dayanışma Fonu ve İslam Kalkınma Bankası da örgütün mali kurumlarını oluşturur.

Örgütün iktisadi işbirliği konularıyla görevli temel birimi Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK)dır. İSEDAK 1981 yılında kurulmuştur ve örgütün üç daimi komitesinden birisidir. Başkanı ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanıdır. İSEDAK'ın görevleri İslam ülkeleri arasında ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirme amacıyla çalışmalar yapmak, öneriler geliştirmek ve İslam Konferansının ekonomik ve ticari konularda almış olduğu kararların uygulamsını izlemektir.²⁵⁵

İSEDAK, İslam Konferansı üyeleri arasında bir tercihli ticaret sistemi, ticaret enformasyon ağı, standartların uyumlaştırılması gibi projeler üzerinde çalışmalar yapmaktadır.²⁵⁶

Temelinde Arap-İsrail anlaşmazlığının yer aldığı siyasi olaylara bir tepki sonucu kurulan İslam Konferansı Teşkilatı (İKT), doğal olarak faaliyetlerine politik bir forum olarak başlamıştır. Bununla birlikte, bu politik hareketin etkinliğinin, ortak ekonomik eylemle bütünleşerek sağlanabileceği fikri de daha ilk yıllarda kabul görmüştür. Nitekim, Şubat 1972'de Üçüncü İslam Dışişleri Bakanları Toplantısında kabul edilen İKT Anayasası (charter)'nda, İslam camiasının ekonomik gelişimi ve üye ülkelerin üretim kapasite ve imkanlarının arttırılması gibi konulara yer verilmiştir. Böylece, İslam Ülkelerinin karşı karşıya buldukları ekonomik ve sosyal sorunların, İKT çerçevesinde

²⁵⁴ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.481-482.

²⁵⁵ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.481.

²⁵⁶ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.481

ele alınması ve üye ülkeleri birbirlerine yakınlaştırmaya yönelik muhtemel işbirliği alanlarının ortaya çıkarılması için zemin oluşmaya başlamıştır.

1974 yılında Lahor'da yapılan İkinci İslam Zirve Konferansı, İKT ekonomik işbirliği açısından önemli bir gelişmeye sahne olmuştur. Zirve Bildirisinde, dünya ekonomisindeki gelişmeler ve üye ülkelerin güncel ekonomik sorunlarına işaret edilerek, İKT üyeleri arasında ekonomik işbirliğine duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır. Bu niyet beyanı, üye ülkeler arasında ekonomik işbirliği faaliyetlerinin başlatılması ve geliştirilmesi yönünde İKT'nin harekete geçmesi için bir işaret olmuştur. Böylece, müteakip Dışişleri Bakanları Konferanslarında çeşitli ekonomik konuları içeren yeni kararlar alınmış ve ekonomik alanda faaliyet gösterecek İKT ihtisas kuruluşları ve organlarının kurulması için girişimler başlatılmıştır.²⁵⁷

Üçüncü Zirve'de Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği ile Enformasyon ve Kültürel İşler alanında çalışan diğer iki Daimi Komite ve ekonomik ve ticari işbirliği alanında faaliyet gösterecek olan İKT Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (COMCEC-İSEDAK)'nin kurulmasının kararlaştırılması da, yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

İSEDAK gündeminde ele alınan ve pek çoğu 1984 yılındaki 1. İSEDAK Toplantısında belirlenmiş bulunan, ticari işbirliğine yönelik proje ve mekanizmalar aşağıda açıklanmıştır. İhracatın Finansmanı Programı (EFS) veya Orta Vadeli Ticaret Finansmanı Mekanizması (Longer Term Trade Financing Scheme - LTTFS İhracat Kredisi Sigortası ve Yatırımların Garantisi Mekanizması Tercihli Ticaret Sistemi (TPSOIC) Ticaret Enformasyon Ağı (TINIC) Çok Taraflı Kliring Birliği Standardların Harmonizasyonu.²⁵⁸

Türkiye'nin de üyesi olduğu ECO üçüncü bölümde daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

²⁵⁷ <http://www.dpt.gov.tr/deigm/ikt/ekonomi.html>İSEDAK, (1 Ağustos 2004).

²⁵⁸ <http://www.dpt.gov.tr/deigm/ikt/ekonomi.html>İSEDAK, (1 Ağustos 2004).

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE’NİN ÜYE OLDUĞU BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR VE TÜRKİYE’NİN BU ENTEGRASYONLAR İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Türkiye’nin üye olduğu bölgesel entegrasyonlar İslam Konferansı Örgütü, Ekonomik İşbirliği Örgütü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, D8 ve OECD’dir. Bu bölümde Türkiye’nin üye olduğu Bölgesel Entegrasyonlar içindeki yeri ve önemi Türkiye’nin bu Bölgesel Entegrasyonlara üye diğer ülkeler arasındaki ticari ilişkileri incelenecektir.

Türkiye’nin 2004 yılı dış ticaret rakamlarına bakıldığında (tablo-15 ve tablo-16) ithalat da %46.8, ihracatta ise %54.6 ile Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye dış ticaretinde en büyük yeri aldığı görülüyor. Yine aynı şekilde OECD ülkeleri ise Türkiye dış ticaretinin %63-4’ünü kapsamaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ticaret ise 2004 rakamları ile son bir yıl içinde %21 ile en yüksek artış gösteren ülke grubu olması yine dikkat çekicidir.²⁵⁹ Bu rakamlar Türkiye’nin Avrupa Birliğine üye olma yolunda istikrarını da göstermektedir.

İncelemekte olduğumuz Türkiye’nin üye olduğu Bölgesel Entegrasyonlarla ticaretine baktığımızda ise Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı üye ülkeleri ile olan ticaretin ihracatın %10.7’u ve ithalatın ise %15.7’sini oluşturarak önemli bir yere sahip olduğunu; Ekonomik İşbirliği Teşkilatı üye ülkeleri ile olan ticaretin ise ithalatın %3,3’ü ve ihracatın %3,4’ü oranlarında kalarak henüz çok düşük bir seviyede olduğunu, ve İslam Konferansı Teşkilatı üyeleri ile olan ticaretin de ithalatın %10,9’u ve ihracatın %16.2’sini kapsayan ciddi bir orana sahip olduğunu görüyoruz.

²⁵⁹ Dış Ticaret Müşterarlığı, **Dış Ticaretin Görünümü-2004**, s.3.

Tablo 15: Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Gruplarına Göre İhracat (2000-2004)

	2000	2001	2002	2003	2004	%
Toplam	27.775	31.334	36.059	47.253	63.075	100
AB ülkeleri	15.086	16.854	19.468	25.899	34.417	54,6
AB ülkeleri(15)	14.510	16.118	18.459	24.484	32.555	51,6
AB ülkeleri(10)	575	736	1.010	1.415	1.862	3,0
Türkiye Serbest Bölgeleri	895	934	1.438	1.928	2.564	
Diğer Ülkeler	11.794	13.546	15.152	19.426	26.094	
Diğer Avrupa	2.433	2.787	3.554	4.857	6.626	
Kuzey Afrika	1.087	1.150	1.267	1.577	2.203	
Diğer Afrika	285	371	430	554	765	
Kuzey Amerika	3.309	3.297	3.596	3.973	5.176	
Orta Amerika ve Karayipler	167	201	197	166	331	
Güney Amerika	120	186	121	131	193	
Yakın ve Orta Doğu	2.573	3.261	3.440	5.465	7.910	
Diğer Asya	1.298	1.331	1.790	2.348	2.543	
Avustralya ve Yeni Zellanda	135	98	122	158	264	
Diğer Ülke ve Bölgeler	385	864	637	197	84	
Seçilmiş Ülke Grupları						
OECD Ülkeleri	19.006	20.616	23.551	30.425	40.444	64,1
KEİ Ülkeleri	2.467	2.932	3.599	5.044	6.776	10,7
ECO Ülkeleri	874	972	1.042	1.569	2.204	3,4
İKT Ülkeleri	3.573	4.197	4.725	7.205	10.207	16,2
EFTA Ülkeleri	324	316	409	538	657	1,04
BDT Ülkeleri	1.649	1.978	2.279	2.963	3.961	6,2
Türk Cumhuriyetleri	572	557	619	899	974	

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 2004, s.284.

Tablo 16: Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Gruplarına Göre İthalat (2000-2004)

	2000	2001	2002	2003	2004	%
Toplam	54.503	41.399	51.554	69.340	97.362	100
AB ülkeleri	27.388	18.949	24.519	33.495	45.434	46,8
AB ülkeleri(15)	26.610	18.280	23.321	31.696	42.353	43,6
AB ülkeleri(10)	777	668	1.198	1.799	3.081	3,2
Türkiye Serbest Bölgeleri	496	303	575	589	811	
Diğer Ülkeler	26.619	22.147	26.461	35.256	51.116	
Diğer Avrupa	7.288	6.613	8.658	11.987	18.355	
Kuzey Afrika	2.257	2.115	2.138	2.519	3.231	
Diğer Afrika	457	704	558	820	1.551	
Kuzey Amerika	4.167	3.390	3.421	3.741	5.067	
Orta Amerika ve Karayipler	80	41	103	169	206	
Güney Amerika	551	410	541	1.012	1.271	
Yakın ve Orta Doğu	3.373	3.016	3.186	4.455	5.579	
Diğer Asya	6.933	4.884	6.530	9.644	15.487	
Avustralya ve Yeni Zellanda	305	232	313	247	302	
Diğer Ülke ve Bölgeler	1.208	741	1.013	662	67	
Seçilmiş Ülke Grupları						
OECD Ülkeleri	35.682	26.011	32.985	43.899	59.572	61,4
KEİ Ülkeleri	6.746	5.553	6.588	9.298	15.325	15,7
ECO Ülkeleri	1.543	1.238	1.548	2.736	3.216	3,3
İKT Ülkeleri	6.321	5.540	6.072	8.195	10.592	10,9
EFTA Ülkeleri	1.155	1.481	2.512	3.396	3.890	3,7
BDT Ülkeleri	5.693	4.630	5.555	7.777	12.890	13,2
Türk Cumhuriyetleri	628	283	468	623	752	

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 2004, s.285.

1. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Avrupa Birliği ile ilişkilerimizin neredeyse 40 yıllık bir geçmişi vardır. Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğunun 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Temmuz 1959'da Topluluğa tam üye olmak için başvurmuştur. Cumhuriyetimizin kurulmasından bu yana, hatta daha öncesinden beri, batılılaşma ile modernleşmenin eştutulması, özellikle ikinci Dünya Savaşından sonra Avrupa kıtasında veya onu merkez olarak kurulan siyasi ve güvenlik oluşumlarının tümüne katılmaya ülkemizi

yönelmiştir. Bu suretle Türkiye, Avrupa Konseyi, OECD ve NATO'ya girmiştir. Aynı neden, Türkiye'yi Avrupa'nın bu en iddialı entegrasyon hareketine karşı kayıtsız kalmamaya sevk etmiştir. Dolayısıyla, Avrupa ile entegrasyonun başlangıçtan itibaren ülkemiz için ekonomikten ziyade politik amaçları olduğu söylenebilir.

Tam üyelik başvurumuza o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından verilen cevapta, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı bildirilmiş ve tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir. Söz konusu anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır²⁶⁰. Ana ilkeleri ve ideolojik temelleri bakımından Roma Anlaşmasına dayanan bu anlaşma ile Türkiye ile AET arasında “ortak üyelik statüsü kurulmuştur”²⁶¹.

Ankara Anlaşmasının önsözünde Türk halkının yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğunun sağlayacağı desteğin ilerdeki bir tarihte Türkiye'nin Topluluğa katılmasına yardımcı olacağı belirtilmektedir. 28. maddede ise, "Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler" denmektedir. Bundan da görüleceği üzere Ankara Anlaşması uyarınca kurulan Türkiye-AB ortaklık ilişkisinin nihai hedefi Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğidir²⁶².

Nihai hedefi Türkiye'nin topluluğa tam üyeliği olan “Ankara Anlaşması”, Türkiye-AB ilişkilerini malların serbest dolaşımı ile sınırlamamakta bunun yanı sıra işgücü, hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamayı, dolayısıyla Türkiye'nin Avrupa Tek Pazarına entegrasyonunu hedeflemektedir. Anlaşmada, “*hazırlık dönemi*”, “*geçiş dönemi*” ve “*son dönem*” olmak üzere üç devre öngörülmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise Gümrük Birliği'nin tamamlanması planlanmıştır²⁶³.

²⁶⁰ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm>, (7 Ağustos 2004).

²⁶¹ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.484.

²⁶² <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm>, (7 Ağustos 2004).

²⁶³ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/1.htm>, (9 Ağustos 2004).

Anlaşmada öngörülen hazırlık dönemi Türk ekonomisini güçlendirmek amacına yönelikti. Bunun için de AT'nin tek yanlı bazı tarife ödünleri vermesi ve mali yardımlarda bulunması öngörülüyordu²⁶⁴. Hazırlık döneminin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren “Katma Protokol” ile geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. “Katma Protokol”ün yürürlüğe girmesi ile başlayan ve karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanan “geçiş dönemi”, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği’ni kademeli olarak yerleştirmeyi hedeflemiştir.²⁶⁵

Gümrük Birliği’nin gerçekleşmesi için Avrupa Topluluğu, 1971 yılından itibaren Gümrük Birliği’nin kapsadığı sanayi mallarında gümrük vergilerini Türkiye lehine sıfırlamıştır. Türkiye ise aynı indirimleri 22 yıllık bir süre boyunca, 1973 yılından başlayarak aşamalı olarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Türkiye, üzerine düşen indirimleri 1978 yılına kadar gerçekleştirmiş, ancak bu yıldan sonra indirimlerin dondurulmasını talep etmiştir²⁶⁶.

O tarihlerde yaygın olan kanaat, AET ile ilişkinin bir çeşit sömürü düzeni kurmakta olduğu, pazarımızı Topluluk ürünlerine açmanın sanayileşmemizi ve kalkınmamızı baltalayacağı, dolayısıyla koruma duvarlarının muhafaza edilmesi gerektiği yolundaydı. Başka bir deyimle, AB ile ortaklık ilişkimizin ve gümrük birliğinin temsil ettiği kalkınma modeli dışarıya açık, bütünleşmeyi öngören bir model iken, 1970’li yılların tamamı boyunca bu modelin tam tersini sembolize eden içe dönük, ithalat ikamesine dayalı politikalar uygulanmıştır. Türkiye kendi yükümlülüklerini yerine getirmemeye ve Toplulukla ilişkilere soğuk bakmaya başlayınca, Topluluk da kendi yükümlülüklerini aksatmaya ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametinde çaba harcamaktan kaçınmaya başlamıştır. İşgücünün serbest dolaşımının 1986’da tamamlanmış olması gerekmesine rağmen henüz gerçekleşmemiş ve telafi edici formüller de geliştirilmemiştir. Mali protokoller ise 1980 yılına dek uygulamaya konmuş ancak, o dönemden bu yana işletilememiş ve gecikmeleri telafi etme yönünde AT açısından bir çözüm oluşturulmamıştır.

²⁶⁴ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.485.

²⁶⁵ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/1.htm>, (2 Ağustos 2004).

²⁶⁶ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm>, (2 Ağustos 2004).

Başlangıçta sadece ekonomik olan sorunlar, 12 Eylül döneminde ve Yunanistan'ın 1980'de Topluluğa tam üye olmasıyla siyasi boyutlar da kazanmaya başlamıştır. Topluluk-Türkiye ilişkileri dondurulmuş ve mali işbirliğine son verilmiştir. Katma Protokolün ise sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmıştır.

1983 yılında Türkiye'de sivil idarenin yeniden kurulması ve 1984 yılından itibaren ülkemizin ithal ikamesi politikalarını hızla terkederek dışa açılma sürecini başlatması ilişkilerimizi yeniden canlandırmıştır. Türkiye bir taraftan 14 Nisan 1987'de AB'ne tam üyelik müracaatında bulunmuş, diğer taraftan ertelenmiş bulunan gümrük vergileri uyum ve indirim takvimini 1988 yılından itibaren hızlandırılmış bir şekilde yeniden yürürlüğe koymuştur.

AB Komisyonu Türkiye'nin müracaatına 18 Aralık 1987 tarihli görüşüyle yanıt vermiştir. Komisyon "Türkiye ile katılım müzakerelerinin hemen başlatılmasının faydalı olmayacağına" kanaat getirerek hem ekonomik hem de siyasi gerekçelerini açıklamıştır. Komisyon ayrıca "Kıbrıs meselesinin" ve Yunanistan ile Türkiye arasındaki ihtilafın "olumsuz etkilerinin" altını çizmiştir. Bununla birlikte, Komisyon görüşünde "Türkiye'nin genelde Avrupa'ya doğru olan dışa açılımını dikkate alarak, Topluluğun Türkiye ile olan işbirliğini devam ettirmesi gerektiğine inandığını" ifade etmiş, ayrıca "Türkiye ile olan ilişkileri derinleştirerek ülkenin siyasi ve ekonomik modernleşme sürecini en kısa sürede tamamlamasına yardımcı olmanın Topluluğun da menfaatine olacağını" belirtmiştir²⁶⁷.

AT Konseyi 5 Şubat 1990 tarihinde Komisyon'un görüşünde belirtilen hususları esas itibariyle benimsemiş ve Komisyon'dan görüşünde belirtilen AB-Türkiye ilişkilerinin güçlendirilmesi gerekliliğine dair ayrıntılı öneriler hazırlamasını talep etmiştir. Komisyon 7 Haziran 1990 tarihinde gümrük birliğinin tamamlanması, mali işbirliğinin başlatılması ve derinleştirilmesi, sınai ve teknolojik işbirliğinin teşvik

²⁶⁷ <http://www.deltur.cec.eu.int/i-gumrukkitap.html> 09.11.2004

edilmesi ve siyasi ve kültürel bağların güçlendirilmesi dahil olmak üzere bir dizi öneriyi benimsemiştir ("Matutes Paketi"). Bu paket Konsey tarafından onaylanmamıştır.

AB Komisyonunun Türkiye ile gümrük birliği sürecinin tamamlanması önerisi tarafımızdan da olumlu değerlendirilmiş ve gümrük birliğinin Katma Protokolde öngörüldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. İki yıl süren müzakereler sonunda 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁶⁸.

Türkiye ile AB arasında iki yıl süren müzakereler sonunda 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) uyarınca, Türkiye-AB Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliğinin yürürlüğe konulması ile Ortaklık ilişkilerimizde Ankara Anlaşmasının 5. Maddesi uyarınca son döneme geçilmiştir²⁶⁹.

1/95 sayılı OKK hükümleri doğrultusunda, Türkiye ile AB arasında sanayi ürünleri ticaretinde gümrük vergileri 1 Ocak 1996 itibarıyla sıfırlanmış ve Türkiye üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamaya başlamıştır.²⁷⁰

Gümrük vergilerinin AB ve EFTA'ya karşı sıfırlanması, üçüncü ülkelere karşı ise OGT seviyesine indirilmesi, Gümrük Birliği öncesinde bir çok sanayi sektöründe, rekabet gücünün bu indirimleri kaldıramayacağı ve bunun sonucunda faaliyetlerine son vermek zorunda kalacakları endişesine yol açmıştır.²⁷¹

GB başladığında, Türk hükümeti, onun düzgün işlemesi için gerekli olan mevzuatın çoğunu uyumlulaştırmış ve koymuştu. O zamandan beri, Türk hükümeti (serbest ticaret ve tekstil anlaşmaları imzalayarak) AB ticaret politikası yönünde önemli mesafe kaydetmiştir. Bununla beraber, Türk hükümetinin önünde, yeni bir Gümrük

²⁶⁸ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.485.

²⁶⁹ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/2.htm>, (9 Ağustos 2004).

²⁷⁰ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm>, (9 Ağustos 2004).

²⁷¹ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/3.htm>, (9 Ağustos 2004).

Yasası'nın yayımlanması, rekabet kurulunun ve telif hakları denetim makamının düzgün biçimde işlemesi, otomobil veya tütün gibi bazı AB ithalatına uygulanan vergi mevzuatındaki ayrımcı uygulamaların kaldırılması ve iki ithalat rejiminin tam olarak uyumlulaştırılması gibi bazı önemli ilave işler vardır. Ancak bu durum, Karar'ın uygulanmasına büyük bir engel teşkil etmemiştir. Doğal olarak, sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar, genellikle uygulama ile ilgili olmuş ve Ankara'daki Komisyon Temsilciliği veya Brüksel'deki Ortak Gümrük Birliği Komitesi ve Ortaklık Konseyi gibi mevcut kanallardan ele alınmıştır²⁷².

Rekabet Kurulu'nun kurulması hakkındaki yasa, 12 Aralık 1994 tarihinde kabul edilmiştir. Fakat, 11 Kurul Üyesi ancak 27 Şubat 1997'de tayin edilmiştir. Kurul'u finanse etmek için, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1994'ten beri şirketlerin sermaye artırım işlemlerinden kesintiler yapmakta (%0,2 oranında) ve bu kesinti miktarlarını faizsiz bir Merkez Bankası hesabında toplamaktadır²⁷³.

Türkiye, sınai mülkiyet hakları konusunda gerekli mevzuatı Gümrük Birliği öncesinde yürürlüğe koymuştu. Patent Enstitüsü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı yarı-resmi bir organ olarak kurulmuştur. Kurulmasından bu yana, başvuranlara (özellikle yabancılara) binlerce patent hakkı verilmiştir. Enstitü, başvuranlara "ticari markalar" ve "tasarım hakları" da vermektedir. Raporlar, Enstitü'nün görevlerini yerine getirmesinden övgüyle bahsetmiştir.

Türkiye, fikri mülkiyet haklarının (temelde, telif haklarının) korunmasıyla ilgili mevzuatı da yürürlüğe koymuştur.

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği tarihten bu güne gerçekleştirilen uyum çalışmaları değerlendirildiğinde; Gümrük Birliğinin tamamlanmasıyla ülkemiz AB ülkeleriyle entegrasyon istikametinde çok önemli bir merhale katetmiştir. En azından, Türk ekonomisi ve sanayi gümrük birliğini tamamlayarak altından kalkamayacak bir yük üstlenmediğini ispatlamış, dolayısıyla tam üyeliğin gerektireceği yükümlülükleri de

²⁷² <http://www.deltur.cec.eu.int/i-gumrukkitap.html> 09.11.2004

²⁷³ <http://www.deltur.cec.eu.int/i-gumrukkitap.html> (09.11.2004)

zaman içinde üstlenebileceğini göstermiştir. Bir yerde Gümrük Birliği ülkemiz için bir test olarak görülebilir. Türkiye, AB ile Gümrük Birliğine girebilmiş tek üçüncü ülkedir. Ticaret açığının önemli ölçüde büyümesine rağmen ekonomi, Gümrük Birliğinden kaynaklanan yükü rahatlıkla kaldırabileceğini göstermiştir. Ancak, Gümrük Birliğinin sorunsuz yürüdüğü de söylenemez. Bir kere, AB Gümrük Birliği ile birlikte ülkemize karşı üstlendiği bazı yükümlülükleri yerine getirmemiştir. AB, Gümrük Birliği kararının kabul edildiği Ortaklık Konseyi toplantısında üstlendiği ve ülkemize 4-5 yıllık bir dönem içinde 2,5 milyar EURO'ya varan mali yardım yapma yükümlülüğünü yerine getirememiş, aynı şekilde kurumsal alanda entegrasyonu kolaylaştırmak amacıyla öngörülen bazı tedbirleri alamamıştır. Bu yükümlülüklerin yerine getirilememiş olmasının başlıca iki nedeni vardır. Birisi Yunanistan'ın, diğeri Avrupa parlamentosunun muhalefettir. Türkiye tabiatıyla bu taahhütlerin yerine getirilmesi üzerinde ısrar etmeye devam etmektedir. Zira bunlar Gümrük Birliği anlaşması paketinin bir parçasını teşkil etmekte olup, yerine getirilmemeleri ilişkimizin dengesini bozma sonucunu doğurmaktadır²⁷⁴.

Bununla birlikte istatistik verilerin ortaya koyduğu sonuçlara göre, AB ile gümrük birliği anlaşmasının imzalanması Türkiye'nin ihracatında beklendiği üzere bir patlama doğurmamıştır²⁷⁵. Bu durum tablo-17'de açık bir şekilde görülmektedir.

²⁷⁴ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/3.htm>, (9 Ağustos 2004).

²⁷⁵ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.279.

Tablo 17:Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı (Milyon Dolar)

Yıllar	Genel					Avrupa Birliği					AB'nin Payı (%)		
	İhracat	Değ.(%)	İthalat	Değ.(%)	İhr/ith	İhracat	Değ.(%)	İthalat	Değ.(%)	İhr/ith	İhracat	İthalat	Hacim
1993	15.348	-	29.429	-	52	7.559	-	13.875	-	54,80	49,50	47,10	48,00
1994	18.105	18,00	23.270	-20,90	77,8	8.635	13,60	10.915	-21,30	79,10	47,70	46,90	47,30
1995	21.636	19,50	35.707	53,40	60,6	11.078	28,30	16.861	54,50	65,70	51,20	47,20	48,70
1996	23. 224	7,30	43.627	22,20	53,2	11.549	4,30	23.138	37,20	49,90	49,70	53,00	51,90
1997	26.261	13,10	48.559	11,30	54,1	12.248	6,10	24.870	7,50	49,20	46,60	51,20	49,60
1998	26.974	2,70	45.921	-5,40	57,7	13.498	10,20	24.075	-3,20	56,10	50,00	52,40	51,50
1999	26.587	-1,40	40.671	-11,40	65,4	14.348	6,30	21.401	-11,10	67,00	54,00	52,60	53,20
2000	27.775	4,50	54.503	34,00	51	14.510	1,10	26.610	24,30	54,50	52,20	48,80	50,00
2001	31.342	12,80	41.399	-24,00	75,7	16.118	11,10	18.280	-31,30	88,20	51,40	44,20	47,30
2002	36.059	15,10	51.553	24,50	69,9	18.459	14,50	23.321	27,60	79,20	51,20	45,20	47,70
2003	47.252	31,00	69.339	34,50	68,1	24.484	32,60	31.695	35,90	77,20	51,80	45,70	48,20
2004*	63.074	33,50	97.361	40,40	64,8	34.417	40,60	45.434	43,30	75,80	54,60	46,70	49,80
2004**	23.738	-	36.843	-	64,4	12.996	-	17.778	-	73,10	54,70	48,30	50,80
2005**	28.972	22,00	45.059	22,30	64,3	15.511	19,40	19.102	7,40	81,20	53,50	42,40	46,80

* 1 Mayıs 2004'tan sonra 25 üyeli AB

** Ocak-Mayıs

Kaynak: [http://www.die.gov.tr/turkish \(24.12.2005\)](http://www.die.gov.tr/turkish (24.12.2005))

10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki’de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve toplantısı Türkiye-AB ilişkileri bakımından bir dönüm noktası olmuştur. Helsinki’de Türkiye’ye resmi olarak adaylık statüsü verilmiş ve adaylığının diğer aday ülkelerle eşit şart ve kriterlerle değerlendirilmesi karara bağlanmıştır. Bu kararlar çerçevesinde Türkiye’nin, diğer adaylar ile beraber reformların hızlandırılması ve desteklenmesi için bir katılım öncesi stratejisinden yararlanması ve katılım öncesi mali yardım için bütün AB kaynaklarının tek bir çerçeve altında koordine edilmesi öngörülmüştür.

Türkiye-AB ilişkileri Helsinki Zirvesi’nin ertesinde ivme kazanmış ve 3 yıllık bir aradan sonra yapılmaya başlanan Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesi toplantılarında adaylık sürecini etkileyen önemli kararlar alınmıştır. Türkiye için ilk katılım Ortaklığı Belgesi’nin 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanması olmuştur. AB Komisyonu tarafından hazırlanan söz konusu belge, Türkiye’nin üyeliğe hazırlanma sürecinde kısa ve orta vadede ilerleme kaydetmesi gereken alanları belirleyen bir yol haritası niteliği taşımaktadır. Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan öncelikler temelinde ülkemiz tarafından hazırlanan “Ulusal Program” ise 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulunda kabul edilmiş ve değerlendirilmek üzere AB Komisyonu’na sunulmuştur.²⁷⁶

12-13 Aralık 2002 tarihli Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde, Türkiye ile ilgili olarak yer alan değerlendirmeler şu şekildedir: Konsey bu çerçevede, Türkiye’nin özellikle son dönemde Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamaya yönelik girişimlerini memnuniyetle karşıladığını ifade etmiş ve yeni Türk hükümetinin bu konudaki kararlılığına işaret ederek, geriye kalan eksikliklerin hem mevzuat hem de uygulama açısından giderilmesi gereğini dile getirmiştir. Ayrıca, 1993 yılında Kopenhag’da kabul edilen siyasi kriterler uyarınca, üyeliğe aday ülkelerin, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlaması gerektiği vurgulanmıştır.²⁷⁷

Zirve Sonuç Bildirgesi’nde Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılması ile ilgili olarak, “AB Komisyonu’nun raporu ve önerisi temelinde, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesi halinde, 2004 Aralık ayında toplanacak

²⁷⁶ <http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~342@nvid~406052,00.asp>, (1 Ağustos 2004).

²⁷⁷ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/4.htm>, (9 Ağustos 2004).

olan Avrupa Konseyi'nin, Türkiye ile AB arasındaki müzakereleri gecikme olmaksızın başlatacağı" ifadesine yer verilmiştir.

Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi AB tarafından revize edilmiş ve Nisan 2003 tarihi itibarıyla onaylanmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye de yeni Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan hususları dikkate alarak Ulusal Program'ını güncelleştirmiş ve yeni Program da 24 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁷⁸

Bu çerçevede, son dönemde T.C. Anayasası'nda yapılan kapsamlı değişiklikler ve diğer yasal düzenleme paketleri ile özellikle siyasi kriterlerin karşılanmasında önemli aşamalar kaydedilmiştir. AB Uyum Paketi adı altında TBMM onayından geçen yasal ve idari düzenlemeler ile bugüne dek AB tarafından eleştiriye konu edilen pek çok alanda düzenlemeye gidilmiş ve demokratikleşme yolunda gerçekleştirilen söz konusu yasal düzenlemeler uygulamaya da yansıtılmaya başlanmıştır.

Son günlerdeki gelişmelere bakıldığında en önemli gelişmelerden bir diğeri ise Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM), demokrasi ve insan hakları alanında eksiklik bulunduğu gerekçesiyle 8 yıldır Türkiye'ye uyguladığı denetim süreci 22 Haziran 2004'de kaldırmasıdır.²⁷⁹ Karar, Ankara'nın AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması açısından da önem taşımaktaydı.

Bu gelişmeler neticesinde heyecanla beklenen ve 16-17 Aralık 2004 tarihinde yapılan Brüksel Zirvesinde, Avrupa Birliği liderleri yoğun görüşmelerin ardından Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararı aldı. Müzakereler 3 Ekim 2005 tarihinde başlayacak ve üyelik hedefi ile yürütülecektir²⁸⁰.

Türkiye müzakerelerin başlamasından önce AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği uyum protokolünü imzalamayı kabul etti. Buna karşılık AB protokolün imzalanmasının Kıbrıs'ın resmen tanınması anlamına gelmeyeceğinin altını çizdi. Bu

²⁷⁸ <http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~342@nvid~406052,00.asp>, (10 Ağustos 2004).

²⁷⁹ <http://www.ntvmsnbc.com/news>, (22 Haziran 2004).

²⁸⁰ <http://www.ankara.diplo.de/tr>, (22 Aralık 2005).

şekilde Türkiye ile Kıbrıs'ın arasındaki ilişkilerin normalleşmesi yönünde bir adım atılmış oldu.

Ve nihayet 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'ta toplanan AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, Aralık 2004 tarihinde AB Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı Sonuç Bildirgesinden aldığı yetki ile 'Müzakere Çerçeve Belgesini' onaylamış bulunmaktadır. Yani AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, Türkiye ve AB için tarihi bir karar vererek, Türkiye ile müzakerelerin başladığını deklare etmiştir. Bu Türkiye'nin 40 yıllık rüyasının gerçeğe dönüşmesi için atılmış çok büyük bir adımdır.

Müzakerelerin başlamasından önceki çalışma olan "Tarama Süreci"nde Avrupa Komisyonu ile birlikte AB müktesebatının başlıkları detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu süreçte, ulusal mevzuatımız ile AB müktesebatı karşılaştırılarak, uyumlu mevzuat yanında değişiklik gerektiren ve yürürlükten kaldırılması gereken mevzuatın tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu süreç sonunda Avrupa Komisyonu belli bir başlık için yürütülen tarama süreci sonunda, o başlık kapsamına giren mevzuatımızın AB müktesebatına uyum düzeyini ve uygulama kapasitesini yeterli gördüğünde, o müktesebat başlığının müzakereye açılmasını önerecek ve bundan sonra ikinci aşama olan fiili müzakerelere geçilecektir²⁸¹.

Tarama çalışmasında iki etapta yapılacaktır. Tanıtıcı Tarama denen ilk etapta Avrupa Komisyonu, ilgili mevzuat hakkında bilgi verecek, Ayrıntılı Tarama denilen ikinci etapta ise, kurumlarımız tarafından ilgili ulusal mevzuatımız ve görüşlerimiz Avrupa komisyonuna iletilecektir. Türkiye ile yapılacak müzakerelerin 35 müktesebat başlığı altında yürütülmesi öngörülmektedir. Taraması tamamlanan fasıllarda Komisyonun önerisi ve 25 üye ülkenin onayı ile fiili müzakerelere geçilecektir. Herhangi bir fasılda müzakerelerin fiili olarak başlaması için tüm tarama sürecinin tamamlanması beklenmeyecek, bir yandan tarama süreci devam ederken bir yandan da bazı fasıllarda fiili müzakereler yapılacaktır²⁸².

²⁸¹ <http://www.gumruk.gov.tr/Gumruk/DosyaUpload/ab/muzakere/taramafaal.prf>, (22 Aralık 2005).

²⁸² <http://www.gumruk.gov.tr/Gumruk/DosyaUpload/ab/muzakere/taramafaal.prf>, (22 Aralık 2005).

Türkiye'nin AB ile birleşmek için 40 yılı aşkın bir süredir uğraş vermesi aslında ekonomik olmaktan çok siyasi bir eğilimdir ama buna rağmen AB ile ekonomik ilişkilerimizi incelediğimizde AB'nin Türkiye için hem siyasi, hem de ekonomik olarak ne kadar önemli bir birlik olduğu daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin 2004 yılı dış ticaret rakamlarına bakıldığında ithalat da %46.7 ve 45.434 milyar dolar , ihracatta ise %54.6 ve 34.417 milyar dolar ile Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye dış ticaretinde en büyük yeri aldığı görülmektedir.(Tablo: Türkiye'nin AB ile Ticareti ve Mal Gruplarına Göre Dağılımı)

AB Türkiye arasında devam edegelen ticari ilişkilere baktığımızda dikkat verilmesi gereken en önemli konuyu 1995 yılında girilen Gümrük Birliğidir. Gümrük Birliğinin Türkiye'nin AB'ye olan dış ticareti üzerinde etkileri kısa vadede olumsuz bir tablo çizmişse de, uzun vadede aradan geçen zamanla hem ithalatta hem de ihracatta olumlu etkileri görülmektedir.²⁸³ (Tablo-18, Şekil-4, şekil-5 Türkiye'nin AB ile Mal Ticareti) Ama bütün bu gelişmelere rağmen Türkiye'nin Gümrük Birliğinden beklediği ihracat artışı tahmin edilenin altında kalmıştır. Tablo-19'da Türkiye'nin AB ile ülke bazında ticaret hacimleri görülmektedir. Türkiye AB Hizmet Sektörü Ticaretinde de son yıllarda bir hacim artışı vardır. (Şekil-6: Türkiye AB Hizmet Sektörü Ticareti) Ve yine önemli bir gösterge olan AB Türkiye'ye Dış Yatırımlarında da artış vardır. (Şekil-7: AB Türkiye'ye Dış Yatırımı)

²⁸³ YİĞİT, a.g.e., s.104.

Tablo 18: Türkiye'nin AB ile Ticareti ve Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar)**İHRACAT**

Yıllar	Yatırım			Ara Mal			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay%	Değ.(%)	Değer	Pay%	Değ.(%)	Değer	Pay%	Değ.(%)	
1994	252	2,9	-	2.805	32,5	-	5.577	64,6	-	8.635
1995	318	2,9	26,2	3.528	31,8	25,8	7.232	65,3	29,7	11.078
1996	396	3,4	24,5	3.727	32,3	5,6	7.425	64,3	2,7	11.549
1997	423	3,5	6,8	4.105	33,5	10,1	7.721	63,0	4,0	12.248
1998	489	3,6	15,6	4.612	34,2	12,4	8.397	62,2	8,8	13.498
1999	631	4,4	29,0	4.981	34,7	8,0	8.737	60,9	4,0	14.348
2000	666	4,6	5,5	5.203	35,9	4,5	8.631	59,5	-1,2	14.510
2001	960	6,0	44,1	5.751	35,7	10,5	9.359	58,1	8,4	16.118
2002	1.274	6,9	32,7	5.834	31,6	1,4	11.330	61,4	21,1	18.459
2003	2.077	8,5	63,0	7.431	30,4	27,4	14.929	61,0	31,8	24.484
2004*	3.776	11,0	81,8	10.772	31,3	45,0	19.759	57,4	32,4	34.417
2004**	1.382	11,0	-	4.097	31,5	-	7.477	57,5	-	12.996
2005**	2.031	13,0	47,0	4.924	31,7	20,2	8.524	55,0	14,0	15.511

* 1 Mayıs 2004'tan sonra 25 üyeli AB

** Ocak-Mayıs

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/turkish> (24.12.2005)**İTHALAT**

Yıllar	Yatırım			Ara Mal			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay%	Değ.(%)	Değer	Pay%	Değ.(%)	Değer	Pay%	Değ.(%)	
1994	3.209	29,4	-	6.912	63,3	-	795	7,3	-	10.915
1995	4.831	28,7	50,5	10.539	62,5	52,5	1.491	8,8	87,5	16.861
1996	7.388	31,9	52,9	12.880	55,7	22,2	2.870	12,4	92,5	23.138
1997	7.327	29,5	-0,8	14.009	56,3	8,8	3.535	14,2	23,2	24.870
1998	7.182	29,8	-2,0	13.270	55,1	-5,3	3.622	15,0	2,5	24.075
1999	6.069	28,4	-15,5	11.823	55,2	-10,9	3.525	16,5	-2,7	21.401
2000	7.254	27,3	19,5	14.116	53,0	19,4	5.114	19,2	45,1	26.610
2001	4.317	23,6	-40,5	11.168	61,1	-20,9	2.595	14,2	-49,3	18.280
2002	5.361	23,0	24,2	14.417	61,8	29,1	3.196	13,7	23,2	23.321
2003	6.999	22,1	30,6	19.233	60,7	33,4	5.147	16,2	61,0	31.695
2004*	10.672	23,5	52,5	26.819	59,0	39,4	7.613	16,8	47,9	45.434
2004**	4.079	22,9	-	10.451	58,8	-	3.086	17,4	-	17.778
2005**	4.421	23,1	8,4	11.835	62,0	13,2	2.778	14,5	-10,0	19.102

* 1 Mayıs 2004'tan sonra 25 üyeli AB

** Ocak-Mayıs

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/turkish> (24.12.2005)

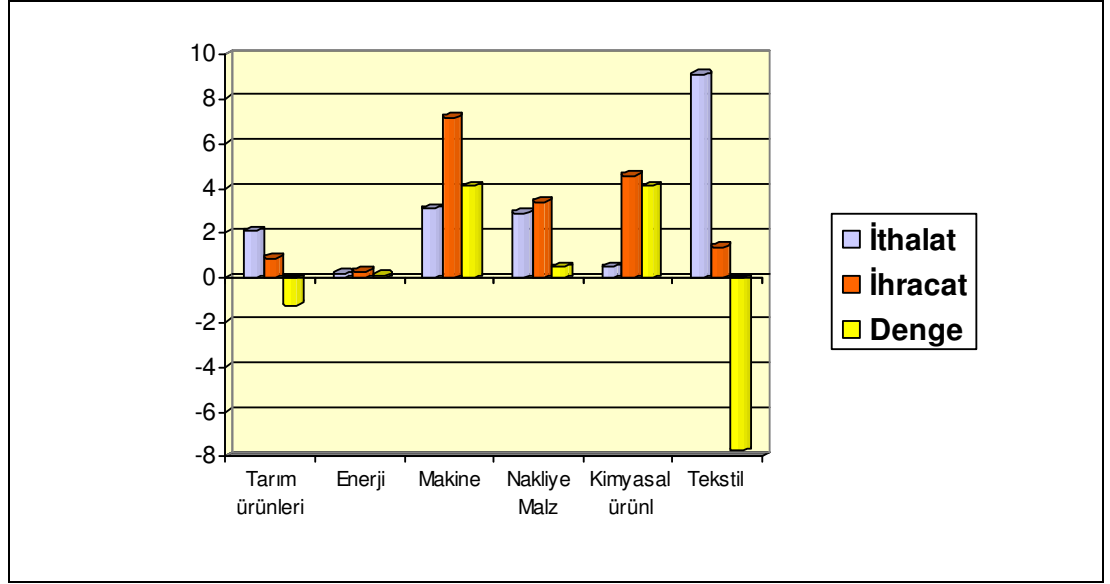
Tablo 19: Türkiye'nin Dış Ticaretinde Avrupa Birliği Ülkelerinin Dağılımı (Milyon Dolar)

Ülke	2003						2004						2004*						2005*						Değişim % 04/05		
	İhr	İth	Hac	İhr%	İth%	Hac%	İhr	İth	Hac	İhr%	İth%	Hac%	İhr	İth	Hac	İhr%	İth%	Hac%	İhr	İth	Hac	İhr%	İth%	Hac%	İhr	İth	Hac
Almanya	7.484	9.452	16.939	28,9	28,2	28,5	8.745	12.515	21.260	25,4	27,5	26,6	3.399	4.881	8.280	26,2	27,5	26,9	3.813	5.235	9.048	24,6	27,4	26,1	12	7	9
İtalya	3.193	5.471	8.664	12,3	16,3	14,6	4.627	6.865	11.492	13,4	15,1	14,4	1.630	2.659	4.289	12,5	15,0	13,9	2.186	2.912	5.098	14,1	15,2	14,7	34	10	19
İngiltere	3.670	3.500	7.170	14,2	10,4	12,1	5.543	4.317	9.860	16,1	9,5	12,3	2.050	1.667	3.717	15,8	9,4	12,1	2.296	1.843	4.139	14,8	9,6	12,0	12	11	11
Fransa	2.826	4.164	6.990	10,9	12,4	11,8	3.668	6.201	9.869	10,7	13,6	12,4	1.490	2.559	4.049	11,5	14,4	13,2	1.593	2.321	3.914	10,3	12,2	11,3	7	-9	-3
Hollanda	1.525	1.656	3.181	5,9	4,9	5,4	2.137	1.908	4.045	6,2	4,2	5,1	787	754	1.541	6,1	4,2	5,0	1.107	837	1.944	7,1	4,4	5,6	41	11	26
Belçika/luk	898	1.890	2.788	3,5	5,6	4,7	1.202	2.524	3.726	3,5	5,6	4,7	417	1.053	1.470	3,2	5,9	4,8	574	970	1.544	3,7	5,1	4,5	38	-8	5
İspanya	1.789	2.003	3.792	6,9	6,0	6,4	2.616	3.249	5.865	7,6	7,2	7,3	994	1.265	2.259	7,6	7,1	7,3	1.200	1.302	2.502	7,7	6,8	7,2	21	3	11
Avusturya	473	824	1.297	1,8	2,5	2,2	560	1.070	1.630	1,6	2,4	2,0	198	465	663	1,5	2,6	2,2	262	376	638	1,7	2,0	1,8	32	-19	-4
Yunanistan	920	427	1.347	3,6	1,3	2,3	1.170	594	1.764	3,4	1,3	2,2	467	207	674	3,6	1,2	2,2	482	267	749	3,1	1,4	2,2	3	29	11
Danimarka	454	345	799	1,8	1,0	1,3	637	342	979	1,9	0,8	1,2	248	135	383	1,9	0,8	1,2	288	198	486	1,9	1,0	1,4	16	47	27
İsveç	457	822	1.279	1,8	2,5	2,2	560	1.118	1.678	1,6	2,5	2,1	197	384	581	1,5	2,2	1,9	263	643	906	1,7	3,4	2,6	34	67	56
Portekiz	315	155	470	1,2	0,5	0,8	395	236	631	1,1	0,5	0,8	148	73	221	1,1	0,4	0,7	167	138	305	1,1	0,7	0,9	13	89	38
İrlanda	261	501	762	1,0	1,5	1,3	432	700	1.132	1,3	1,5	1,4	143	268	411	1,1	1,5	1,3	180	264	82	1,2	1,4	0,2	26	-1	-80
Finlandiya	214	479	693	0,8	1,4	1,2	256	708	964	0,7	1,6	1,2	90	257	347	0,7	1,4	1,1	137	373	120	0,9	2,0	0,3	52	45	-65
AB 15 toplamı	24.484	31.695	56.179	94,5	94,6	94,6	32.555	42.353	74.908	94,6	93,2	93,8	12.258	16.627	28.885	94,3	93,5	93,9	14.548	17.679	32.227	93,8	92,6	93,1	19	6	12
Çek cum.	188	443	631	0,7	1,3	1,1	222	654	876	0,6	1,4	1,1	83	256	339	1,6	1,4	1,1	113	289	402	0,7	1,5	1,2	36,1	12,9	18,6
Estonya	23	13	36	0,1	0,0	0,1	35	44	79	0,1	0,1	0,1	19	18	37	0,1	0,1	0,1	11	28	39	0,1	0,1	0,1	-42,1	55,6	5,4
Kıbrıs rum kes.	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Letonya	26	1	27	0,1	0,0	0,0	38	1	39	0,1	0,0	0,0	17	0	17	0,1	0,0	0,1	24	0	24	0,2	0,0	0,1	41,2	0,0	41,2
Litvanya	85	135	220	0,3	0,4	0,4	122	170	292	0,4	0,4	0,4	47	64	111	0,4	0,4	0,4	59	49	108	0,4	0,3	0,3	25,5	23,4	-2,7
Macaristan	284	416	700	1,1	1,2	1,2	349	705	1.054	1,0	1,6	1,3	128	259	387	1,0	1,5	1,3	144	329	473	0,9	1,7	1,4	12,5	27,0	22,2
Malta	156	72	228	0,6	0,2	0,4	98	72	170	0,3	0,2	0,2	44	20	64	0,3	0,1	0,2	97	38	135	0,6	0,2	0,4	120,5	90,0	110,9
Polonya	486	415	901	1,9	1,2	1,5	697	996	1.693	2,0	2,2	2,1	279	374	653	2,1	2,1	2,1	336	460	796	2,2	2,4	2,3	20,4	23,0	21,9
Slovakya	59	205	264	0,2	0,6	0,4	108	232	340	0,3	0,5	0,4	57	79	136	0,4	0,4	0,4	42	148	190	0,3	0,8	0,5	-26,3	87,3	39,7
Slovenya	102	93	195	0,4	0,3	0,3	188	203	391	0,5	0,4	0,5	53	73	126	0,4	0,4	0,4	125	72	197	0,8	0,4	0,6	135,8	-1,4	56,3
Yeni Üyeler Top.	1.409	1.793	3.202	5,4	5,4	5,4	1.857	3.077	4.934	5,4	6,8	6,2	727	1.143	1.870	5,6	6,4	6,1	951	1.413	2.364	6,1	7,4	6,8	31,0	24,0	26,0
AB 25 toplamı	25.898	33.494	59.392	100,0	100,0	100,0	34.417	45.434	79.851	100,0	100,0	100,0	12.996	17.778	30.774	100,0	100,0	100,0	15.511	19.102	34.613	100,0	100,0	100,0	19,4	7,4	12,5

* Ocak-Mayıs

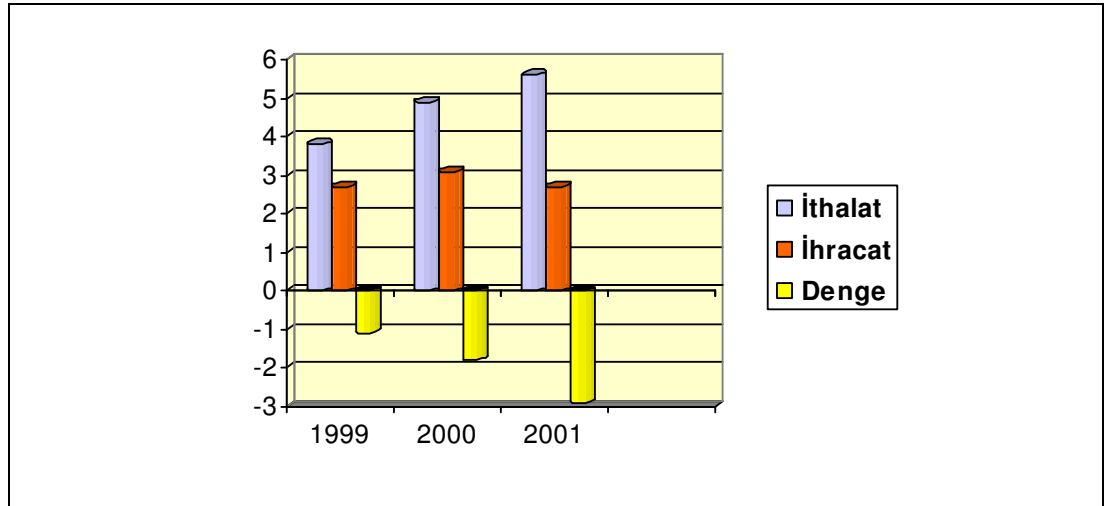
Kaynak: <http://www.die.gov.tr/turkish> (24.12.2005).

Şekil 4: AB'nin Türkiye ile Ürün Bazında Mal Ticareti (2002)
(Bio Ecu/Euro)

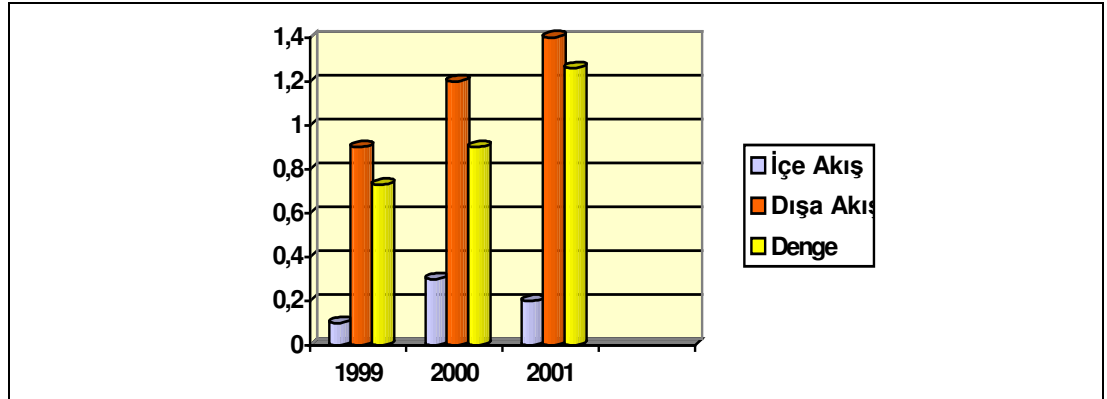
Kaynak: <http://europa.eu.int>, (15 Temmuz 2004).

Şekil 5: Türkiye-AB Hizmet Sektörü Ticareti
(Bio Ecu/Euro)

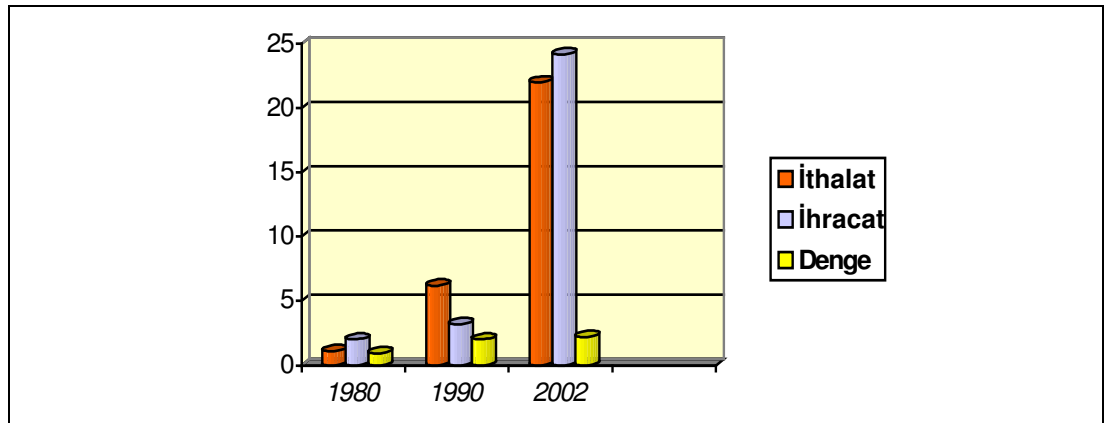
Kaynak: <http://europa.eu.int>, (15 Temmuz 2004).

Şekil 6: AB-Türkiye'ye Dış Yatırımı
(bio/ecu)

Kaynak: <http://europa.eu.int>, (15 Temmuz 2004).

Şekil 7: Avrupa Birliğinin Türkiye İle Mal Ticareti
(Bio Ecu/Euro)

Kaynak: <http://europa.eu.int>, (15 Temmuz 2004).

2. TÜRKİYE-EFTA İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin AT'ye yaptığı tam üyelik başvurusunun ilk aşamada olumlu karşılık görmemesi ve dünyada ortaya çıkan ekonomik ve siyasal gelişmeler karşısında Türkiye de dış ticaretini değişik ülke ve gruplara doğru yönlendirmeye çalışmaktadır. AT ile EFTA arasında bir Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) kurulmasına ilişkin görüşmelerin sürdürülmesi sırasında Türkiye'de, karşı taraftan gelen talep üzerinde benzer düzenlemelerde bulunmak üzere EFTA ile görüşmeler başlamıştır. Sonuç olarak 10 Aralık 1991 tarihinde Cenevre'de Türkiye-EFTA Serbest Ticaret ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.

Bu Serbest Ticaret Anlaşması Türkiye ve EFTA arasında sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Anlaşmaya göre EFTA Türkiye kaynaklı sanayi ürünleri ithalatına uyguladığı gümrük tarifeleri ile eş etkili vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmaktadır. Ancak tekstil ve diğer bazı hassa mallarda adı geçen vergiler 1999'a kadar aşamalı bir biçimde kaldırılmıştır. Buna karşılık Türkiye'de Katma Protokol çerçevesinde AB'ye karşı sanayi malları konusunda üslendiği gümrük tarifeleri ve eş etkili vergilerin indirilmesi yükümlülüklerini EFTA üyelerine de yaygınlaştıracaktır. Anlaşmada ayrıca AT-Türkiye Ortaklık Anlaşması'nda kapsanmayan (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun konusuna giren) kömür ve çelik ürünleri alanında da EFTA'nın Türkiye'ye tek yanlı bazı ödümler vermesi öngörülmüştür.²⁸⁴

EFTA'nın ortak bir tarım politikası bulunmadığı için Türkiye-EFTA Serbest Ticaret ve İşbirliği Anlaşması tarım kesimini kapsama. Bununla birlikte söz konusu anlaşmada Türkiye ve AFTA üye ülkeleri arasında karşılıklılık ilkesine dayalı olarak ikili anlaşmalar yapılması öngörülmüştür. Bunun üzerine tarım ürünleri ticaretini düzenlemek amacıyla Türkiye ve EFTA üyeleri arasında ikili anlaşmalar yapılmış ve bu anlaşmalar 1992 yılı içinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşmalarla EFTA üyeleri Türkiye'den ithal ettikleri tarım ürünleri üzerindeki gümrük tarifelerini ve eş etkili vergileri kısmen veya tamamen kaldırmakta ve Türkiye AB'ye karşı uyguladığı vergi oranlarını onlara da uygulamayı kabul etmektedir.²⁸⁵

Serbest Ticaret Anlaşmasından sonraki Türkiye'nin EFTA üyesi ülkelerle ticaretine baktığımızda hem ithalatın, hem de ihracatın önemli oranda arttığını görmekteyiz. Türkiye'nin EFTA ülkeleri ile dış ticaret hacmi 1991 yılından 2003 yılına kadar 600 milyon dolar civarlarından 1600 milyon dolar civarlarına çıkarak neredeyse 3 kat artmıştır.

Ülkeler bazında baktığımızda ise Serbest Ticaret Anlaşması imzalandıktan sonra son 10 yıl içinde Türkiye'nin İzlanda ile ithalatı % 143,5, Norveç ile ithalatı % 57,6 ve İsviçre ile ithalatı % 21,6 artmıştır, ve bütünsel olarak EFTA'ya ithalatı % 37,4 artmış; ve ayrıca İzlanda'ya ihracatı % 37,7, Norveç'e ihracatı %30,4, İsviçre'ye ihracatı %

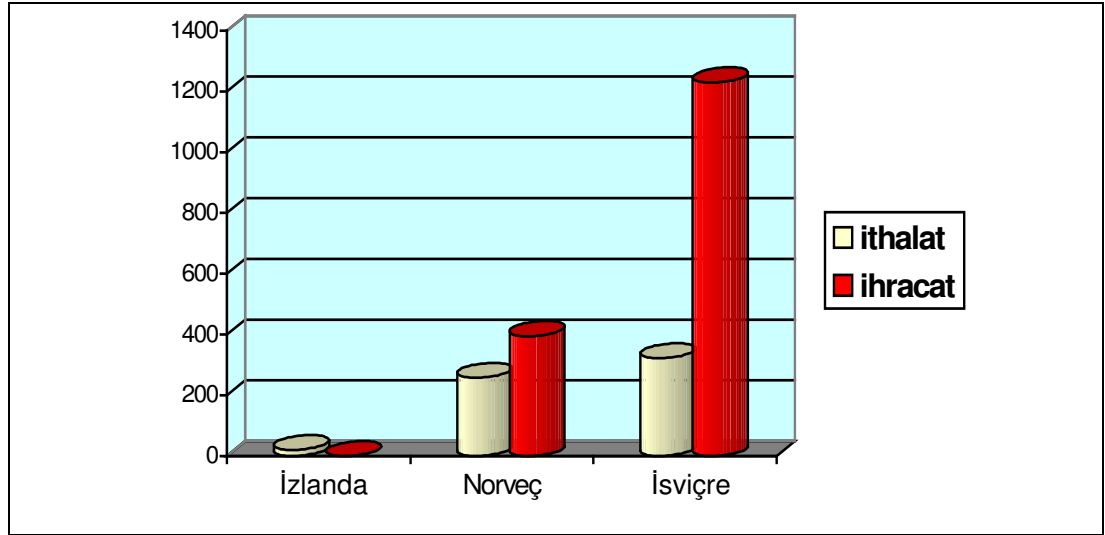
²⁸⁴ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.491-492.

²⁸⁵ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.492.

19,8, ve bütünsel olarak EFTA'ya ihracatı % 22,3 oranında artmıştır. Bu artışlar çok önemli artışlardır.

Şekil 8: EFTA Ülkelerinin Türkiye ile Ticareti

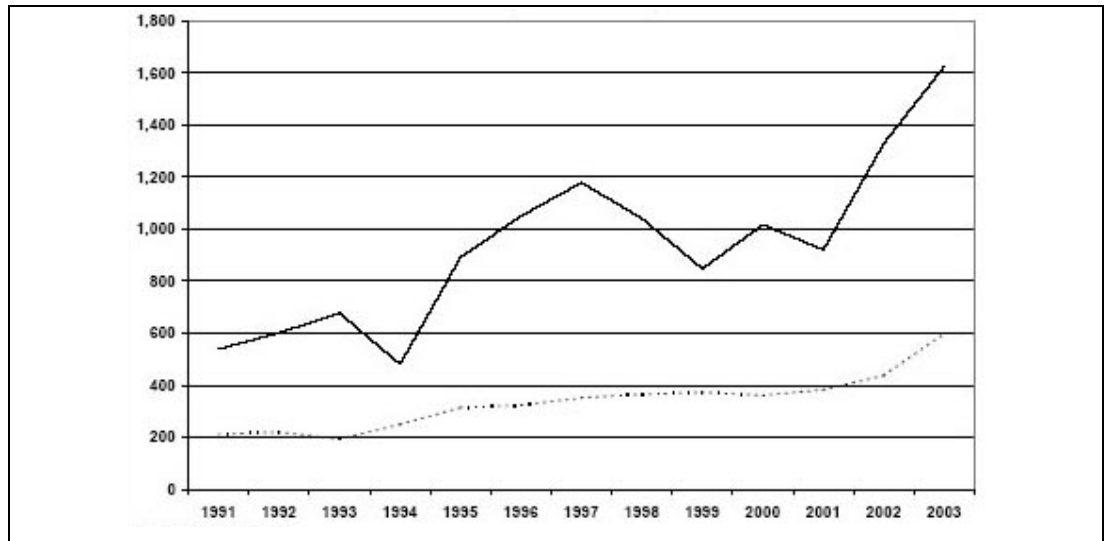
(2003-milyon ABD doları)

Kaynak: <http://secretariat.efta.int/Web/ExternalRelations/TradeStats/>, 19 Temmuz 2004.

Grafik-8: EFTA Üye Ülkelerinin Türkiye ile Ticareti 1991-2003

(milyon ABD \$)

(Düz çizgiler: ihracat, Kesik Çizgiler: ithalatı gösterir)

Kaynak: <http://secretariat.efta.int/Web/ExternalRelations/TradeStats/>, 19 Temmuz 2004.

Tablo 20: EFTA Üye Ülkelerinin Türkiye ile Ticareti

	2000	2001	2002	2003	2001/00	2002/01	2003/02
	milyon ABD \$				Yüzde değişim		
İTHALAT							
İzlanda	0,006431	0,006639	0,008308	0,020232	3,2	22,1	143,5
Norveç	0,115595	1,153393	0,163736	0,258013	-0,2	41,9	57,6
İsviçre	0,238446	0,260244	0,264831	0,321974	9,1	1,8	21,6
EFTA	0,360473	0,382276	0,436875	0,600219	6,0	14,3	37,4
EFTA toplam ticaretindeki oranı	0,30 %	0,33%	0,37%	0,43%			
İHRACAT							
İzlanda	0,001348	0,796	0,927	0,001276	-41,0	16,6	37,7
Norveç	0,182011	0,205037	0,302911	0,395029	12,7	47,7	30,4
İsviçre	0,833309	0,714193	1,025542	1,625287	-14,3	43,6	19,8
EFTA	1,016669	0,920026	1,329	1,625287	-9,5	44,5	22,3
EFTA toplam ticaretindeki oranı	0,72%	0,65%	0,88%	0,95%			

Kaynak: <http://secretariat.efta.int/Web/ExternalRelations/TradeStats/>, 19 Temmuz 2004.

3. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ (KEİB-BSEC)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikri, 1980'li yılların sonunda Doğu Avrupa Ülkeleri ve Sovyetler Birliği'ndeki değişim sürecinin hızlandığı bir dönemde doğmuştur. Hammadde ve enerji kaynakları yönünden çok zengin olan eski Sovyetler Birliği'nde savunma ve uzay sanayi gibi alanlara yatırım yapılmış, buna karşılık başta tüketim malları olmak üzere insana yönelik yatırımlar ihmal edilmiştir. Türkiye ise eski Sovyetler Birliği'nin çok fazla ihtiyaç duyduğu ve Batı ülkelerinde pazarlamada güçlük çekebileceği gıda ve tüketim mallarına sahip bulunmaktadır. Sanayileşmede önemli bir aşama kaydeden ve yeni bir atılıma hazırlanan Türkiye yanıbaşındaki bu hammadde ve enerji kaynaklarına, eski Sovyetler Birliği ise gıda ve tüketim mallarına ihtiyaç duymaktadır. Bütün bu yeni koşullar Karadeniz Havzası'ndaki diğer ülkeler için de geçerlidir. Üstelik Sovyetler Birliği'nde bir çok Türk Cumhuriyetleri'nin bulunması, ilişkilerin geliştirilmesinde temel etken olabilmektedir.

Değinen tüm bu gelişmeler, Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve bölgesel bütünleşme girişimi için uygun bir ortam oluşturmuştur. KEİ fikri böyle bir ortamda ortaya atılmıştır.

KEİ, dünyada küreselleşme ve bölgesel düzeyde uluslararası bütünleşme yönünde, siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanma sürecinin bir ürünüdür. Doğu Avrupa'da, ekonomik boyutta serbest piyasa ekonomisine ve siyasal boyutta çoğulcu demokrasiye geçiş sürecinin yarattığı ortamda, konumunu ve zamanlamasını bulan KEİ fikri, öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı bir bölgesel ekonomik işbirliği girişimidir.

Başlangıçta KEİ'nin amacının Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak bir "serbest ticaret bölgesi" kurulması olduğu belirtilmiş, ancak daha sonra yapılan toplantılarda bu girişimin "ekonomik işbirliği" çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir girişim olarak nitelendirilmiştir.

KEİ'nin ilk kurucu üyeleri Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, eski Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'dır. Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine, Bağımsız Devletler Topluluğu olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan kurucu üye sıfatıyla katılmışlardır. Daha sonra Karadeniz'de kıyısı olmayan Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye olarak katılmıştır. Günümüzde bu entegrasyon 350 milyon nüfusa sahiptir ve 22 milyon kilometre karelik bir alanı kaplamaktadır²⁸⁶.

KEİ ile ilgili ilk toplantı Türkiye'nin girişimi ile 19 Aralık 1990'da Ankara'da yapılmıştır. Türkiye, eski Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'ın resmi delegelerinin yanısıra, eski Sovyetler Birliği Heyeti içinde; Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan Cumhuriyetleri'nin Dışişleri Bakan Yardımcıları yer almıştır. Toplantıda taraflar, Türkiye tarafından hazırlanan ve önerilen işbirliğinin temel prensiplerini kapsayan taslak üzerinde çalışmışlar, sonuç bildirgesinde "Karadeniz Ekonomik İşbirliği" nin kurulmasında anlaşmaya vardıklarını resmen açıklamışlardır. 12-13 Mart 1991 tarihlerinde Bükreş'te, 23-24 Nisan 1991 tarihlerinde Sofya'da uzman düzeyinde toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılarda KEİ'nin amaçları ve prensipleri üzerinde ortak bir anlaşmaya varılmıştır. 11-12 Temmuz 1991 tarihlerinde yapılan toplantıda, KEİ Anlaşması metni üzerindeki çalışmalar sonuçlandırılarak, imzaya hazır hale getirilmiştir. Moskova toplantısında taraflar, KEİ Anlaşması'nın yakın bir gelecekte Türkiye'de yapılacak bir toplantıda imzalanması konusunda anlaşmaya varmışlardır.

²⁸⁶ ERTÜRK, a.g.e., s.276.

3 Şubat 1992 tarihinde Türkiye'de; Türkiye, Rusya Federasyonu, Romanya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Moldova Bakan düzeyinde, Ukrayna ve Bulgaristan ise Dışişleri düzeyinde katılarak, KEİ ile ilgili temel belgeyi parafe etmişleridir.

KEİ Anlaşması, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Zirve Toplantısı'nda dokuz üye ülkenin yanısıra, Yunanistan ile Arnavutluk'un da kurucu üye olarak katıldığı onbir ülkenin devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanarak, resmen işlerlik kazanmıştır

Karadeniz Ekonomik İşbirliği kuruluş sözleşmesini oluşturan Boğaziçi Deklarasyonu 1992 tarihinde Türkiye, Rusya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna devletleri tarafından imzalanmıştır. KEİ, bundan böyle hükümetler boyutunun yanısıra, parlamenterler, özel sektörler, belediyeler ve hatta hükümetler dışı kuruluşlar boyutuyla; çalışma organları, usulleri ve yöntemleriyle; bankası, İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Koordinasyon Merkezi'yle somut projeleri sonuçlandırabilecek temel ögelere sahip olmuş bulunmaktadır. KEİ'nin uluslararası kimliği de giderek ağırlık kazanmıştır.²⁸⁷

KEİ'nin genel amacı coğrafi yakınlık ve ekonomilerin tamamlayıcılık özelliklerinden yararlanarak, bölgenin ekonomik ve ticari potansiyelinin canlandırılması ve Karadeniz'in bir barış, istikrar ve refah bölgesi durumuna getirilmesidir. Bu doğrultuda önce mal ve hizmet ticareti attırılmaya ve hükümetler arası uygun işbirliği koşulları yaratılmaya çalışılacaktır. Fakat uzun dönemdeki amaç, bölge içinde mal, hizmet, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımını sağlamaya yöneliktir²⁸⁸. Kuruluşun temel felsefesi, üye ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin, öncelikler özel sektör tarafından geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesine dayanır. Ayrıca kamu ve özel sektörlerinin katılımıyla ülkeler arasında işbirliği ve ortak projelerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır²⁸⁹.

²⁸⁷ <http://www.die.gov.tr/turkish/bsec/gnlbilg>, (24 Mart 2005).

²⁸⁸ YİĞİT, a.g.e., s.72-73.

²⁸⁹ <http://www.bsec-organization.org>, (25 Haziran 2004).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne Katılan Devletler, gerekli hükümetlerarası, parlamentolar arası, iş çevreleri arası ve finansal birimleri içine alan etkileyici bir organizasyon yapısı ortaya koymuştur. KEİ, bu yapı içinde, Katılan Devletler'in Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne ilişkin görüşlerini ve konularını koordine ve senkronize eden ve bürokratik olmayan, etkili bir araç halinde çalışacak tüm olanaklara sahip olmuştur.

Hükümetlerarası birimler, Katılan Devletler'in Dışişleri Bakanları Toplantısı (DİBT)'ni, alfabetik sıraya göre seçilen ve altı ayda bir değişen Dönem Başkanı'ni, Üst Düzey Görevliler Toplantısı'ni, Çalışma Grupları'ni ve uzmanlardan oluşan geçici Özel Çalışma Grupları'ni içine almaktadır ve bu gruplar, Dışişleri Bakanları Toplantıları'nda oluşturulan ve KEİ faaliyetlerini ilgilendiren, somut konularda çalışmalar yürüten yan organlardır. Dışişleri Bakanları Toplantıları'nda alınan karar gereği kurulan Çalışma Grupları (ÇG) şunlardır :

- Bilim ve Teknoloji Konusunda İşbirliğine İlişkin ÇG,
- Bankacılık ve Finans ÇG,
- İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi ÇG,
- Ulaştırma ÇG,
- Ticaret ve Endüstriyel İşbirliği ÇG,
- İletişim ÇG,
- Çevre Koruma ÇG,
- Turizm Alanında İşbirliği ÇG,
- Tarım ve Tarımsal Sanayi ÇG,
- Yasalara İlişkin Bilgi ÇG,
- Enerji ÇG,

DİBT tarafından alınan bir karar gereğince, merkezi İstanbul'da bulunan KEİ Uluslararası Daimi Sekreteryası kurulmuştur. Başlıca görevleri arasında, DİBT için gündem taslaklarının hazırlanması, Katılımcı Devletler tarafından verilen belgelerin dağıtımı, KEİ Toplantılarına idari destek sağlanması ve KEİ belgelerine ait arşiv hizmetlerinin yerine getirilmesi gibi konular bulunmaktadır.

Parlamentolar arası birim 1993 yılında Arnavutluk, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna temsilcilerinin KEİ

Parlamenteer Asamblesi (KEİPA) kurulmasına karar vermesi üzerine faaliyete geçmiştir. 26 Şubat 1993 tarihlerinde İstanbul'da imzalanan bir deklarasyon ile KEİPA oluşturulmuştur. Amaçları şunlardır;

- KEİ'ye Katılan Devletler'in tarihinden gelen ortak değerlerinden de yararlanarak bu işbirliğinin hedef ve amaçlarını bu ülkelerin parlamenterleri aracılığıyla toplumlarına benimsetmek,
- KEİ bünyesinde ekonomik, ticari, sosyal, kültürel ve siyasal işbirliği faaliyetlerine yasal dayanaklar sağlamak ve KEİ'nin amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunmak,
- KEİ'ye Katılan Devletler'in, devlet ya da hükümet başkanları ile dışişleri bakanları toplantılarında alınan kararların uygulanması için gerekli yasal düzenlemeleri gerçekleştirmek,
- Karadeniz bölgesinde çoğulcu demokratik yapının ve siyasal istikrarın güçlendirilmesine yardımcı olmak,
- Uluslararası ve bölgesel diğer kuruluşlar ve KEİ Ülkeleri arasındaki işbirliğini geliştirmektir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirve Deklarasyonu amaçları doğrultusunda oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi (KEİK), KEİ'ye Katılan Devletler'in iş çevrelerini temsil etmektedir. 31 Ağustos 1992 tarihinde İstanbul'da yapılan toplantıda, KEİ Ülkeleri özel sektörleri arasında bir mekanizmanın merkezinin İstanbul'da olması kararlaştırılmıştır. KEİK, iş konseyi sistemi üzerinde, onbir taraf ülke arasında ticari ve sınai işbirliğini geliştirme amacına yönelik olarak çalışmaktadır.

KEİ'nin finansal birimi, Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası'dır. Bu banka, Yunanistan'ın Selanik şehrinde kurulmuştur. Banka, ortak bölgesel projeleri geliştiren finansmanı sağlayan ve gerçekleştiren ve Katılan Devletler'e gerekli parasal kaynakları sağlayan ana mekanizma fonksiyonunu yerine getirmektedir. Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası, KEİ örgütsel yapısı içinde önemli bir finansal destek oluşturmaktadır. Banka'nın üyeleri, KEİ ülkeleri temsilcileri ile uluslararası banka ve finansman kuruluşlarından oluşur.

KEİ, Katılımcı Devletler arasındaki ekonomik işbirliği konusunda etkin bir diyalog kurmak, ekonomik koşulları iyileştirmek ve ortak girişimleri de içine alacak şekilde yatırım projelerini özendirmek ve Karadeniz bölgesinde sürekli bir ekonomik ve büyümenin kolaylaştırılmasını sağlamak amacıyla önerilerde bulunmak ve kararlar almak için uygun bir ortam oluşturmaktadır.

Zirve toplantısı dışında, KEİ'de karar alma yetkisi, Katılımcı Devletler'in Dışişleri Bakanları'na tanınmıştır. KEİ'nin karar verme organı olan KEİ Ülkeleri Dışişleri Bakanları Toplantısı, KEİ'nin işleyişine ilişkin bütün sorunları karara bağlar. Yardımcı veya yan organlar tarafından sunulan bütün konular, Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda ele alınır ve DİBT gerekli kararları alır, İç Tüzüğü kabul eder ve gerektiğinde değiştirebilir.

DİBT, gerekli görüldüğünde yardımcı organlar kurulmasına karar verir, bunların görev alanlarını belirler, uygun gördüğü değişiklikleri yapar ve gerektiğinde görevlerine son verir. Ayrıca, devletlerin veya uluslararası kuruluşların KEİ'deki gözlemci statüsüne ilişkin kararlar da alır.

KEİ çalışmalarının büyük bir kısmı yan organlar tarafından gerçekleştirilir. Yan organlar, kendi ihtisas alanlarına giren konularda DİBT tarafından belirlenen görevlerini yerine getirirler. Çalışma Grupları denen bu organlar, hangi sıklıkta toplanacaklarına ve toplantı yerine kendileri karar verir ve işbirliği projelerini şekillendirip, kendi ihtisas alanlarına giren konularda ortak girişimlerin gerçekleştirilmesi olasılıklarını değerlendirir.

KEİ'nin yapısına ve fonksiyonuna ilişkin önemli sorunlar oybirliği ile karara bağlanır. KEİ'ye yeni üyelerin alınması, üçüncü ülkelere ve uluslararası kuruluşlara gözlemci statüsü tanınması, KEİ bünyesinde yeni organlar kurulması, bunların görev alanlarının belirlenmesi, değiştirilmesi ya da sona erdirilmesi, İç Tüzük kurallarında değişiklik yapılması, bütün Katılan Devletleri etkileyen mali taahhütler ve benzeri konular oy birliği ile karara bağlanan konulardır. DİBT'nda oybirliği ile alınan kararlar

bütün Katılan Devletleri bağlayıcı nitelik taşır. Teknik konulara ya da KEİ'nin çalışmasına ilişkin sorunlar DİBT'nda üçte iki çoğunlukla karara bağlanır.

KEİ'ye Katılan Devletler çok sayıda farklı dilleri konuşmaktadır, bu nedenle KEİ belgelerinde, resmi dil olarak İngilizce kullanılması uygun görülmüştür. Ayrıca KEİ toplantılarında İngilizce ile Rusça'nın resmi dil olması kabul edilmiştir.

KEİ'nin mali yönüne gelince; 1994 yılı başında Katılan Devletler, KEİ Uluslararası Daimi Sekreteryası'nın bütçesine yapılacak katkı konusunda, DİBT'nda onaylanmak üzere geçici bir anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşma 30 Haziran 1994'de Tiflis'te DİBT'nda onaylanarak kesinleşmiştir.

Böylece KEİ sekreteryası'nın, gelecekte de faaliyet gösterebilmesi için gerekli sağlam temel atılmıştır. Ayrıca DİBT ile yan organların yaptığı toplantılara ait harcamaların evsahibi ülke tarafından karşılanması ve her delegasyonda yer alan belli sayıda kişinin konaklama ve yemek masraflarının da evsahibi ülke tarafından üstlenilmesi uygun görülmüştür.

KEİ'de gözlemci statüsü, devletlere iki yıl süreyle tanınır ancak, bu sürenin uzatılması mümkündür. Uluslararası kuruluşlar ise gözlemci statüsünden süresiz olarak yararlanabilir. Üçüncü ülkelere ya da uluslararası kuruluşlara tanınan gözlemci statüsü, DİBT tarafından tespit edilecek KEİ'nin sadece belirli faaliyetleri için de geçerli olabilir.

Şu anda Avusturya, Polonya, Tunus; Mısır, İsrail, Slovak Cumhuriyeti ve İtalya KEİ'ye gözlemci olarak katılmaktadır. İki uluslararası kuruluş, KEİ'de gözlemci statüsünü kazanmış olup bunlar, KEİ Konseyi ile Uluslararası Karadeniz Kulübü'dür. Uluslararası Karadeniz Kulübü, Karadeniz bölgesindeki şehirlerin oluşturduğu ve bunların belediye başkanları tarafından temsil edildiği, tüzel kişiliği olan, kar amacı gütmeyen bir kuruluştur ve bu girişim Temmuz 1992'de Varna'da yapılan toplantıda ortaya atılmıştır. Üye şehirler; Bulgaristan'dan Varna ve Burgaz, Yunanistan'dan Selanik ve Pire, Romanya'dan Köstence ve Galatz, Rusya

Federasyonu'ndan Tagarog, Türkiye'den İstanbul, Samsun ve Trabzon, Ukrayna'dan Odessa, Kherson ve Nikolaev'den ibarettir.²⁹⁰

Ticaret, KEİ sürecinin öndegelen, başı çeken bir unsurudur. Bölgelerarası ticaretin artırılması, ticarete engellerin kaldırılması KEİ'nin öncelikli hedefleri arasındadır. Nitekim KEİ kuruluş belgesinde bölgede bir Serbest Ticaret Bölgesinin kurulması hedefi öngörülmektedir. Ticaretin yanısıra, doğrudan dış yatırımlar, teknoloji transferi de üye ülkelerde ekonomik gelişmeyi hızlandıran etkenler olarak KEİ'nin eylem alanı içinde yer almaktadır.

Öte yandan, KEİ Örgütünün en önemli işbirliği alanlarından bir diğeri de iletişimdir. İletişim ve ulaştırma şebekeleri hem ulusal hem bölgesel alanda ekonomik bütünleşmenin stratejik unsurlarını oluşturmaktadır. KEİ iletişim alanında üç projeyi hayata geçirmiştir. Bunlardan birincisi olan ITUR projesi ile Türkiye, Ukrayna ve Rusya denizaltından 3200 km.lik fiber optik kablo sistemi ile birbirlerine bağlanmıştır. İkinci proje olan KAFOS Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Moldova'nın katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. KAFOS sistemi sayesinde İstanbul ile Varna ve Kışinev arasında doğrudan bağlantı kurulabilmektedir. Üçüncü Proje ise Trans Balkan Hattı (TBL) olarak bilinen projedir. Bu proje ile İtalya, Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Türkiye birbirine bağlanmıştır.

Ulaştırma ve iletişim sektörleri KEİ sürecinin can damarını teşkil etmektedir. Üye ülke uzmanları hazırladıkları bir belgede, demiryolu ve karayolu ulaşımının, limanların ve bölgedeki deniz yollarının haritasını çıkarmak suretiyle KEİ ülkelerinin 2006 yılına kadar ulusal altyapılarını ve en tercihli bağlantılarını saptamış bulunmaktadırlar. Bu harita sayesinde bölgesel düzeyde en etkin maliyetli ulaştırma bağlantıları saptanmış olup mevcut altyapıya gelecekte yapılacak bağlantılar ile Avrupa ulaştırma sistemine entegrasyon sağlanabilecektir. KEİ'nin üzerinde durduğu dört önemli ulaştırma projesi bulunmaktadır. Bunlar²⁹¹;

²⁹⁰ <http://www.die.gov.tr/turkish/bsec/gnlbilg>, (24 Mart 2005).

²⁹¹ <http://www.die.gov.tr/turkish/bsec/gnlbilg>, (24 Mart 2005).

a)Kuzey Güney yönlerinde, Baltık Denizi Orta Rusya, Azak ve Karadeniz arasında Pan-Avrupa 9 uncu koridoru,

b)Doğu-Batı yönlerinde, Adriyatik Denizi, Karadeniz, Orta Asya arasında Pan Avrupa 8 inci koridoru,

c)Tuna-Don Volga nehirleri arasında Pan Avrupa 7 inci koridoru ve

d)Karadeniz Pan Avrupa Ulaştırma Alanı (Karadeniz PETRA'sı).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü coğrafyasının Körfez'i takiben, dünyadaki en geniş petrol yataklarına sahip bölge olduğunu hatırlamak, enerji konusunun işbirliğindeki yerini teslim etmek için yararlı olacaktır. Hazar havzasındaki 200 milyar varil düzeyinde petrol yatağının yanısıra dünya doğal gaz rezervinin de yüzde 27'si bu bölgededir. KEİ'nin jeostratejik önemi, hem kapsadığı coğrafi alanda önemli miktarda petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olmasından hem de Batı dünyasına yönelik enerji nakil yollarının topraklarının üzerinden geçmesinden kaynaklanmaktadır²⁹².

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesi ülkeler arasında geleceği olan bir işbirliği alanı da turizmdir. Turizm alanında üye ülkelerin özel sektörlerinin etkin bir rol oynaması gerekmektedir. Turizm alanında alt yapının güçlendirilmesi kadar üst yapının da bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeye çıkarılması gerekmektedir. Turizm alanında üye ülkeler arasında 2000 yılı için eşgüdümü ülkemiz üstlenmiştir. Bu çerçevede Turizm Bakanlığımız üye ülke katılımcılarına kurslar ve eğitim programları düzenlemiştir

Dış ticaretin bölgeler arası dağılımı açısından, KEİ gibi bir örgütlenme çerçevesinde ticaret arttırıcı etkilerin meydana geldiğini doğrulayan veriler mevcut değildir. Bu gelişmede Rusya krizi ve Türkiye'nin kronikleşen ekonomik krizlerinin büyük paya sahip olduğu bir gerçekse de yakıt ve bazı mamul mallar dışında bölgesel tamamlayıcılığın mevcut olduğunu söylemek güçtür.

Bununla birlikte Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi Rusya Federasyon, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'ın üye olmaları göze alındığında coğrafyanın

²⁹² ERKMENOĞLU, a.g.e.

sağladığı avantajlarla birlikte ticari potansiyeli oldukça yüksek bir harekettir. Ticaretin dışında çevre, turizm ve ulaştırma başta olmak üzere oldukça fazla işbirliği alanı mevcuttur²⁹³.

Türkiye dış ticaretinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı üye ülkeler ile yapılan ticaret toplam ihracatın %10'u ve ithalatın ise %13.6'sını oluşturmaktadır²⁹⁴. Bu entegrasyonun ve üyelerinin Türkiye için oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatında Rusya ile çekişebilecek en güçlü ülkelerden biridir. Bu nedenle Türkiye bu gücünü kullanarak Birliğin ileride daha da gelişmesiyle Birlik içinde lider konumuna gelebilir²⁹⁵.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Avrasya'da geleceği olan ve önemli görevler üstlenmiş bir bölgesel ekonomik işbirliği teşkilatıdır. Öte yandan KEİ'ye üye olmak veya gözlemci statüsü kazanmak için bir çok ülkenin başvurmuş olması da Teşkilatın uluslararası toplumda zemin kazanmaya başladığını göstermektedir. Ayrıca, KEİ'nin Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütlerle ilişki kurması ve bu bağların güçlendirilmesi teşkilatın uluslararası toplumla daha yakın ilişkiler tesis etmesine kuşkusuz katkıda bulunacaktır.²⁹⁶

4. KALKINMA İÇİN BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (RCD-ECO)

Kalkınma için bölgesel işbirliği (RCD) 18-19 temmuz 1964 Temmuzunda toplanan dışişleri bakanlarının hazırladığı rapora dayanarak İran Pakistan ve Türkiye devlet başkanlarının 20-21 temmuzda İstanbul da yaptıkları zirve toplantısından sonra yayınladıkları ortak demeç ile kurulmuştur²⁹⁷.

²⁹³ <http://www.die.gov.tr/turkish/bsec/gnlbilg.htm>, (6 Ağustos 2004).

²⁹⁴ www.dtm.gov.tr, "Tablo Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Gruplarına göre İthalat ve İhracat", (20 Temmuz 2004).

²⁹⁵ YİĞİT, a.g.e., s.109.

²⁹⁶ ERKMENOĞLU, a.g.e.

²⁹⁷ ERTÜRK, a.g.e., s.257.

Temmuz 1964'te devlet başkanlarının yaptığı ilk toplantıda, RCD' ye üye ülkeler bu üçlü işbirliği için hedeflenen aşağıdaki amaçlara ulaşma konusunda bir sekreteryaya ve planlama komitesi kurulması konusunda anlaşmışlardır²⁹⁸.

- Ticaret Odaları arasında işbirliği yapılması;
- Serbest ticaretin teşvik edilmesi
- Üye ülkeler tarafından finanse edilen ortak projelerin gerçekleştirilmesi;
- Bölge çapında taşımacılık ve haberleşme ağlarının iyileştirilmesi;
- Ortak bir deniz taşımacılığı ağı kurulması;
- Bölgesel haberleşme maliyetlerinin azaltılması;
- Turizmin teşvik edilmesi ve
- Vize sınırlamalarının kaldırılması

KİBi'yi kuran bu ilk Ortak Demeç'ten-sonraki en önemli gelişme bu alanda İzmir Antlaşmasıdır. İzmir Antlaşması 21-22 Nisan 1976 tarihinde yapılan İzmir Zirve Konferansı sonunda imzalanmıştır. İran, Pakistan ve Türkiye Devlet Başkanları bu Zirve ile 1964 yılından beri olumlu gelişmeleri dikkate alarak daha kapsamlı bir işbirliği antlaşması imzalamanın zamanının geldiğini düşünmüşlerdir. Bu Antlaşma'da Ortak Demeç hükümetlerinin teyidi yanında, yapılması gereken işlerle ilgili ayrıntıya da parmak basılmıştır. Amaç maddesinde aynen şöyle denmektedir. "İşbu Antlaşma ile üye devletler Kalkınma için Bölgesel işbirliği'ni (KİBİ) aralarında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini sağlamaya yönelik bir örgüt olarak kurmuşlardır.

Protokol ilginç hükümler içermektedir. İzmir Antlaşması'nın hükümlerine dayanarak, ticaretin geliştirilmesi için ticarete konan tarife ve tarife dışı engellerin tedricen azaltılmasını ve ortadan kaldırılmasını amaçlayan protokol, adil bir dünya ekonomik düzeninin kurulmasına çalışmayı da amaçları arasına katmıştır. Daha da önemlisi RCD ülkeleri arasında 10 yıl içinde bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması protokolün en önemli hedeflerinden birini beklide en önemlisini oluşturmaktadır²⁹⁹.

²⁹⁸ Muzaffer DARTAN-Esra HATİPOĞLU-Mehmet DİKKAYA, **ECO Bölgesi Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**, (İstanbul: Marmara Üniv. Avrupa Topluluğu Ens. Yay. No:7, 2002), s.55.

²⁹⁹ ERTÜRK, **a.g.e.**, s.259.

RCD'nin kalkınmayı hedefleyen bir entegrasyon hareketi olarak önem verdiği hususlardan biri uzmanlaşmadır. İzmir anlaşmasında da belirtildiği gibi ortak teşebbüslerin bütün ülke pazarlarını hedef alan sanayi dallarında kurulması ve bu konuda uzmanlaşmaya gidilmesi önemli bir politikadır.

RCD'nin bu alanda da hükümler getirdiği İzmir anlaşmasında görülmektedir. Bunlardan biri mali teşviklerdir. Gerçektende anlaşmada ortak teşebbüslerin yararlanacağı mali teşviklerin bu alanda ulusal teşviklerden ayrı tutulmaması gerektiği ifade edilmektedir. Yine sanayide tamamlayıcılığın avantajlarından istifade edebilmek için entegre bir bütün olarak yaklaşmak ve bunun mübadeleye de yaymak gerektiği İzmir anlaşmasında belirtilmiştir. Bu halkanın tamamlanması için Bölgesel Yatırım ve Kalkınma Bankası kurulması gerektiği unutulmamıştır³⁰⁰.

Üye ülkelerin gayretlerine rağmen, RCD projesi 1990'lerde hemen hemen bitme noktasına gelmiştir. Sonuç olarak, RCD'nin gelişimi, çok marjinal ve haberleşme ve ulaştırma konularında yürütülen projelerin erken dönemdeki başarıları ile sınırlı kalmıştır.

RCD, 1980'ler de, İran' daki . devrimin yarattığı dalgalanma, Pakistan'daki politik istikrarsızlık ve Türkiye'nin AET ile ilişkilerine ağırlık vermesi ile birlikte güç kaybetmiştir. Politik karışıklıklar yüzünden bu üç ülke, 1976'un imzaladıkları İzmir Anlaşması ile kurulmasına karar verdikleri bir serbest ticaret bölgesi konusunda da başarısız olmuşlar ve 1979 da İran'da İslam devriminin gerçekleşmesiyle İzmir anlaşması askıya alınmış ve RCD'nin faaliyetleri durdurulmuştur³⁰¹.

Kuruluşundan bu yana RCD'de çeşitli faaliyetlerde bulunulmuş ve ortak ticaret ve sanayi odası, gemicilik hizmetleri, sigorta hizmetleri alanlarında önemli adımlar atılmıştır. Fakat bu işbirliği bugünkü haliyle bir ortak pazar, bir gümrük birliği ya da serbest ticaret sahası özelliği taşımamıştır. İleri düzeyde entegrasyon RCD için uzak bir amaçtır. Fakat kuruluşundan bu yana işbirliği alanları sürekli gelişme göstermiştir. Faaliyetlerin en yoğun olduğu alanlar, ortak amaçlı teşebbüslerin kurulması olmuştur.

³⁰⁰ ERTÜRK, a.g.e., s.260.

³⁰¹ DARTAN-HATİPOĞLU- DİKKAYA, a.g.e., s.56.

Bu teşebbüslerin bir kısmı müştereken kurulması kararlaştırılan projeler, diğerleri ise ihtiyacı olan ülkenin kuracağı projelerdir.

Mart 1975'e kadar 10'u üretime geçen 43 proje belirlenmiş bulunmakta idi. Bunların üçü eşit katılımlı projelerdir. Bunlar, Banknot ve Kıymetli Kağıtlar Basım Şirketi (Karaçi), Balı Bearing Aizad Industries Limited Şirketi (Karaçi) ve Alüminyum Şirketi'dJr (Tahran). Ortak katılıma konu olmayan Ultramal'ine Blue Projesi ve Shock Absorbes Projeleri Pakistan'da; Tungusten Karbid Boraks ve Borik Asit; ayrıca Santrifuj ve kimya sanayii için özel filtre, yüksek basınçlı insulatörler ve tetrasifin projeleri de Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Petrol ve petrokimya alanında da faaliyetler vardır. Pakistan'da gliserin (ürünlerini Türkiye'ye ihraç etmektedir) Türkiye'de polistiren ve İran'da karbon siyahı projeleri faaliyete geçmiştir³⁰².

RCD üyesi ülkeler bir bölgesel tercihli ticaret sistemi kurmayı da düşünmekteydiler. Ticaret Bakanları Nisan 1976'da böyle bir planın görüşülmesi için toplandı. Bu toplantıyı takiben İzmir'de Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı'nda, on yıl içinde bir serbest ticaret sahasının oluşturulması kabul edildi. Aynı toplantıda RCD ticareti ve çok taraflı ödemeler üzerine iki anlaşma da imzalandı. Bu toplantıda bazı mallara ithalatta % 10 tercihli tarife uygulamayı' da kabul ederek serbest ticaret sahası konusunda ısrarlı olduklarını vurgulamışlardır.

RCD karayolu bağlantısı 5180. km. uzunluğunda bir yolla sağlanmış vaziyettedir. Demiryolu bağlantısı ise 1980 yılına kadar bitirilmesi gereken bir proje idi. İran ve Türkiye arasındaki demiryolu bağlantısı 1971'de kurulmuştur.

1970'lerin ilk yarısında, RCD komitesi, bölgesel ticareti kolaylıkla geliştirebilecek malların belirlenmesi çabası içine girmiştir. Bütün gayretlere rağmen bölge ülkeleri arasında ticaret o yıllarda fazla geliştirilmemiş ve ancak bu ülkelerin toplam ticaretlerinin %2'si kadar olabilmıştır. Bu dönemde Pakistan'ın İran'a ihracatı 199 milyon dolar, Türkiye'ye ihracatı ise 26.3 milyon dolardır. 1986'da bu rakamlar sırasıyla 59 milyon ve 2.2 milyondur. İran'ın Pakistan'a ihracatı 1980'de 2 milyon dolar

³⁰² ERTÜRK, a.g.e., s.263

Türkiye'ye ihracatı ise 26.3 milyon dolardır. 1986'da bu rakamlar sırasıyla 63 milyon ve 805 milyon olmuştur. Türkiye'ye ihracatın büyük bir kısmını petrol oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu ülkelere ihracatı ise 1980'de 90 milyon dolar, 1986'da ise 820 milyon dolardır. Bu rakamın sadece %1.2'si Pakistan'lardır³⁰³.

1980'li yılları başlarında her üç üye ülkede yaşanan iç sorunların yatışması ve özellikle İran'da yönetimin istikrara kavuşması üzerine, RCD yüksek konseyinin 27-29 Ocak 1985 tarihleri arasında Tahran'da yaptığı toplantıda, İzmir anlaşmasında yapılan bir değişiklikle RCD'nin Ekonomik İşbirliği Örgütü adı altında yeniden faaliyete geçmesi kararlaştırılmıştır³⁰⁴.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan yeni bağımsız devletler, üyelerini ve faaliyet alanını genişletmek için ECO'ya fırsat sağlamıştır. Bağımsızlık sonrası Orta Asya ve Kafkasya'da kötüye giden ekonomik gelişmeler ve bu ülkelerin Türkiye, Pakistan ve İran'la olan dini ve kültürel ortak bağları, bölgede yeni bir ekonomik alan oluşturulması fikrini gündeme getirmiştir.

1992 Şubatı'ndaki Tahran toplantısında, 6 eski Sovyet Cumhuriyeti (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, , Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) ECO üyeliği için başvuruda bulunmuş ve üyelikleri onaylanmıştır. Bu ülkelere, son dönemde Sovyet işgalini geri püskürtmüş olan Afganistan'ın da katılımıyla üye sayısı 10'a yükselmiştir.

Bu 10 üye ülke, 370 milyon nüfusa ve coğrafi olarak 7.9 milyon km²'lik yüzölçümüne sahip bir örgüt olarak AB ile hemen hemen aynı nüfusa sahip ve AB yüzölçümünün yaklaşık dört katı büyüklüğünde bir coğrafi alana yayılmış olmasına rağmen ekonomik gelişmişlik olarak AB'nin çok gerisinde kalmış bir entegrasyondur³⁰⁵. (Bkz. Tablo 21)

³⁰³ ERTÜRK, a.g.e., s.264

³⁰⁴ KARLUK, a.g.e., s.543.

³⁰⁵ DARTAN-HATİPOĞLU- DİKKAYA, a.g.e., s.56.

Tablo-21: ECO Üyesi Ülkeler Çeşitli Göstergeleri

Ülkeler	Nüfus (1000)	Alan (bin km. kare)	Kişi Başı GSMH (\$)	Başkent
Afganistan	24.400	650,0	-	Kabil
Azerbaycan	7.913	86,6	650	Bakü
İran	68.836	1.648,0	2650	Tahran
Kazakistan	15.199	2.700,0	1550	Almaata
Kırgızistan	4.668	198,5	400	Bişkek
Pakistan	141.510	796,0	520	İslamabat
Tacikistan	6.052	143,1	-	Duşanbe
Türkiye	72.750	780,6	3250	Ankara
Türkmenistan	4.920	488,1	610	Aşkabat
Özbekistan	23.772	488,0	720	Taşkent
TOPLAM	370.020	7.978,9	Ort. 1.290	

Kaynak: <http://www.ecosecretariat.org> 25.12.2004

Tahran toplantısı, öncelikli olarak, Orta Asya'daki politik coğrafyanın değerlendirilmesi ve ECO üyeliği bağlamında elde edilen yeni kimliğin muhtemel etkilerinin ele alınmasını amaçlamıştır. Bu toplantıda tartışılan en önemli mevzu, tercihli tarifler sisteminin oluşturulması olmuştur. Tercihli tarife anlaşmasını oluşturan bir protokol Mayıs 1991'de imzalanmış ve 17 Şubat 1992'deki Tahran toplantısında bir ek protokolde değerlendirilmiştir. Bu protokol dört yıllık bir süre için ve otomatik olarak diğer iki yıllık dönem için yenilenebilir bir şekilde üye ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesini sağlamaktır. Türk tarafının tavizleri, 37 tarife listesini içeren ürünlerin yasal oranları üzerinde %10'luk bir indirimi içermiştir³⁰⁶. Bu protokol, ödemeler bilançosundan kaynaklanan nedenlerle ilgili bir madde ve gelişmekte olan ülkeler için ilave edilen bir başka madde yüzünden korumacı bir özellik taşımaktadır. buna ilaveten toplantıda görüşülen konular şu alanlarda yoğunlaşmıştır.³⁰⁷

- ECO bünyesinde hava taşımacılığının kurulması ve hava ulaşım sisteminin koordine edilmesinde ortak bir düzenleme yapılması;

³⁰⁶ <http://www.dtm.gov.tr> 25.06.2005

³⁰⁷ DARTAN-HATİPOĞLU- DİKKAYA, a.g.e., s.60.

- ECO Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın kurulması;
- Hazar Denizi'nde petrol araştırılmasında ve ortak deniz politikaları oluşturulmasında işbirliği yapılması;
- Son olarak, Karabağ, Afganistan, Bosna-Hersek, Filistin ve Keşmir konularında da barış görüşmelerinin yapılmasına katkıda bulunmak.

Dünya ekonomisinin hızla değişen şartları ışığında ECO'nun yapısını ve amaçlarını değerlendirmek amacıyla 1995'te bir uzmanlar grubu oluşturulmuştur. Bu grubun önerileri doğrultusunda Eylül 1996'da İzmir Anlaşması değiştirilmiştir. Neticede ECO'ya daha iyi işlerlik kazandırabilmek için, sadece örgütsel yapı değiştirilmemiş, aynı zamanda karar verme süreci de değiştirilmiştir. 1996 Mayıs'ında Aşkabat'taki 4. Zirve Toplantısında ECO'nun yeniden yapılanması ve 1 Ocak 1997'den itibaren yeni bir projenin uygulamaya konması benimsenmiştir. Buna göre, Türkiye, İran ve Pakistan'dan 'oluşan kurucu üye ülkeler bu dönemde ilk iki yıl boyunca ECO bütçesinin %90'ını, ikinci iki yılda da %75'ini karşılamayı üstlenmişlerdir. Mevcut ECO Anlaşması şu amaçları içermektedir:³⁰⁸

- Üye ülke halklarının yaşam düzeyini sürekli olarak iyileştirmek için, her bir üyenin ekonomik kalkınmasını teşvik etmek;
- Üye ülke halklarını sosyal ve kültürel fikir ve eylemler aracılığıyla bir araya getiren kültürel yakınlıklar ve manevi kardeşlik bağları kurmak;
- Dünya ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmak ve uluslararası alanda ortak bir yaklaşım geliştirerek gelişmekte olan ülkelerin ticaret hadlerini bozan ticaret politikalarındaki adaletsizliği ortadan kaldırmaya çalışmak
- Üye ülkeler arasında, birbirlerinin pazarlarına daha serbest girişi sağlayarak ticareti genişletmek;

ECO'nun temel amacının, bir serbest ticaret bölgesi oluşturmaktan çok tercihli tarife sistemi kurmak olduğu açıktır. Gerçekte ECO, kapalı bir sistem olarak tasarlanmamış, tam tersine, dünya ticaretinden daha büyük bir pay elde etmek amacıyla dünyaya açılmayı hedefleyen bir örgüt olmayı amaçlamıştır. ECO Tercihli Tarife

³⁰⁸ DARTAN-HATİPOĞLU- DİKKAYA, a.g.e., s.261.

Sistemi içerisinde kazanılan tecrübe, bu açıdan çok önemli olacaktır.

Öte yandan, RCD'nin, temelde devletin ağırlıklı olduğu faaliyet türünün tersine ECO'nun aktif ve büyük çapta özel sektörün yer aldığı ekonomik kalkınma projeleri taraftarı olduğu da unutulmamalıdır.

ECO'nun yönetim ve organizasyon yapısı, birimlerin işleyişi ve özellikleri aşağıdaki şekildedir:³⁰⁹

- Devlet/Hükümet Başkanları Toplantısı: Bu ECO'nun ana organıdır. Yılda iki kez, gerekli olduğu halde daha fazla sayıda toplanır. Toplantılarda, ECO programları ve projelerinin uygulanması değerlendirilir. Bu toplantılar, ECO Bölgesi'ne bölgesel ve küresel konularda ortak çıkarlar sağlayan görüş alışverişinin yapıldığı bir forum olarak görev yapar.

- Bakanlar Toplantısı: Bu organ, ECO'nun temel karar alma ve politik organıdır. Üye ülkelerin dış işleri bakanları ve hükümetler tarafından atanabilecek bakanlık yetkisine sahip diğer temsilcilerden oluşur. Konsey, üye ülkeler arasında rotasyona tabi olarak yılda en az bir kez toplanır.

- Daimi Temsilciler Konseyi: Bakanlar Konseyi'nin toplanmadığı zamanlarda, Bakanlar Konseyi adına Konsey politikalarını uygulamak, üye ülkelere gerekli kararların oluşumunu sağlamak ve Bakanlar Kurulu kararlarının yürütülmesiyle ilgili uygun çalışmaları yapmakla sorumlu daimi bir organdır. Daimi temsilciler ve/veya ECO tarafından onaylanan büyükelçilerden oluşur.

- Bölgesel Planlama Konseyi: Her üye ülkenin planlama organları başkanlarından oluşur ve örgütün merkezinde yılda en az bir kez toplanır. ECO'nun uygulanan eylem planlarını değerlendirir ve geliştirir. Taslak programlar, geçmiş programların gözden geçirilmesi ve ulaşılan sonuçların değerlendirilmesi sonrasında Bakanlar Konseyi'ne sunulur.

³⁰⁹ DARTAN-HATİPOĞLU- DİKKAYA, a.g.e., s.261.

- Sekreteryaya: Sekreteryaya Tahran'da yerleşiktir. Bu organın temel fonksiyonları arasında şunlar vardır: Planlar başlatmak ve üye ülkelere teklif edilecek faaliyet programları oluşturmak; üye hükümetlerle, Bakanlar Konseyi kararlarının ve örgütle ilgili diğer kararların yerine getirilmesi sürecini izlemek yoluyla bağlantıyı devam ettirmek; ECO'yu ilgilendiren tüm meselelerde bir çözüm yeri konumunu temsil etmek; ECO'nun danışma ajansı konumunu temsil etmek. Genel Sekreter, Bakanlar Konseyi tarafından atanır ve Sekreteryaya'nın başıdır. Görev süresi dört yıldır ve üye ülkeler arasından dönüşümlü olarak tayin edilir.

- Özel Birimler: Özel birimler ve kurumlar, bazı özel işbirliği alanlarında faaliyet gösterirler. Mevcut durum itibarıyla, şu birimlerin kurulması planlanmıştır: Tahran'da, ECO Kültür Enstitüsü; Karacî'de, ECO Bilim Vakfı; ve İstanbul'da, ECO Eğitim Enstitüsü.

- Bölgesel Kurumlar: Bu kurumlar, ECO'nun kendine has bütçeleri ve yönetsel özerkliğe sahip yapılarıyla ekonomik, ticari ve mali organlarıdır. Bu organlar, ECO Bölgesi'nde finansal ve ticari fırsatlar ve bölgedeki yatırım fonları aracılığıyla ekonomik gelişmeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır;

- ECO'nun Dış İlişkileri: Karşılıklı kurumsal ilişkiler pek çok BM organı ile ve diğer uluslararası organizasyonlar ile yapılmıştır, UNESCO, UNFPA, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği, Avrupa Birliği, İslam Kalkınma Örgütü ve bölgesel ortak kalkınma programları izleyen başka organizasyonlarla bağlantı kurulmuştur. ECO, ayrıca İslam Kalkınma Örgütü'ne gözlemci üye olarak kabul edilmiştir ve OECD ve İslam Kalkınma Bankası'nın faaliyetlerinden yararlanmaktadır.

RCD'nin ECO'ya dönüştürülmesinden sonra bu entegrasyonda yaşanan ekonomik yapıda ve faaliyetlerde ki gelişmeler ve değişimleri özetlemeye çalışacağız.

ECO ülkeleri arasında serbest ticaret hedefini küçülterek .Trtcihli ticaret protokolüyle iş götürmek istediği bunda kazanılacak tecrübeyle de serbest ticarete geçileceği düşüncesi realize aşamasına gelmiştir. Tartışmalar ve görüşmeler sonucu

protokol taslağına son şekli verilmiş olmakla beraber, ilgili mal listeleri 1992 yılında tespit edilmiştir. Bu şekilde bir entegrasyon için çok elzem olan ECO yatırım ve kalkınma bankasının kurulması da merkezin hangi ülkede olacağı tartışmalarına kalmış, Türkiye merkezlik etme talebinden yasal gerekçelerle vazgeçmiştir. Buna rağmen henüz faaliyete geçememiştir³¹⁰.

Altyapının önemine, çalışma ve antlaşmalarda yer verilmesine rağmen, ECO döneminde kara yolu, demir yolu, havacılık gibi alanlarda RCD'de bırakılan yerde kalınmıştır. Telekomünikasyon açısından gündeme getirilen ECOSAT Türkiye bakımından uygulanabilir bulunmamıştır.

Bankacılık ve sigortacılık konusundaki çalışmalar devam etmektedir. Bankaların nitelikleri İslam bankacılığının uygulanması, ortak teşebbüse konu olacak bankacılık faaliyetleri de görüşülmekte olan fakat henüz sonuç alınmayan çabalardır.

RCD'nin ortak sınıai teşebbüslerine ve yatırım faaliyetlerine girişilmesi hususundaki politikası, ECO'nun da politikasıdır. Bu konuda üç ortak teşebbüs üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri TÛMOSAN'dır. Bu şirketin faaliyetleri ile ilgili olarak Pakistan'ın IACB şirketi görevlendirilmiştir; bu konudaki çalışmalara devam edilmektedir. İkincisi TESTAŞ'tır. Bu konuda da henüz bir ilerleme sağlanmış değildir. Una mukabil demir-çelik, çimento, şeker ve kimya sanayi, ortak tekne yapımı araştırma geliştirme alanlarında görüşmeler devam etmektedir.

Tarımsal alanda da çalışmalar vardır. Karşılıklı ziyaretler devam etmektedir. Ama henüz bu alanda da somutlaşmış bir gelişme yoktur. Özetleyecek olursak diyebiliriz ki; ECO döneminde elle tutulur bir faaliyete rastlamak ne yazık ki mümkün değildir. Bunun altında yatan sebepler ekonomik altyapılar arasında yoğun olmayan ilişkilerde aranmalıdır³¹¹.

Sonuç olarak ECO muhtemel bir başarıya ulaşacak mıdır? Henüz bebeklik

³¹⁰ ERTÛRK, a.g.e., s.264.

³¹¹ ERTÛRK, a.g.e., s.265.

döneminde olmasına ve bölgesel işbirliği için tartışılan ihtimallerle ilgili forum olmaktan öteye gidememiş olmasına rağmen ECO, bazı bölgesel avantajları geliştirmek için kesinlikle iyi bir araçtır³¹².

Kalkınma amaçlı entegrasyonlarda bulunması gereken başlangıç özellikleri şimdi ECO'da da var.Yani ECO zengin saha ve nispeten fakir insanların oluşturduğu bir teşkilat görünümü vermektedir ancak bu bölgeyi etkin bir entegrasyon sahasına dönüştürebilmek için yapılması gereken ilk şey, altyapıya yani, ulaştırma ve haberleşme ağına ağırlık vermektir. Nitekim, haberleşme imkanlarını geliştirmek amacıyla bir ECO uydusu, ECO hava yolu ve ECO Kalkınma ve Yatırım Bankasının kurulması düşünülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerarası entegrasyonlarda, entegrasyon bölgesi oluşturacak ülkelerin potansiyel rakip, aktüel tamamlayıcı olmaları genellikle kabul gören bir husustur. Çünkü bu tür entegrasyonlarda başlangıçtaki tamamlayıcılık, ülkelerin kalkınma amaçlarına daha uygundur. Bölge ülkeleri geliştikçe ve rekabet alanları genişledikçe, kalkınma hamlesinden etkinlik hamlesine ve safhasına yönelerek kaynak ve gelir dağılımı optimaliteye yöneltilir. ECO ülkelerine bu açıdan baktığımızda, bir yandan doğal kaynaklarda öte yandan imalat sanayilerinin gelişip olgunlaşma düzeyinde ve aynı düzeyde bulunan sektörler arasında aktüel anlamda farklılıklar tespit etmek imkanı vardır tamlayıcılık ilişkilerinde bu farklılıkları ülkelerin kalkınma hamlesinde kararlı olarak kullanabilmek önemli bir fırsat olarak ortada durmaktadır³¹³.

Özetle ifade edecek olursak ECO'nun genişlemesi büyük bir atılım olmasına rağmen, iç çelişkilerini çözecek bir atılıma dönüşmesi zaman alacak gibi görünmektedir. Bunun sebeplerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:³¹⁴

- Yeni üye ülkeler sistem durumlarını tam olarak gerçekleştirememişlerdir. Serbest piyasa ekonomisi ve fiyat mekanizması tam olarak kurulamamıştır.
- Para ve para ile ilgili mekanizmalar oturmamıştır. Ülkeler kendi paralarına, döviz

³¹² DARTAN-HATIPOĞLU- DİKKAYA, a.g.e., s.261.

³¹³ ERTÜRK, a.g.e., s.273.

³¹⁴ ERTÜRK, a.g.e., s.274.

ve kambiyo mekanizmalarına sahip değildir.

- İran, Pakistan ve Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilgili ortak politikaları yoktur. ECO, kurucu ülkeler arasında da bu yüzden pek geliştirilememiştir.
- Saha olarak etkin ve büyük bir Pazar olmasına rağmen, satınalma gücü yüksek insan potansiyeli yoktur.
- Bölgede ki siyasi istikrarsızlığın ECO'nun kuruluşundan günümüze değin uzun yıllardır devam etmesi.

5. İSLAM KONFERANSI TEŞKİLATI VE EKONOMİK VE TİCARİ İŞBİRLİĞİ KOMİTESİ (İKÖ- İSEDAK):

İslam dünyası yaşadığımız yeryüzünün çok geniş bir coğrafyasına dağılmıştır. Hakimiyet sahası olarak kapladığı yer itibariyle Bengal Körfezi'nden Cebel-i Tarık'a, Orta Asya steplerinden Kuzey Afrika'ya kadar uzanan geniş bir alana yalmış durumdadır, Bu bölge tarihin yapıldığı bölge olarak da, ifade olunabilir. Yazılı medeniyetler bu bölgede yükselişini ve çöküşünü yaşamıştır. Denilebilir ki İslam dünyası sadece coğrafya olarak geniş değil, aynı zamanda tarihi kültür ve medeniyet olarak da zengin bir bölgenin adı olmuştur, Bu coğrafyadaki İslam ülkeleri sadece ekonomik zenginliklerin değil tarih ve medeniyet zenginliklerinin de sahibidirler. Ancak bu zenginliklerden yeterince istifade edilebildiğini söylemek ne yazık ki, o kadar kolay değildir. Bunun iki farklı cepheden incelendiğinde anlaşılması mümkündür. Bu cephelerden biri, bugünkü İslam dünyasında yaşanan dağılımıslığın gözle görülür bir şekilde su yüzüne çıkması, diğeri ise iktisadi kaynak zenginliğine paralel bir gelişmişlik manzarası göstermemeleridir³¹⁵. İslam ülkeleri arasında bir dayanışma oluşturmak için yapılan çalışmalar Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını izleyen yıllarda başlamaktadır³¹⁶.

Özellikle 1926 yılında Suudi Arabistan'ın öncülüğünde, sınırlı düzeyde sürmekte olan İslami dayanışma girişimlerinin, 1967 Arap-İsrail savaşından sonra meşru bir gerekçeye dayandırılmaya başlanmasıyla İslam ülkeleri arasında işbirliği düşüncesi de

³¹⁵ ERTÜRK, a.g.e., s.283.

³¹⁶ KARLUK, a.g.e., s.50.

gelişmeye başlamıştır. Devlet başkanları düzeyinde bir zirve konferansının yapılması düşüncesi ise, İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'teki AI-Aksa Camininin 1969 Ağustosunda kundaklanmasına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. 1969 yılı Eylül ayında 24 ülkenin katılımıyla Rabat'ta Birinci İslam Konferansı Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Böylece, İslam Konferansı Örgütünün (İKÖ) temelleri atılmıştır. Bunu takiben, 1970 yılı Mart ayında, İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları, Cidde'de toplanmış ve İKÖ Genel Sekreterliği kurulmuştur. İKÖ Anayasası ise, 1971 yılında yapılan İkinci İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'nca hazırlanmış ve 1972 yılında toplanan Üçüncü Dışişleri Bakanları Konferansı'nca onaylanmıştır. İslami dayanışmanın önemini vurgulayan ve üye ülkelerin Birleşmiş Milletler Anayasasına ve insan haklarına saygılı olduklarını belirten bu Anayasa, 1 Şubat 1974 tarihinde de Birleşmiş Milletler tarafından tescil edilmiştir³¹⁷.

Toplam 51 üyeden oluşan İKÖ'nün üyeleri: Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei Darusselam Sultanlığı, Burkina Faso, Cezayir, Cibuti, Fildişi Sahili, Çad, Endonezya, Fas Krallığı, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komor Adaları., Kuveyt, Libya, Lübnan Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Oman, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Sömali, Sudan, Surinam, Suriye, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Ürdün ve Yemen'dir.

İKÖ 51 İslam ülkesinden oluşan ve dünyadaki 1.2 milyar müslümanın sosyo-ekonomik refahını arttırmak yoluyla üye ülkeler arasında ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve diğer hayati alanlarda işbirliğini ve dayanışmayı güçlendirmek için kurulmuştur. İKÖ 1969'da kurulduğu zaman, temel amacı İslami dayanışmayı geliştirmek olan politik bir örgüt olarak tasarlanmıştır. Fakat kurulduğu ilk yıllarda bile, İKÖ ülkeleri, aralarında ekonomik işbirliğinin kurulması ve geliştirilmesine yönelik bir istek ve ihtiyaç duymuşlardır³¹⁸.

³¹⁷ DARTAN-HATİPOĞLU- DİKKAYA, a.g.e., s.24.

³¹⁸ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/3.htm>, 20.07.2004

İslam konferansı Teşkilatı'nın faaliyetlerdeki esas olarak, zirve konferansları Dışişleri Bakanları Konferansları ve Daimi Komitelerin toplantıları tarafından belirlenmektedir. Bu toplantılarda İslam ülkelerinin siyasi, ekonomik ve kültürel problemleri görüşülerek, üye ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğini amaçlayan kararlar alınmaktadır. Bunlardan başka değişik komisyon toplantıları ve uzmanlar düzeyinde yapılan toplantılar, ortak politikaların oluşturulduğu, projelerin geliştirildiği birer forum olarak İKT faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. İslam Konferansı Teşkilatı'nın başlıca amaçları şunlardır³¹⁹:

- a) Üye ülkeler arasında İslami dayanışmayı güçlendirmek.
- b) Dünya üzerinde ırk ayrımının ve kolonyalizmin her türünün ortadan kaldırılmasını sağlamak.
- c) Ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda işbirliğini artırmak.
- d) İslam dünyası için kutsal sayılan yerlerin korunması amacıyla üyeler arasında gerekli olan işbirliğini sağlamak, Filistin halkının haklarını geri alması için onları desteklemek
- e) Müslüman halkların bağımsızlıklarının, milli haklar ve itibarlarının korunmasında yardımcı olmak
- f) Üye ülkeler ile diğer ülkeler arasında işbirliği ve karşılıklı güvenin sağlanabilmesi için uygun bir ortam oluşturmak.

Teşkilatın amaçlarından da anlaşılacağı gibi asıl amaç İslam ülkeleri arasında siyasal dayanışmanın sağlanması ve bazı Arap ülkelerinin, diğer ülkeler ile aralarındaki anlaşmazlıkların giderilmesi şeklindedir. Ekonomik işbirliği sayılan amaçlardan yalnızca bir tanesidir. Bizim anladığımız anlamda yani ekonomik entegrasyonun ilk aşamalarından başlayıp (Örneğin serbest ticaret bölgeleri) bir gümrük birliğine girmek gibi bir, hedef ise hiç söz konusu değildir. Teşkilatın ekonomi açısından tek yararı ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ikili ticaret. anlaşmalarından ibaret kalmaktadır³²⁰.

³¹⁹ İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi, DPT, 1994, S.3.

³²⁰ Necdet Demirci, **Uluslararası Entegrasyon Teorileri ve ECO** (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniv. Sos. Bil. Enst.- İktisat A.B.D.-İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı, s.45.

Teşkilatın dört ana organı vardır, bunlar³²¹:

- 1- Devlet ve hükümet başkanları konferansı: İslami politika ve problemlerden sorumlu teşkilatın en yüksek karar alıcı organıdır.
- 2- Dışişleri Bakanları Konferansı: İlgili ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan ve İslam Zirvesi'nde alınan kararların uygulanmasını sağlar.
- 3- Genel Sekreterlik: Dışişleri bakanları konferansında alınan kararları uygular.
- 4- Uluslararası İslam Adalet Divanı: Üye ülkeler arasındaki uyuşmazlıkları çözmek üzere kurulmuştur.

İKO'nun ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde en büyük katkıyı sağlayan İSEDAK 1981 yılında Taif'de düzenlenen Üçüncü İslam Zirve Konferansında kurulmuş olan üç daimi komiteden biridir. Bu zirvede kurulan Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (COMSTECH)'nin başkanlığına Pakistan Devlet Başkanı, Enformasyon ve Kültür İşleri Daimi Komitesi (COMIAC)'nin başkanlığına ise Senegal Devlet Başkanı seçilmiş, fakat İSEDAK'a başkan 1984 yılında ancak seçilebildiği için bu tarihe kadar faaliyette bulunamamıştır³²²

Üçüncü İslam Zirvesinde kabul edilen karar gereğince İSEDAK' ın görevleri şunlardır:

- a) İKT tarafından ekonomik ve ticari işbirliği alanında alınmış ve alınacak kararların uygulanmasını izlemek
- b) Üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini güçlendirmek için tüm önlemleri almak.
- c) Üye ülkelerin ekonomik ve ticari alanlardaki kapasitelerini artırmaya yönelik programlar hazırlayıp öneriler sunma

İSEDAK 1984 yılı kasım ayında yapılan birinci toplantısından itibaren, yine

³²¹ **Handbook of the Organisation of the Islamic Conference**, Jeddah General Secretariat of the Organisation, of the Islamic Conference 1990, s.21.

³²² İslam konferansı Teşkilatı, **a.g.e.**, s.16.

Üçüncü İslam Zirvesinde kabul edilmiş olan ve. on ayrı alanda işbirliğini geliştirmeye yönelik öneriler içeren, "Üye Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliğini Güçlendirmek için Eylem Planı" isimli belgeyi kabul etmiştir. İKÖ Eylem Planında belirlenen on işbirliği alanı şunlardır³²³:

- Ticaret
- Tarım ve Gıda
- Sanayi,
- Ulaştırma, Haberleşme ve Turizm,
- Bilim ve Teknoloji
- Enerji
- İşgücü ve Sosyal konular
- Parasal ve Mali Konular
- Nüfus ve sağlık
- Teknik İşbirliği

İSEDAK toplantılarının gündeminde daha çok ticari işbirliği alanında proje ve konulara yer verilmektedir. Bu projeler kısaca şöyledir³²⁴.

1-Orta Vadeli Ticaret Finansmanı:

İKO üyelerinin birbirleri ile yaptıkları ihracatın finansmanına katkıda bulunmak ve İslam Ülkeleri arasında ticareti artırmak amacıyla İslam Kalkınma Bankası (İKB) bünyesinde kurulan bu mekanizma Türkiye tarafından: gündeme getirilmiştir. İKB bünyesinde özel bir on olarak işleyen bu mekanizma, fona en az 1.5 milyon İslam Dinarı (IID = ISDR) taahhüt eden tüm İKO üyelerine açıktır. Türkiye söz konusu fona 60 milyon.ID ile katılmayı taahhüt etmiş ve bunun 10 milyon ID'ını ödemiştir.

Fonun amacı; İslam Konferansı Teşkilatına üye ülkeler arasında % 10 civarında seyreden düşük ticaret hacmini geleneksel olmayan ticaretin finansmanı yoluyla artırmaktadır³²⁵.

³²³ Yusuf Ziya İRBEÇ, **Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde İslam Ülkeleri**, (TOOB, 1990), s.8.

³²⁴ DEMİRCİ, **a.g.e.**, s.47.

³²⁵ DPT, **İslam Ülkeleri ve EKİT**, (1995), s.8.

2-İhracat Kredi Sigortası ve Yatırımların Garantisi:

Bu sistemin amacı kısaca şunlardır;

- a) İKO üyesi ülkeler arasındaki ihracatı çeşitli ödenmeme risklerine karşı garanti altına almak,
- b) İKO üyesi ülkeler arasındaki ticareti finanse eden banka ve diğer mali kuruluşlara karşı sigortalamak;
- c) İKO üyesi ülkelerdeki yatırımcıları diğer üye ülkelerde yapacakları yatırımlardaki politik risklere karşı korumak.
- d) Üye ülke müteahhitlerinin başka ülkelerdeki teçhizatlarını politik risklere karşı garanti altına almak.

3-Tercihli Ticaret Sistemi:

Şimdiye kadar anlaşmayı Türkiye ile beraber 10 ülke imzalamış ve taraf ülkelerin uluslararası yükümlülüklerine zarar vermeden gümrük tavizleri yoluyla ticaretin arttırılmasını hedefleyen anlaşma, 10 üye ülkenin onay işlemlerini tamamlamasından sonra yürürlüğe girecektir.

4-Ticaret Enformasyon Ağı:

Bu proje üye ülkeler arasında ticaretle ilgili verilen kararların süratli bir şekilde toplanması, işlenmesi, analizi ve yayımının sağlanması amacıyla bir bilgi ağının kurulmasını amaçlamaktadır. Projede ticari düzenlemeler, dış ticaret istatistikleri, ticaret imkanları gibi bilgiler yer alacaktır.

5-Çok Taraflı Kriiling Birliği:

Projede öngörülen çok taraflı kliring birliği, bazı Güney Amerika, Afrika ve Asya Ülkeleri arasında uygulanmakta olan, üç veya daha fazla ülkenin merkez bankaları

arasında yapılan bir anlaşmaya dayanarak yürütülen dış ticaretin finansmanında 2-3 aylık döviz tasarrufu sağlamak için yapılan bir finansal düzenlemedir. Bu sisteme petrol üreten ülkeler petrolü dahil etmemektedir.

6-Standartların Hormanizasyonu:

Birinci İSEDAK toplantısında, üye ülkelere uygulanmakta olan ve özellikle kendi aralarındaki dış ticareti engelleyici farklı standartların hormanizasyonu için bir metodoloji geliştirilmesi fikri ortaya atılmış ve bu görev, Türk Standartları Enstitüsü'nün daveti ile toplanacak uzmanlar grubuna verilmiştir. Bu teşkilat İslam ülkelerinde ticareti olumsuz etkileyen standartların uyumlaştırılması, ortak standartların hazırlanması ortak bir sertifikasyon sisteminin geliştirilmesi gibi fonksiyonlar üzerinde durmaktadır³²⁶.

Türkiye, 1969 yılında kurulan İKÖ Sözleşmesini onaylamamış olmasına rağmen, üye devlet konumunu korumakta, üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekte, Üyesi bulunduğu yan kuruluş bütçesine katılan paylarını ödemektedir. Türkiye ilk defa İKÖ'da 1975 yılında yapılan 6. Dışişleri Bakanları Konferansı'nda, Dışişleri Bakanı. seviyesinde temsil edilmiştir. Türkiye'nin Devlet Başkanı seviyesinde katıldığı ilk İslam Zirvesi ise 1984'deki 4. Zirve Konferansı'dır ve burada Cumhurbaşkanı Kenan Evreni tarafından temsil edilmiştir.

Türkiye'nin başlangıçta, İslam Konferansı Örgütü'ne olan ilgisinin arkasındaki en önemli sebep, ekonomisini derinden sarsan 1974 petrol krizinin yansımalarını giderme endişesidir. Ayrıca Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında Türkiye'nin uluslararası destek arayışları da, İKÖ' ne ilgisini arttıran diğer bir siyasi faktördür. Örgütün sosyal ve kültürel alanlardaki işbirliği faaliyetlerine anayasal düzeni. sebebiyle aktif bir şekilde katılmayan Türkiye, ekonomik işbirliği alanında daha uygun bir ortam bulmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı 1984 yılında yapılan Dördüncü İslam Konferansı'nda.a İSEDAK Başkanlığına seçilmiş, böylece Türkiye, İslam Ülkeleri arasındaki çok taraflı ekonomik işbirliği faaliyetleri alanında etkin bir konuma gelmiştir.

³²⁶ İslam konferansı Teşkilatı, **a.g.e.**, s.32.

1980'den 'bu yana-üç temel faktör, Türkiye'nin İKÖ ülkeleriyle olan ticari ilişkilerinde önemli rol oynamıştır. Bunlar; 1980 'lerde ihracat patlamasına sebep olan ve liberal ekonomiye geçmeyi amaçlayan 24 Ocak1980 kararlarının devreye sokulmasıyla yapısal düzenlemelerin yapılması; Türkiye'nin İran'la da tarafsızlık ilkesi altında dikkatli bir denge politikası izlemesiyle Türkiye-Irak ticaretinin 'artmasına neden olan İran-Irak Savaşı; ve Türkiye'nin İKÖ ile ticari ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen Körfez Savaşıdır. İKÖ ülkelerine Türkiye'den yapılan ihracatın mutlak değerinin1980'lerden beri artmasına rağmen, bu ülkelerin ticaretlerindeki oran aynı gelişmeyi göstermemiştir. 1980'de Türkiye'nin ihracatında İKÖ ülkelerinin oranı %19.3 iken, bu oran 1981'de hızlı bir şekilde_atarak %36.2'yeyükse!mistir- 1990 'lardan itibaren ise, ortalama % 18-22 arasında seyrederek düşüş göstermiştir.

Buna ilave edilmesi gereken bir diğer unsur da İslam ülkelerinin 1990'ların başından itibaren Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri'yle olan ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla Türkiye'yi bir atlama tahtası görmeleri yönündeki eğilimlerdir. Bu, konudaki etkin ülke'ler olarak petrol zengini Arap ülkeleri gösterilebilir. Yeni pazarlara ulaşmada bazı İslam ülkeleri Türkiye'yi odak noktası olarak görmeye başlamıştır. İlişkileri etkileyen son unsur ise Türkiye'nin 1990'ların ortalarından itibaren İsrail'le yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirilmesidir ve bu faktörün Türkiye'nin İslam ülkeleriyle hem ikili hem, de çok taraflı ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği belirtilebilir.

Aşağıdaki tablo-22 Türkiye-İslam ülkeleri ticaretinin 2000-2001 yıllarındaki durumunu göstermektedir. Buna göre, Türkiye'nin bu iki yılda tabloda belirtilen kırk beş İslam ülkesinin yaklaşık olarak yarısı ile toplam 20 milyon \$'lık dış ticaret hacmine ancak ulaştığı görülmektedir. Bu denkleme, 1980'lerde büyük bir ticaret ortağı olan Irak'ın da, ambargonun kalması sonucu yeniden dahil olması ilginç bir görüntü çizmektedir³²⁷.

³²⁷ DARTAN-HATİPOĞLU- DİKKAYA, a.g.e., s.26-27.

Tablo 22: Türkiye-İKÖ Üyeleri Arasındaki Ticaret (2000-2001)

Ülke	A1	A2	B1	B2	Ülke	A1	A2	B1	B2
Afganistan	22	-	1	-	Libya	95	140	343	502
Arnavutluk	45	66	3	-	Lübnan	156	162	29	-
Azerbavcan	327	248	50	44	Malezya	42	37	285	219
BAE	240	391	32	28	Mısır	474	467	393	IG9
Bahreyn	11	-	36	-	Moritanya	1	-	1	-
Banglades	18	-	24	-	Mozambik	2	-	1	-
Benin	5	-	1	-	Nijerya	23	-	3	24
Burine	I.	-	-	-	Özbekistan	156	99	96	47
Cezayir	482	408	647	682	Pakistan	64	-	57	25
Cibuti	1	-	1	-	Senegal	8	-	-	-
Endonezya	29	29	176	165	Sudan	34	-	12	-
Fas	99	90	47	44	Surinam	1	-	-	-
Gabon	2	-	20	-	Suriye	309	232	308	307
Gambiya	1	-	1	-	S.Arabistan	474	367	670	579
Gine	2	-	-	-	Tacikistan	10	-	8	-
Guyana	2	-	-	-	Togo	3	-	-	-
Irak	11	-	13	-	Tunus	351	238	63	67
Iran	195	158	433	636	Türkmen.	96	107	42	-
Kamerun	12	-	14	-	Uganda	1	-	1	-
Katar	10	-	63	-	Ürdün	141	88	8	-
Kazakistan	214	97	254	296	Umman	22	-	-	-
Kırgızistan	42	-	7	-	Yemen	62	-	-	-
Kuveyt	89	83	81	84	<i>Toplamları</i>	4.385	3.507	4.224	3.858
					<i>Ortalama Payı (%)</i>	16,6	13,2	9,4	9,4

A1:İhracat (2000) A2:İhracat (2001) B1: İthalat (2000) B2: İthalat (2001)

Kaynak: <http://www.icdt.org> 25.11.2004

Türkiye ve İslam ülkeleri arasındaki ticaretin genişlemesi, artan müteahhitlik anlaşmaları aracılığıyla olmuştur. 1986'dan beri artan sayıda Türk firması bu ülkelere tekliflerde bulunmuş ve Orta Doğu'da, özellikle Irak, Libya ve Suudi Arabistan'da önemli anlaşmalar sağlamıştır³²⁸. Günümüz itibariyle bu rakamın yaklaşık 30 milyar dolar seviyelerinde olduğu tahmin edilmekte olup Irak'ın yeniden yapılanmasında Türk firmalarının önemli rol oynayacağı düşünüldüğünde bu rakamın önümüzdeki yıllarda çok daha atacağı beklenmektedir.

İnşaat hizmetlerindeki gelişmeye paralel olarak, 1976'dan beri, Türk işçi ve teknisyen için önemli fırsatlar sağlayan Suudi Arabistan ve körfez ülkeleri gibi Arap ülkelerine işgücü ihracı da artmıştır. Bu ülkelerdeki Türk işgücünün miktarı 2000'in

³²⁸ <http://www.dtm.gov.tr> 25.05.2005

sonlarında yaklaşık 300-350 bin civarında hesaplanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin İKÖ ülkeleriyle olan ticareti, İran-İrak savaşı, Petrol Krizi ve Amerika-İrak savaşı gibi konjonktürel durumlara bağlı görülmektedir. Üstelik, İKÖ ülkeleriyle istikrarlı bir ekonomik ve ticari ilişki imkanı sınırlıdır. Bu bağlamda Körfez Savaşı iyi bir örnek oluşturabilir. Çünkü Türkiye, Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesiyle başlayan Körfez Savaşı'nda Batı yanlısı bir tutum izlemiştir. Irak'la olan, büyük ticaret hacmine ve Irak petrolünü Türkiye'den geçerek Akdeniz'e taşıyan bir petrol boru hattının bulunmasına rağmen Türkiye bu ülkeye Birleşmiş Milletlerin verdiği kararlar doğrultusunda ekonomik ambargo uygulayan ilk devletler arasında yer almıştır. Körfez Savaşı'nın Türk ekonomisi üzerindeki doğrudan ve dolaylı maliyetleri tahmin edilenden büyük olmuştur: Türkiye'nin ticaret, inşaat ve ulaşım sektörlerindeki, doğrudan kayıplarının yıllık 8-12 milyar bulduğu hesaplanmaktadır. Ama son yıllarda yaşanan gelişmeler ve Irak'a uygulanan ambargonun kalması ekonomik yönden yaşanan bu olumsuzlukları bir nebze olsun azaltmıştır.

Üstelik, petrol ihracatçısı Arap ülkelerinde çalışan Türk işçileri" genellikle bu ülkelerdeki alt yapı inşaatını gerçekleştiren Türk firmaları tarafından istihdam edilmekte olduğu için işgücünün istihdamı, bu projelerin sürekliliğine bağlıdır. Bu yüzden, bu işçilerden pek çoğu düşük ücretlerle kötü şartlarda çalışmakta ve Batı ile karşılaştırıldığında geniş ölçüde sosyal güvenlik kapsamı dışındadırlar.

Türkiye-İKÖ ilişkilerini belirleyen bir çok faktör bulunmaktadır. Her şeyden önce, laik bir devlet olarak Türkiye'nin, din temelli İKO gibi bir kurumla bölgesel işbirliğine katılması bazı sorunlar meydana getirmektedir. Türkiye, 1970'lerin ortalarında yaşanan ekonomik problemlerin zorlamasıyla İKO ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Özellikle, İKÖ'ye katılımı iki ekonomik faktör rol oynamıştır. Bunlardan ilki, İKÖ ile ticareti artırma zorunluluğudur. Bu dönemde Türkiye'nin dış ticaret değeri düşüktü ve İKÖ piyasası Türk ihracatı (özellikle Türk tarım ürünleri için) için ümit vaat ediyordu. Türkiye'yi petrol üreticisi Arap ülkeleriyle daha yakın bağlar kurmaya iten ikinci faktör, 1970'lerde yaşanan petrol kriziydi. Bu faktörler Türkiye'nin petrol fiyatlarındaki artıştan ne ölçüde etkilendiğini, özellikle bu bağlamda petrol ithalatını tek başına karşılayabilmek için gerekli ihracat gelirlerinin ne kadar düşük olduğunu daha iyi

anlamakta da yardımcı olacaktır. Örneğin 1974'teki petrol krizinde Türkiye'nin ihracat gelirleri, o yıl ithal edilen petrol giderlerini karşılayamamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin laik yapısı, pek çoğu İslami kurallarla yönetilen İKO ülkeleriyle politik ilişkilerin geliştirilmesindeki çabaları engellemektedir. Neticede, Türkiye İKO üyesi ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmeye önem verirken, siyasi platformda, bu ülkelerle işbirliğinde çok hassas davranmaktadır³²⁹.

Sonuç olarak, Türkiye, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel gelişme seviyesi, ekonomik ve teknoloji potansiyeli, yetişmiş insan gücü, tarihi geçmişi, devlet tecrübesi, coğrafi ve stratejik konumu, batı dünyası ile olan ekonomik ve siyasi ilişkileri sebebiyle İKO içinde daha aktif ve yönlendirici ülke olarak görev yapabilir. İzleyeceği böyle bir politika ile, bu ülkelerin tamamının olmasa bile önemli bir kısmının tam ve mutlak desteğini sağlayabilir. Yeni kurulacak dünya dengeleri arasındaki dayanışmayı arttırmak ve bundan lider ülke olarak yararlanmak, Türkiye'nin çıkarıdır.

Batı dünyası içerisindeki işbirliği ve dayanışma 11 Eylül 2001 tarihindeki terörist saldırıdan sonra büyük ölçüde 'din temeline' dayandırıldığı sürece Türkiye bu dünyada hak ettiği yeri bulmakta güçlüklerle karşılaşmaya devam edecektir. Bu saldırıların sonucunda gerçekleşen olaylar ve değişen dengeler, bu gerçekler karşısındaki Türkiye'nin sergilediği ve sergileyeceği tutumda Türkiye'nin yeri ve önemini etkileyecek bir süreç teşkil etmektedir.

6. GELİŞEN 8'LER (DEVELOPING EIGHT D-8):

D8 grubu Türkiye'nin girişimleri ile 1997 yılında başlayan İslam ülkeleri arasında uzun vadeli bir işbirliğinin oluşmasına öncülük etme teşebbüsüdür. Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'den oluşturulmuş olan M-8 (Muslim Eight) grubu daha sonra eleştirileri giderebilmek için D-8 (Developing Eight) adını almıştır.³³⁰

³²⁹ DARTAN-HATİPOĞLU- DİKKAYA, a.g.e., s.29-30.

³³⁰ KARLUK, a.g.e., s.552; <http://www.d8net.org>, (20 Temmuz 2004).

D-8 22 Ekim 1996'da dışişleri bakanlarının İstanbul toplantısında ilk tohumu atılan ve ondan sonra, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin başbakanı Necmettin Erbakan'ın başlattığı girişim ve ziyaretlerle projeleştirilmiş, kültür bakanları, dışişleri bakanları ve nihayet devlet ve hükümet başkanlarının toplantılarıyla ve ortak deklarasyonla 13-15 Haziran'1997 tarihinde İstanbul'da kuruluşu gerçekleştirilmiş bir işbirliği hareketidir. Oluşturulma biçimi RCD (veya ECO) ye çok benzeyen bu oluşumun daha ziyade kalkınma amaçlı bir hareket olduğu görülmektedir. Ancak D-8'i RCD'den ayıran en önemli hususun vurgulanan unsurlarda olduğu görülmektedir Bunlar da uluslararası çapta paylaşılmasına rağmen. uygulamalarında aksamalar yaşanan değerlerdir. Ortak deklarasyonda sosyo-ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek amacıyla öne çıkarılan bu değerler;

- **çatışma** yerine **barış**
- **Sürtüşme** yerine **diyalog**
- **Sömürü** yerine **işbirliği**
- **Çifte standart** yerine **adalet**
- **Ayrımcılık** yerine **eşitlik**
- **Baskı ve zulüm** yerine **demokrasi**

olarak ifadelendirilmiştir³³¹.

Bugün yeryüzünde 190 ülkenin toplam nüfusu 6 milyar civarındadır. Bu 190 ülkenin içinde takriben 30 kadarı kalkınmış ülke olup nüfusları yaklaşık 1 milyar civarındadır. Bu gelişmiş ülkeler G-7'leri kurmuş ve şimdi onlar da G-8'i oluşturmaktadır. Bunların dışında kalan 160kadar;- gelişmekte olan ve nüfusları 5 milyarı aşan ülkeler ise böyle bir teşkilata sahip değildirler.

İşte D-8'ler G-7'lere paralel olarak gelişmekte olan Ülkelerin kurdukları en yüksek seviyede küresel bir kuruluştur. Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'nin üyesi olduğu D-8 ülkelerinin toplam nüfusu 820 milyondur ve

³³¹ ERTÜRK, a.g.e., s.312.

bu rakam dünya nüfusunun %14'ünü oluşturmaktadır³³². Gelişmekte olan bütün ülkeler ve tabii ki en başta Türk Cumhuriyetleri ve diğer Müslüman Ülkeler nüfusları ne olursa olsun D-8'in doğal üyeleridir.

Gelişmekte Olan Ülkeler Ekonomik İşbirliği Grubu; Zirve, Konsey ve Komisyon olmak üzere üç organdan oluşur

Zirve: Grubun en üst düzey organıdır. Devlet ve hükümet başkanlarından oluşur ve her yıl dönüşümlü olarak üye ülkelerden bile toplanır.

Konsey: Üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşur ve karar verme mekanizması niteliği taşır. D-8'in siyasi karar organıdır. Zirve tarafından belirlenmiş kurallar ve politikalara uygun olarak faaliyet gösterir ve sorunların kapsamlı Ye derinlemesine ele alındığı bir forumdur. Yıllık raporlarını zirveye sunar.

Komisyon: D-8'in yürütme organıdır.hükümetleri tayin ettiği yüksek. dereceli memurlardan oluşur. Konseyin çalışma programından, gündeminden ve Konseye sunulacak karar taslaklarının hazırlanmasından sorumludur. Komisyon ayrıca Zirvenin geçici çalışma programını, karar ve bildiri taslaklarını da Konseye sunar. Yılda en az iki kez toplanır. Komisyonun etkili çalışmasını sağlamak, Komisyon üyeleri arasındaki koordinasyonu sağlamak görevlerini ise İcra Direktörü Yürütür. D-8'in icra direktörlüğünü üye ülkelerin talebi üzerine Türkiye yürütürken, Emekli Büyükelçi Ayhan Kamel, grubun kurulduğu 1997yılından bu yana D-8 İcra Direktörü olarak görev yapıyor. Karar alma;Bütün D-8 kararları oybirliği ile alınır.

Karar alma; bütün D-8 kararları oybirliği ile alınır.

D-8 çerçevesinde,15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen Zirve'de İşbirliği ve proje geliştirme için on adet sektör belirlenmiştir. Bunlar; ticaret, sanayi, telekomünikasyon ve enformasyon (bilgi), finans, bankacılık ve özelleştirme, kırsal

³³² <http://www.foreintrade.gov.trr/ead/ekonomi/sayı7/d8htm>, 01.08.2005.

kalkınma, bilim ve teknoloji, yoksulluğun azaltılması ve insan kaynakları gelişimi, tarım, enerji, çevre ve sağlık. Bunların yanı sıra denizaltı, helikopter, havacılık, otomotiv imalatı, yazılım teknolojileri, çip imalatı, mikroçipler, bir pamuk birliği kurulması, tekstil ve konfeksiyon, petrol v.b. gibi projelerde içermektedir. D-8 faaliyetlerinin koordinasyonunda iş bölümünü sağlamak için her bir sektör bir ülkeye tahsis edilmiştir. Bu doğrultuda ülkeler ve üslendikleri sektörler şöyledir³³³:

Türkiye: Endüstri ve Sağlık Çalışma Grupları

Pakistan: Tarım Çalışma Grubu

Nijerya: Enerji Çalışma Grubu

Malezya: Finans, Bankacılık ve Özelleştirme Çalışma Grubu

İran: İletişim ve Haberleşme, Bilim ve Teknoloji Çalışma Grupları

Endonezya: İnsan Kaynakları Gelişimi Çalışma Grubu

Mısır: Ticaret Çalışma Grubu

Bangladeş: Kırsal Gelişme Çalışma Grubu

³³³ <http://www.d8net.org/about/group.htm> 01.05.2005

Tablo 23 : D-8 Ülkelerinin Ticaretindeki Başlıca Mallar

	Başlıca İhraç kalemleri	Başlıca İthal kalemleri
Bangladeş	Tekstil ipliği, hazır giyim, gıda ve canlı hayvanlar, jüt ürünleri, ham jüt, deri, balık ve balıkçılık ürünleri, çay	Ham pamuk, petrol ve ürünleri, kimyasallar, tekstil ipliği, makine ve taşımacılık teçhizatı, gıda ve canlı hayvanlar, demir ve çelik, ham gübre ve mineraller
Mısır	Petrol ve ürünleri, pamuk ipliği ve tekstil ürünleri, kimyasallar, mühendislik ve madencilik ürünleri, pamuk, gıda ürünleri, sebzeler	Makine ve taşımacılık teçhizatı, canlı hayvanlar, hayvansal ürünler, gıda ürünleri, içecekler, kimyasal ürünler, kauçuk, deri, ağaç ürünleri, mantar, kağıt, baz metaller
Endonezya	Ham petrol, gaz, petrol ürünleri, kontrplak, tekstil ürünleri, karides, işlenmiş kauçuk, elektrikli aletler, bakır, kömür, kağıt ve kağıt ürünleri, palmiye yağı	Sanayi ham maddeleri, makineler, mamul mallar, kimyasallar, işlenmemiş maddeler, gıda ürünleri, mineral yakıtlar
İran	Petrol ve gaz, halı, taze ve kuru meyveler, yemişler, döküm makineleri, kimyasallar, tekstil ürünleri, rafine bakır	Taşıt araçları ve makineler, demir, çelik, kimyasallar ve eczacılık ürünleri, gıda ve canlı hayvanlar, içecekler ve tütün
Malezya	Makine ve taşımacılık teçhizatı, elektrikli aletler, telekom araçları, ofis makineleri, işlenmiş palmiye yağı, ham petrol, doğranmış kereste, kauçuk, ham petrol (LNG)	Makine ve taşımacılık teçhizatı, mamul mallar, kimyasallar, gıda ve içecekler, yenilmeyen ham maddeler, mineral yakıtlar
Nijerya	Petrol, kakao, kauçuk, tekstil ürünleri, balık ve karides, kakao yağı	Makine ve taşımacılık teçhizatı, mamul mallar, gıda ve canlı hayvanlar, ham maddeler, hayvansal ve bitkisel yağlar, mineral yakıtlar, çeşitli mamul mallar
Pakistan	Pamuk ipliği, kumaş, giyim eşyası, iç çamaşırını, ham pamuk, sentetik dokuma, pirinç, deri, halı, kilim, balık ve ürünleri	Elektrikli olmayan makineler, petrol ve petrol ürünleri, kimyasallar, yemeklik yağ, taşımacılık donanımı, demir, çelik ve ürünleri, tahıllar, elektrikli ürünler
Türkiye	İplik ve kumaş, demir ve çelik ürünleri, makine ve teçhizat, taşımacılık araçları, tütün	Makine ve teçhizat, taşımacılık araçları, petrol, demir ve çelik ürünleri, benzin ve petrol, gaz, kauçuk, kimyasallar

Kaynak: <http://www.d8net.org/about/group.htm> 01.05.2005

D-8 ülkelerinin başlıca ihraç ve ithal ürünleri tablo-23'de gösterilmiştir. D-8 ülkeleri İhracatının büyük çoğunluğu ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa'ya yapılmaktadır. D-8 ülkelerinin ticaret yaptığı başlıca ülkeler sanayileşmiş ülkelerdir. İhracatın büyük çoğunluğu ABD, Japonya, Almanya ve daha küçük oranda da İngiltere, İtalya ve Fransa'ya yapılmaktadır. Bazı istisnalar dışında ithalatın büyük kısmı da aynı ülkelere kaynaklanmaktadır. D-8 ülkelerinin 1980-2003 yılları arası toplam ithalat ve ihracat rakamları tablo-24 ve tablo-25'de gösterilmiştir.

Tablo 24: D-8 Ülkelerinin İhracatı (Milyon \$)

	1980	1990	1995	2000	2001	2002	2003
Bangladeş	793	1671	3173	6399	6085	6078	6942
Endonezya	21909	25675	45417	62124	56447	57159	60955
İran	14705		18360	28345	23904	28186	36230
Malezya	12958	29416	73914	98229	88005	93265	99369
Mısır	3046	2585	3450	4689	4128	4708	6161
Nijerya	25968	13670	11725	20935	17261	15107	20225
Pakistan	2618	5589	8029	9028	9238	9913	11930
Türkiye	2910	12959	21636	27775	31334	36059	46576
Toplam	84907	91565	185704	257524	236402	250475	288388
Dünya Payı (%)	4,4	2,7	3,6	4,1			

Kaynak: World Development Report,2004.

Tablo 25: D-8 Ülkelerinin İthalatı (Milyon \$)

	1980	1990	1995	2000	2001	2002	2003
Bangladeş	2599	3598	6502	8360	8350	7914	9476
Endonezya	10834	21837	40630	33515	31010	31289	32551
İran	12246	15716	13882	14347	17627	22275	25530
Malezya	10820	29258	77691	81963	73866	79869	81948
Mısır	4860	9216	11760	14010	12756	12552	10899
Nijerya	16660	5627	7912	8721	11586	7547	10890
Pakistan	5350	7376	11515	10864	10191	11233	13038
Türkiye	7910	22302	35707	54503	41399	51554	69340
Toplam	71279	114930	205599	226283	206785	224233	253672
Dünya Payı (%)	3,6	3,3	4,0	4,5			

Kaynak: International Financial Statistics,2004.

Türkiye'nin D-8 ülkelerine yaptığı ihracat, 1990 yılından itibaren yıllara göre değişen bir seyir izlemiştir.

Türkiye'nin, D-8 ülkelerinden en çok ithalat yaptığı ülke İran olmuştur. 1990 yılından itibaren Türkiye'nin D-8 ülkelerine yaptığı ihracat dalgalı bir seyir izlemiştir. 1990 yılında 740 milyon dolar olan ihracat, 1995'de 756 milyon dolar, 1996 yılında 906 milyon dolar, 2000 yılında 795 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, D-8 ülkelerinden en çok Mısır'a ihracat yapmaktadır. Mısır'dan sonra İran en çok ihracat yapılan ikinci ülke durumundadır. Türkiye'nin D-8 ülkeleri arasında en az ihracat yaptığı ülke ise Bangladeş olmuştur. D-8 ülkelerinin Türkiye'nin ihracatında önemli bir payının olmadığını söylemek mümkündür. Nitekim; D-8 ülkelerinin Türkiye'nin

ihracatındaki payı 1990 yılında yüzde 5,7 iken, bu pay 2000 yılında yüzde 2,9'a düşmüştür.

Türkiye'nin D-8 ülkelerinden yaptığı ithalat da ihracat gibi inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1990 yılında yaklaşık 762 milyon dolar olan ithalat 1995 yılında yaklaşık 1,5 milyar dolara yükselmiştir. 2000 yılında ise bu ülkelere yapılan ithalat 1,7 milyar dolara ulaşmış ve Türkiye'nin ithalatında yüzde 3,1 oranında bir paya sahip olmuştur. Türkiye'nin, D-8 ülkelerinden en çok ithalat yaptığı ülke 814 milyon dolar ile İran olmuştur. 2000 yılı itibarıyla en az ithalat ise Bangladeş'ten gerçekleştirilmiştir.

D-8'in kurulmasının Türkiye'nin bu ülkeler ile olan ticaretinde önemli artışlara yol açmadığı, hatta Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracatta bir azalma olduğu gerçekleşen rakamlardan görülmektedir(Tablo-26-27)³³⁴.

Tablo 26: Türkiye'nin D-8 Ülkelerine İhracatı (Milyon \$)

	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
Bangladeş	0,003309	0,005241	0,012708	0,006812	0,018123	0,026349	0,025903	0,006728
Endonezya	0,014992	0,032447	0,057309	0,047381	0,028962	0,029154	0,029980	0,014588
İran	0,495482	0,268434	0,297521	0,307007	0,194696	0,157815	0,234321	0,149341
Malezya	0,011481	0,099668	0,133782	0,134417	0,041884	0,036523	0,039032	0,015179
Mısır	0,160105	0,246114	0,316228	0,304460	0,474229	0,467413	0,370790	0,171402
Nijerya	0,007652	0,013214	0,010281	0,016590	0,023259	0,037211	0,042901	0,026821
Pakistan	0,047605	0,090870	0,077875	0,058161	0,063585	0,128527	0,052109	0,012753
Toplam	0,740626	0,755988	0,905704	0,874828	0,844738	0,882992	0,795036	0,396812
Toplam İhracattaki Payı	5,7	3,5	3,9	3,3	3,1	3,3	2,9	3,1

Kaynak: DTM.

³³⁴ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi7/d8.htm>, (1 Ağustos 2004).

Tablo 27: Türkiye'nin D-8 Ülkelerinden İthalatı (Milyon \$)

	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
Bangladeş	0,019358	0,022245	0,025850	0,016934	0,024252	0,024802	0,025843	0,007623
Endonezya	0,016755	0,132733	0,154451	0,143921	0,175683	0,164995	0,227336	0,0777
İran	0,492399	0,689476	0,806335	0,646402	0,433026	0,635928	0,814669	0,423448
Malezya	0,110962	0,272303	0,236561	0,283224	0,284683	0,218828	0,265868	0,065.54
Mısır	0,036827	0,210648	0,272394	0,398897	0,392959	0,108977	0,140419	0,037289
Nijerya	0,001452	0,007651	0,018041	0,016820	0,002752	0,023793	0,130591	0,105488
Pakistan	0,083882	0,153625	0,083467	0,057023	0,057363	0,025441	0,082074	0,047147
Toplam	0,761635	1,488.681	1,597.099	1,563.221	1,370.718	1,202.764	1,686.800	0,763.947
Toplam İthalattaki Payı	3,4	4,2	3,7	3,2	3,0	3,0	3,1	4,5

Kaynak: DTM.

Bununla birlikte, Mısır'ın başkenti Kahire'de gerçekleştirilen üçüncü D-8 devlet ve hükümet başkanları zirvesi bildirisinde, D-8 işbirliği alanlarında sağlanan gelişmeler memnuniyetle karşılanmakta ve geleceğe yönelik faaliyetler ve projeler konusunda da değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu kapsamda, D-8 bünyesinde, Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer'in memnunlukla belirttiği, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii bünyesinde süren çalışmalar sonucunda, D-8'in ilk projesini tamamlamış olan Türkiye'nin yaptığı 'Tarım Uçağının' üretimine, üye ülkelerin de katkıları ile, seri bir şekilde başlanacaktır.

7. TÜRKİYE-İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA ÖRGÜTÜ (OECD) İLİŞKİLERİ

Kısaca OECD Olarak bilinen bu kuruluşun amacı sanayileşmiş batılı ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesidir. OECD, IMF ve GATT (Uluslararası parasal işbirliği ve denetimi ya da ticaretin serbestleştirilmesi gibi) gibi özel bir merkezi işleve sahip değildir daha çok ekonomik ve ticari konuların ele alındığı bir tartışma ve inceleme forumu karakterini taşımaktadır³³⁵.

³³⁵ALPAR-ONGUN, a.g.e., s.225.

14 Aralık 1960 tarihinde Paris'te imzalanan anlaşmayla kurulan OECD'ye Türkiye 29 Mart 1961 tarihinde katılmıştır. Türkiye topluluğa katıldığından beri daima OECD ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Bu ilişkiler ekonomik olduğu kadar siyasal ve kültürel alanları da kapsamaktadır.

25 ülke OECD'ye üyedir. Bunlar: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksembourg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve ABD.³³⁶

Üyelerin ekonomik gelişme düzeyleri dikkate alındığında, Türkiye gibi nispeten az gelişmiş bir ekonominin, Batılı sanayileşmiş ülkelerin klübü olarak adlandırılan OECD'ye kabulü daha çok siyasi niteliktedir. Türkiye batı tarafından Avrupa'nın bir parçası olarak düşünüldüğü, batının kabul etmiş olduğu değer yargılarını ve demokratik anlayışı benimsediği için örgüte katılabilmektedir. Aslında ekonomik ve sosyal göstergeler açısından diğer üyeler ile Türkiye arasında önemli gelişmişlik farkları vardır³³⁷.

OECD bünyesinde Türkiye'nin kalkınma çabalarının desteklenmesi için harekete geçirilebilecek yeterli ölçüde kamu ve özel yabancı kaynakların akışını sağlamada kullanılacak araçları araştırmak üzere, Temmuz 1962 tarihinde, bir çalışma grubu, ayrıca bu amaçla bir konsorsiyum kurulmuştur. Konsorsiyum Türkiye'nin ekonomik kalkınmalarına kredi ve bağışlar ve başka yollarla katkıda bulunmak için üye ülkeler ve kuruluşların fiilen oluşturdukları birimler olarak düşünülebilir.³³⁸ Ayrıca Türkiye'nin dış borçları ile ilgili olarak 1978 de bir çalışma grubu oluşturulmuştur.

En son olarak Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) ile ilgili 2. OECD Bakanlar Konferansı 3-5 Haziran 2004 tarihleri arasında İstanbul'da yapılmıştır.

Yukarıdaki Tablolar (Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Gruplarına göre İthalat ve Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Gruplarına göre İhracat) incelendiğinden 2004 yılı

³³⁶ <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/ulus/63ekoisltes.htm>, (10 Temmuz 2004).

³³⁷ KARLUK, a.g.e., s.62.

³³⁸ <http://www.dtm.gov.tr/NYA/ulus/63ekoisltes.htm>, (8 Ağustos 2004).

rakamları ile Türkiye'nin toplam ihracatının 64.1'i ve ithalat 61.4'ü OECD ülkelerine yapılmaktadır. Bu rakamlar OECD ile Türkiye ilişkilerinin önemini göstermektedir.

8. TÜRKİYE İSRAİL SERBEST TİCARET SAHASI ANLAŞMASI (TIFTA)

14 Mart 1996 tarihinde Kudüs'te imzalanan ve 04.04.1997 tarihli ve 4239 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunan Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Sahası Anlaşması (TIFTA), 18 Temmuz 1997 tarihli ve 23053 sayılı Resmi Gazetenin mükerrer sayısında yayınlanmıştır. Bu anlaşma AB ile gümrük birliğimizin sonucudur³³⁹. TIFTA anlaşması çerçevesinde imzalanan anlaşmalar ve protokoller tablo-28'de gösterilmiştir.

Tablo- 28: TIFTA'nın Kronolojisi

Anlaşma ve Protokoller	İmza Tarihi
Serbest Ticaret Alanı Anlaşması	14 Mart 1996
Ticari, Ekonomik, Sınai, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması	24 Ocak 1996
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	24 Ocak 1996
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	24 Ocak 1996
Gümrük İdaresinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma	23 Aralık 1996
Türkiye-İsrail Karma Ekonomik Komisyon I. Dönem Mutakabat Zaptı	8 Şubat 2000
Türkiye-İsrail Karma Ekonomik Komisyon II. Dönem Mutakabat Zaptı	14 Temmuz 2004

Kaynak: Dış İlişkiler Kurulu, **İsrail Ülke Bülteni**, Nisan-2005, s.5.

Mayıs 1997'de iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle, yaklaşık 200 ürüne uygulanan gümrük vergileri kaldırılmış ve gerek ihracatımız, gerekse ithalatımızda dikkate değer bir artış kaydedilmiştir³⁴⁰. TIFTA anlaşmasının imzalanmasından sonra iki ülke arasındaki ticaretin olumlu gelişimi tablo-29'da gösterilmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından önceki yıl olan 1995 yılında iki ülke

³³⁹ ERTÜRK, a.g.e., s.309.

³⁴⁰ Dış İlişkiler Kurulu, **İsrail Ülke Bülteni**, Nisan-2005, s.6.

arasındaki toplam ticaret hacmi 406 milyon dolar seviyelerinde seyrederken, anlaşma imzalandıktan sonra bu rakam her geçen yıl artmış ve 2004 yılında 2 milyar dolar seviyelerine yaklaşmıştır.

Tablo 29: Türkiye - İsrail İkili Ticareti (1000 Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1995	239,769	166,635	73,134	406,404
1996	254,569	192,038	61,928	446,004
1997	391,457	229,282	162,175	620,739
1998	478,637	282,754	195,883	761,391
1999	585,045	298,268	286,777	883,313
2000	650,142	505,482	144,660	1,155,624
2001	805,218	529,489	275,729	1,334,707
2002	833,162	492,832	340,330	1,325,994
2003	978,708	414,672	564,036	1,393,380
2004	1,283,240	712,836	570,404	1,996,076
Ocak-Şubat 2004	179,088	72,872	106,216	251,960
Ocak-Şubat 2005	176,559	99,800	76,759	276,359

Kaynak: Dış İlişkiler Kurulu, İsrail Ülke Bülteni, Nisan-2005, s.6.

Söz konusu serbest ticaret anlaşması çerçevesinde, gümrüğe tabi olan bazı tekstil ürünlerine uygulanan %13,3'lük vergi de 1 Ocak 2000 tarihi itibarıyla kaldırılmıştır. Anlaşmayı takiben İsrail ile 1996 yılında 446 milyon dolar olan ticaret hacmimiz %212 oranında artarak 2003 yılında 1,39 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Ticaret hacminin önümüzdeki yıllarda 3 milyar dolara çıkması hedeflenmektedir. 2004 yılında İsrail'e olan ihracatımız bir önceki yıla göre %31 oranında artarak 979 milyon dolardan 1,283 milyar dolara yükselmiş, ithalatımız ise %72 oranında artarak 713 milyon dolara yükselmiştir. 2005 yılı ocak-şubat verilerine bakıldığında ise Türkiye'nin İsrail'e ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine oranla %1,4 oranında azalarak 176,5 milyon dolar, İsrail'den İthalatımız ise %37 artarak 99,8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir³⁴¹.

2004 yılı Serbest Bölgelerimiz ile İsrail arasında 99,860 milyon dolar tutarında ticaret gerçekleştirilmiştir. Bunun 60,7 milyon dolarlık kısmı İsrail'den Serbest

³⁴¹ Dış İlişkiler Kurulu, a.g.e., s.6.

Bölgelerimize, 39 milyon dolarlık kısmı ise Serbest Bölgelerimizden İsrail'e yönelik olarak yapılmıştır.

Türkiye'nin İsrail'e ihraç ettiği başlıca ürünler demir-çelik, otomotiv ve yan sanayi, mineral yakıtlar, kazanlar, makineler, kağıt karton, plastik, örülmemiş giyim eşyası, seramik mamuller, bakır ve bakır ürünleri ve demir-çelik eşya olarak sıralanabilirken, Türkiye İsrail'den mineral yakıtlar, organik kimyasallar, kazanlar makineler, plastikler, demir, çelik, elektrikli makineler, savunma sanayi malları, anorganik kimyasallar, pamuk ve kağıt karton ithal etmektedir. İki ülkenin birbiriyle ticaretinde önemli yer tutan mallar tablo-30'da gösterilmiştir.

Tablo 30: Türkiye-İsrail İthalatındaki ve İhracatındaki Başlıca Maddeler

2004 Yılı İtibariyle Türkiye'nin İsrail'e İhracatındaki Başlıca Maddeler	2004 Yılı İtibariyle Türkiye'nin İsrail'den İthalatında Başlıca Maddeler		
Demir – Çelik	245.947.920	Mineral Yakıtlar	173.790.391
Otomotiv ve Yan Sanayi	181.266.464	Organik Kimyasallar	99.883.062
Mineral Yakıtlar	59.359.894	Kazanlar, Makineler	71.479.244
Kazanlar, Makineler	55.714.079	Plastikler	64.904.238
Kağıt Karton	50.584.716	Demir – Çelik	39.814.006
Plastikler	43.615.378	Özel Amaçlar İçin Saklı	23.710.780
Seramik Mamulleri	41.174.477	Elektrikli Makineler	22.725.053
Elektrikli Makineler	39.860.488	Anorganik Kimyasallar	19.507.233
Örülmemiş Giyim Eşyaları	39.179.208	Pamuk	18.478.451
Bakır ve Bakır Ürünleri	39.938.891	Kağıt Karton	16.676.061
Diğer	487.339.028	Diğer	161.867.493
Toplam	1.283.240.543	Toplam	712.836.012

Kaynak: Dış İlişkiler Kurulu, **İsrail Ülke Bülteni**, Nisan-2005, s.6-7.

Sonuç olarak her iki ülkenin karşılaştırmalı üstünlükleri bir araya getirildiğinde ve ekonomilerinin tamamlayıcı özellikleri ile coğrafi yakınlığın sağladığı avantajlar göz önüne alındığında Türkiye ile İsrail arasında son derece geniş ekonomik işbirliği olanaklarının mevcut olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye – İsrail ilişkilerinin önündeki en büyük engel İsrail – Filistin sorunu olarak görülmekte, özellikle İsrail ile

planlanan uzun vadeli yatırımlar bölgedeki savaş ve bunun getirdiği istikrarsızlık nedeniyle olumsuz yönde etkilenmektedir³⁴².

9. TÜRKİYE'NİN İMZALADIĞI DİĞER SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI VE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin AB ile olan Ortak Ticaret Politikası'na uyum alanında başka bir yükümlülüğü de, AB'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı ikili ve otonom tercihli ticaret rejimlerinin üstlenilmesidir. 1/95 sayılı OKK'da bu yükümlülüğün Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden itibaren 5 yıl içerisinde tamamlanması öngörülmektedir. Bu çerçevede, AB'nin üçüncü ülkelerle akdettiği tercihli ve otonom rejimlerine tedricen uyum sağlanması yönünde çalışmalara halihazırda devam edilmektedir. Gümrük Birliği sürecinde Türkiye, EFTA ile 1992 yılında yürürlüğe giren serbest ticaret anlaşmasının yanı sıra, tüm Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, İsrail, Makedonya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek ile serbest ticaret anlaşmaları imzalayarak yürürlüğe koymuştur. Diğer taraftan, Fas ve Filistin ile yapılan müzakereler tamamlanmış ve anlaşmalar parafe edilmiştir.³⁴³

Tunus, Lübnan, Mısır, Arnavutluk ve Faroe Adaları ile müzakerelere devam edilmektedir. Ayrıca, Cezayir, Suriye, Ürdün, Güney Afrika Cumhuriyeti, Meksika, Şili, Malta, Sırbistan ve Karadağ ve MERCOSUR ile müzakerelere başlama konusundaki girişimler devam etmekte olup, bu ülkelere de taslak metin gönderilmiştir³⁴⁴.(bkz tablo....)

Ayrıca sonra dönemde Türkiye'nin çeşitli ekonomik entegrasyonlarda yer aldığı görülmektedir. Bunlara örnekler 16 Eylül 1998 tarihinde Amerika Devletleri Örgütüne Daimi gözlemci ülke olarak, ve 7 Aralık 2000 tarihinde ise Karayip Devletleri Birliğine Daimi gözlemci ülke olarak üye olmasıdır.³⁴⁵

³⁴² Dış İlişkiler Kurulu, a.g.e., s.7.

³⁴³ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/3.htm>, (20 Temmuz 2004).

³⁴⁴ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/3.htm>, (20 Temmuz 2004).

³⁴⁵ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/lamerika.htm>, (7 Ağustos 2004).

Aşağıdaki tablolar (Tablo-31-32-33) Türkiye'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarını, müzakereleri devam eden anlaşmaları ve taslak metin aşamasındaki anlaşmaları ayrı ayrı göstermektedir.

Tablo 31: Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları

EFTA	
10 Aralık 1991	STA Cenevre'de imzalandı
1 Nisan 1992	STA yürürlüğe girdi
5 Kasım 2002	VI. Ortak Komite toplantısı Ankara'da yapıldı
İSRAİL	
14 Mart 1996	STA Kudüs'te imzalandı
1 Mayıs 1997	STA yürürlüğe girdi
5 Haziran 2005	V. Ortak Komite toplantısı Kudüs'te yapıldı
ROMANYA	
29 Nisan 1997	STA Ankara'da imzalandı
1 Şubat 1998	STA yürürlüğe girdi
13-14 Aralık 2001	IV. Ortak Komite toplantısı Ankara'da yapıldı
LİTVANYA	
2 Haziran 1997	STA Vilnius'da imzalandı
1 Mart 1998	STA yürürlüğe girdi
3 Nisan 2001	III. Ortak Komite toplantısı Ankara'da yapıldı
MACARİSTAN	
8 Ocak 1997	STA Budapeşte'de imzalandı
1 Nisan 1998	STA yürürlüğe girdi
12-13 Aralık 2000	III. Ortak Komite toplantısı Budapeşte'de yapıldı
ESTONYA	
3 Haziran 1997	STA Talin'de imzalandı
1 Temmuz 1998	STA yürürlüğe girdi
4 Ekim 2002	III. Ortak Komite toplantısı Ankara'da yapıldı
ÇEK CUMHURİYETİ	
3 Ekim 1997	STA Ankara'da imzalandı
1 Eylül 1998	STA yürürlüğe girdi
SLOVAKYA	
20 Ekim 1997	STA Ankara'da imzalandı
1 Eylül 1998	STA yürürlüğe girdi
10 Nisan 2001	I. Ortak Komite toplantısı Ankara'da yapıldı

BULGARİSTAN	
11 Temmuz 1998	STA Sofya'da imzalandı
1 Ocak 1999	STA yürürlüğe girdi
16-17 Ocak 2003	II. Ortak Komite toplantısı Sofya'da yapıldı
SLOVENYA	
5 Mayıs 1998	STA Ankara'da imzalandı
1 Haziran 2000	STA yürürlüğe girdi
POLONYA	
4 Ekim 1999	STA Ankara'da imzalandı
1 Mayıs 2000	STA yürürlüğe girdi
30 Ocak 2003	II. Ortak Komite toplantısı Ankara'da yapıldı
LETONYA	
16 Haziran 1998	STA Riga'da imzalandı
1 Temmuz 2000	STA yürürlüğe girdi
MAKEDONYA	
7 Eylül 1999	STA Ankara'da imzalandı
1 Eylül 2000	STA yürürlüğe girdi
17 Ocak 2002	II. Ortak Komite toplantısı Ankara'da yapıldı
HIRVATİSTAN	
13 Mart 2002	STA Zagreb'te imzalandı
1 Temmuz 2003	STA yürürlüğe girdi
BOSNA-HERSEK	
3 Temmuz 2002	STA Ankara'da imzalandı
2003 III. Çeyrek	STA yürürlüğe girdi

Tablo-32: Müzakereleri Devam Eden Serbest Ticaret Anlaşmaları

MISIR	
Nisan 1997	Taslak metin gönderildi
21-23 Mayıs 2003	IV. Tur Müzakere Ankara'da Gerçekleşti
FAS	
Nisan 1997	Taslak metin gönderildi
7 Mart 2002	IV. Tur Müzakere Ankara'da Gerçekleşti
FAREO ADALARI	
Ekim 1999	Taslak metin Danimarka'ya gönderildi
6-7 Mart 2000	I. Tur Müzakere Ankara'da Gerçekleşti
TUNUS	
Nisan 1997	Taslak metin gönderildi

12-13 Ekim 1998	Araştırmacı mahiyetteki görüşmeler yapıldı
27 Eylül 2002	II. Teknik Komite toplantısı Ankara'da Gerçekleşti
FİLİSTİN	
Nisan 2002	Taslak metin gönderildi
17 Aralık 2002	Ankara'da Araştırmacı mahiyetteki görüşmeler yapıldı
LÜBNAN	
Nisan 2002	Taslak metin gönderildi
17 Aralık 2002	Araştırmacı mahiyetteki görüşmeler yapıldı
ARNAVUTLUK	
Nisan 2002	Taslak metin Danimarka'ya gönderildi
1 Nisan 2003	I. Tur Müzakere Ankara'da Gerçekleşti

Tablo-33: Taslak Metin Gönderilenler

MALTA	
Şubat 1998	Taslak metin gönderildi
ÜRDÜN	
Nisan 2000	Taslak metin gönderildi
MEKSİKA	
Mayıs 2000	Taslak metin gönderildi
GÜNEY AFRİKA	
Temmuz 2000	Taslak metin gönderildi
CEZAYİR	
Ocak 2001	Taslak metin gönderildi
YUGOSLAVYA (FRY) (SİRBİSTAN ve KARADAĞ CUMHURİYETİ)	
Haziran 2002	Taslak metin gönderildi
SURİYE	
Şubat 2003	Taslak metin gönderildi

SONUÇ

Dünya ekonomisinde 1970'lerin başından itibaren istikrarlı büyüme sürecinden uzaklaşılması, düşük büyüme hızı, işsizlik, istikrarsız fiyatlar, koruma politikalarına olan rağbetin yeniden artmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda bazı alanlarda küreselleşme devam ederken bazı alanlarda da yeni bir akım olan bölgesel entegrasyon hareketleri (bölgeselleşme) hız kazanmaya başlamıştır.

Bölgesel entegrasyon hareketleri, gelecekte meydana gelecek bir küreselleşmeye, geniş çaplı bir serbest ticari ve mali bütünleşme ortamına geçişin bir aşamasını oluşturmaktadır.

Çok taraflı üretim, ticari ve mali ilişkilerin gelişmesi, küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi, benzer özelliklere sahip, aynı coğrafi bölge içerisinde olan ülkeleri, güçlerini birleştirici yoğun bölgesel ilişkiler içerisine de itmektedir. Aslında bölgesel entegrasyon hareketleri, gelecekte meydana gelecek bir küreselleşmeye, geniş çaplı bir serbest ticari ve mali bütünleşme ortamına geçişin bir aşamasını oluşturmaktadır. Fakat gelişmiş ülkeler, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşılaştıkları ölçüde içlerine kapanmakta, koruma politikalarına ağırlık vermekte ve aralarında oluşturdukları blok içerisindeki ilişkileri geliştirmeye öncelik tanımaktadırlar. Bloklaşmalar arttıkça blok içi ilişkiler önem kazanmakta, bloklar arası ilişkiler ile blokların blok dışı kalan ülkelerle ilişkileri ikinci plana itilmektedir. Bölgesel entegrasyonlar, çok taraflı serbestleşmeyi güçlendirebildikleri ve sürecin ileride genelleşmesini sağlayabildikleri ölçüde yararlı olabilirler.

Bu çerçevede, amaca yönelik olarak, en başarılı ve en derin bölgeselleşmenin Avrupa Birliği bütünleşmesi olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, Avrupa'daki diğer bütünleşme hareketlerinin, AB'ye alternatif değil, onu tamamlayan veya ona katılmaya yönelik hareketler olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Diğer bölgesel bütünleşme hareketlerinden NAFTA, AFTA ve MERCOSUR amaçları doğrultusunda en başarılı bütünleşmeler olarak gösterilebilir. Ülkelerin entegrasyonlara üye olduktan sonra ortaya çıkan ekonomik Gelişmeler göstermiştir ki, her bütünleşme, başlı başına ayrı bir gelişme çizgisi izlemektedir. Bütünleşmelerin kalıcı ve yararlı yönleri uzun dönemli

olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, bölgesel bütünleşme süreçlerinden kısa süreli yararlar beklemek yanlıştır. AB ve dünyadaki diğer bölgesel bütünleşmelerden de görülmüştür ki, rakip ekonomiler, bütünleşmelerin yararlarını ortaya çıkarma açısından, tamamlayıcı ekonomilere göre daha şanslıdır ve bütünleşmenin dinamik etkilerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, bütünleşmelerin başarısının coğrafya ile yakından ilgili olduğu da ortaya çıkmıştır. 1996 yılı itibariyle, Türkiye'nin AB ile gümrük birliğini tamamlaması sonucunda, Türkiye'nin özellikle dış ticaretinde önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye'nin ithalatı önemli bir artış gösterirken, İhracatında, kimilerince beklenen yüksek artış olmamıştır. Bunun sonucunda, gümrük birliğinin Türkiye'nin aleyhine işlediği gibi bir görüş, kamu oyunda hâkim olmaya başlamıştır. Diğer taraftan, Türkiye'nin AB'den beklediği mali yardımları sağlayamaması, bu görüşlere sanki haklılık kazandıran bir diğer gelişme olmuştur.

Türkiye'nin ticarî ilişkileri açısından bölgesel bütünleşmelere ve bütünleşme olasılıklarına bakıldığında, Türkiye'nin en büyük ticarî partnerinin AB ülkeleri olduğu kolayca anlaşılır. Bu nedenle, derinliği ne olursa olsun, Türkiye-AB bütünleşmesi kaçınılmazdır. Bunun tersine, AB ile olan ilişkilerin boyutu ile kıyaslandığında, Türkiye'nin, özellikle Uzakdoğu ve Amerika kıtasıyla büyük bir ticarî ilişkisi yoktur. Bu ticarî ilişkilerin büyümesi, büyük ölçüde, Türkiye'nin ticaret hacminin artmasına ve onu sağlayacak gelişmelere bağlıdır. Bu gelişmeler de, kaçınılmaz olarak yakın coğrafyadaki büyük pazarlarla olan ilişkilerle ortaya çıkacaktır. Bu da göstermektedir ki, Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi, yakın çevresinde gerçekleştirilecek ticarî liberalizmden ve ülkeye, gerek özelleştirme yoluyla, gerek bunun yaratacağı olumlu ortam sayesinde gelecek olan doğrudan yatırımlarla mümkün olacaktır. Öte yandan, Türkiye'nin, Doğu Avrupa, Karadeniz yöresi, Kafkasya ve ECO ülkeleri ile olan ticarî ilişkileri, tek tek ve bütün olarak, AB ile kurduğu gümrük birliğini tamamlayan en önemli ilişkiler setini oluşturmaktadır.

Uluslararası siyasî gelişmelerin yarattığı ortamdan yararlanarak daha kârlı bir ilişki içine girme arzusundan öteye, hiçbir firma, siyasî bir nedenle veya ticarî olmayan bir nedenle, bir başka ülke ile ticaret yapmak gibi bir davranış göstermez. Bu nedenle, Türkiye'nin "D8" olarak adlandırılan ülkelerle olan ilişkilerinin de bu açıdan ele

alınması gerekir. Ticarî ilişkiler, ancak firmalar arası ilişkilerin sağlayabildiği ölçüde gelişebilir. Bu ülkelerin dağınık, uzak coğrafyalarda ve büyük bir kısmının fakir oluşuna ilave olarak, çoğunun ortak sınırının bile olmayışı ve ulaşım imkânlarının nerede ise yokluğu da, ticarî ilişkilerin gelişmesini engelleyen bir başka faktör olacaktır. Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ve Kuzey Afrika ile ticarî ilişkileri de önemli olmakla birlikte, yukarıda sayılan bölgelerin sahip olduğu potansiyeli taşımamaktadır.

Gerek AB ile gerçekleştirilen gümrük birliği çerçevesinde, gerek Doğu Avrupa, Karadeniz, Kafkasya ve ECO yöresinde ortaya çıkacak büyük ticarî gelişmeler, Türkiye'nin ticaret hacminin büyük çapta artmasına yardımcı olacaktır. Büyüyen ticaret hacmi, bu yörelerle ticaret yapan firma sayısını artırırken, onların cirolarının ve firma içi ve endüstri içi ticaretin de büyümesini beraberinde getirecektir. Gerek ticarî cirolarının artmasıyla, gerek yabancı sermaye ile bütünleşme veya işbirliği sayesinde büyüyen Türk firmalarının, Uzakdoğu ve Amerika gibi pazarlara, bugünkü koşullarda ve gelecekte sağlanacak serbest ticaret ortamında ulaşmaları daha kolaylaşacaktır.

Türkiye'nin bu aşamaya ulaşmasının temel koşulu da, kamunun, hızla müdahale etme noktasından geri çekilip, denetim görevini yerine getirmesi ve firmaların karşılaştığı uluslar arası problemlerle ilgilenmesidir.

KAYNAKÇA

- APPLEYARD, Dennis R., FIELD, Alfred J., **International Economics**, Chicago: Second Edition, Von Hoffmann Press. Inc., 1995.
- ARIFF, Mohammed, "The Prospects for an ASEAN Free Trade Area", **The World Economy**, Cilt:18, 1995.
- Avrupa Birliği Kurumları 'Avrupa Bütünleşmesinin Anahtarı'**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara: 2002.
- BALKIR, Canan, DEMİRCİ, Muzaffer, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, İstanbul: Filiz Yayınevi, 1989.
- BALKIR, Canan, DEMİRCİ, Muzaffer, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme**, İzmir: Bigehan Basımevi, 1988.
- BAYSAL, Kubilay, **Ticaretin Bölgeselleşmesi Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1924, 1974.
- BİLGET, Tunç, **İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin Ortak Pazar Sorununa Yaklaşımı**, Maliye Tetkik Kurulu, Ankara: 1982.
- BRAINORD, Hary G., **Uluslararası İlişkiler**, Çev: Osman Tekok, Ankara: İ.T.İ.A Yay. No:84, 1975.
- CANPOLAT, İbrahim S., **Uluslarüstü Siyasal Sistem**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1991.
- CATEORA, Philip R., GRAHAM, John L., **International Marketing**, Newyork: Eleventh Edition, Mc Graw Hill, 2002.
- COHEN, Stephen D., RAUL, Joel P., BLECKER, Robert, **Fundamentals of U.S. Foreign Trade Policy, Economics, Politics, Laws and Issues**, Westview Press, 1996.

- CZINKOTA, Michael R., RONKAINEN, Likka A., MOFFET, Michael H., **Intrnational Business**, Sandiego: Update 2000, The Dryden Press, 2000.
- ÇALIŞ, Bora, **Uluslararası Ticarete Etkileri Açısından Küreselleşme ve Alternatif Bölgeselleşmenin Türkiye İçin Rolü ve Önemi**, İzmir: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sos. Bil. Enst., İşletme ABD, 2001.
- ÇEPNİ, Elif, **Entegrasyon Teorisi ve Ölçme Metotları**, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst., 1998.
- ÇİMEN, Ahmet, **Gümrük Birliği ve AT Türkiye İlişkileri**, Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları, 1996.
- DARTAN, Muzaffer, HATİPOĞLU, Esra, DİKKAYA, Mehmet, **ECO Bölgesi Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye**, İstanbul: Marmara Üniv. AT Enstitüsü Yayını, Marmara Üniv. Yay. No:6922, 2002.
- DPT, “Küreselleşme Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)”, **Yedinci BYKP Özel Komisyon Raporu**, Ankara: 1995.
- DPT, **Bölgeselleşme Hareketi Bağlamında 21.yy’da Türkiye**, Ankara: DPT Yayınları, 1997.
- DURA, Cihan, ATİK, Hayriye, **AB, Gümrük Birliği ve Türkiye**, Ankara: Nobel Dağıtım Yayın, 2000.
- ELLSWORTH, P.T., **The International Economy**, London: Third Edition, The Mac Millian Company, 1967.
- ERKİŞİ, Kemal, **Türkiye-AB İktisadi Entegrasyonu** İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., Sos. Bil. Ens., İktisat ABD, Uluslararası İktisat Bilimdalı, 2001.
- ERTÜRK, Emin, **İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye’nin İçinde Bulunduğu Birleşme Hareketleri**, 2.baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1998.
- ERTÜRK, Emin, **Uluslararası İktisat**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2001.

- GENCELİ, Mehmet, **Yabancı Sermayeye Duyarlılık Analizi**, İstanbul:İTO Yay. No:20, 1991.
- GRETHER, Jean Marie, OLARREAGA, Marcelo, “Preferential and Non-Preferential Trade Flows İn World Trade, WTO Economic Research and Analysis Division”, **Working Paper**, September, 1998.
- GÜNUĞUR, Haluk, **Avrupa Entegrasyonu, Ekonomik Yaklaşım**, C.4, Sayı:9, 1993.
- GÜRAN, Nevzat, AKTÜRK, İsmail, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, İzmir: Begüm Yayınevi, 1995.
- HUFBAUER Gary Cylde and SCHOTT, Jeffry J., **North American Free Trade: Issues and Recommendation**, Washington D.C.: Institute for International Economics, 1992.
- İNCEKARA, Ahmet, **Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri**, İstanbul: İTO Yay. No:1995-14, 1995.
- İYİBOZKURT, Erol, **Türkiye Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1996.
- KARLUK, Rıdvan, **Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu**, Eskişehir: Eskişehir İ.T.İ.A. Yay. No:162/104. 1976.
- KARLUK, Rıdvan, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasi Kuruluşlar**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.
- KARLUK, S. Rıdvan, **Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Eskişehir: 1975.
- KARLUK, S.Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika Temel Bilgiler**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.

- KARLUK, S.Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, İstanbul: 6. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., 2002.
- KAVRUT, Ali, **Tarihsel Süreç İçerisinde Uluslararası İktisadi Entegrasyon ve Türkiye**, İstanbul: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., Sos. Bil. Enst., İktisat ABD, 1997.
- KEEGAN Warren J., ve GREEN, Mark C., **Global Marketing**, New Jersey: Third Edition, Prentice Hall, 2003.
- KEMP, M.C., **The Pure Theory of Intenational Trade**, (Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, N.J.-1964), s.110.
- KORKUT, Şafak, **Ekonomik Entegrasyon**, İstanbul: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.
- KÖROĞLU, Yusuf, **Türkiye'nin Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) Ülkeleri ile İktisadi Bütünleşmesindeki Engeller ve Çözüm Önerileri**, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2001.
- KURDOĞLU, Çelik, **Dış Ticaret ve Teknik Seçim**, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No:381, 1975.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, Osman, **Gümrük Birliği**, İstanbul: 2000.
- MANİSALI, Erol, **Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1996.
- MANİSALI, Erol, **Uluslararası Ekonomik Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi**, İstanbul: İ.Ü.Yay.No:1694, İktisat Fak.Yay.No:299, İktisadi Gelişme Enstitüsü Yay.No:21, 1971.
- MIKESEL, R.F., **International Trade Theory in a Developing World**, Macmillian, 1963.

“NAFTA’yı Tanıyormuyuz”, **Ekonomi Başak Dergisi**, Yıl:21, Sayı:97, Ocak-Şubat 1997.

NEBİOĞLU, H., **Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye**, DPT Yayınları, 1997.

SAATÇIOĞLU, Cem, **Teoride ve Uygulamada Ekonomik Entegrasyon** İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

SALVATORE, Dominick, **Uluslararası İktisat**, Çev: Tamer İşgüden, Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi, 1986.

SEYİDOĞLU, Halil, **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, İstanbul: Güzem Yayınları, 1992.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 15.baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 2003.

ŞENSES, Orhan, **İktisadi Birleşmeler Açısından EFTA ve Türkiye ile Ticari İlişkileri**, Trabzon: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 1994.

TIĞLI, İ. Mutlu, **Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar ve KEİB**, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst. İktisat ABD, 1996.

TIRAK, Selçuk, **İktisat Tarihi**, İstanbul: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını no:5, Dizerkonca Matbaası, 1973.

TONUS, Özgür, **Ekonomik Birleşmeler Teorisi Kapsamında Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye**, Eskişehir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

TUNCER, Selahattin, “Gümrük Birliğinin Etkileri”, **Dünya Gazetesi**, 13 Ağustos 1993.

Türkiye İçin Yeni Bir İmkan EFTA, 10.02.1992 Tarihli Türkiye EFTA İlişkileri Paneli Sonuçları, İstanbul: İTO Yayın No:1992-11, 1992.

TÜSİAD, **Türk Amerikan Ekonomik ve Ticari İlişkilerinin Analizi ve Geleceğe Yönelik Öneriler**, İstanbul: TÜSİAD Yay. No: 2002-12/347, 2002.

ÜLKEN, Yüksel, **20.yy.da Dünya Ekonomisi**, İstanbul: İst. Üniv. Yay.No:3114, Güryay Matbaacılık, 1984.

ÜLKEN, Yüksel, **Fiyat Teorisi**, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1993.

ÜSTÜNEL, Besim, **Milletlerarası İktisadi Birleşmeler Teorisi**, Ankara: Avrupa Ekonomik Topluluğu Enstitüsü, 1960.

WALTER, Ted, **Dünya Ekonomisi**, Çev. Ünal Çağlar, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2002.

YİĞİT, Mehmet, **Ekonomik Entegrasyon**, İstanbul: Beta Yayınları, 2003.

YILMAZ, Tomris, **Teoride ve Uygulamada Ekonomik Entegrasyon**, İstanbul: Can Matbaa, 1985.

YÜKSEL, Özgür, **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, Ankara: Gazi Kitabevi, 1999.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://193.251.137.10/>

<http://alhan.cc.columbia.edu/sec/dhc/ciao/isa/aktol>, (25 Aralık 2004).

<http://ekutup.dpt.gov.tr/disekono/isedak/2001/ikt-tr.html>, (4 Ağustos 2004).

<http://iie.com/catalog/wp/1997/97-3.htm>, (11 Ocak 2004).

<http://ntvmsnbc.com/news>, (22 Haziran 2004).

<http://secretariat.efta.in>, (10 Temmuz 2004).

<http://www.aladi.org>, (20 Temmuz 2004).

http://www.anadolujansi.com.tr/dosya_IKO.php, (29 Temmuz 2004).

<http://www.aseansec.org>, (16 Ağustos 2004)

<http://www.bsec-organization.org>, (25 Haziran 2004).

http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadoluyahaberler-yeni/2003/ekim/ah_23_10-03.htm, (4 Ağustos 2004).

http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/KONUSMALAR/14.06.2004-385.html, (4 Ağustos 2004).

<http://www.caricom.org/>

<http://www.ceeac-eccas.org/>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.comesa.int/>, (15 Temmuz 2004).

<http://www.comunidadandina.org>, (20 Haziran 2004).

<http://www.d8net.org>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.dfa.gov.za/foreign/Multilateral/africa/caemc.htm>, (15 Temmuz 2004).

<http://www.die.gov.tr/turkish/bsec/gnlbilg>, (24 Mart 2005).

<http://www.dpt.gov.tr/dei/d8/d8.htm>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.dpt.gov.tr/deigm/ikt/ekonomi.html>İSEDAK, (1 Ağustos 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/38baafrekotop.htm>, (8 Ağustos 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/55dogافر.htm>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/62ekois.htm>, (22 Temmuz 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/63ekoisltes.htm>, (8 Ağustos 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/64gneyafr.htm>, (14 Temmuz 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/65gneyas.htm>, (6 Ağustos 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/70gudort.htm>, (15 Temmuz 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/77itop.htm>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/80krfez.htm>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/92gney.htm>, (12 Temmuz 2004).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/97ortaamer.htm>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.ecosecretariat.org/>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.ecowas.int/>, (8 Ağustos 2004).

http://www.fao.org/tc/tca/pdf/fact_cemac_en.pdf, (15 Temmuz 2004)

<http://www.foreigntrade.gov.tr>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/1.htm>, (9 Ağustos 2004).

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/2.htm>, (9 Ağustos 2004).

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/3.htm>, (9 Ağustos 2004).

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/4.htm>, (9 Ağustos 2004).

<http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/ulus/22aspasf.htm>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/ulus/63ekoisltes.htm>, (10 Temmuz 2004).

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi7/d8.htm>, (1 Ağustos 2004).

<http://www.gcc-sg.org/>, (25 Temmuz 2004).

<http://www.gumruk.gov.tr/disiliskiler/uluslar.htm>, (22 Temmuz 2004).

<http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~342@nvid~406052,00.asp>, (1 Ağustos 2004).

<http://www.imed.org.tr/koseyazisi/europara.html>, (3 Ağustos 2004).

<http://www.maghrebarabe.org>, (10 Temmuz 2004).

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm>, (2 Ağustos 2004).

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/lamerika.htm>, (7 Ağustos 2004).

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/latamervekarayip/Mercosur.htm>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/hk/03/07/temmuzdispolitika.htm>, (20 Temmuz 2004).

<http://www.nafta-sec-alena.org>, (29 Haziran 2004).

<http://www.norden.org>, (22 Haziran 2004).

<http://www.oecd.org>, (10 Temmuz 2004).

<http://www.oecs.org/>

<http://www.sadc.int/>, (15 Temmuz 2004).

<http://www.turkab.net/ab/abmenu.htm> 15-08-2004.

UYAR, Süleyman, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/gumruk.htm>

www.balkantimes.com/html_text_only2/turkish/021206-IVAN-003.htm, (6 Ağustos 2004)

www.dtm.gov.tr, (29 Temmuz 2004).

www.dtm.gov.tr, “Tablo Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Gruplarına göre İthalat ve İhracat”, (20 Temmuz 2004).

www.foreigntrade.gov.tr, (10 Temmuz 2004),

YETKİN, Murat, “İslam Konferansı'nda Reform Türkiye'yle Başlıyor”,

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=119638&tarikh=17/06/2004>,

(1 Ağustos 2004).